

2024

10-11 May 2024

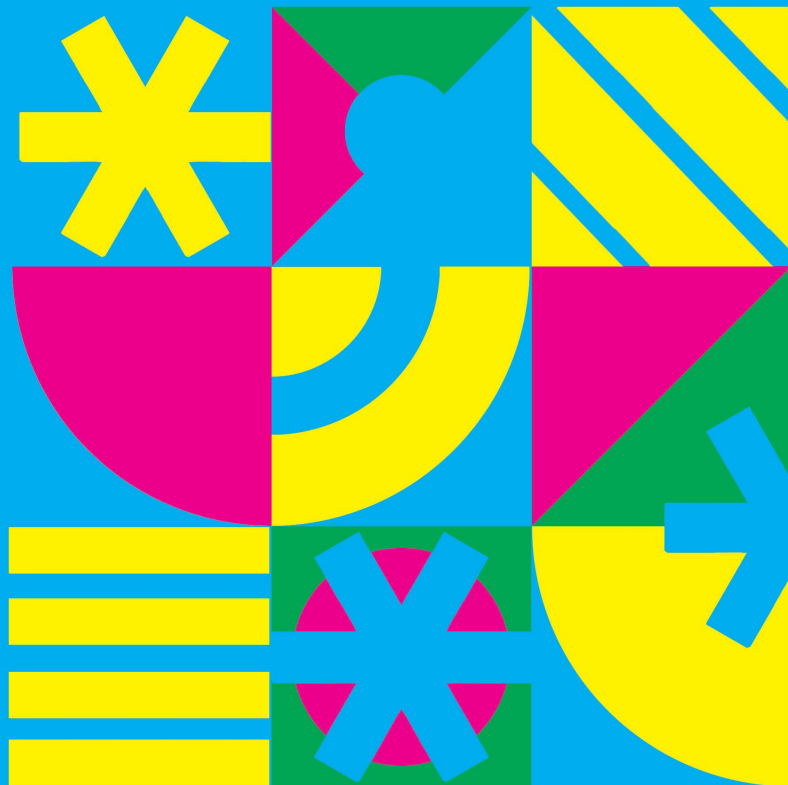
Baltic International Academy (Latvia)
V.N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine)
The Siedlce University of Natural Sciences and Humanities (Poland)
The College of Accounting and Finance (Latvia)
Šiauliai State College (Lithuania)
Department of Economics, University of Messina (Italy)
LTJSS's Priyadarshini College of Engineering (India)

XIV Starptautiskā
zinātniski praktiskā konference

XIV
International
Scientific
and Practical
Conference
TIME OF
CHALLENGES AND
OPPORTUNITIES:
CHALLENGES,
SOLUTIONS,
PERSPECTIVES

RĪGA

IZAICINĀJUMU UN IESPEJU LAIKS: PROBLEMAS, RISINĀJUMI, PERSPEKTIVAS

The collection of articles of the XIV International Scientific and Practical Conference “Time of Challenges and Opportunities: Challenges, Solutions, Perspectives” contains the articles written by lecturers, master’s students, doctoral students, PhD candidates and professional practitioners. The collection includes 46 articles dealing with topical issues of economics, finance, entrepreneurship, legal science, psychology, social work, tourism and hotel business and European studies. Rīga: BSA, 2024. – 256 lpp.

Konferences organizācijas komiteja. Organising committee of the conference

Dr.oec., Assoc. Professor **S. Buka** (Baltic International Academy, Latvia)

PhD, Full Professor **M. Limosani** (Department of Economics, University of Messina, Italy)

PhD, Professor **Vivek M. Nanoti** (LTJSS’s Priyadarshini College of Engineering, Nagpur, India)

Dr.psych., Professor **I. Kokina** (Daugavpils University, Latvia)

Dr.sc.soc., Professor **V. Bakirov** (V. N. Karazin Kharkiv National University; National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine)

Dr.habil.sc.pol., Professor **J. Zielinsky** (Uniwersytet Przyrodniczo Humanistyczny w Siedlcach, Poland)

Dr.habil., Professor **S. Topolewski** (Uniwersytet Przyrodniczo Humanistyczny w Siedlcach, Poland)

Dr.habil., Professor **M. Kubiak** (Uniwersytet Przyrodniczo Humanistyczny w Siedlcach, Poland)

PhD, Assoc. Professor **I. Ivanov** (Ss. Cyril and Methodius University, Veliko Tarnovo, Bulgaria)

PhD, Assoc. Professor **Z. Garanti** (City Unity College Nicosia, Cyprus)

Professor **E. L. Meszáros** (University of Oradea, Romania)

Dr.sc.soc., Assoc. Professor **B. Svagzdienne** (Lithuanian Sports University, Lithuania)

Dr.sc.soc. **M. Mamyrganov** (International University of Kyrgyzstan, Kyrgyzstan)

Dr.psych., Professor **I. Plotka** (Baltic International Academy)

Dr.sc.soc., Assoc. Professor **V. Volkov** (Baltic International Academy)

Dr.oec., Assistant Professor **B. Heimanis** (Baltic International Academy)

Dr.oec., Assoc. Professor **T. Yurkevich** (Baltic International Academy)

Dr.sc.ing., Professor **Zh. Tsaurkubule** (Baltic International Academy)

© Baltijas Starptautiskā akadēmija, 2024

Valērijas Seiles iela 4, Rīga LV–1003

ISBN 978-9984-47-294-2

Par tēžu saturu atbild to autori

EKONOMIKA, FINANSES UN GRĀMATVEDĪBA / ECONOMICS, FINANCE AND ACCOUNTING

Alexey (Oleksii) Aleksandrov

**PRIVATE BANKING & WEALTH MANAGEMENT: EFFICIENCY INCREASING
BASED ON INTERNAL BUSINESS TRANSFORMATION..... 9**

Оксана Бородіна, Віктор Бородін, Григорій Білогуб

**АДАПТАЦІЯ В УКРАЇНІ ПОЛЬСЬКОГО ТА БАЛТІЙСЬКОГО ДОСВІДУ
ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ І МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ 16**

Mahesh Chandupatla

**EVALUATING AND RESOLVING CHALLENGES AND OPPORTUNITIES OF
FINANCE IN THE DIGITAL ERA..... 23**

Volodymyr Danko

**UKRAINE' PROSPECTS FOR POST WAR RECONSTRUCTION AND ECONOMIC
EXPANSION..... 28**

Olamide Francis Eniola

**THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON REGIONAL INTEGRATION EFFORTS IN
THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF NIGERIA 42**

Waqar Faheem

**EFFECT OF ECONOMIC FREEDOM INDEX ON FOREIGN DIRECT INVESTMENT
IN PAKISTAN 48**

Vikash Gauba

**DEVELOPMENT OF DIGITAL CURRENCY TO COPE UP WITH
DEMONETISATION AND MANAGING MONEY LAUNDERING WITH INDIA..... 55**

Akhmadjon Yusupov

**AN EMPIRICAL INVESTIGATION OF CONSUMER PURCHASE INTENTIONS IN
C2C ELECTRONIC COMMERCE IN UZBEKISTAN 68**

Anastasija Zemcova

MARKETING AND NUTRITION TRENDS IN LATVIA..... 72

IEKĻAUSĀNAS RISINĀJUMI TULKOŠANĀ, PEDAGOĢIJĀ UN SOCIĀLAJĀ DARBĀ / INCLUSION SOLUTIONS IN TRANSLATION, PEDAGOGY AND SOCIAL WORK

Anna Antonova

**SOCIĀLAIS DARBS AR BĀREŅIEM UN BEZ VECĀKU GĀDĪBAS PALIKUŠAJIEM
BĒRNIEM DAUGAVPILS DAUDZFUNKCIONĀLAJĀ SOCIĀLO PAKALPOJUMU
CENTRĀ "PRIEDĪTE" 78**

Diāna Arsjonova	
SOCIĀLAIS DARBS AR ROMU KULTŪRAS, KĀ ETNISKĀS MINORITĀTES PĀRSTĀVJIEM UN TO INTEGRĀCIJA JELGAVAS VALSTSPILSĒTAS PAŠVALDĪBĀ	81
Vineta Bērziņa	
VARDARBĪBA IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒ	86
Aija Kazanova	
SOCIĀLĀ DARBA SPECIĀLISTU IZDEGŠANU VEICINOŠIE FAKTORI ILGSTOŠAS SOCIĀLĀS APRŪPES CENTRĀ “LATGALE”	90
Jūlija Kročaka	
LEAN PRINCIPU IZMANTOŠANA PAŠVADĪTAS MĀCĪŠANĀS SEKMĒŠANAI PIRMSSKOLĀ	96
Sintija Lāma	
SOCIĀLĀ DARBINIEKA LOMA KOPIENAS AKTIVIZĒŠANĀ UN AKTIVIZĒŠANAS METODES SIGULDAS NOVADĀ	100
Tatjana Narele	
SENIORU SOCIĀLO PROBLĒMU RISINĀJUMI LAUKU KOPIENĀS LATGALES REĢIONĀ	104
Tatjana Pavloviča	
SOCIĀLAIS DARBS AR DEVIANTAS UZVEDĪBAS PUSAUDŽIEM LATGALES REĢIONĀ	108
Evita Ratniece	
SOCIĀLĀ DARBA METODES ĢIMENĒM AR BĒRNIEM RĪGAS VALSTSPILSĒTAS RĪGAS SOCIĀLAJĀ DIENESTĀ	113
Ieva Rode	
JĒKABPILS NOVADA SOCIĀLĀ DIENESTA SOCIĀLO DARBINIEKU MOTIVĀCIJAS PILNVEIDOŠANAS IESPĒJAS	118
Karīna Simurina	
SOCIĀLO DARBINIEKU IZDEGŠANAS SINDROMS UN TAS NOVĒRŠANAS IESPĒJAS JELGAVAS VALSTSPILSĒTAS PAŠVALDĪBAS IESTĀDĒ “JELGAVAS SOCIĀLO LIETU PĀRVALDĒ”	122

**MŪSDIENU SOCIĀLĀ PSIHOLOĢIJA: TEORIJA UN PRAKSE /
MODERN SOCIAL PSYCHOLOGY: THEORY AND PRACTICE**

Kateryna Akkaya	
VOCATIONAL IDENTITY PROCESSES AS FACTORS OF STUDENT'S SUBJECTIVE WELL-BEING	128

Vladyslav Baranov	
SOCIOCULTURAL INFLUENCES ON THE EMERGENCE OF ECOLOGICAL EMOTIONS	132
Yuliia Bohachenko	
FUNCTIONAL AND STRUCTURAL FEATURES OF THE "SENSE OF CORRECTNESS" ORGANIZATION IN THE PERSONALITY STRUCTURE.....	137
Oleksiy Lobachov	
SELF-DEVELOPMENT MOTIVATION OF FUTURE WEB DEVELOPERS	140
Daryna Nahla	
COMMUNICATIVE METHODS OF ACTIVATING STUDENTS' ATTENTION IN DISTANCE LEARNING CONDITIONS	143
Oleksii Nalyvaiko, Nataliia Nalyvaiko	
DIGITAL TECHNOLOGIES IN TRAINING PSYCHOLOGY STUDENTS: CHALLENGES OF OUR TIME.....	146
Oleksiy Pidbutskiy, Anastasiia Knysh	
WAYS TO KEEP THE ATTENTION OF STUDENTS DURING AN ONLINE CLASS	149
Olena Ronzhes	
ADAPTATION OF GENERATIONS X AND Y TO DIGITALISATION: A SOCIO-DIGITAL PERSPECTIVE.....	152
Vladislav Zaichenko, Nina Pidbutska	
COMMUNICATIVE COMPETENCE AS A FACTOR OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT	157

TIESĪBU ZINĀTNES AKTUĀLĀS PROBLĒMAS / TOPICAL PROBLEMS OF LEGAL SCIENCE

Irina Gafta, Nadežda Novožilova	
APDROŠINĀŠANAS AKCESORITĀTES PAZĪMES	161
Jānis Ievītis	
PAR TRANSPORTLĪDZEKĻA VADĪTĀJA NOGĀDĀŠANU ĀRSTNIECĪBAS IESTĀDĒ PĀRBAUDES VEIKŠANAI PROBLEMĀTIKU	167
Jekaterina Kupča	
MANTAS ATZĪŠANA PAR NOZIEDZĪGI IEGŪTU	174
Sanita Lauceniece	
KONKURENCE PUBLISKAJOS IEPIRKUMOS EIROPAS SAVIENĪBĀ	178

Rimma Levina
PIERĀDĪJUMU PIELAUJAMĪBAS TIESISKĀS PROBLĒMAS CIVILPROCESĀ 186

Inese Nikuļceva
**KOLEKTĪVAIS IESNIEGUMS SAEIMAI KĀ ĪPATNĒJA TIEŠĀS DEMOKRĀTIJAS
FORMA LATVIJĀ**..... 188

Pāvels Pavlovskis
DINAMISKĀS DROŠĪBAS MODELIS LATVIJAS CIETUMOS..... 192

Andrejs Vilks, Kristīne Kuzņecova, Aldona Kipāne
LATVIA'S SECURITY IN THE CONTEXT OF POTENTIAL MILITARY THREATS
..... 196

TŪRISMA UN VIESMĪLĪBAS BIZNESS / TOURISM AND HOSPITALITY BUSINESS

Polina Nikolajeva
**THE ROLE OF PROMOTING OFF-THE-BEATEN-PATH DESTINATIONS IN
TOURISM**..... 202

Diana Novikova
OVERTOURISM PROBLEM IN ROME 205

Alona Rogale-Homika, Marina Gunare
CURRENT STATE OF ECONOMICS OF TOURISM INDUSTRY IN LATVIA 209

EIROPAS SAVIENĪBA UN EIROPAS VĒRTĪBAS / THE EUROPEAN UNION AND EUROPEAN VALUES

Margaryta Aleksandrova
**CONTEMPORARY ART: INTERCONNECTION OF STYLES. THE ROLE OF THE
ARTIST AND THE ROLE OF THE VIEWER** 216

Doniyor Kayumxujayev
**THE EU CITIZENSHIP PATHWAY: OBSTACLES AND CHALLENGES FOR
MIGRANTS** 220

Doniyor Kayumxujayev
**THE STRATEGIC CHOICE: MOTIVATIONS AND PREFERENCES OF MIGRANTS
IN ACQUIRING EU CITIZENSHIP**..... 223

Pēteris Plakans
**POLITICAL TRUST IN THE EUROPEAN SOCIAL SURVEY ROUNDS 9 AND 10:
COMPARISON OF THE BALTIC STATES**..... 227

**MŪSDIENU UZŅĒMĒJDARBĪBA, VADĪBA UN INOVĀCIJAS /
CONTEMPORARY ENTREPRENEURSHIP, MANAGEMENT AND
INNOVATION**

Igor Dunayev

**A PLATFORM-BASED PERSPECTIVE OF PUBLIC GOVERNANCE AND THE
DEMAND FOR DECENTRALIZED GOVERNANCE FROM DIGITAL
ECOSYSTEMS 233**

Guru Prabhakar, Irene Spanou, Farooq Chudry, Geraldine Hudson

**SEXISM AND CORPORATIONS: WHOSE SOCIAL RESPONSIBILITY IS IT
ANYWAY? 237**

**EKONOMIKA, FINANSES UN
GRĀMATVEDĪBA**

**ECONOMICS, FINANCE AND
ACCOUNTING**

PRIVATE BANKING & WEALTH MANAGEMENT: EFFICIENCY INCREASING BASED ON INTERNAL BUSINESS TRANSFORMATION.

Alexey (Oleksii) Aleksandrov
 Doctor of Sciences in Economics, MBA
 Professor of Baltic International Academy (Riga, Latvia)
 e-mail: alexey.asaleksandrov@bsa.edu.lv

ABSTRACT

Like any other banking business, Private Banking & Wealth Management is constantly looking for new opportunities that will help to increase its efficiency. Quite often, additional perspectives arise when reviewing and transforming existing standards and operating principles. The so-called “internal growth opportunities”.

Business diagnostics allows a critical approach to the analysis of such classical and eternal parameters as service standards, revision of client segmentation, the system of interaction between business verticals (SME – Retail – Corporate – Investment) of a banking institution, development of product and service offerings to the client: each of them can give new impetus and competitive advantages.

The problem lies precisely in the apparent simplicity and classicism of the proposed solutions. The dynamics of change and the “XXI century business race” are forcing banking institutions to focus their efforts on digital business transformation, new investment proposals, and the use of artificial intelligence AI. We suggest returning to the saying: “everything new is actually well-forgotten old.”

Key words: Private Banking, Wealth Management, Digital banking, business efficiency, segmentation, customer acquisition, internal customer growth and development, financial and non- financial product range.

INTRODUCTION

Recent research data demonstrates an essentially standard state of capital distribution, in which a relatively small group of people has concentrated in their hands a significant amount of the world's wealth. For example, the number of people with capital from 50 million US dollars and more is 243 thousand people [1]. It is not surprising that banks and financial service providers are trying to focus their efforts on this particular client segment professional service.

The global distribution of wealth is presented in the form of tables [2]:

Table 1.

Global Wealth Distribution

Wealth range	Number of adults (present of world adults)	Total wealth (% of world)
< USD 10000	2,818 billion (52,5%)	USD 5,3 trillion (1,2%)
USD 10000 to 100000	1,844 billion (34,4%)	USD 61,9 trillion (13,6%)
USD 100000 to 1 million	642 million (12%)	USD 178,9 trillion (39,4%)
> USD 1 million	59,4 million (1,1%)	USD 208,3 trillion (45,8%)

Table 2.

The Top of the Wealth Pyramid (1,1%)

Wealth range	Number of adults
USD 1 million to 5 million	51,5 million
USD 5 million to 10 million	5 087 930
USD 10 million to 50 million	2 510 320
> USD 50 million	243 060

But these same studies demonstrate that the profitability of the Private Banking & Wealth Management business is decreasing year by year and, moreover, for the first time in decades, in 2022–2023, both the number of owners of large wealth and its volume decreased by 3.6% and 3.3% respectively [1,2]. The largest declines occurred in North America: capital volume by 7.4% and number of clients by 6.9%.

It is not surprising that management and Private Banking professionals constantly discuss increasing efficiency.

Some of the problematic issues were highlighted during the pandemic; according to McKinsey estimates, clients emphasized the main complaints [3]:

1. low quality of investment consulting and analytical support during the crisis (more than 33% of respondents expressed dissatisfaction);
2. unsatisfactory digital equipment of banks;
3. non-transparent tariff setting on the part of banks and investment companies;
4. low level of support from private bankers (more than 25% of clients noted that their banks and bankers did not contact clients at their request).

The result was that almost every fifth client transferred their assets to another bank or investment company. The second step was the abandonment of non-core assets and their consolidation. The so-called holistic approach, when a bank or family office takes responsibility for full comprehensive financial support of the client and his family, has become increasingly in demand [4].

BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

The banking business for sure is focused on solving the growth of such classic indicators of its own success as business profitability, the volume of assets under management, and the number of clients (or families) served.

In this case, template solutions are usually proposed based on modern challenges [5]:

1. digital offer to the client and digital equipment of the bank (or a dedicated business for managing large private capital);
2. development of complex and risky investment instruments for sale to clients (client's interest in potential profitability, bank's interest in profit from the sale of these instruments, fee);
3. increasing requirements for sales of certain instruments (which is in the interests of the bank, but often does not meet the interests of the client);
4. refusal of risky markets (due to the increased cost of Compliance & AML control procedures);
5. plans to increase the attraction of new clients (with a corresponding increase in the marketing budget, etc.);
6. staff reduction.

The list can be very long. Each of the decisions made by the bank's management is determined by the current strategy and the desire to achieve the set results. At the same time, the modern speed of business development, especially digital technologies, sometimes does not allow for internal diagnostics and paying attention to seemingly long-ago stages and classic solutions.

At the same time, as they say, "everything new is actually well-forgotten old." Sometimes classic solutions allow you to look at the problem again and find opportunities where everything has already been done: issues of internal efficiency. Moreover, this applies to both developing markets, where primary accumulation of capital takes place, and classic markets and classic well-known banking institutions.

The first and significant point is the target segment. Almost always it is clearly described and indicated in all regulatory documents of the bank. At the same time, the analysis usually reveals a significant number of clients who do not meet regulatory requirements.

There are many reasons. One of them is the lack of clear procedures for “reverse transfer” of a client to a lower segment and, accordingly, the level of service. It is believed that the client will lose his loyalty to the bank under such circumstances. These are also issues of so-called “corporate loyalty”, when services involve clients who do not meet financial criteria, but who are top managers of corporate business and members of their families. And not the least factor is the desire of the top managers of the bank to demonstrate higher quantitative and financial indicators: this is solid and one of the criteria for receiving a bonus.

The solution to the problem is elementary: diagnostics - analysis within the framework of standard processes (once a year - half a year - quarter). This may affect the mood of business vertical leaders, because... the correction will affect performance, but will obviously have a positive impact on the efficiency of private bankers' time use and their productivity.

The bank's management must clearly formulate themselves the criteria for determining the target client and the segments to be allocated.

The following questions can get clear answers:

1. Are these clients large enough to justify focusing on them and creating a business line to work with them?
2. Are their needs and requirements for the bank similar enough to group them together?
3. Are the bank's requirements specific enough to differentiate itself from other segments?
4. Is it possible to develop an appropriate marketing program for this customer segment?
5. Is this customer segment available for analysis, interaction (communications), and sales of services or financial instruments separately from other segments?
6. What are our criteria for determining this segment and purpose based on the interests of the financial institution (bank)?

The principle of “corporate loyalty” can also be laid down when working with the owners and top management of companies served by the bank, but this segment should be similarly described and methods for assessing work with it (segment) should be discussed. This should concern the workload of managers working with these clients; parameters of the financial efficiency of their service (internal accounting is possible - sharing the financial result with corporate business, etc.); defining the boundaries of this segment from the point of view of the overall client segment of the Private Banking business.

Proof that the banking system is actively analyzing and looking for new opportunities is the fact that more and more attention is being paid to new segments of HENRY (High Earn Not Reach Yet) or as they may also be called “new rich” [6].

According to various estimates, in the hands of this segment in 2020 – 2025, a volume of capital in the amount of more than 145 trillion US dollars will be concentrated. The largest number of representatives of this segment are in the USA and China.

The solution to this issue (target client) leads to a whole group of intrabank processes that can be formulated as technology - a standard for interaction between the bank's business verticals and the internal growth of clients.

This is one of the most painful issues from the point of view of the bank's internal processes. It is especially conflicting in closed markets with a limited financial offer to the client, where banks are forced to look for solutions for additional loyalty through service solutions. Unfortunately, there is no panacea and conflicts are inherent both in banks that are just developing this business, and in brands whose history goes back tens and hundreds of years.

The main idea of this approach is to ensure that when the client reaches certain parameters, they are transferred to a “higher” segment, where they will be provided with a more individual approach and offered (ideally) a larger range of financial solutions.

Graphically - conceptually this can be represented in the form of a drawing.

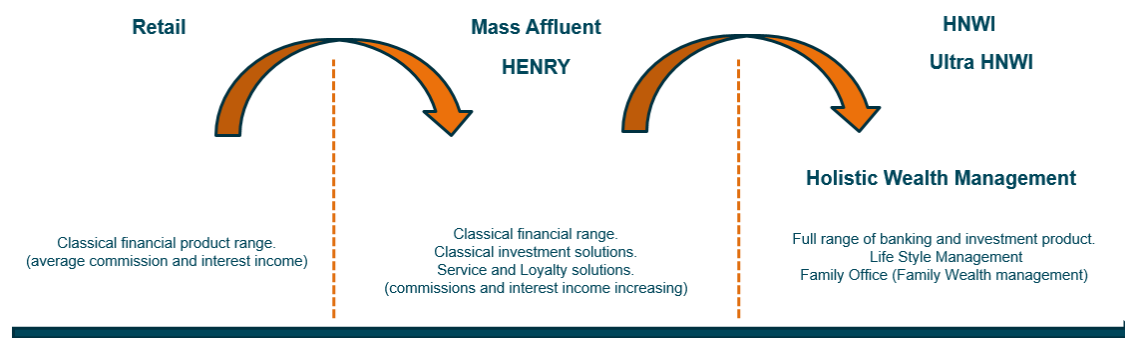

Figure 1. Internal client development. Customer journey in segments of a banking organization.

What does this approach provide (for the client and for the bank):

1. growth of portfolio indicators and client development in terms of involvement in the new financial instruments utilization;
2. training the client and his family members, expanding his client experience;
3. interaction with highly specialized bank specialists and, accordingly, the development of their professional skills;
4. increasing of the coefficient of clients load (the number of financial and non-financial instruments). The important thing here is that with the right system of client growth, these sales will not be under pressure from the client manager, but will actually be in demand by the client.
5. opportunities for profitability increasing for the client (as a result, profitability increasing for the bank).
6. involving the client's family and business in interaction with the bank (holistic approach).
7. flexible management of marketing costs, the ability to focus the budget on the bank's internal processes and staff efficiency (motivation).

Any banking business can be involved in to this program not only focused on individuals (Retail or Private Banking) business. This program can involve any of the businesses operating in the bank, and not just the business areas shown in the figure, focused on servicing individuals.

A very important aspect is the inclusion of service personnel in the process of both "internal growth" of the client and direct work with him. Digital banking trend, due to "business fashion", reduced the importance of communication with a professional bank employee. Research suggests that clients of all generations are not ready to completely abandon interaction with a professional (at least in Europe and North America). This means the we must focused on the level of staff training and to the correct balance between numbers and people in relationships with clients.

In many ways, clients see such an employee as a professional (the study even includes the term "rock star"), who will also be responsible for training in the correct use of digital solutions, communicating information about changes in legislation, and a lot of other details [7]:

1. they are familiar with a range of digital assets and ecosystems
2. they approach digital asset portfolio combinations strategically
3. they are supported by advanced technology infrastructure
4. they are well-versed in regulations and associated risks
5. they consider investments with an eye on returns

The important thing is that a well-trained professional who knows how to conduct a dialogue with clients remains one of the "tools" of a good classic Private Bank. Nobody canceled it.

It is a classic and well-known fact that customers become "tired" of service and at some stage begin to respond more favorably to competitors' offers. An influencing factor is the fact

that banking institutions traditionally focus their efforts on attracting new customers to business. Less attention is paid to existing clients. For some reason, by default it is believed that they work with the bank and are already satisfied with this.

These clients need no less attention and analysis of their future plans. Moreover, for these clients, as a rule, there is already a volume of accumulated data that is still not information for decision-making. Banks are often still a “graveyard of customer data” and are unable to use this data for their benefit and for the benefit of clients.

The simplest element of diagnostics and analysis can be a map of the client journey, divided into time and client expectations in terms of financial decisions. A big advantage for the bank is that, based on the accumulated information about the client, it is possible to influence the client by managing the actions of private bankers and adopting service standards, the implementation of which directly affects the client’s loyalty.

More visible the corresponding information is presented in the figure.

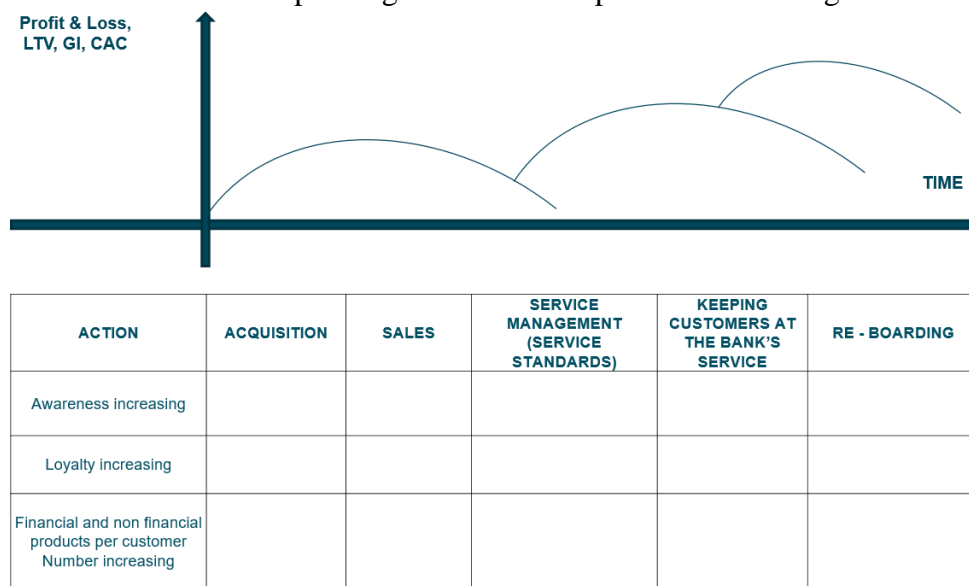

Figure 2. Customer journey map: searching for new opportunities.

Where, as part of the customer journey, each necessary step (filling out the columns and rows of the table) can contain any number of actions and decisions within the accepted standards and capabilities of a particular bank.

It is necessary to understand that, depending on the understanding of the client’s needs and the bank’s goals, actions can be planned that allow one to feel interest and care for the client throughout his interaction with the bank; offering truly necessary products based on the real needs of the client, and not upsetting the latter with persistent and aggressive sales of bank products due to established plans...

This also allows to resolve the issue of efficient use of bank resources and abandoning the “product race”, when development is carried out under the influence of trends (fashion), the actions of a competitor or aggressive advertising in the market.

The chain “target client - his needs - offer (financial and non-financial)” in connection with an analysis of the market and the group of main competitors identified by the bank (in fact, it can be only one main one, or three, or ten - as the leaders decide) business and bank), revision of data in a certain period allows more accurate determination of the bank actions, management costs and, if necessary, adjustments making to the med- and long-term development strategies of both the business and the bank.

CONCLUSION

Despite the apparent triviality of “internal growth” solutions, a significant number of financial institutions in modern business realities not only do not pay due attention to them, but simply ignore them. These issues are often considered resolved and written down, and company analysts who accompany the execution of the bank’s development strategy and raise these issues for discussion are criticized and accused of excessive bureaucratization.

At the same time, the process management issue, analysis of the current state of standards of attraction and after-sales service, interaction of the bank’s business verticals can ensure an increase in efficiency even without taking any unpopular measures (such as staff reduction, etc.).

Identified and analyzed in this article problematic issues of Private Banking & Wealth Management business development, the solution of which will certainly provide an additional increase in efficiency thanks to the “internal business resource”:

1. the necessity to concentrate the attention of the bank and banking specialist on the target client;

2. determination of the main financial parameters to control business development and its efficiency: interest, commission income, quantitative and volumetric indicators. The same indicators will allow the business to focus on the formation of the necessary product solutions and their sale, marketing actions, etc.

3. non-conflict interaction between business verticals (Retail, SME, Corporate, Private Banking), aimed at complex meeting the client’s needs (holistic approach). It is already indicated, the implementation of this approach will ensure internal business growth and client development.

4. Financial and non-financial offer to the client. Determining the target client, understanding his financial needs in relation to the time scale (client journey) will allow you to use the resource in a thoughtful and targeted manner for the development and implementation of the necessary tools based on real need.

5. Satisfaction of existing clients and increase in the period of interaction with the bank without the effect of “fatigue”. As discussed in the article, one should abandon “blind” sales based on existing plans, and concentrate on well-thought-out standards of service (after-sales service) and customer support as part of the “customer journey” developments.

6. Personnel training and development. A constant fact and still one of the most important “tools” of the Private Banking & Wealth Management business.

7. Measurable, controllable development indicators. A specific strategy (medium-term 2-3 years and long-term 5-10 years or more).

8. Efficiency and sufficiency of channels for attracting new customers. The thoughtfulness of this issue will allow you to effectively manage your marketing budget, make a decision on creating your own program for clients searching and attracting, forming a network of partners (this functionality can be transferred to them) or a combination of these solutions.

Focus on emerging markets, where the capital itself is at the process of active formation or it is at the stage of transfer to the second generation of owners. Such markets are more dynamic in terms of reaction to changes and are demanding in terms of the speed of their implementation.

In summary, I would like to note that the above classical solutions can be used in almost any market, because they take into account the history of the development of the banking business of each country (a group of countries that make up a certain service market), uniqueness and connection with historical events, culture and national traditions; history of the introduction of technological innovations; history of political and economic transformation, etc. All this has a direct impact on the characteristics of the Private Banking & Wealth Management business and its clients.

REFERENCES

1. BCG Global Wealth Report (2020). Resetting the Course. Retrieved from <https://www.bcg.com/publications/2023/global-wealth-report-resetting-the-course>
2. Credit Suisse AG, UBS Group Company Global Wealth Report (2023). Leading perspectives to navigate the future. Retrieved from <https://www.credit-suisse.com/about-us/en/reports-research/global-wealth-report.html>
3. McKinsey & Company (2020). The future of private banking in Europe: Preparing for accelerated change Retrieved from www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/the-future-of-private-banking-in-europe-preparing-for-accelerated-change
4. EY Wealth Management Outlook. (2018). Anticipating and seizing global growth potential in a challenging environment. Retrieved from https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_gl/topics/wealth-and-asset-management/wealth-asset-management-pdfs/ey-wealth-management-outlook-2018.pdf
5. Aleksandrov A. (2016). Theory and Practice of Private Banking Bank's Business. Balance Business Book. 320p.
6. Citi & The Economist Intelligence Unit (2019). Spotlight on the New Wealth Builders.
7. Capgemini Wealth Management Trends Book. (2023). Retrieved from <https://prod.ucwe.capgemini.com/wp-content/uploads/2022/12/Top-Trends-Wealth-Management-2023-1.pdf>

АДАПТАЦІЯ В УКРАЇНІ ПОЛЬСЬКОГО ТА БАЛТІЙСЬКОГО ДОСВІДУ ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ І МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Бородіна Оксана, Україна
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ,
кандидат наук з державного управління (PhD),
Варшавський інститут банкової справи (WIB, Warszawa, Poland), експертка,
+38050 835-44-61, +48730-484-079, borodinaoksana1306@gmail.com

Бородін Віктор, Україна
Інститут археографії та джерелознавства НАН України, м. Київ
аспірант,
+38050 206-44-02, donviboro27718@gmail.com

Білогуб Григорій, Україна
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро,
магістрант,
+38095 740-49-35, grigoriybelogub@gmail.com

АНОТАЦІЯ

Вивчення досвіду європейських країн значно полегшує побудову оптимальної моделі повоєнного розвитку України. У статті проаналізовано фіскальні інновації Польщі, констатовано беззаперечну перевагу введення інноваційних фіскальних режимів для економіки Польщі. Детально розглянуто реформування місцевого самоврядування Литви, наявність механізму фінансового самоконтролю на субрегіональному рівні та виключний приклад делегування повноважень від місцевого самоврядування до територіальної одиниці, управління якою здійснює державний службовець (а не навпаки). Надано дієві рекомендації щодо запозичення польського та литовського досвіду та адаптації його для сучасних умов розвитку України. Ця особливість має бути використана Україною під час завершення процесу реформування місцевого самоврядування.

Ключові слова: децентралізація, фіскальні інновації, місцеве самоврядування, повоєнний розвиток.

ABSTRACT

Studying the experience of European countries greatly facilitates the construction of an optimal model of Ukraine's postwar development. The article analyzes the fiscal innovations of Poland, states the indisputable advantage of the introduction of innovative fiscal regimes for the Polish economy. The reformation of local self-government in Lithuania, the existence of a mechanism of financial self-control at the sub-regional level, and an exceptional example of the delegation of powers from local self-government to a territorial unit managed by a civil servant (and not vice versa) are considered in detail. Effective recommendations on borrowing Polish and Lithuanian experience and adapting it to modern conditions of Ukraine's development have been provided. This feature should be used by Ukraine during the completion of the process of reforming local self-government.

Key words: decentralization, fiscal innovations, local self-government, postwar development.

ВСТУП. INTRODUCTION

Необхідність створення ефективної системи місцевої влади зумовлює ґрунтовне вивчення зарубіжної практики, передусім аналіз здійснення реформування місцевого самоврядування (далі – МС) в країнах Європейського Союзу. Військові дії в Україні лише загострили таку необхідність, з огляду на нагальну потребу переформатування МС до умов і цілей роботи у воєнному стані та повоєнному періоді. В цьому контексті корисним є вивчення позитивного досвіду країн-сусідів, зокрема Польщі та Литви, які впровадили ефективні практики реформування МС, що мало позитивні наслідки для економіки країн. Особливо важливим є досвід Литви, адже саме у процесі вступу держави до ЄС було здійснено радикальні зміни всієї системи публічного управління.

Євроінтеграційний вектор України вимагає фактичного впровадження реформи на принципах деконцентрації, децентралізації, субсидіарності у стосунках між центральній владою і регіонами. Але регіональні диспропорції розвитку територій, неспроможність реалізувати реформу на місцях, вади в управлінні публічними фінансами, проблеми фіскальної децентралізації, фінансова неспроможність субрегіонального рівня, поширення корупційних схем – все це наслідки актуальних проблем МС, які потребують радикальних змін [1, 2]. Досвід таких унітарних країн, як Данія, Норвегія, Швеція, Польща, Литва, Чехія, Естонія, Франція свідчить, що передача значних повноважень державної влади на місця забезпечили зміцнення МС, усунення штучних перешкод для бізнесу та підприємництва, забезпечили позитивне вирішення важливих проблем:

- створення прозорого інвестиційного клімату,
- здатності громад з достатнім бюджетом, людськими та природними ресурсами ефективно вирішувати питання місцевих жителів і розвитку їх територій.

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ. BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Характеризуючи багатство інституційних форм місцевого самоврядування в Європі за певними критеріями (Табл.1), дослідники поділяють їх на три основні групи: «англосаксонську», «французьку», «північно та центральноєвропейську» (Табл. 1).

<i>Група</i>	<i>Відносини МС з центральним Урядом</i>	<i>Діапазон завдань</i>	<i>Фінансова автономія</i>	<i>Характерні черти моделі</i>	<i>Системна позиція</i>	<i>Країни, де реалізована</i>
Англосаксонська	Сильна програмна залежність та операційна автономія	Відносно широкий	Дуже обмежена	Централізована, функціонує зверху вниз, з акцентом на економічній діяльності та якості державних послуг	Відсутнє конституційне унормування	Великобританія, Ірландія
Французька	Сильно обмежена автономія	Відносно невеликий	Дуже обмежена	Посилення локальної демократії	Конституційно унормована	Франція, Італія, Бельгія, Іспанія, Португалія, Греція
Північно- та центральноєвропейська	Широка автономія	Дуже широкий	Значна	Підвищення економічної ефективності, поживлення місцевої демократії	Конституційно унормована	Норвегія, Швеція, Данія, країни Прибалтики , Австрія, Швейцарія, Німеччина, Нідерланди, Польща

Таблиця 1 - Основні інституційні форми місцевого самоврядування в Європі
Джерело: складено автором

Отже, місцеві органи влади в Європі дуже відрізняються за розміром, функціями, організацією та формами фінансування. Історично, на еволюцію становлення і розвитку

органів МС у Польщі, Литві та Україні протягом тривалого історичного періоду суттєво вплинула приналежність частин цих країн до певних державних утворень (Річ Посполита, Австро-Угорська імперія, Королівство Румунія, Швеція, ЄС), що з одного боку, обумовлює значні спільні риси, а з другого боку, призводить до значних соціально-економічних відмінностей, які за період з 90-х років минулого століття тільки збільшилися. У площині самоврядування усі ці держави у різний період стали незалежними, набувши власної державності одразу заклавши основи самоврядування на конституційному рівні. Процеси реформування територіальної влади як у Польщі, так і у Литві свого часу, проходили через кілька організаційних етапів, які було позначено інституціональними, нормативними та фіскальними змінами.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ЇХ ОЦІНКА. RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION

Польща. Як зазначалося у статті [3], досвід європейських країн, зокрема, Польщі, доводить, що у континентальній системі органів місцевого самоврядування (яка реалізована, в тому числі й в Україні), трирівнева система є ефективною. І саме Польща, на першому етапі провела ліквідацію рівня повітів та замінила трирівневу систему на дворівневу, але на наступному етапі реформи, у 1999 році повернулася до попередньої організації територіальної влади зразка регіон-райони-громади. На необхідності врахування в Україні європейського підходу до територіального поділу та Номенклатури територіальних одиниць для цілей статистики NUTS неодноразово наголошували українські науковці з Інституту економіки промисловості НАНУ [4].

Успіх адміністративно-територіальної реформи в Польщі є результатом того, що вона була проведена на основі ефективного поєднання власної традиції з європейським досвідом та практикою МС. Але, окрім успіхів, реформа місцевого самоврядування в Польщі не була позбавлена певних помилок, на які варто звернути увагу при вивченні польського досвіду в Україні:

- 1) неоднозначне формулювання правових норм;
- 2) фінансова неспроможність субрегіонального рівня (повітів);
- 3) неефективність місцевих референдумів через невисоку явку;
- 4) недостатня співпраця муніципалітетів;
- 5) нерівномірний розподіл завдань і витрат на місцевому рівні;
- 6) недостатня взаємодія органів місцевого самоврядування з приватним сектором в рамках державно-приватного партнерства;
- 7) багаторазовий термін повноважень голів гмін, мерів.

Значний поштовх до активізації економічних процесів у європейських країнах за два останні роки становили військові дії в Україні. Країни-сусіди України отримали прибуток від масової міграції українських біженців: попри втрату економіки через зростання вартості імпортованих енергоносіїв, усі сусіди України, крім Молдови, мали темпи зростання ВВП у 2-6%.

Зростання ВВП Польщі, пов'язане з напливом біженців, у 2022 р. становило 2,1% [5]. Згідно з оцінками економістів Credit Agricole, вартість додаткового попиту, створюваного українськими мігрантами, в 2022 році складала від 13,4 до 17,6 млрд. злотих. Дані Центрального статистичного управління Польщі (GUS) демонструють, що ВВП країни зростає, в основному, завдяки збільшенню споживчих витрат, особливо серед товарів першої необхідності, що обумовлено припливом мігрантів з України. Портал Bankier.pl наголошує, що згідно з офіційними даними, вперше за понад 40 років, ВВП Польщі зріс більше, ніж ВВП Китаю (Рис.1) [6]:

Зростання ВВП Китаю та Польщі, у % до попереднього року

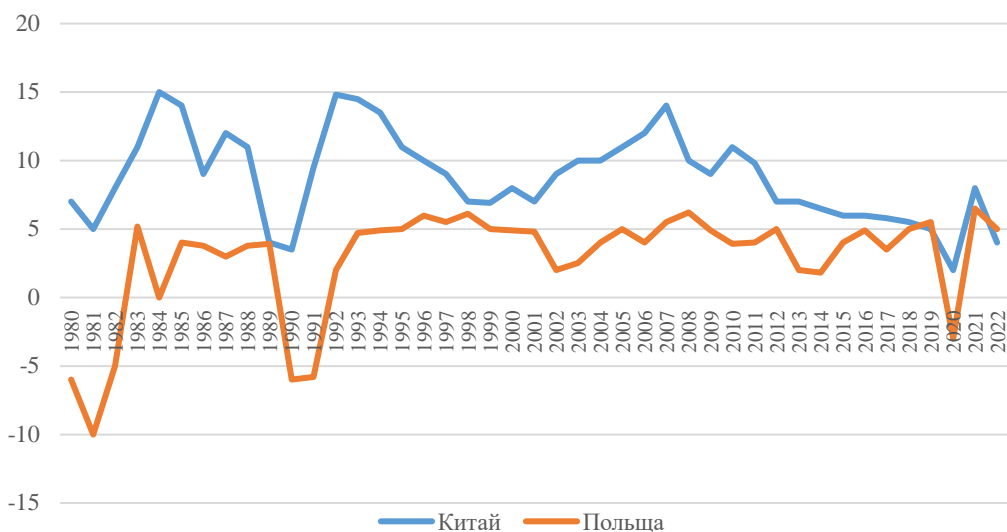

Рис. 1. Динаміка ВВП Польщі та Китаю 1990-2022 р.р. Джерело: [5]

Значний вплив на макроекономічні показники ЄС мала і чисельність людського капіталу з України до країн Європи. Так, приплив мігрантів з України, за даними Deloitte, призвів до збільшення робочої сили у ЄС, на 0,8% у 2022 році [6].

З метою підвищення інвестиційної привабливості польських підприємств уряд ухвалив рішення запровадити в Польщі естонський корпоративний прибутковий податок (СІТ), модель оподаткування, яка успішно працює в Естонії вже 20 років. За даними рейтингу податкових систем світу Paying Taxes, Естонія та Латвія кілька років займають перше та друге місце відповідно по конкурентоспроможності серед податкових систем країн світу.

Переваги Естонського СІТ для України є очевидними: деофшоризація; стимулювання суб'єктів господарювання залишати прибуток на розширення та оновлення виробництва; уникнення агресивних схем податкового планування, коли підприємство спеціально роблять збитковим, аби не платити податок на прибуток; зменшення корупційної складової через більшу простоту й прозорість адміністрування нового податку, як наслідок, залучення інвестицій. Одночасно, Україна, протягом більше, ніж п'яти років, через нерішучість політиків та відсутність гарантованих компенсаторних механізмів поповнення втрат бюджету, так і не змогла просунути його запровадження далі.

Литва.

Процес реформування територіальної організації влади в Литві також поділений на етапи. Перший етап розпочався у 1990 р. прийняттям Закону «Про створення місцевих органів самоврядування», статтями якого запроваджено нову структуру МС. Закон визначав МС як «незалежну діяльність жителів територіально-адміністративних одиниць і підзвітних їм інститутів МС, спрямовану на ухвалення і виконання рішень з внутрішніх питань» [7]. Законом встановлено два рівні влади: адміністративні одиниці самоврядувань вищого рівня (44 самоврядування районів і 11 самоврядувань міст) та адміністративні одиниці нижнього рівня, які входили до складу самоврядувань вищого рівня і фінансово були залежні від них. Недоліками такого поділу були наступні:

- Базування на попередньому адміністративно-територіальному устрої (АТУ),
- Відсутність чіткого розмежування функції центральних і місцевих органів влади,

- не створювалася реальна економічно-фінансова база для діяльності місцевих органів влади [8].

Наведені аргументи зумовили перехід до другого етапу реформ. На початку 2019 року уряд анонсував про укрупнення районів [9]. Це допомогло уникнути дублювання функцій, а також сформувати ефективну систему місцевого управління. Два рівні адміністративно-територіальних одиниць: самоврядування - 60 од. та повіти - 10 од. представлені на Рис. 2:

Рис.2. Адміністративно-територіальний поділ Литви

Основний Закон Литви надає органам місцевого самоврядування право розробляти та приймати власні бюджети, встановлювати місцеві тарифи і стягувати місцеві податки. Вкрай цікавим та необхідним для запозичення у процесі розвитку МС в Україні є механізм контролю, реалізований у самоврядуванні Литви [10].

Контролер самоврядування приймається на посаду за конкурсом, є вимоги щодо освіти та стажу. Його діяльність ґрунтується на принципах незалежності, законності, відкритості, об'єктивності та професійності. Контролер самоврядування (служба контролю та аудиту самоврядування) виконує зовнішній фінансовий аудит. Для здійснення внутрішнього аудиту рада самоврядування засновує централізовану службу внутрішнього аудиту, підзвітну директору адміністрації. Ризики застосування такої моделі: коли відповідальність за надання суттєвої частини послуг населенню лежить на місцевому рівні, тоді центральний уряд може певною мірою уникнути відповідальності, оскільки передові виконавчі підрозділи з надання (або ненадання) цих послуг є муніципалітетами. Подібні проблеми є скоріше наслідками надмірної децентралізації та відсторонення держави від низки місцевих питань, із якими місцеве самоврядування не може впоратись самотужки. В Україні це питання не втрачає актуальності в контексті публічних консультацій.

Необхідним вважається імплементація досвіду Литви щодо діяльності філій місцевих адміністрацій — сянюній, які хоча не є окремими адміністративно-територіальними одиницями, проте ради самоврядувань наділяють їх певними самостійними повноваженнями для виконання в межах своєї території. Маємо виключний приклад делегування повноважень від місцевого самоврядування до територіальної одиниці, управління якою здійснює державний службовець (а не навпаки). Такий перебіг подій, безумовно, обумовлений рівнем розвитку та самосвідомості суспільства, де вдалося побудувати ефективну систему МС.

ВИСНОВОК. CONCLUSION

Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що

1. Використання досвіду повоєнного відновлення абсолютно необхідне. Як мінімум три країни, яким довелося відновлюватись після війни, зараз входять у топ-5 економік світу (Німеччина, Італія, Японія). Період їхнього відновлення називають «економічним дивом», що свідчить про нові можливості повоєнного часу для економік постраждалих країн.

2. Корисним та важливим є використання потенціалу та можливостей країн-сусідів, які свого часу провели ефективне реформування, в першу чергу, в умовах децентралізації, що стало запорукою для подальшого соціально-економічного зростання.

3. Класична модель оподаткування прибутку підприємств в Україні є неефективною. В умовах повоєнної перебудови доцільними є не тільки кількісні, а й якісні перетворення, що стане драйвером посткризового економічного розвитку держави. Основні переваги Естонського СІТ для України:

- деофшоризація;

- стимулювання суб'єктів господарювання залишати прибуток на розширення та оновлення виробництва;

- уникнення агресивних схем податкового планування, коли підприємство спеціально роблять збитковим, аби не платити податок на прибуток;

- зменшення корупційної складової через більшу простоту й прозорість адміністрування нового податку. Як наслідок, залучення інвестицій.

4. Як польська, так і литовська моделі МС характеризуються широкими повноваженнями територіальних одиниць, водночас, вони базуються на високому рівні політичної активності та самосвідомості громади, розвитку громадянського суспільства та адміністративному методі формування базового рівня польського адміністративно-територіального устрою. Країни змінили всю парадигму державного управління, що стало відповіддю на проблеми, пов'язані з пошуком оптимальних відносин між регіонами та політичним центром. Україні варто частково використати цей досвід, адже європейські моделі регіональної політики, характеризуються яскраво вираженим принципом партисипації, який пронизує всі рівні місцевого самоврядування.

5. Реформа місцевого самоврядування в Литві була успішною, зокрема, завдяки готовності уряду здійснювати примусове злиття, якщо муніципалітети не можуть домовитися між собою. Однак головною запорукою успіху Литви є змістовні консультації на місцевому рівні та певний ступінь гнучкості в адаптації пропозицій щодо реформ. Таким чином, діалог з місцевим громадянським суспільством є рушійною силою ефективності заходів з реформування місцевого самоврядування. Ця особливість має бути використана Україною під час завершення процесу реформування місцевого самоврядування.

6. Органи МС повинні розробляти та впроваджувати заходи, спрямовані на створення соціально-економічних процесів, які впливають на розвиток територій, на основі тісного та постійного контакту з бізнес-сектором та неурядовими організаціями, використовуючи найкращі місцеві ресурси. Якість врядування української місцевої влади значною мірою впливає на можливості соціально-економічного розвитку та підприємництва, а також на довіру населення до органів публічної влади.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ І ДЖЕРЕЛ. REFERENCES

1. Адміністративно-територіальний устрій Польщі: вертикально-рівнева система управління / З. О. Сірик // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. - 2015. - Вип. 6. - С. 7-13.
2. Модернізація економіки промислових регіонів України в умовах децентралізації управління: монографія / О.І. Амоша, Ю.М. Харазішвілі, В.І. Ляшенко та ін. / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2018. 300 с.
3. Повоєнне відновлення економіки: світовий досвід та спроба його адаптації для України / О.А. Бородіна, В.І. Ляшенко // Вісник економічної науки України. — 2022. — № 1 (42). — С. 121-134.
4. Інноваційне Придніпров'я: гра на випередження: монографія / О.І. Амоша, Ю.С. Залознава, С.В. Іванов, В.І. Ляшенко, І.Ю. Підоричева та ін.; за заг. ред. В.І. Ляшенка (заг. ред.) / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, Дніпро, 2021. 286 с.
5. Polska w końcu prześcignęła Chiny. URL: <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Po-raz-pierwszy-od-dekad-polska-gospodarka-rosła-szybciej-niz-chinska-8481195.html>
6. Ta mapa pokazuje skalę napływu Ukraińców do Polski. URL: <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/ta-mapa-pokazuje-skale-naplywu-ukraincow-do-polski/bfewqs5>
7. О местном самоуправлении : Закон Литовской Республики от 7 июля 1994 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.63899?jfwid=6m4099nqt>
8. Досвід реформування місцевого самоврядування в Литві / С. М. Серьогін, Л. Л. Прокопенко. // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. - 2014. - № 1.
9. Повоєнне відновлення економіки: світовий досвід та спроба його адаптації для України / О.А. Бородіна, В.І. Ляшенко // Вісник економічної науки України. — 2022. — № 1 (42). — С. 121-134.
10. Місцеве самоврядування в країнах Скандинавії та Балтії. URL: [Місцеве-самоврядування-в-країнах-Скандинавії-та-Балтії.pdf \(sklinternational.org.ua\)](https://sklinternational.org.ua)

EVALUATING AND RESOLVING CHALLENGES AND OPPORTUNITIES OF FINANCE IN THE DIGITAL ERA

Mahesh Chandupatla, Latvia
Baltic International Academy, Riga
Business Management and Administration department
chandupatlamahesh@gmail.com
Scientific tutor: Dr. oec, as. prof. Alla Iljina

ANOTĀCIJA

Digitālā laikmeta ieviešanas rezultātā finanšu sektors piedzīvo gan iespējas, gan problēmas. Vidējā un ilgā termiņā jaunas tendences, piemēram, digitalizācija, lielle dati, blokķēde un kryptoaktīvi, visticamāk, būtiski mainīs finanšu produktu un pakalpojumu ainavu. Pētījuma mērķis ir novērtēt un atrisināt šīs problēmas, risinot tādas svarīgus jautājumus kā kibernetikas riski, normatīvo aktu atbilstība un finanšu tehnoloģiju integrācija. pamatīgs

Atslēgvārdi: Finanšes, iespējas, izaicinājumi, digitalizācija, finanšu sektors

ABSTRACT

The Financial sector experiences both opportunities and problems as a result of the introduction of the digital era. Over the medium and long terms, new trends such as digitalization, big data, blockchain and crypto assets are likely to significantly alter the landscape of financial products and services. The research aims to assess and solve these problems by tackling important issues like cybersecurity risks, regulatory compliance and integration of financial technology.

Keywords: Finance, Opportunities, Challenges, digitalization, financial sector

INTRODUCTION

Digitalization is shifting the game rules in today's market and affecting the behaviour of variously. Thus, the market's players and financial institutions needs to adapt their strategy of action for the digital age. The digitalization of finance offers new opportunities that improve access to finance for companies and provide new possibilities for investors [1].The technological revolution has had a multifaceted impact on the global economy and consumer lifestyles [2]. Indeed, with the widespread application and penetration of new generation of science and technology, the global economy has entered the digital age [3].

The research problem revolves around evaluating and resolving the challenges and opportunities faced by finance sector in the digital age. This includes understanding the impact of digitalization on financial processes, identifying key obstacles such as cybersecurity threats and regulatory complexities, and exploring avenues for leveraging digital innovations to drive growth and efficiency.

The primary goal of this research is to provide actionable insights and strategies for evaluating and resolving challenges while capitalizing on opportunities in finance in the digital era. This involves identifying best practices, innovative technologies, and regulatory frameworks that enable financial institutions to thrive amidst digital disruption. Ultimately, the aim is to equip stakeholders with the knowledge and tools needed to adapt, innovate, and succeed in an ever-evolving digital financial landscape.

The research methodology used for this study is a structured survey that based on an extensive relevant paper focusing on Innovation AI, Digitalization. The web of science (Wos), Science direct, MDPI databases together with relevant websites were the main sources of the information used in this research. This study uses a qualitative method, and the research uses arranging, assessing and collecting sample data to get accurate research findings.

BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

1. Digitalisation's Effect on the Financial industry's value chains

The value chain of the financial industry has been completely disrupted by digital transformation and has to be restructured differently. Some authors believe that this is a wave of Schumpeterian creative destruction of unprecedented scale and speed [4]. In addition to the risk of dependence to which the traditional players are individually exposed, there is also a systemic risk: the small number of Big Techs and their size are distinguishing factors of a potential systemic risk that could jeopardize financial stability and security [5].

2. Practical provision entails implementing digital technologies to optimize financial value chains. For example, blockchain technology enables secure and transparent transactions, reducing the need for intermediaries in payment processing and clearing. Cloud computing allows financial institutions to scale operations efficiently, reducing costs and improving agility.

3. The Financial is being shaped By Artificial intelligence and Machine learning

Artificial intelligence (AI) is gaining attention in various sectors, including business, society and the banking sector. While its first applications have been successful, AI is mainly applied in investment and non-customer facing banks. However, in Spain, Banco Bilbao Vizcaya Argentaria (BBVA) the use of AI has led to increased revenues and profits as well as lower costs through better customer targeting, optimization of business operations and identification of better locations for branch networks, among others [6]. In commercial banking, AI focuses on customer interaction and has yet to receive much attention. Introducing AI in commercial banking could change processes and interactions with customers, potentially leading to revenue reductions between 10% and 40% until 2025. AI can be used in all core business areas of commercial banks, such as lending, fraud detection, and compliance management. In lending, AI can make accurate predictions using previously unused data types, making payment processing safer for customers.

Artificial intelligence (AI) and Machine learning (ML) are two related technologies emerging in the financial markets [7]. The emerging use of artificial intelligence and machine learning in financial systems disrupts and transforms industries and societies [8]

In compliance, AI can help banks process regulations faster, detect suspicious activity, and report suspicious customer activity. AI and machine learning are emerging technologies in financial markets, disrupting industries and societies. Practical provision entails applying AI and ML technologies to address practical challenges and opportunities in finance, for instance Artificial intelligence (AI) driven chatbots and virtual assistants is used to improve customer service by making specific suggestions and promptly responding to queries.

4. Big Data: The Emerging changes in the financial sector

Digital transformation has reinforced the assumptions of the market transparency by significantly reducing transaction costs [9]. Companies in the financial sector are investing in digital transformation to adapt to changing demands. Competition has become increasingly fierce, especially with the entry of new players, forcing traditional operators to make significant cost savings [10]. The sometimes-unfair competition between traditional operators and new entrants to the financial sector is changing the game's rules in the market. While traditional operators, mainly banks, are subject to increasingly strict prudential regulations, including the Basel agreements, new entrants enter market segments characterized by a legal framework with relaxed rules. [5].

Practical provision for big data analytics is being used in various sectors, including banks, investment firms, and insurance companies, to assess credit risk, inform strategies, optimize trading algorithms and personalize products. This approach enhances decision-making improves customer experiences and provides a competitive edge in the digital era.

RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION

Significant findings were obtained from the questionnaire-based survey. The research's primary conclusions showed that the finance industry's use of AI and big data has expanded its current opportunities, including higher business rates, customer satisfaction, cost and time savings, fraud detection and management credibility, and the emergence of new business prospects.

1. An overview of the integration of big data and artificial intelligence (AI)

Comprehensive and effective outcomes were found in the financial sector through the integration of AI and Big Data analysis. Key players, adoption rates, and new trends in the sector are all revealed by these findings. An important new understanding of how AI and Big Data impact financial growth was gained from the experiment results used in this study. The trials demonstrated the benefits that the financial sectors saw when they incorporated AI and big data into their operations. The experiments carried out in various financial sectors are represented in the following statistics. The trials were conducted in stages to accurately assess Big Data and AI's potential in these industries.

2. Recognizing the Changing Face of the Financial Sector

Data were gathered from the sectors of the economy that contribute the most to the system, namely the insurance market, banks, and stock market, to comprehend and identify the changing structure of the finance industry. To assess precise outcomes, the study used a comparative analysis that considered various scenarios, situations, and time periods within the finance market.

3. The Banking Industry's Present and Future Prospects

Although primary data collection was utilised in this study, a comparative analysis of Big Data and AI and their impact on the financial industry was also conducted using pre-existing data and AI analysis. This method also forecasted the kind opportunities these tools would present in the future as well as their current market share.

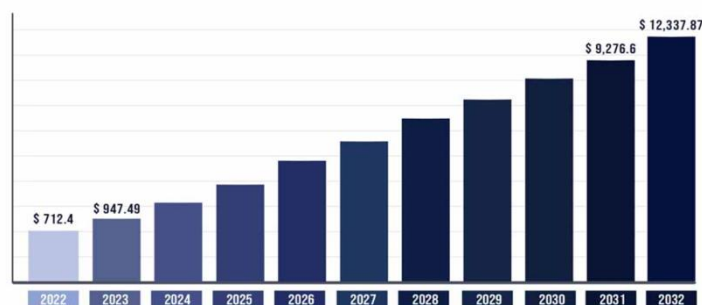

Figure 1: The size of the global market for generative AI in banking and finance¹

The size of the global market for generative AI in banking and finance was estimated at USD 712.4 million in 2022 and is projected to grow at a compound annual growth

¹ <https://www.precedenceresearch.com/generative-ai-in-banking-and-finance-market>

rate (CAGR) of 33% from 2023 to 2032, reaching approximately USD 12,337.87 million by that time.

Report coverage	Details
Market in size 2023	\$947.49 Millions
Market in size in 2032	\$12,337.87 Millions
Growth rate from 2023 to 2032	CAGR of 33%
Largest Market	North America
Forecast period	2023 to 2032
Segments covered	By technology and applications
Regions covered	North America, Europe, Asia, Middle East Africa

Table: Generative AI in Banking and Finance Market Scope²

RECOMMENDATIONS

- Artificial intelligence (AI) and big data must be used for quality data generation, validation, data cleansing, and governance in order to create a successful and diverse financial system.
- Another important use of AI and Big Data in financial setups is cybersecurity, which should be integrated to protect sensitive data, identify fraud, and guarantee transparent audits.
- To hire people with deep learning and digitalization skills, the financial sector should also employ talent management techniques and offer ML and Data Science training.

CONCLUSION

Digitalization is significantly enhancing the finance sector by enhancing access to finance, fostering new project opportunities, and attracting new investors. In parallel to the entry of new players such as Fin techs, big techs, and even Reg techs, traditional investors such as banks and venture capitalists have adapted. New alternatives and more traditional forms of financing have come closer together and strengthened their collaboration [11]. In addition, there are still many obstacles to overcome to protect investors without stifling innovation. It is also likely that digitalization will continue to evolve and that innovations will replace or refine existing technologies [12].

According to the study, the finance sector can greatly benefit from the integration of AI and Big Data, which could transform existing functionalities and open new opportunities for growth. For the benefit of humankind, this creative combination has the power to shape present opportunities and cultivate new ones.

REFERENCES

1. F. L.-d.-S. A. S. S. m. Helen Bollaert, "Fintech and access to finance," *Journal of Corporate Finance*, vol. 68, no. June, p. 101941, 2021.
2. E.-I. A. S. more, "The Impact of the Internet on the Business Environment," *Procedia Economics and Finance*, vol. 15, pp. 951-958, 2014.
3. H. Z. Shengqi Chen, "Does digital finance promote manufacturing servitization: Micro evidence from China," *International Review of Economics & Finance*, vol. 76, no. November, pp. 856-869, 2021.
4. C. D. Chiesa, Crowdfundingcultuur, ERMeCC, Erasmus Research Center for Media, Communication and Culture, 2021.

² <https://www.precedenceresearch.com/generative-ai-in-banking-and-finance-market>

5. N. M. Wissem Ajili Ben Youssef, "Finance in the Digital Age: The Challenges and Opportunities," Springer Nature , Switzerland, 2024.
6. M. B. G. M. ., S. Elena Alfaro, "BBVA's Data Monetization Journey," vol. 18, no. june, pp. 118-127, 2019.
7. J. W. K. S. L. W. M. P. D. Goodell, "Artificial intelligence and machine learning in finance: Identifying foundations, themes, and research clusters from bibliometric analysis," *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, vol. 32, p. 100577, 2021.
8. X. L. & P. Tang, "Stock index prediction based on wavelet transform and FCD-MLGRU," *Journal of Forecasting*, vol. 39, no. 8, pp. 1229-1237, 2020.
9. A. A. A. a. H. Demsetz, "Production, Information Costs, and Economic Organization," *The American Economic Review* , vol. 62, no. 5, pp. 777-795, 1972.
10. A. S. ., V. ., N. ., A. V. Inese Mavlutova, "Digital Transformation as a Driver of the Financial Sector Sustainable Development: An Impact on Financial Inclusion and Operational Efficiency," *Digital Marketing for Sustainable Development*), vol. 15, no. 1, p. 207, 2022.
11. B. B. Lars Hornuf, "Where Did FinTechs Come From, and Where Do They Go? The Transformation of the Financial Industry in Germany After Digitalization," *Artificial Intelligence in Finance*, 2020.
12. e.-C. Mieszala, "La banque transactionnelle de gros : l'innovation permanente," *Revue d'économie financière*, vol. 0, no. 3, pp. 85-96, 2019.

UKRAINE' PROSPECTS FOR POST WAR RECONSTRUCTION AND ECONOMIC EXPANSION

Volodymyr Danko

Ukraine

MIM-Kyiv

Investment Management, Corporate Finance

vladdanko@gmail.com

v.danko@mim.kyiv.ua

Doctor of Economics, Iryna Tykhomyrova, President of the MIM Business School

ABSTRACT

Ukraine prodigious tasks are: rebuilding infrastructure, stimulating the economy & fostering growth with respect to following inevitable challenges such as: damages of physical infrastructure like roads, bridges, buildings, and factories, disrupted production, transportation, and basic services; human capital loss – decrease of workforce and innovation potential; financial draining - reconstruction requires significant funding; social and political instability - aggravated social tensions and political instability; obstructed long-term planning and investing. At the same time country ought to search for prospects such as: after war resilient demand for goods/services, stimulating production and job creation; using latest advances in construction, technology, and infrastructure development; rebuilding ties with international community for financial and technical assistance; insure market growth that attracts foreign and local investments.

Key words: GDP (Gross Domestic Product), GDP per capita, Ukraine GDP per capita PPP (Purchasing Power Parity), Ukrainian human capital, National Academy of Science, WB (World Bank), IMF (International Monetary Fund), UN (United Nation), RDNA (RDNA1, RDNA2 and RDNA3) The Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment, MIGA (Multilateral Investment Guarantee Agency), DFC (American International Development Finance Corporation), SURE (Support to Ukraine to Re-launch the Economy), National Trust Fund, UDF (Ukraine Development Fund), BlackRock, JPMorgan.

INTRODUCTION

Undertaken study is dedicated to future of Ukraine subject – reconstruction of national economy as a result received damages and losses during Russian war against Ukraine and present rationality for economic expansion, as well as range of direct agents responsible for further economic growth. Research structured in six consecutive and logically detected each other blocks aimed to define state of Ukrainian war time economic (how massive economic damages, colossal losses of human capital, land, infrastructure, fixed capital), clarify current cumulative war damage; clear costs of economy reconstruction; explicate who is funding reconstruction, who is in charge with funds distribution among recipients, and who are recipients; outline who is responsible for funding reconstruction, collecting and disseminating funds, current state of county budget; determine responsibilities of public and private sector' for postwar economic growth; detail one of the possible investment strategies for high risk business environment and coverages of those risks.

BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

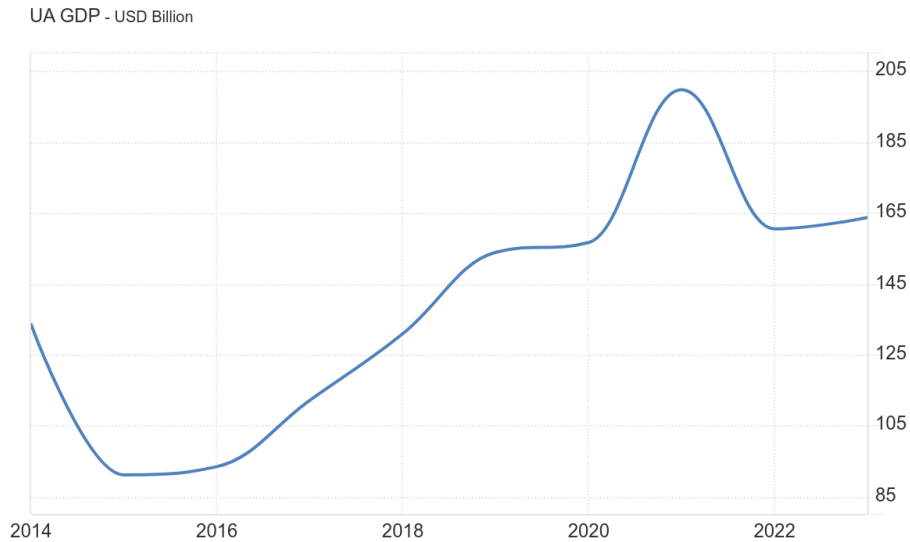
Purpose of the Article. To perform qualified research on mentioned subject (Post War Reconstruction and Economic Expansion) with respect to a fit object (Ukraine). Having a sense of that purpose, develop comprehensive professional as well as scholar knowledge, based on existed and personal judgements for that matter, provide gathered information, and sources of works. Methodology statement. Set of allied intellectual enquiry methods for

quantitative research, data gathering with use of data extraction, data analysis, case studies; qualitative & factual research - historical analogies, comparative dynamic, ethnographical, cultural absolute and relative business advances. Literature review and output conditions. Criteria's for accuracy, reliability, authority, objectivity, fairness and coverage for evaluating information from given information sources part "references".

RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION

1. What's state of Ukrainian war time economic.

GDP (Gross Domestic Product). The GDP value of Ukraine embodies 0.07 percent of the world economy, with GDP (Gross Domestic Product) \$160.50 billion (2022) (1)

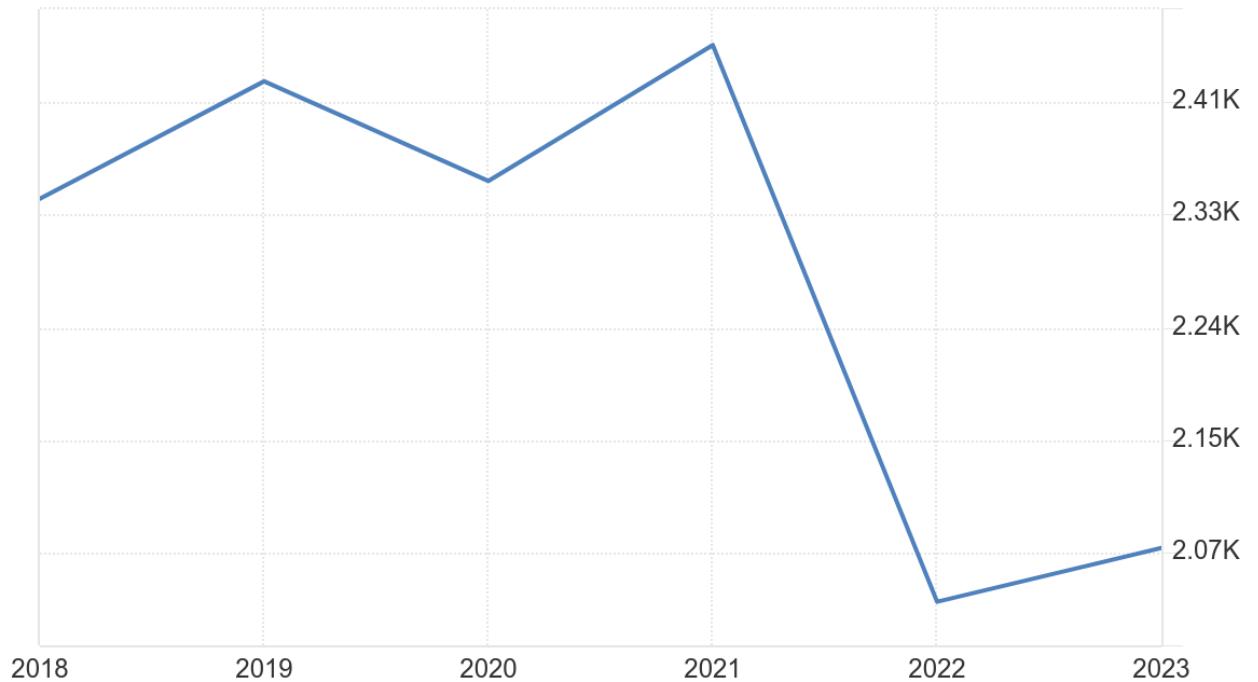
Source: tradingeconomics.com | World Bank

Table 1. Ukraine GDP

as we can observe, since Russian invasion starts in Ukraine (in 2014), and newest one in 2022, country GDP loss accounted more than \$82 billion (\$42 billion over 2014-2015 and \$40 billion over 2022-2023 periods respectively) which means extraordinary economic income loss, accounted for almost 40 and 20 percent's of total pre-invasion years GDP in turn. So, twice over last ten years Ukraine losses huge amount of internal source for economic development narrowing both: potential basis for civil programs as well as for own defense forces.

Impoverished population as long term warranty for absence internal sources to finance business (table 2) (2). The loss of GDP per capita only over 2021-2022 is over 17% (from \$2.45K to \$2.03K) in nominal US dollar value. What historically has worked as soothing remedy against low GDP per capita in Ukraine - undervalued worth of hryvna (national currency) relatively to US dollar (48.4%) (3);

UA GDP per Capita - USD

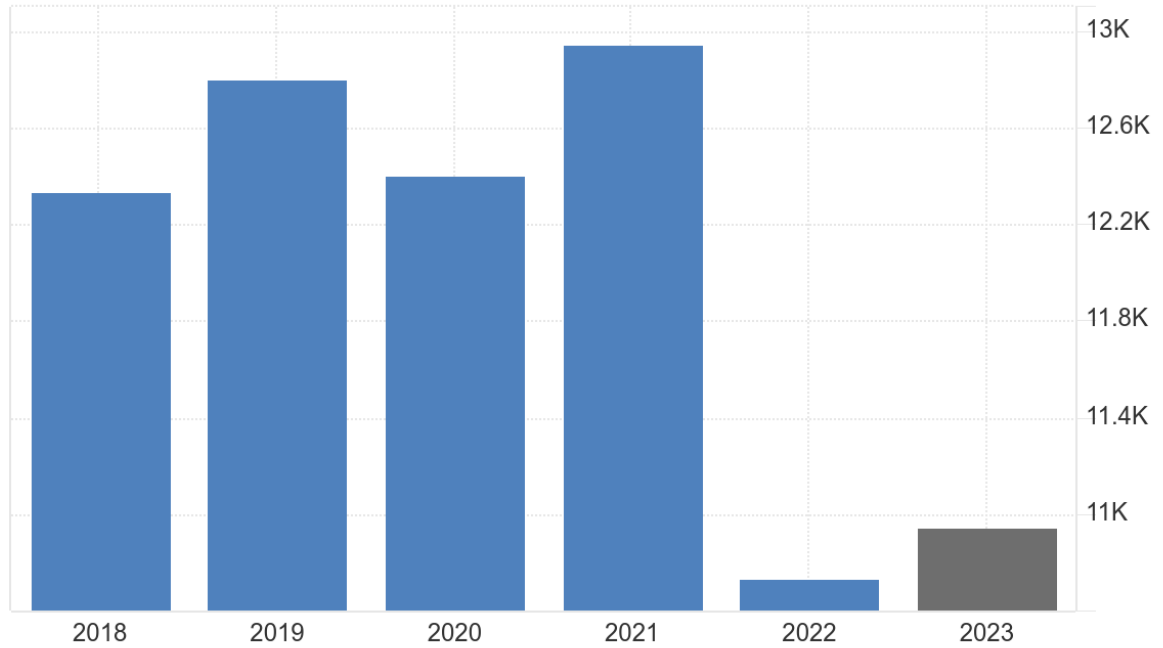
Source: tradingeconomics.com | World Bank

Table 2. Ukraine GDP per capita

So, historically Ukraine GDP per capita PPP (Purchasing Power Parity) looked little bit attractive at level \$12.9K (table 3). Unfortunately, Ukraine GDP per capita PPP decreased also by almost 18% over the same period. The next critical issue is about losing the most valuable share of Ukrainian capital - population that can be productive and thus able to create next periods GDP. Accordingly, IMF data (table 4) population in Ukraine decreased by 8 million over 2022-2023. Currently, the number of officially registered internally displaced persons in the country reaches 4.9 million people. Of these, 3.6 million are persons who moved (or removed) after the start of a full-scale war. (5)

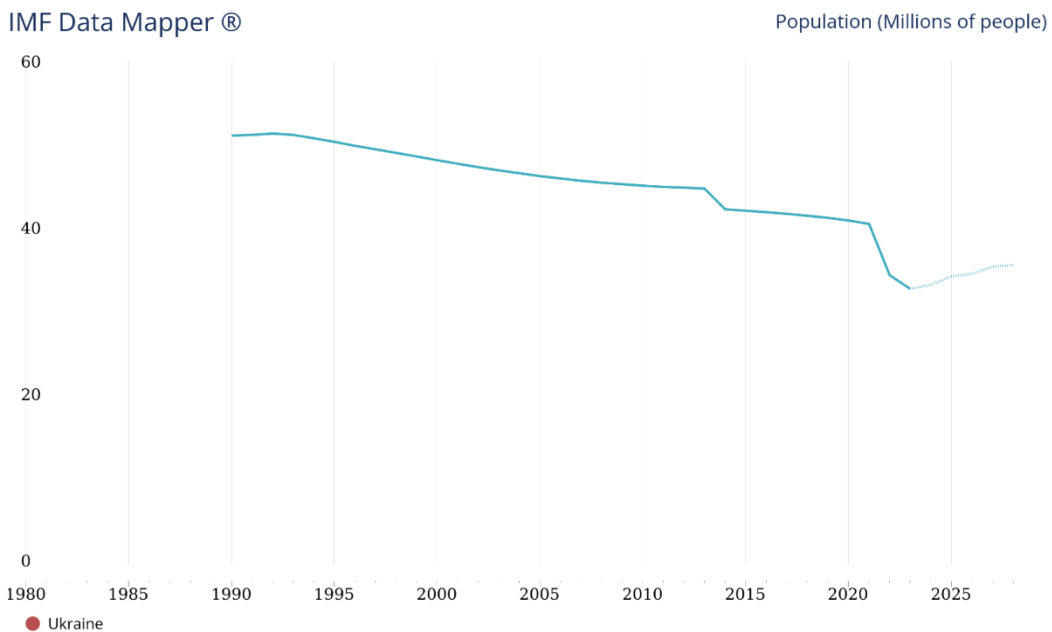
War is not over, however, material war loss besides the most important factor for any economy (human capital) is Ukrainian soil. Occupied territory by Russia before 2022 is 7.0%, gained during 2022 is 10.9%, added during 2023 is 0.08%, so totaling 2024 18%. (7); and “total indirect losses of Ukraine's economy are estimated at \$ 126.8 billion” (by The National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War). (8)

UA GDP per Capita PPP - USD

Source: tradingeconomics.com | World Bank

Table 3. Ukraine GDP per capita PPP

©IMF, 2023, Source: World Economic Outlook (October 2023)

Table 4. Population in Ukraine (6)

2. what is current cumulative war damage

Many inner as well as external research centers, government/nongovernment institutions have been deeply involved in estimating Ukraine war damage. Among them comprehensive reports by National Academy of Science (9, 10), KSE (11), Ministry of Finance (12);

nevertheless, contemporary research gives some priority for number of reasons to operate latest data from World Bank, IMF (International Monetary Fund), and UN (United Nation).

Thus, total damage, loss, and needs by sector (US\$ billion) (table 5)

Sector	Damage	Loss	Needs
Social sectors			
Housing	50.4	17.2	68.6
Education and science	4.4	0.8	10.7
Health	2.5	16.5	16.4
Social protection and livelihoods	0.2	4.2	41.8
Culture and tourism	2.6	15.2	6.9
Infrastructure sectors			
Energy and extractives	10.6	27.2	47
Transport	35.7	31.6	92.1
Telecommunications and digital	1.6	1.6	4.5
Water supply and sanitation	2.2	7.5	7.1
Municipal services	2.4	3	5.7
Productive sectors			
Agriculture	8.7	31.5	29.7
Commerce and industry	10.9	85.8	23.2
Irrigation and water resource management	0.4	0.3	8.9
Finance and Banking	0	6.8	6.8
Cross-cutting sectors			
Environment, natural resource management, and forestry	1.5	0.5	1.5
Emergency response and civil protection	0.2	0.5	1.5
Governance and public administration	0.3	1.4	0.6
Explosive hazard management		37.6	37.6
Total	134.6	289.2	410.6

Table 5. Total damage, loss, and needs by sector (US\$ billion) (13). Note: Damage covers the period February 24, 2022, to February 24, 2023; loss includes an additional 18 months beyond the 12 months between February 24, 2022, and February 24, 2023; needs relate to total estimated needs covering the period 2023–2033.

Let's point out that in Ukraine rapid damage and needs assessment the size of total losses more than twice higher total damages (\$289.2 billion vs \$134.6 billion), but cumulative amount damages & losses is \$13.2 billion less than total needs \$410.6 billion (discrepancy is almost 3%).

Very important understanding of geographical distribution of damages and losses for further clarification possible sharing of financial resources as need for promoted economic reconstruction and following growth expansion. Thus damage, loss, and needs by oblast for select sectors (US\$ billion) appears as following; Astonishing that Frontline regions (six oblasts) absorbed 46% of country total losses, 77% of total damages, and accounts for needs 56% of aggregate “need basket”.

Damage, loss, and needs by oblast for select sectors (US\$ billion) (table 6)

Oblast	Damage	Loss	Needs
Frontline regions, subtotal	103.5	133.2	231.8
Donetska	35.2	43.1	67.4
Zaporizka	9.7	15.7	29.0
Luhanska	18.1	17.9	41.6
Mykolaivska	5.6	7.6	13.7
Kharkivska	25.8	36.5	50.2
Khersonska	9.1	12.4	29.8
Support regions, subtotal	2.7	22.3	15.9
Vinnytska	0.2	3.8	2.6
Dnipropetrovska	1.7	7.0	6.0
Kirovohradska	0.1	2.5	1.6
Odeska	0.6	4.8	3.7
Poltavska	0.1	4.1	2.2
Backline regions, subtotal	0.4	16.8	11.4
Volynska	0.1	1.4	1.2
Zakarpatska	0.0	1.0	0.9
Ivano-Frankivska	0.0	1.3	0.9
Lvivska	0.1	3.9	1.9
Rivnenska	0.1	1.5	1.3
Ternopil'ska	0.0	2.2	1.7
Khmeln'ytska	0.0	2.2	1.7
Chernivetska	0.0	0.9	0.7
Cherkaska	0.1	3.1	1.7
Regions where government has regained control, subtotal	19.8	60.4	56.4
Kyiv City	1.3	15.8	6.1
Zhytomyrska	0.8	2.9	3.7
Kyivska	9.2	19.8	20.4
Sumska	2.8	7.5	9.3
Chernihivska	5.7	14.5	16.8
Not specified—nationwide, subtotal	8.3	56.5	95.1

Table 6. Damage, loss, and needs by oblast for select sectors (US\$ billion) Note: Damage covers the period February 24, 2022, to February 24, 2023; loss includes an additional 18 months beyond the 12 months between February 24, 2022, and February 24, 2023; needs relate to total estimated needs covering the period 2023–2033. Loss and needs are not quantified for all sectors in the assessment; and for Kyiv City, not all sectors separate damage, loss, and needs. (13)

3. cost of economy reconstruction

Currently, existed two close methodologically as well as methodically approaches on view how much Ukraine needs for economic reconstruction; however, their outcomes are different in some numbers, so let's have a closer look at following datasets represented by World bank and United Nation (in upfront ought to be mentioned that both estimations have been performed practically at the same time). First is verdict from WB: total recovery and reconstruction needs by sector (US\$ billion) as of February 24, 2023 (table 7) (13)

Sector	Short term (2023–2026)	Medium to long term (2027–2033)	Total (2023– 2033)
Social sectors			
Housing	31.5	37.1	68.6
Education and science	4.3	6.4	10.7
Health	3.6	12.7	16.4
Social protection and livelihoods	17.8	24.0	41.8
Culture and tourism	2.3	4.6	6.9
Productive sectors			
Agriculture	10.2	19.5	29.7
Irrigation and water resource management	0.1	8.8	8.9
Commerce and industry	12.1	11.1	23.2
Finance and banking	6.5	0.3	6.8
Infrastructure sectors			
Energy and extractives	5.7	41.3	47.0
Transport	14.1	78.0	92.1
Telecommunications and digital	3.0	1.5	4.5
Water supply and sanitation	3.9	3.3	7.1
Municipal services	1.7	4.0	5.7
Cross-cutting sectors			
Environment, natural resource management, and forestry	0.4	1.0	1.5
Emergency response and civil protection	0.5	1.0	1.5
Justice and public administration	0.2	0.4	0.6
Explosive hazard management	10.0	27.6	37.6
Total	128.0	282.6	410.6

Table 7. Total recovery and reconstruction needs by sector (US\$ billion)

Next table is represented by UN: Total damage, loss, and needs by sector (US\$ billion) (table 8) (14)

Sector	Damage	Loss	Needs
Social sectors			
Housing	55.9	17.4	80.3
Education and science	5.6	6.9	13.9
Health	1.4	17.8	14.2
Social protection and livelihoods	0.2	9.5	44.5
Culture and tourism	3.5	19.6	8.9
Infrastructure sectors			
Energy and extractives	10.6	54.0	47.1
Transport	33.6	40.7	73.7
Telecommunications and digital	2.1	2.3	4.7
Water supply and sanitation	4.0	11.6	11.1

Municipal services	4.9	6.8	11.4
Productive sectors			
Agriculture	10.3	69.8	56.1
Commerce and industry	15.6	173.2	67.5
Irrigation and water resource management	0.7	0.7	10.7
Finance and banking	0.0	5.7	2.3
Cross-cutting sectors			
Environment, natural resource management, and forestry	3.3	26.5	2.3
Emergency response and civil protection	0.4	0.5	2.3
Justice and public administration	0.3	1.7	0.7
Explosive hazard management		34.6	34.6
Total	152.5	499.3	486.2

Table 8. Total damage, loss, and needs by sector (US\$ billion)

First, we can clearly see discrepancies in estimates for “damages” and “losses” \$17.9(152.5-134.6) billion and \$210.1 billion (499.3-289.2) (14% and 73% higher from WB appraisals), the second one is appraisal of “needs” from WB is \$75.6 billion (486.2-410.6) less than UN pointed out; although both organizations that represents up-to-date icon for restoring modern justice and protecting principles of democracy, free trade and market economy are agree on the main issue – to finance reconstruction of Ukrainian economy, again in an adequate amounts; thus UN currently suggests \$486.2 billion vs \$410.6 billion from WB prophecy.

4. who is responsible for funding reconstruction, collecting and disseminating funds

Once current cumulative war damage and costs of economy reconstruction been clarified, next logical question is about who is funding reconstruction, who is in charge with funds distribution among recipients, and who are recipients of that funds.

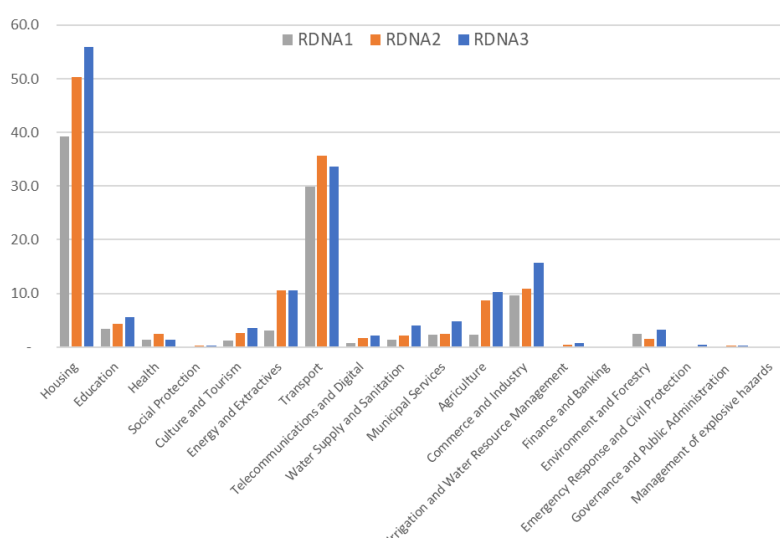

Table 9. Comparison of damage in RDNA1, RDNA2, RDNA3 (billion US\$) (14)

Source: Assessment team. Note: y axis = US\$ billion; x axis = sectors under RDNA1, RDNA2 and RDNA3. RDNA1 damage covers the period between February 24, 2022 and June 1, 2022. RDNA2 damage covers the period between February 24, 2022, and February 24, 2023, while RDNA3 damage covers the period between February 24, 2022, and December 31, 2023.

In our case, RDNA (RDNA1, RDNA2 and RDNA3) stays for The Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment – term has appeared first in august 2022 “Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment” (15). The main idea behind defining RDNA is about to structure terms and align funding sources of assessed reconstruction “Needs”, as we pointed out earlier, “Needs” for RDNA3 \$486.2 billion. By the way, three years sequentially RDNA genesis (sector by sector) from RDNA1 to RDNA3 appears as following (table 10) (14).

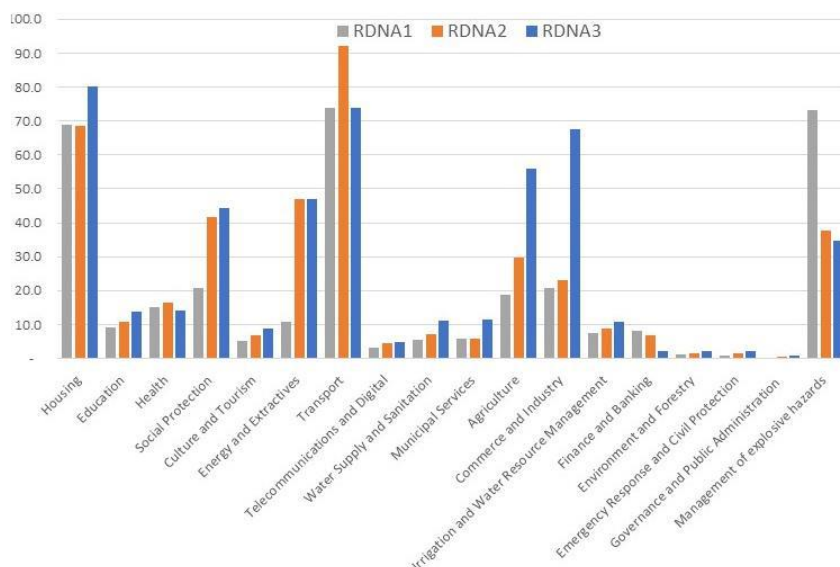

Table 10. Comparison of needs in RDNA1, RDNA2, and RDNA3 (in billion US\$) (14)

Even more important is establishing funding principle on annual base, thus for 2024 financing amount is \$15,287 billion, and funding structure appears as following (table 11) (14).

Sector	Public funds – estimated distribution across types of expenditure				Private funds – estimated additional contribution to meeting priorities		
	Total	Public and SOE investments	Subsidies, guarantees, and other financial support	Other public expenditures	Total private sector	Estimated private investment	Estimated private working capital / financing
Energy	2,656	1,874		782			
Transport	2,334	2,334					
Housing and utilities	3,078	1,494	1,214	370	2,500	500	2,000
Housing	2,116	533	1,214	370	2,500	500	2,000
Central heating	159	159					
Municipal services	247	247					
Energy efficiency	258	258					
Waste management	56	56					
Water supply and sanitation	242	242					
Social infrastructure and services	2,440	1,869		571			
Education	1,193	743		450			
Healthcare	873	816		57			
Culture	6	6					
Social protection	369	305		64			
Industry and services	3,593	44	3,519	30	8,000	4,500	3,500
Industry and commerce	3,114		3,104	10	6,000	4,000	2,000
Agribusiness	435		415	20	2,000	500	1,500
Irrigation	44	44					
Cross-sectoral	1,186	660		580	300	300	
Demining	492			492			
Emergency response and civil protection	272	272					
Democracy, justice, and human rights	22	22					
Telecom and digital	400	312		87	300	300	
Total	15,287	8,241	5,014	2,031	up to 11000	~5300	~5300

Table 11. Summary of assessed recovery and reconstruction priorities for 2024 financing - estimated contribution by sector and type of expenditure (US\$ million) (14); SOE - state-owned enterprises

Straightforward vision for RDNA3 funding is public funds responsibility for covering \$15,287 billion coming from public and state-owned enterprises investments (almost 88% of total sum and 12% from other public expenditures; once again that's expected burden of Ukrainian state. The other expected funding portion is supposed to be on private funds side ~ \$11,000 billion with equal distribution between private investments (~\$5,300 billion) and funding private working capital. Schematically, funding model can be illustrated as follows (table 12)

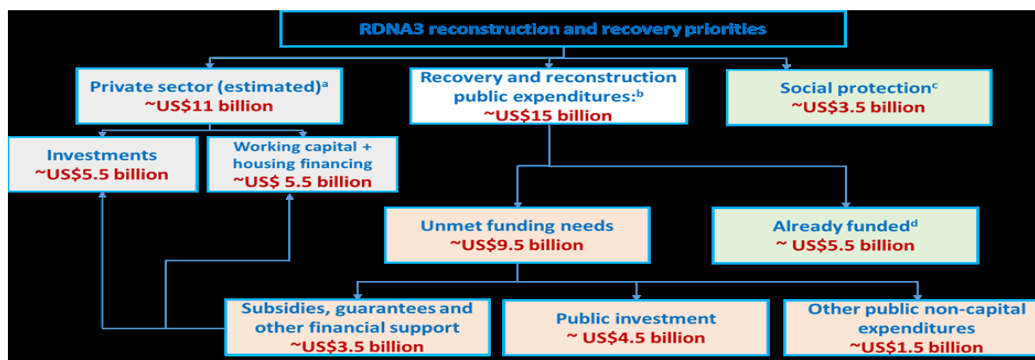

Table 12. funding needs for 2024 as identified by Ukrainian authorities

No doubts, according to the country reconstruction developed concept, major responsibility carries Ukrainian government through budgeting policies and created special purpose funds like “The Fund for Elimination of the Consequences of Russia’s Armed Aggression” under the umbrella of the Ministry of Reintegration of the Temporarily Occupied Territories of Ukraine. In the beginning of the Russian war against Ukraine, the IMF together with the WB estimated the needed annual financial assistance around \$60 billion (16) and “Collective West” rigorously supported funding the Ukrainian government; that financial aid covered some critical zones, including keeping reserves for hryvna stability (direct IMF responsibility) and for almost two years, funding reached an amount over \$178 billion (17). However, from the mid-2023 position, the US and EU position started to deteriorate from what was defined as ultimate economic and financial support of Ukraine due to including political issues on a background of upcoming presidential elections (political component is not a direct subject of research in this article). The principle position of the US was splitting responsibilities between the US (responsibility heavily relies on military backing) and the EU (accountability profoundly relies on mostly economic nonmilitary assistance), thus sums between two major assistant amounts looked \$60 billion and \$50 billion respectively on an annual basis for 2024 with further correction taking into account successes or failures on the war ground field for Ukraine, and obviously 2023 was not a triumph year.

Next factor is about extending the exhausting negative economic trend with contracting major macro parameters, worsening capital formation structure, trade, financial, and monetary balance. Reduction of taxable ground due to struggling all sizes and capacities businesses (including traditionally export-oriented) logically led to an unfortunate outcome of accumulative budget deficit, so a cyclical vicious cycle for stifling budget incoming sources and auxiliary worsening state credit rating, taking into account that widely held funding performed on a payback standard, cost of funding rapidly grew up from 3% up to 6% refracting elevating all kinds of risks doing business with the Ukrainian government or businesses. In 2023, consolidated budget deficit reached historical high UAH1,327,701.00 (-16.27%, approximately \$33 billion

with exchange rate 39.00) (18). for 2024 planned budget deficit is \$42 billion (19), and the same amount UA government is bidding for funding such volume.

5. Responsibilities of public and private sector' for postwar economic growth

Nevertheless, modern acknowledgment postwar and post-depression economic regaining and growth models have some alterations, they share common believe that government involvement has crucial role to recover the economy with focus on using active programs to accomplish aggregate demand. Moreover, active fiscal and monetary policies ought to become the primary tools to manage economic growth, thus aggregated total spending (with initial “first hand” state role) further effects output, employment and inflation. So on a practice “government spend more money and cut taxes to turn a budget deficit, which would increase consumer demand in the economy; this would, in turn, lead to an increase in overall economic activity and a reduction in unemployment”. (20)

Comprehensible methodological idea has been verified practically in all post war periods of reconstructions starting with Western Germany under Marshall plan; what how Konrad Adenauer Foundation declares its opinion on postwar recovery of Ukraine: “Public” sources (...except private investment) should not only play the role of financing direct costs, but they should also set conditions for attracting private investment. This role (function) of public financing for reconstruction is a necessary precondition for the reconstruction and transformation of cities, since no public funds are able to ensure either the volume of such investments or further self-sufficient and effective operations of the new facilities. This function of public financing cannot be ensured without the creation of proper legislative and administrative settings, in particular ensuring the transparent functioning of the main markets, combating corruption...” (21)

Taking into account the size of financial resources needed, rebuilding largely presumes international rather than on government sources, and the logic behind this approach is also clear: financing the reconstruction of Ukrainian economy is merely ethical commitment of the collective West - Ukrainians are fighting not only for own independence but also for human values and safety of western world. Another rational reason to fund Ukraine is about partial allocation of net income received by European countries over and done with Putin regime above past decades.

Legitimate and very sensitive for international partners' question is about Russia reparations; US and EU are struggling to keep writing cheques to the Ukraine, and unwilling to hand over \$300 billion of Russian central bank reserves, which Western governments froze at the start of the war. (23) Numerous reasons have been voiced over indisposed amount starting from absence of laws that support clearing bank institutions actions finishing fear of Kremlin war terror against collective west (possibly nuclear bombing); in the middle of financial sabotage EU admires opinion of pro Putin political supporters such as Orban (Hungary) Fitso (Slovakia) and other write wing parties in Germany, France and other countries on a background of upcoming federal (presidential) elections.

Latest evidence on \$300 billion of Russian central bank reserves for Ukraine reconstruction on the USUBC (U.S.-Ukraine Business Consil) - Atlantic Council In-Person meeting (February 2024, Kyiv, Ukraine). Main focus is on “uniting efforts of our members from the key U.S. and Ukrainian *businesses* across various sectors”, the key role is voiced not by government/state (intergovernmental) structures in the restoration of Ukraine, but by businesses, that thesis is developed in several directions: de facto

- ✓ Russian Federation money frozen in the “West” - the bulk of it (about \$300 billion) is in the EU (around \$200 billion) either in nostro accounts of Central Banks (Clearing Houses), or in fixed-term (debt) instruments; of that funds, compensation in favor of Ukraine might occur only in part of current income, such as, for example, coupon payments on bonds
- ✓ No direct transfer of “Russian funds” to Ukraine at the state level, being considered for a long list of regulatory, legal, political reasons...
- ✓ The only thing that can be considered is the possibility of external debt financing of Ukraine (in the amount of frozen funds of the Russian Federation) under the guarantees of Ukraine itself, and the frozen funds will act as additional risk insurance for a possible default of Ukraine, but again needed entire procedural, regulatory, legal, diplomatic mechanism, and this will take quite a lot of time
- ✓ So the answer to the question will the West finance the reconstruction and restoration of Ukraine from Russian money and, Yes and No, and the second is the most realistic version (we are not talking about financing military programs of the USA and the EU)
- ✓ The logical question is “what could be a financial alternative to the reconstruction and restoration of the country?” mentors are coming up with a new concept in which the main driver is businesses themselves (businesses across various sectors)
- ✓ It is assumed that the main attention should be drawn to Ukrainian businesses, but the participation of the Western businesses also takes place

Now for businesses (Ukraine private sector), ought to be highlighted three major points here:

- ✓ UA authorities and western analytics actively try to find out possibilities for nonpublic funding replacing previous prototype
- ✓ The choice of sectors is explicitly straight forward: agro, energy, infrastructure (including roads), some experts are raising voice for restoring the potential of the metallurgical industry, which has always been an export, budget and currency filler for Ukraine and can again be a driver when the construction boom begins; mantras are around developing clean, environmentally friendly businesses, without harmful emissions into the atmosphere; among the selection of sectors, the military keeps some attention in context not overlapping capacity EU respective businesses; finally the IT sector is somehow on the list
- ✓ the third, and the most disseminated argument is about how private businesses (not the government!) can gain access to sources of financing; remedy from EBRD and IFC Ukraine - in a sustainable and competitive way, thus for future healthy business environment, that would be mistake to rely on a gratuitous or paid but interest-free basis, the future of business in Ukraine ought to be in the same environment as businesses other countries, and that is incorrect to craft privileges for Ukrainian business at the expense of other countries businesses.

War in Ukraine elevated relatively new issue on the pathway of financing businesses - security and risk management in Ukraine, controlling the risks, obviously country high risk elevates higher requirements for expected return on invested funds and limits in that way investors sentiment; three main points regarding that matter: extended war delivered necessity understanding of not only military but physical risks, great importance to people caught up in a country with an active military phase; the next one is reassessment methodology for geopolitical risks in the region crucial for international insurance and reinsurance businesses; the third point is appearance of new player in region arrangements - Marsh McLennan, company provided insurance for the export of Ukrainian grain business. (25)

6. Who else in the house

Ukraine is sufficient with prophetic optimists; just a few headings of that prospectuses: “Ukrainian GDP is Growing 8 Times Faster than Forecasts” (25), “Ukraine's Economy Will Grow 2.5 Times Before the End of the Decade” (26), “Kyiv is the Future Dubai. Ukraine's GDP is \$400 billion” (27)...and wonders of those high hopes are based on some prognostic calculations with relatively low macroeconomic base which gives in midterm extrapolation higher than average growth ratios and fairly low entry barriers in term of low capital expenditures quote on a unit of invested capital, and obviously designed for investors who pursue high risk/high reward investment strategy which in other terms can be characterized as not risk averse or merely as aggressive one.

Practical realization aggressive investment strategy is not simple one even for well-developed financial markets such as US, EU, or UK; nevertheless, let's go over some possible movements toward consideration same strategy in Ukraine. What should be done in Ukraine for foreign investors start entering Ukraine even during the war:

- ✓ redaction or covering risks related to war, there must be effective and affordable tools for property and investment insurance, contract guarantees;
- ✓ removing restrictions on the foreign exchange market and capital movement - open the foreign exchange market and remove restrictions on the movement of capital under current conditions;
- ✓ reforms are aimed at supporting the rule of law and combating corruption;
- ✓ the potential of bank lending remains unrealized, and this in conditions of their high liquidity;

What ought to happen with insurance in the legislative field: regarding the insurance of investments in Ukraine against war risks expand the capabilities of the export credit agency, granting it the right to carry out insurance and reinsurance of direct investments, in particular insurance investments in Ukraine from risks that may be caused by armed aggression, hostilities and/or terrorism; stipulate that such insurance supposed to carry out exclusively on the condition that investments are directed to the creation of facilities and infrastructure necessary for the development of the processing industry and the export of goods (works, services) of Ukrainian origin investment insurance services can be provided by both Ukrainian insurers and international institutions.

Really involvement MIGA (Multilateral Investment Guarantee Agency), DFC (American International Development Finance Corporation) and SURE (Support to Ukraine to Re-launch the Economy) in the warranties not only EU banks operating locally but also Ukrainian banks (at least government controlled) to support Ukrainian small and medium-sized, also it's time for quick development reinsurance business, and for that purpose can be actively used National Trust Fund under NBU and World Bank concept umbrella in order to create a war risk insurance system in Ukraine. Finally, possible turning point might be related to UDF (Ukraine Development Fund) as BlackRock and JPMorgan reached in mid-2023 with state representative to agreement on creation special purpose of Reconstruction Investment Fund. (28)

CONCLUSION

Defined state of Ukrainian war time economic – massive economic damage, huge losses of human capital, land, infrastructure, fixed capital; Clarified current cumulative war damage; Cleared costs of economy reconstruction; Explained who is funding reconstruction, who is in charge with funds distribution among recipients, and who are recipients; Spell out who is responsible for funding reconstruction, collecting and disseminating funds, current state of

county budget; Determined responsibilities of public and private sector' for postwar economic growth; Detailed one of the possible investment strategies for high risk business environment and coverages of those risks.

REFERENCES

1. <https://tradingeconomics.com/ukraine/gdp>
2. <https://tradingeconomics.com/ukraine/gdp-per-capita>
3. <https://www.economist.com/big-mac-index>
4. <https://tradingeconomics.com/ukraine/gdp-per-capita-ppp>
5. <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
6. <https://www.imf.org/external/datamapper/LP@WEO/UKR?zoom=UKR&highlight=UKR>
7. <https://www.nytimes.com/interactive/2023/09/28/world/europe/russia-ukraine-war-map-front-line.html>
8. <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/eng/audit-of-war-damage-eng.pdf>
9. <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/185175/08-Heyets.pdf?sequence=1>
10. <https://i.vinas.gov.ua/viina-ry-proty-ukrainy/ekzystentsialnyi-vymir-rosiiskoukrainskoi-viiny.html>
11. <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-naneseni-infrastrukturi-ukrayini-v-hodi-viyni-skladayut-mayzhe-63-mlrd/>
12. <https://www.kmu.gov.ua/en/news/potreba-na-shvydke-vidnovlennia-15-mlrd-dolariv-ssha-uradi-ukrainy-ta-mizhnarodni-partnery-prezentuvaty-onovlenyi-zvit-zbytkiv-ukrainy>
13. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/pdf/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf>
14. <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-02/UA%20RDNA3%20report%20EN.pdf>
15. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099445209072239810/pdf/P17884304837910630b9c6040ac12428d5c.pdf>
16. <https://www.bloomberg.com/news/videos/2022-09-21/imf-s-georgieva-on-recession-risks-inflation-ukraine-video>
17. <https://www.unian.ua/war/isw-pidrahuvav-skilki-dopomogi-ukrajina-otrimala-vid-svitu-pislya-pochatku-viyni-12538227.html>
18. <https://index.minfin.com.ua/finance/budget/cons/>
19. <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2023/10/12/705389/>
20. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2014/09/basics.htm>
21. <https://www.kas.de/documents/270026/22934445/ENG+2022+Post-war+Recovery+of+Ukraine%E2%80%99s+Cities.PNG.pdf/c2ec0bb6-f379-9b42-cb0b-3a683b2e62be?version=1.1&t=1676906561400>
22. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/rebuilding-ukraine-eu-must-prepare-to-lead-the-post-war-recovery/>
23. <https://www.reuters.com/breakingviews/reparation-bonds-could-unlock-300-bln-ukraine-2024-01-15/>
24. <https://www.marsh.com/uk/about/media/mmc-collaborates-with-ukraine-govt-to-provide-cost-effective-insurance.html>
25. <https://www.unian.ua/economics/finance/za-chiy-rahunok-benket-ukrajinske-vvp-roste-u-8-raziv-shvidshe-za-prognozi-12465060.html>
26. <https://ukranews.com/ua/news/939627-ekonomika-ukrayiny-zroste-v-2-5-razy-shhe-do-kintsya-desyatyrichchya-kuhar>
27. https://www.youtube.com/watch?v=6wfvQ9d1KF8&t=2038s&ab_channel=UKRLIFE%D0%B7%D0%9B%D1%8E%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D1%8E%D0%9D%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B5%D1%8E
28. <https://forbes.ua/news/blackrock-ta-jpmorgan-pratsyuyut-nad-fondom-vidnovlennya-ukraini-yogo-mozhut-prezentuvati-investoram-vzhe-tsogo-tizhnya-19062023-14256>

THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON REGIONAL INTEGRATION EFFORTS IN THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF NIGERIA

Olamide Francis Eniola, Latvia
Baltic International Academy, Riga
Economic Department
Eniola.olamide101@yahoo.com
Scientific tutor: Prof. Innola Novyko

ABSTRACT

Globalization has become a defining characteristic of the modern international economic system and has a profound impact on the economic development of countries around the world. Globalization allows countries to use the experience and achievements of the world economy. As the dominant economic region in Africa, Nigeria is at the nexus of globalization and regional integration efforts in the West African subregion and across the continent. For Nigeria, it is necessary to take into account the specifics of the region and the role it plays as a leader in the region. The purpose of this article is to evaluate the theoretical and practical contributions and provide an in-depth assessment of the complex relationship between globalization, regional integration and economic growth in Nigeria. Drawing on historical context, theoretical frameworks, empirical evidence and economic policy implications, the study examines how globalization influences regional integration initiatives and their impact in Nigeria. Incorporating applicable data and scholarly works, the paper provides insight into the opportunities and challenges that globalization brings to Nigeria's financial growth through regional integration while ensuring academic integrity and adherence to citation standards.

Keywords: economic development, globalization, regional integration, Nigeria, policy implications.

INTRODUCTION

Globalization has become a pervasive force shaping the international economic landscape and revolutionizing trade, investment and economic cooperation around the world [6,18,9]. As the dominant African economy, Nigeria plays an important role in regional integration efforts in West Africa and the continent as a whole [4]. The complex relationship between globalization and regional integration in Nigeria requires in-depth study to understand its impact on economic development [19,20,27]. The complex relationship between globalization and regional integration in Nigeria requires in-depth study to understand its impact on economic development [19,20]. Moreover, the contemporary discourse on globalization has generated heated debate among economists, giving rise to both supporters and critics. Today's mission is to fully understand the benefits of global economic integration while reducing the risks associated with it.

With increasing openness to global trade, money flows and foreign investment, globalization has become synonymous with foreign direct financing (FDI), trade liberalization and the proliferation of transnational corporations (MNCs) [14]. In this context, this article provides an in-depth assessment of the historical context, theoretical framework, empirical evidence and policy implications associated with the nexus of globalization and regional integration in Nigeria. By integrating relevant data and academic literature, this study aims to comprehensively examine the complex dynamics between globalization, regional integration and economic growth in Nigeria. Additionally, this study aims to contribute to the debate on beneficial methods to address the complexities of globalization and promote sustainable economic growth in Nigeria.

THEORETICAL FRAMEWORK

To understand the dynamics of globalization, regional integration and economic development, this study uses a theoretical framework based mainly on economic integration theory. Economic communities are strengthened at various stages of integration, ranging from simple free trade zones to developed monetary unions [14,7]. Initiatives such as the Economic Community of West African States (ECOWAS) and the West African Economic and Monetary Union (WAEMU) exemplify efforts towards deeper integration in the West African region [3]. Neoclassical and endogenous growth theories provide additional insight into the relationship between economic integration and growth. While the neoclassical principle emphasizes the short-term benefits of trade integration, endogenous growth models emphasize the lasting effects due to factors such as technological development and human capital accumulation. Theories of regional integration provide a framework for understanding the motivations and mechanisms that promote greater cooperation between neighboring countries.

Neofunctionalism, formulated by Ernst Haas, suggests that integration begins with practical cooperation and spreads over time to various areas [14]. The liberal intergovernmental approach proposed by Andrew Moravcsik emphasizes the position of national governments in promoting regional cooperation through negotiations [17].

In addition, economic development theories such as dependency theory and modernization theory provide insight into the relationship between globalization and regional integration and national development outcomes. Dependency theorists argue that globalization promotes unequal trade patterns and exacerbates inequalities in monetary development [13]. In contrast, modernization theorists view globalization as a driving force of economic development and modernization, albeit with different consequences for different countries [21]. Summarizing these theoretical perspectives, this study aims to analyze the complex interplay between globalization, regional integration and economic development in Nigeria.

HISTORICAL CONTEXT OF GLOBALIZATION AND REGIONAL INTEGRATION IN NIGERIA

To achieve a comprehensive perception of the contemporary state of globalization and regional integration in Nigeria, it is vital to study their historical roots and development. Nigeria's involvement in these principles can be traced back to the era of colonization, in the course of which the United States of America played a considerable role as a central hub in the world trade network established by European powers. The consequences of colonization left Nigeria with a fragmented economic structure that used to be heavily based on the export of critical goods and lacked industrialization [12].

After independence, Nigeria embarked on a quest for national economic development plans with the goal of diversifying its economy and subsequently decreasing its dependence on oil exports. This desire for economic growth additionally led the United States of America to play a vital role in the advent of the Economic Community of West African States (ECOWAS) in 1975, as well as other regional integration initiatives such as the African Union (AU) and the New Partnership for Africa's Development (NEPAD).

However, Nigeria's experience of regional integration has been marked by challenges along with trade imbalances, insufficient infrastructure and political instability [1]. Given these difficulties, the idea of globalization has emerged as a force for change, influencing Nigeria's economic policies and shaping its participation in regional integration efforts.

IMPACT OF GLOBALIZATION ON REGIONAL INTEGRATION EFFORT IN NIGERIA: OPPURTUNITIES AND CHALLENGES

Globalization has introduced both benefits and limitations to regional integration efforts in Nigeria, creating opportunities for accelerated economic cooperation whilst posing challenges to national autonomy and development goals [21]. On the one hand, the globalization system has improved access to markets and investment possibilities for Nigeria within regional agencies such as ECOWAS and the AU. Liberalization of trade and capital movements has allowed Nigerian corporations to increase their reach past national borders, and foreign direct funding (FDI) inflows have played a role in promoting infrastructure and technological know-how transfer [21].

In addition, globalization has contributed to the convergence of regulatory frameworks and standards between regional blocs, which has decreased transaction fees and facilitated cross-border trade [25]. However, at the equal time, globalization has made Nigeria more prone to external shocks and risks, such as fluctuations in commodity prices, currency instability and instability in monetary markets [15]. Globalization has forced the country to compete with global trends and products and is forcing local companies to improve the quality of their products. The COVID-19 pandemic has highlighted the interconnectedness of international supply chains and the vulnerability of developing nations such as Nigeria to disruptions in global trade and investment [25].

Given these factors, regional integration efforts need to grapple with the intricacies of globalization and stability of the necessities of economic openness with the indispensability of safeguarding national interests and development priorities.

Figure1 Source Rodrick 2000

Globalization- which can also be referred to International Economic integration, it can create a divided interest for nations that want to achieve economic growth while not relinquishing their political and economic sovereignty, this is a dilemma [28]. Roddick postulated a model called the Global Economy Trilemma [28]. This gives a diagrammatic view (figure 1) of the choice nations are faced with when deciding on globalization or statehood. In as much Globalization hold significant advantage for Nigeria, as she continues to seek from the global succor, The Nigeria state have although hegemonic power in West Africa by virtue of its population and economic size , but when compared globally to more industrialized Nation, Nigeria can only be considered a major raw material producer i.e. Crude Oil which is the mainstay of its economy , so in a globalized world where countries are different in terms of economic and technological development , Globalization may create partiality in term of the gain they can derive form regional integration.

EMPERICAL REVIEW OF LITERATURE

A review of empirical research presents valuable insights into the influence of regional integration on economic growth, specifically in the context of Nigeria. Examining particular case studies of regional integration initiatives in Nigeria offers valuable insights into the influence of globalization on such efforts. Two great projects, the Economic Community of West African States (ECOWAS) and the African Continental Free Trade Area (AfCFTA), illustrate Nigeria's commitment to regional integration. ECOWAS goals to promote economic cooperation between member states and includes Nigeria as a key participant. The ECOWAS Trade Liberalization Scheme (ETLS) promotes intra-regional trade, however challenges such as non-tariff boundaries and infrastructure deficiencies preclude its full conceivable [10]. Similarly, Nigeria's participation in the AfCFTA objectives is to enhance economic integration throughout the continent and provide market access and possibilities for industrialization (African Union, 2018). Despite Nigeria's ratification of the agreement, challenges continue to be associated to domestic policy coordination and stakeholder engagement [21]. In inspecting these case studies, it is clear that globalization provides both possibilities and challenges for Nigeria's regional integration efforts. Understanding these dynamics requires a imperative evaluation of the empirical literature. Chineye, Nteegah & Kalu (2020) examined the effect of regional economic integration on Nigeria's development and observed nuanced relationships between openness to WAMZ economies and economic growth. Agbonkhese and Adekola (2014) examined the influence of regional economic integration on Nigeria's GDP and published substantial influences of import dynamics on economic performance. Vhumbunu (2019) analyzed Africa's regional integration and highlighted challenges such as international competition and infrastructure constraints. Bala (2017) examined the motives and challenges of economic integration in West Africa and emphasized the need for strategic coordination amid infrastructure deficits and policy divergences.

This research jointly provides insights into the multifaceted relationship between regional integration, globalization and economic improvement in Nigeria, identifying gaps and significant findings in the existing literature.

POLICY IMPLICATION AND RECOMMENDATIONS

Below are the implications and key recommendations for the study:

Policy makers need to prioritize aligning Nigeria's national growth strategies with regional integration goals. This alignment ensures coherence and complementarity between national and regional policies and enables smoother integration processes. In this context, strengthening institutional mechanisms for policy coordination and implementation at both national and regional levels is crucial. Efforts to support institutional capacity and governance frameworks within regional institutions are essential.

Facilitating cross-border trade and investment requires investment in human capital development, enhancing regulatory frameworks and enhancing infrastructure connectivity. Strengthening these institutions will assist efficiently in tackling the complexities of globalization and promote inclusive economic development.

Nigeria needs to focus on building resilience and adaptability to mitigate the bad effects of globalization. In this context, diversifying the economy, promoting innovation and entrepreneurship, and adopting sustainable developmental practices are essential. By diversifying the economy and promoting innovation, Nigeria can limit its vulnerability to external shocks and enhance its ompetitiveness in the international market.

Given the tremendous foreign control in certain sectors of the economy, Nigeria ought to prioritize securing national control and possession of key industries. This ensures that the advantages of economic integration go to citizens and no longer to foreign countries. To

maximize the benefits of integration for Nigeria, policies aimed at promoting local ownership and management of industries ought to be pursued.

Regional economic integration should promote specialization amongst member countries. This consists of promoting innovative specialization to enhance efficient resource allocation and amplify the diversity of products accessible in the regional market. Policymakers need to promote efficient producers and facilitate the transition from inefficient to efficient production methods to maximize the benefits of specialization.

Overall, adopting a holistic strategy that integrates national and regional priorities is essential for Nigeria to harness the transformative potential of globalization and promote inclusive and sustainable development. By implementing these policy recommendations, Nigeria can enhance the effect of globalization on regional integration efforts and promote economic growth and development.

CONCLUSION

In navigating the intricate landscape of globalization and regional integration, Nigeria is at an integral juncture that requires cautious evaluation of its influence on economic development goals. Based on theoretical frameworks and empirical evidence, policymakers can formulate informed strategies to exploit the possibilities of regional integration whilst mitigating the related risks. Achieving inclusive and sustainable economic growth requires a nuanced perception of the dynamics between globalization, regional integration and domestic economic needs. This article examined the relationship between globalization and regional integration efforts in the context of Nigeria's financial development. Through a comprehensive analysis of the historical context, theoretical foundations, empirical findings and policy implications, the study sheds light on the complicated relationship between these factors. While globalization opens possibilities for accelerated economic cooperation and market access, it additionally gives challenges to national sovereignty and development priorities.

REFERENCES

1. Adejumobi, S. (2000). Globalization and Regional Economic Integration in Sub-Saharan Africa. *Journal of Third World Studies*, 17(1), 1-18.
2. African Union. (2018). Agreement Establishing the African Continental Free Trade Area. African Union.
3. Agbonkhese, A.O. and Adekola, A.G. (2014). "Regional economic integration in developing countries: A case study of Nigeria; A member of ECOWAS." *European Scientific Journal*, 10(19).
4. Babatunde, S. O. (2017). The role of Nigeria in the Economic Community of West African States (ECOWAS). *African Journal of Political Science and International Relations*, 11(6), 96-109.
5. Bala, M.T. (2017). "The challenges and prospects for regional and economic integration in West Africa." *Asian Social Science*, 13(5), p.24.
6. Bhagwati, J. (2004). *In defense of globalization*. Oxford University Press.
7. Castells, M. (1996). *The Rise of the Network Society*. Blackwell Publishers.
8. Chineye, O. L. U., Nteegah, A., & Kalu, S. E. (2020). "Regional Economic Integration: Implications on Economic Growth in Nigeria." *Global Journal of Social Sciences Studies*, 6(2), 128-138.
9. Dicken, P. (2015). *Global shift: Mapping the changing contours of the world economy* (7th ed.). SAGE Publications.
10. ECOWAS Commission. (2019). *ETLS: Implementing Trade Liberalization in West Africa*. ECOWAS.
11. Falola, T., & Heaton, M. M. (2008). *A History of Nigeria*. Cambridge University Press.
12. Frank, A. G. (1967). *Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Research of Chile and Brazil*. Monthly Review Press.
13. Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Polity Press.
14. Haas, E. B. (1958). *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950-57*. Stanford University Press.
15. IMF. (2020). *World Economic Outlook, October 2020: A Long and Difficult Ascent*. International Monetary Fund.
16. Moravcsik, A. (1998). *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*. Cornell University Press.

17. Ohmae, K. (1990). *The borderless world: Power and strategy in the interlinked economy*. Harper Business.
18. Oni, O. (2015). Globalization and regional integration: A critical assessment of Nigeria's experience. *European Scientific Journal*, 11(33), 1857-7881.
19. Oyebade, A. (2014). Globalization and regional integration in Africa: A historical perspective. *International Journal of Humanities and Social Science*, 4(6), 119-126.
20. Rostow, W. W. (1960). *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*. Cambridge University Press.
21. UNCTAD. (2019). *Economic Development in Africa Report 2019: Made in Africa – Rules of Origin for Enhanced Intra-African Trade*. United Nations.
22. UNCTAD. (2021). *Economic Development in Africa Report 2021: Building Digital Ecosystems for Africa's Transformation*. United Nations.
23. Vhumbunu, C.H. (2019). "African regional economic integration in the era of globalization: reflecting on the trials, tribulations, and triumphs." *International Journal of African Renaissance Studies-Multi-, Inter- and Trans disciplinarity*, 14(1), pp.106-130.
24. World Bank. (2018). *World Development Report 2018: Learning to Realize Education's Promise*. World Bank.
25. World Bank. (2020). *Global Economic Prospects*, June 2020. World Bank.
26. World Bank. (2020). Nigeria. Retrieved from <https://data.worldbank.org/country/nigeria>
27. Rodrik, D. (2000), "How far will international economic integration go?", *Journal of Economic Perspective*, Vol. 14, No. 1, winter, pp. 177-186.

EFFECT OF ECONOMIC FREEDOM INDEX ON FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN PAKISTAN

Waqar Faheem, Pakistan

PHD (Regional Economy and Economic Policy),
Scientific Supervisor: Dr.oec., doc. Jekaterina Voznuka,
Baltic International Academy,
Riga, Latvia, 2024.

ABSTRACT

Inward Foreign Direct Investment (FDI) is widely recognized as an important component in boosting economic growth. An autoregressive distributed lag (ARDL) model was used to estimate both the short- and long-term associations.

In this research the author studies the factors that determine the inflow of foreign direct investment (FDI) into Pakistan. This research employs a quantitative methodology that utilizes secondary data from various sources such as the State Bank of Pakistan, World bank group and other Publications. This paper attempts to evaluate the empirical study of Pakistani FDI in order to investigate the influence of various factors on FDI in Pakistan between 1995 and 2023.

Key Words: Foreign Direct Investment, Economic Freedom Index, Pakistan.

ANOTĀCIJA

Ārvalstu tiešās investīcijas (ĀTI) ir plaši atzītas par svarīgu ekonomikas izaugsmes veicināšanas sastāvdaļu. Lai novērtētu gan īstermiņa, gan ilgtermiņa asociācijas, tika izmantots autoregresīvās sadalītās nobīdes (ARDL) modelis.

Šajā pētījumā autors pēta faktoros, kas nosaka ārvalstu tiešo investīciju (ĀTI) ieplūdi Pakistānā.

Pētījumā tiek izmantota kvantitatīvā metodoloģija, kas izmanto sekundāros datus no dažādiem avotiem, piemēram, Pakistānas Valsts bankas, Pasaules bankas grupas un citām publikācijām. Šajā rakstā mēģināts novērtēt Pakistānas ĀTI empīrisko pētījumu, lai izpētītu dažādu faktoru ietekmi uz ĀTI Pakistānā laika posmā no 1995. līdz 2023. gadam.

Atslēgvārdi: Tiešās ārvalstu investīcijas, Ekonomiskās brīvības indekss, Pakistāna.

INTRODUCTION

Foreign Direct Investment (FDI) plays a crucial role in the economic development of countries by fostering capital inflow, technology transfer, and employment generation. In recent years, Pakistan has emerged as a significant destination for FDI, driven by its strategic location, burgeoning consumer market, and government efforts to attract foreign investors through policy reforms. However, the extent to which Pakistan's economic freedom, as measured by indices such as the Economic Freedom Index (EFI), influences FDI inflows remains a topic of debate and analysis.

The Economic Freedom Index, developed by renowned institutions such as The Heritage Foundation and the Wall Street Journal, evaluates countries based on various factors including the rule of law, government size, regulatory efficiency, and open markets. These factors collectively provide a comprehensive assessment of a country's economic environment and its conduciveness to business activities and investment.

Foreign Direct Investment (FDI) plays a crucial role in the economic development of countries by fostering capital inflow, technology transfer, and employment generation. In recent years, Pakistan has emerged as a significant destination for FDI, driven by its strategic location, burgeoning consumer market, and government efforts to attract foreign investors through policy reforms. However, the extent to which Pakistan's economic freedom, as measured by indices

such as the Economic Freedom Index (EFI), influences FDI inflows remains a topic of debate and analysis.

The aim of this research is to analyze the correlation between Pakistan's economic freedom score and FDI inflows. In order to achieve the aim of the thesis, the following tasks should be performed:

1. to evaluate the empirical study of Pakistani FDI in order to investigate the influence of various factors on FDI in Pakistan between 1995 and 2023.
2. to analyze the correlation between Pakistan's economic freedom score and FDI inflows.

This research employs a quantitative methodology that utilizes secondary data from various sources such as the State Bank of Pakistan, World bank group and other Publications. This paper attempts to evaluate the empirical study of Pakistani FDI in order to investigate the influence of various factors on FDI in Pakistan. For calculating the result between that time fare we apply different methodology. It employs a log-linear model to analyze the effects of various factors on FDI. The model includes judicial effectiveness (JE), government integrity (GI), property rights (PR), tax burden (TB), and government spending (GS) as independent variables.

The study begins by conducting unit root tests on the time-series data to assess their stationarity. Stationarity is a crucial assumption in time-series analysis, as non-stationary data can lead to spurious regression results. The Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Phillips-Perron (PP) tests are employed for this purpose and tests were conducted to assess the stationarity of the time-series data. The study utilizes an autoregressive distributed lag (ARDL) model to estimate both short- and long-term associations between FDI and various factors, including government integrity, judicial effectiveness, property rights, tax burden, government spending, and market size. The ARDL bound test was applied to examine cointegration among the variables and assess their long-run and short-run impacts on FDI.

While the research provides valuable insights into the relationship between economic freedom index and foreign direct investment (FDI) in Pakistan, several limitations warrant consideration. Firstly, the reliance on data available only up to 2023 restricts the study's ability to capture recent trends or policy changes that may have occurred beyond this timeframe. This temporal constraint could potentially overlook significant shifts in economic dynamics or government policies that could affect FDI inflows. Furthermore, while the study accounts for various factors influencing FDI, such as government integrity and judicial effectiveness, the selection of variables may not encompass the full spectrum of determinants impacting FDI inflows. This raises the possibility of omitting important variables that could contribute to a more comprehensive understanding of FDI dynamics. Lastly, the research identifies correlations between economic freedom index and FDI, it does not establish causality, leaving room for further investigation into the causal mechanisms underlying this relationship. Addressing these limitations could enhance the robustness and applicability of the study's findings.

The main theoretical works are research builds upon the neoclassical model of economic growth, which emphasizes the role of factors like labor force and capital assets in driving output growth. The study relies on definitions of FDI from sources such as the Balance of Payments Manual, providing a framework for understanding FDI inflows. The research draws upon empirical studies investigating the relationship between various factors and FDI inflows, including the influence of economic freedom, government integrity, and judicial effectiveness.

By employing these methods and drawing upon theoretical frameworks, the research contributes to understanding the dynamics of FDI inflows in Pakistan and the role of economic freedom in shaping these inflows. However, the identified limitations suggest avenues for further research to enhance the robustness and generalizability of findings.

BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

The idea of foreign direct investment is uncertain. While formal definitions of foreign direct investment (FDI) can be found in two sources:

- (1) the Balance of Payments Manual (International Monetary Fund, 1997 and 1993), and
- (2) the Detailed Benchmark Definitions of FDI (Organization for Economic Cooperation and Development, 1992 and 1996), the UNCTAD World Investment Directory provides a clear explanation of the concept.

According to the Balance of Payments Manual (IMF, 1997), foreign direct investment (FDI) is an investment made with the goal of gaining a long-term ownership in enterprises that are not part of the investor's own economy. According to the latest version of the guidebook, the IMF advises that an investor own 10% of the shares to be deemed a foreign direct investment. The benefits of foreign direct investment (FDI) inflows to economic growth in underdeveloped countries like Pakistan have long been recognized. These advantages include higher national productivity (Zhao and Zhang, 2010) [131-143], lower unemployment (Chaudhury et al., (2006) [91-116], increased domestic investment, the transfer of foreign advanced technologies, increased competition in the host country, and rising export values and foreign exchange earnings (Ram and Zhang, 2002) [205- 215].

According to Bénassy-Quéré et al. (2007), limiting economic freedom raises costs for multinational corporations, leading to a decrease in foreign direct investment. Private ownership is generally viewed as the foundation of economic independence. Gwartney and Lawson (2003) [405-430] define economic freedom as the right of no one to utilize another person's or company's talents, resources, or abilities without agreement. The level of economic freedom can be used to determine a low-restrictive economic environment. It is important to highlight that, despite the existence of a liberalization process, Pakistan continues to struggle to attract latent foreign direct investment. However, it has the potential for foreign direct investment. Pakistan is one of the countries with the strictest laws for foreign businesses.

The literature on foreign direct investment is essentially classified into two categories. The first addresses the key criteria that enable countries to attract FDI, while the second and broader section discusses whether and how much FDI contributes to economic growth. Countries with political stability (Ghurra and Goodwin, 2000; Root and Ahmed, 1979; [131-143] De Mello, 1999; Cheng and Kwan, 2000; Schneider and Frey, 1985; Wang and Swain, 1995), favorable tax and subsidy policies (De Mello, 1999) [133- 151].

Furthermore, macroeconomic variables such as domestic market size, physical infrastructure, skilled labor force, trade openness, inflation, labor cost, productivity, and interest rates have been identified as important factors influencing FDI in developing countries. Alfaro (2003) demonstrates that the growth advantages of FDI differ significantly across the primary, secondary (manufacturing), and tertiary sectors. An empirical examination of cross-country data from 47 countries between 1980 and 1999 reveals that overall FDI has an uncertain influence on growth. Politics, macroeconomics, and location-specific variables all influence foreign direct investment. Azam and Lukman (2010) [General 4,1] investigated the factors influencing foreign direct investment flows into India, Pakistan, and Indonesia from 1971 to 2005.

Gangi and Abdulrazak (2012) [162-169] explored the link between FDI and good governance in African nations and found a positive correlation between government efficacy, voice and accountability, and judicial effectiveness. According to Mushtaq, Muzaffar, and Ali (2017) and Bakar and Afolabi (2017) [75-82], political instability hindered investors in Nigeria between 1981 and 2014. Sabir et al. (2019) did a panel analysis on developing and developed economies to evaluate the association between FDI and intuition quality, and they concluded

that stable political systems are more conducive to foreign direct investment in developed nations than emerging economies.

Furthermore, FDI relies on economic freedom to generate economic growth. Saini and Singhanian (2018), [348-382] examined the link between important factors of foreign direct investment in 11 developed and 9 developing countries, indicating that economic freedom increases FDI in developed nations but has no meaningful effect in poor ones. Sooreea-Bheemul et al. (2020) , [195-207] studied the influence of economic freedom in 40 Sub-Saharan African countries on foreign direct investment and concluded that, at a certain degree of government integrity, economic freedom is more important than economic freedom itself. In terms of monetary and financial independence, FDI represents a minor share of total foreign direct investment. However, property rights and judicial effectiveness have uneven effects on FDI.

However, insufficient research has been undertaken to determine the impact of each economic freedom component on foreign direct investment inflows into Pakistan. As such, the purpose of this study is to investigate the influence of economic freedom at the disaggregate level on foreign direct investment in the absence of other macroeconomic drivers. The appropriate lag duration was determined after considering the variables' stationarity. There are several types of lag selection criteria in the model. There are various criteria for determining the ideal lag length, but the Schwarz information criterion (SC) and Aikake information criterion (AIC) are the most commonly used. These two methods are appropriate for estimating small samples and produce accurate findings. However, the auto regressive distributive lag technique determines the lags based on the econometric model (Parveen & Ahmad, 2020).

In addition, the nationalization system was implemented in early 1970, prohibiting investors from investing in Pakistan. Foreign direct investment increased by \$10.93 billion from 1995-96 to 2005-06, with an annual average of \$994 million and a total of \$2.849 billion in July-April FY2018. In comparison, it plummeted by 51.7% from July to April FY2019, totaling US\$1.376 billion. According to relevant experience and existing literature, economic freedom can be an essential factor in attracting FDI. Pakistan has an economic freedom score of 49.4, ranking it 152nd in the 2023 Index. Its score is 0.6 points higher than the previous year. Pakistan is placed 33rd out of 39 nations in the Asia-Pacific region, with an overall score that is lower than the global and regional average. Pakistan's 2019 economic freedom index score of 55.0 ranks it as the world's 131st freest country. This year's total score improved by 0.6 points. Which is below the worldwide average. Pakistan ranks 32nd out of 43 nations in the Asia-Pacific region. In 2018, Pakistan was rated 131st in the world for freedom, with a score of 54.4. According to the study, Pakistan improved its scorecard position from 52.8 to 54.4 from 2017, when it was ranked 141st in terms of freedom.

RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION

An analysis of inbound foreign direct investment into Pakistan between 1995 and 2023 examines the effects of economic freedom and macroeconomic variables. The following methodological framework was employed in this investigation.

$$FDIt = f(JEt, GI_t, PR_t, TB_t, GSt)$$

As per equation;

- FDIt = foreign direct investment
- JEt = Judicial effectiveness
- GI_t = government integrity
- PR_t = Property Rights

TBt = Tax Burden
 GSt = Government Spending

Here are the details of the log-linear model

$$FDIt = \beta_0 + \beta_1JEt + \beta_2GI + \beta_3PRt + \beta_4TBt + \beta_5GSt + \epsilon_t \quad (2)$$

Data for this study were collected from 1995 to 2023 in order to conduct the research. As the title suggests, this study looks at foreign direct investment inflows to see how the Judicial effectiveness, tax burden, government integrity, property rights, the inflation rate, government spending, and the size of the market affect inflows of foreign direct investment. A net inflow of foreign direct investment (balance of payments) is defined as an influx of USD into the country.

We began the investigation by applying unit-root tests to the time-series data to determine their unit roots. Tables 1 and 2 show the findings of both the extended Dickey Fuller exam and the Phillip Person test.

Table. 1 ADF unit root test results

Variables	At level		First difference	
	t-state	Prob. value	t-state	Prob. value
LNFDI	-1.656699	0.4418	-4.343340	0.0020
JE	-1.955995	0.3034	-3.037201	0.0436
GI	-0.626807	0.8495	-5.282278	0.0002
PR	-0.693558	0.8326	-7.464791	0.0000
TB	-1.076227	0.7079	-4.916692	0.0006
GS	-1.385163	0.575	-4.715760	0.0008

Table.1 presents a summary of the ADF test findings. During the first difference, all variables remain stationary. Thus, it meets the ARDL requirement.

Table .2 Test results for the PP unit root

At level Variables	First difference		At level	
	t-state	Variables	t-state	Variables
LNFDI	-1.794932	0.3754	-4.338166	0.0020
JE	-1.627527	0.4562	-2.969742	0.0502
GI	-0.792833	0.8062	-7.925012	0.0000

PR	-0.854742	0.7879	-7.464791	0.0000
TB	-3.012453	0.0455	-5.428998	0.0001
GS	-2.216102	0.2051	-5.256341	0.0002

The stationarity test in Table 2 is carried out utilizing PP. As of the first difference, all variables except GS are stationary. The other ways to cointegration cannot be utilized since all data must be stationary on a single level. Because of the mixed stationarity in our data, ARDL is an appropriate method for assessing cointegration (Ahmad et al., 2023).

Table.3 Bound test for Co-integration

F- Statistics= 4.291028

Critical Values	Lower bound values	Upper Bound Values
10%	2.22	3.17
5%	2.5	3.5
2.5%	2.76	3.81
1%	3.07	4.23

To determine whether F-statistics are significant, apply the ARDL bound test on the following variables: FDI, the Judicial effectiveness, government integrity, property right, government expenditure, tax burden, and FDI. The ARDL technique can be used to assess the impact of factors on FDI in the long run due to the high value of F stats in contrast to the upper bound of F stats, as well as to analyze the effect of variables on FDI in the short term.

CONCLUSION

The analysis undertaken from 1995 to 2023 in Pakistan underscores the pivotal role of economic freedom in attracting FDI. The study reveals a nuanced undertaking of the multifaceted determination shaping FDI inflows, with economic freedom emerging as a central factor. Notably, factors such as property rights, government integrity, tax burden and regulatory efficacy significantly influence FDI dynamics. Furthermore, the analysis reveals the impact of government spending, with evidence suggesting a positive correlation between increased government expenditure and FDI inflows. In conclusion, the study underscores the imperative for Pakistan to prioritize economic reforms. Pakistan can unlock its potential as an attractive destination for foreign investment, thereby fostering sustainable economic growth and development.

REFERENCES

1. Ahmad, A., Zhao, Y., Shahbaz, M., Bano, S., Zhang, Z., Wang, S., & Liu, Y. (2016). Carbon emissions, energy consumption and economic growth: An aggregate and disaggregate analysis of the Indian economy. *Energy Policy*, 96, 131-143. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2016.05.032>.

2. Chaudhury, N. et al. (2006). "Missing in action: Teaching and health worker absence in developing countries", *Journal of Economic Perspectives*, 20(1): 91-116
3. Ram, R. and K.H. Zhang (2002). "Foreign Direct Investment and Economic Growth: Evidence from cross-country data for the 1990s", *Economic Development and Cultural Change*, Vol.51, P 205-215
4. The Wall Street Journal. (2022). Economic Freedom Index. Retrieved from <https://www.wsj.com/economic-freedom-index>
5. World Bank. (2022). Foreign Direct Investment, Net Inflows (BoP, Current US\$) - Pakistan. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=PK>
6. Khan, M. A., & Iqbal, M. (2020). Economic Freedom and Foreign Direct Investment: Evidence from Pakistan. *International Journal of Business and Economics Research*, 9(2), 33-42.
- 7.
8. De Mello, L. R (1997). "Foreign Direct Investment in Developing Countries and Growth: A Selective Survey", *The Journal of Development Studies*, Vol 34, No. 1. pp. 1-34.
9. De Mello, L. R (1999). "Foreign Direct Investment led growth: Evidence from time series and panel data", *Oxford Economic Papers*, Vol.51, pp. 133-151.
10. Ahmad, A., Zhao, Y., Shahbaz, M., Bano, S., Zhang, Z., Wang, S., & Liu, Y. (2016). Carbon emissions, energy consumption and economic growth: An aggregate and disaggregate analysis of the Indian economy. *Energy Policy*, 96, 131-143. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.enpol.2016.05.032>
11. Alfaro, Laura (2003). "Foreign Direct Investment and Growth: Does the sector matter?" Harvard Business School, Boston, MA.
12. Azam, M., & Lukman, L. (2010). Determinants of foreign direct investment in India, Indonesia and Pakistan: A quantitative approach. *Journal of Managerial Sciences*, 4(1).
13. Gangi, Y. A., & Abdulrazak, R. S. (2012). The impact of governance on FDI flows to African countries. *World Journal of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development*, 8(2/3), 162-169.
14. Mushtaq, A. Q., Muzaffar, M., & Ali, A. (2017). Political Instability and the Budget Deficit in Economy: A Case of Pakistan, *Pakistan Social Sciences Review*, 1 (I), 01-20
15. Bakar, N. A. A., & Afolabi, L. (2017). Causality nexus between trade, political instability, FDI and economic growth: Nigeria experience. *International Journal of Trade and Global Markets*, 10(1), 75-82.
16. Sooreea-Bheemul, B., Rasool, U. S., & Sooreea, R. (2020). Does economic freedom matter to foreign direct investment in Sub-Saharan Africa. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 10(3). 195–207
17. Gwartney, J., & Lawson, R. (2003). The concept and measurement of economic freedom. *European Journal of Political Economy*, 19(3), 405-430.
18. Parveen, R., & Ahmad, A. (2020). Public behavior in reducing urban air pollution: an application of the theory of planned behavior in Lahore. *Environmental Science and Pollution*

DEVELOPMENT OF DIGITAL CURRENCY TO COPE UP WITH DEMONETISATION AND MANAGING MONEY LAUNDERING WITH INDIA

Vikash Gauba, Latvia
Baltic International Academy, Riga
Business Management and Administration department
vikashgauba@gmail.com
Scientific tutor: Dr. oec. as. prof. Jurijs Baltgailis

ANOTĀCIJA

Šajā pētījumā aplūkots, kā digitālās valūtas izmantošana ir mainījusi Indiju, jo īpaši pēc demonetizācijas un nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanas iniciatīvām. Detalizēti izpētot daudzus finanšu darījumus un infrastruktūras pasākumus pirms un pēc demonetizācijas, pētījums sniedz informāciju par digitālās revolūcijas attīstību un sekām. Rezultāti liecina par ievērojamu tendenci izmantot elektroniskos un digitālos maksājumu veidus ar ievērojamu darījumu apjoma un vērtības pieaugumu dažādos maksājumu kanālos. Pieaugošo atkarību no digitālajām alternatīvām var saistīt ar vairākiem faktoriem, piemēram, reāllaika bruto norēķinu (RTGS) darījumiem, papīra klīringa procesiem, mazumtirdzniecības elektronisko klīringu, kredītkaršu un debetkaršu darījumiem, priekšapmaksas instrumentiem, mobilajām bankām, kā arī bankomātu un bankomātu izplatību. POS termināļi. Ziņojumā uzsvērta iepriecinoša attīstība digitālo tehnoloģiju ieviešanā; tomēr šķēršļi, piemēram, iespējama darījumu izmaksu pieaugums un pastāvīgā atkarība no papīra klīringa metodēm, prasa nepārtrauktus mēģinājumus līdzsvarot digitālās inovācijas ar pieņemamām cenām un pieejamības apsvērumiem.

Atslēgas vārdi: digitālā valūta, demonetizācija, RTGS, bankomāti, digitālās inovācijas

ABSTRACT

This study looks into how digital currency use has changed India, especially in the wake of demonetization and anti-money laundering initiatives. Through a detailed investigation of numerous financial transactions and infrastructure measures before and after demonetization, the research offers light on the evolution and repercussions of the digital revolution. The results indicate a notable trend towards electronic and digital payment methods, with a notable rise in transaction volume and value observed across various payment channels. A growing dependence on digital alternatives can be attributed to several factors such as Real-Time Gross Settlement (RTGS) transactions, paper clearing processes, retail electronic clearing, credit and debit card transactions, prepaid instruments, mobile banking, and the proliferation of ATMs and POS terminals. The report highlights encouraging developments in the uptake of digital technology; nevertheless, obstacles like possible rises in transaction costs and continued dependence on paper-based clearing methods demand continuous attempts to balance digital innovations with affordability and accessibility considerations. Overall, the trends show strong progress in the construction of digital currency infrastructure spurred by the special circumstances surrounding demonetization, and they are consistent with the global trend towards digital banking. This suggests a trend where more jurisdictions might either regulate or outright ban cryptocurrencies, indicating ongoing challenges for their widespread adoption.

Key Words: Digital Currency, Demonetisation, RTGS, ATMs, Digital Innovations

INTRODUCTION

Any currency that is only available electronically is considered digital currency. Since most countries' financial systems rely heavily on electronic versions of money, digital currency differs from the electronic money that is already in bank accounts in that it never takes on a

physical form. The electronic record of currency holdings can be quickly converted into actual cash by going to an ATM right now. Digital currency, on the other hand, is only exchanged digitally and never leaves the computer network. Digital currency comes in three primary forms: stablecoins, central bank digital currency, or CBDCs, and cryptocurrencies. Digital currencies most commonly use a distributed ledger of some sort, and block chain technology is the cornerstone of cryptocurrencies. Over nine thousand cryptocurrencies are in circulation, according to Coin Market Cap.

The introduction of digital payment systems and cell phones has led to the launch of India's own CBDC, called e-rupee (₹-R). The e-rupee, which is accepted as legal money in India, is a digital token. By starting its pilot programme in 2022, the Reserve Bank of India achieved a significant milestone for digital payments. Currently, the retail phase of the CBDC pilot, which was started by the RBI, has all of its components built on block chain technology.

CBDC would operate in the same way as real money. When using CBDC for transfers, money would be sent almost immediately, and the recipient could not reverse the transaction. The possibility of CBDC being accepted as legal money is another significant benefit. For all intents and purposes, therefore, it must be accepted by all economic participants. It can be used to pay taxes, and lenders must legally accept payback of whatever money they lend you. In contrast, other virtual currencies are not accepted as legal money in many nations, including India. People may need to change their cryptocurrencies into fiat currencies before making the majority of transactions because only a select few retailers directly accept bitcoin. Additionally, using cryptocurrency as payment results in the creation of a taxable event.

Payments made with digital currency can be completed considerably more quickly than with existing methods like wire transfers or ACH, which typically take days for financial institutions to validate. Transactions involving foreign currencies are quite costly. Transferring money across countries comes with hefty costs, particularly when currency adjustments are involved. This market could be disrupted by digital assets since they would make it cheaper and faster. Due to bank closures that prevent them from verifying transactions, existing money transfers frequently take longer on weekends and outside of regular business hours. Transactions using digital currency are processed at the same pace every day of the week, around the clock. assistance for underbanked and unbanked people. The nation might provide unbanked people with free access to their money so they could pay their debts. The government could promptly send individuals payments like food stamps, child assistance and tax returns if it created a CBDC instead of attempting to mail them a cheque or figure out prepaid debit cards.

Literature Review

Iyer et. al (2023), examined the evidence of change in cryptocurrency usage in the context of demonetisation in India using examining four datasets through keyword search for bitcoin (BTC), volume of BTC traded in India, price variation between USD/BTC/INR and BTC blockchain transaction dataset. The data depicted that heightened awareness of cryptocurrency, raise up in volume traded and increase in price spread between BTC/USD/INR, though unable to discern deviation in blockchain dataset due to India led transactions. Growing BTC usage, given inability to regulate these transactions, supports move by Government of India to ban its usage till the technology and its implications are understood better.

Kushwaha et. al (2018), had examined the sector-wise impact of demonetisation and the positive and negative impacts of demonetisation on observation and documentary analysis from various Research Papers, Journals, & Publications, websites and many others. The study found out that the decision regarding demonetising the old currency leads towards the cashless economy and would bring a positive impact on Indian economy with the digital mode of

payment like E-wallets and apps, online transactions using E-banking, usage of plastic money etc Demonetization is beneficial for the economy in the medium to long-term.

Maken et al. (2017), evaluated the positive and negative aspects of demonetization and to assess the sectoral impact of demonetization on the Indian economy. The study found out that It is a cleansing action for economic prosperity. Demonetization bring all the money into taxable account and introducing Rs. 2000/- currency note is first time in India. Demonetization is one of the big steps initiated by Government in addressing the various issues like black money, counterfeit currency, corruption, terrorism etc.

Siddiqui et. al (2017), evaluated demonetization and its impact on the Indian market to understands the quantum of currency circulation and the impact of black money to understand its positive and negative effect on economic growth of the nation. The study resulted that demonetization has both pros and cons supported by the habitants of the nation. It showed that the positive result in future form the equity market perspectives, and bring some fall in the sectors like jewellery, consumer durables, currency items and real estate it is resulted to improve the tax policy system, the complete eradication of fake currency and sustained economic growth as an integral part of the nation.

Singh et. al (2017), studied the Impact of Demonetization & Implications focused on the Demonetization is an established practice in monetary policy to tackle black money. In the Indian history, demonetization has taken place twice but it fails because the idea is to tackle the black money existing in circulation. The study concluded that in order to control the black money, it is necessary for the country to take methodology through which this can be controlled by swapping as well as by changing the denomination and Demonetization put a great impact on the economy growth rate.

Sarkar (2010), made an attempt study the parallel economy in India: Causes, impacts & government initiatives in which study focused on the existence of causes and impacts of black money in India. The study showed main reason behind the generation of black money is the Indian Political System which is Indian govt. just focused on making committees rather than to implement it and lastly concluded that laws should be implemented properly to control black money in Indian economy.

Research Methodology

Secondary sources, such as the RBI website (<https://dbie.rbi.org.in/DBIE/dbie.rbi?site=home>), were the source of the data. The methodology of event study was used. The monthly data from March 2015 to December 2023 has been gathered by the researchers. In order to determine if demonetization had any effect on digitization, an event window of 20 months was used, one for pre-demonetization (March 2015 to October 2016) and another for post-demonetization (July 2022 to December 2023). The event month i.e., e Nov 2016 was considered as 'zero' while the GOI / RBI were making policy pronouncements on daily basis. The volume and value of the transactions were held using various digital payment methods, such as RTGS (Real Time Gross Settlement), NEFT (National Electronic Funds Transfer), CTS (Cheque Truncation System), IMPS (Immediate Payment Service), NACH (National Automated Clearing House), Paper Clearing, including cheque truncation, Retail Electronic Transactions, Debit and Credit Cards at ATMs and POS (Point of Sale), and Prepaid Payment Instruments like m-wallets and Mobile Banking There have been t-tests, trend analyses, correlations, and descriptive statistics performed. The time series forecast was conducted as short-term projections through December 2023.

Objectives of study

- To focus on the consequences of the digital revolution and demonetization on the Indian economy.
- To Analyse the Economic Development Implications of Digital Currencies.
- To Assess the Level of Adoption and Usage of Digital Currencies.
- To Evaluate the Impact of Digital Currencies on Financial Inclusion Metrics.

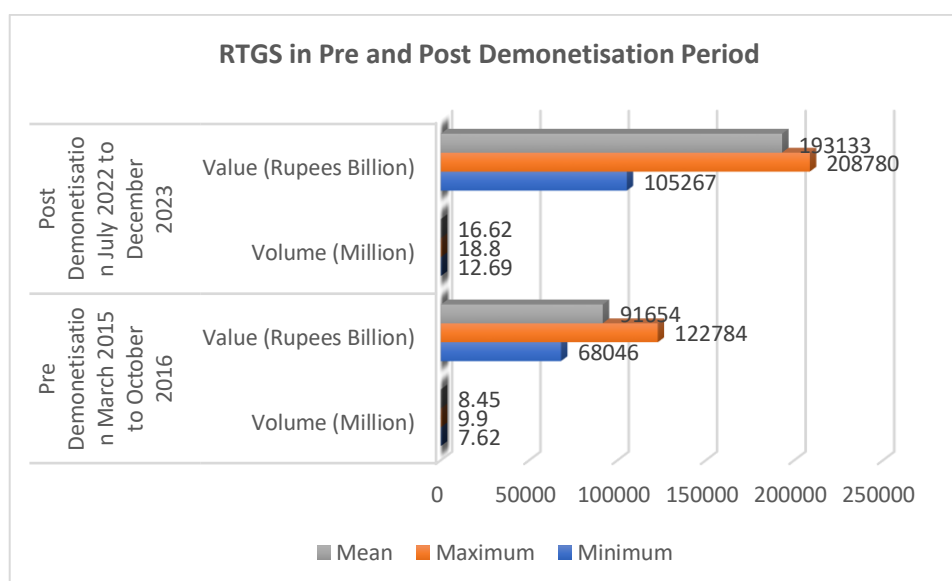
Data Analysis and Interpretation:

RTGS: Real-time fund settlement for high-value transactions that need and get instant clearing is known as real-time gross settlement, or RTGS. When payments need to be made quickly, RTGS systems may be the only option to get cleared monies the same day in some countries. RTGS payments are often handled by a nation's central bank and have higher transaction costs.

Table 1: Descriptive Statistics of RTGS in Pre and Post Demonetisation Period

RTGS	Pre Demonetisation March 2015 to October 2016		Post Demonetisation July 2022 to December 2023	
	Volume (Million)	Value (Rupees Billion)	Volume (Million)	Value (Rupees Billion)
Minimum	7.62	68046	12.69	105267
Maximum	9.90	122784	18.80	208780
Mean	8.45	91654	16.62	193133

Figure 1: RTGS in Pre and Post Demonetisation Period

A notable increase in volume and value was observed during the post-demonetization era (July 2022 to December 2023) according to descriptive statistics comparing Real-Time Gross Settlement (RTGS) transactions in India before and after demonetization. A consistent increase in high-value transactions handled through the RTGS system is indicated by the much higher mean values for volume and value in the post-demonetization period. There appears to be a growth in the general use of RTGS for instant money settlements, as seen by the increasing minimum and maximum values for both volume and value. The trends that have been noticed point to a possible shift towards more digitization and reliance on real-time transactions, which may be influenced by adjustments in economic behaviour and regulations, even though the data does not specifically address the effects of demonetization. Furthermore, it is mentioned that

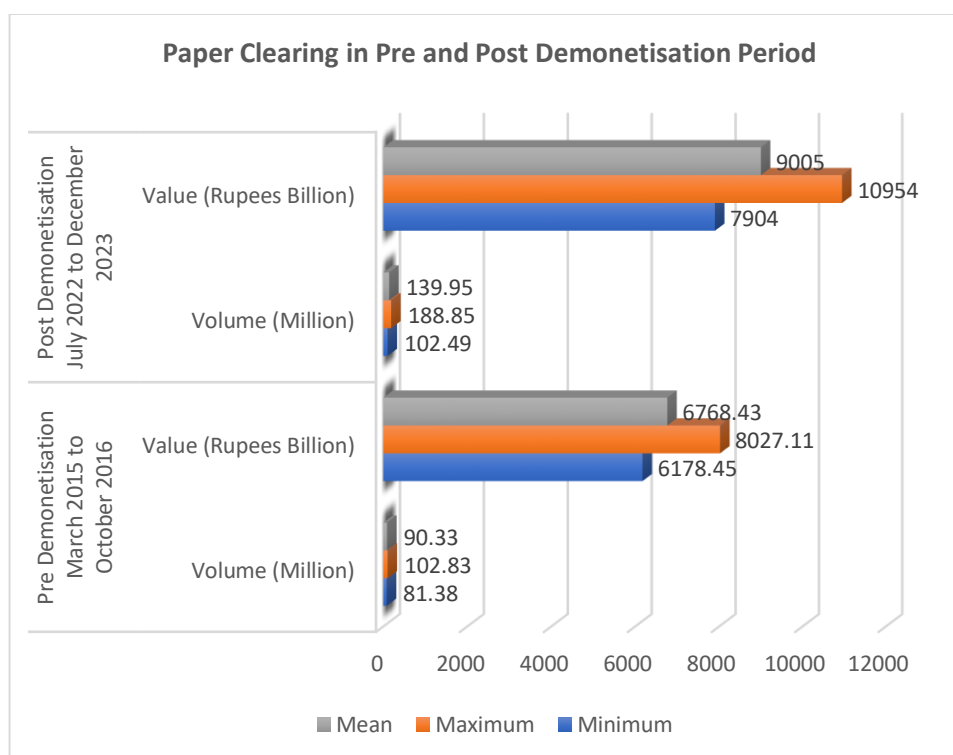
RTGS payments—which are frequently managed by a country's central bank—may have greater transaction costs, and the increase in transaction volume may result in higher total prices for customers who engage in these kinds of transactions.

Paper Clearing includes Cheque Truncation System & MICR Clearing: The Reserve Bank of India (RBI) developed the Cheque Truncation System, also known as the online image-based cheque clearing system, to expedite the clearing process for checks by transmitting photos of the checks. In contrast to MICR clearing, which involves scanning the checks' MICR Codes to complete the transaction, non-MICR clearing involves physically moving the checks between banks for clearing.

Table 2: Descriptive Statistics of Paper Clearing in Pre and Post Demonetisation Period

Paper Clearing	Pre Demonetisation March 2015 to October 2016		Post Demonetisation July 2022 to December 2023	
	Volume (Million)	Value (Rupees Billion)	Volume (Million)	Value (Rupees Billion)
Minimum	81.38	6178.45	102.49	7904
Maximum	102.83	8027.11	188.85	10954
Mean	90.33	6768.43	139.95	9005

Figure 2: Paper Clearing in Pre and Post Demonetisation Period

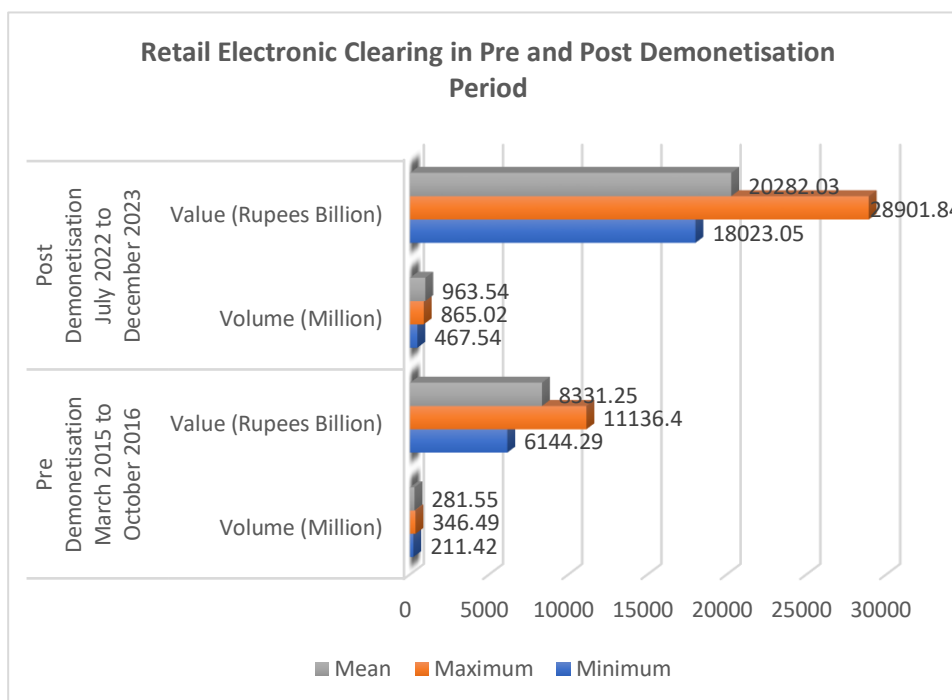
When comparing the pre-demonetization period (March 2015 to October 2016) to the post-demonetization period (July 2022 to December 2023) for Paper Clearing transactions in India, the descriptive data show a significant increase in both volume and value. There was a noticeable increase in the use of paper-based clearing methods during the post-demonetization phase, as seen by the significantly higher mean values for volume and value. The range has expanded, indicating the possibility of larger-scale paper-based transactions, as indicated by the rising minimum and maximum values. This data demonstrates a persisting reliance on old paper-based clearing techniques alongside the digitization advances observed in the post-demonetization period.

Retail Electronic Clearing includes ECS, NEFT, IMPS and NACH: Bulk transfers from many bank accounts or one bank account to another are made possible via the Electronic Clearing System (ECS) and the National Electronic Funds Transfer (NEFT). An immediate, round-the-clock interbank electronic fund transfer service is provided by Immediate Payment Service (IMPS). “National Automated Clearing House (NACH)” is a service given by NPCI to banks which aimed at streamlining interbank large volume, low value debit/credit transactions.

Table 3: Descriptive Statistics of Retail Electronic Clearing in Pre and Post Demonetisation Period

Retail Electronic Clearing	Pre Demonetisation March 2015 to October 2016		Post Demonetisation July 2022 to December 2023	
	Volume (Million)	Value (Rupees Billion)	Volume (Million)	Value (Rupees Billion)
Minimum	211.42	6144.29	467.54	18023.05
Maximum	346.49	11136.40	865.02	28901.84
Mean	281.55	8331.25	963.54	20282.03

Figure 3: Retail Electronic Clearing in Pre and Post Demonetisation Period

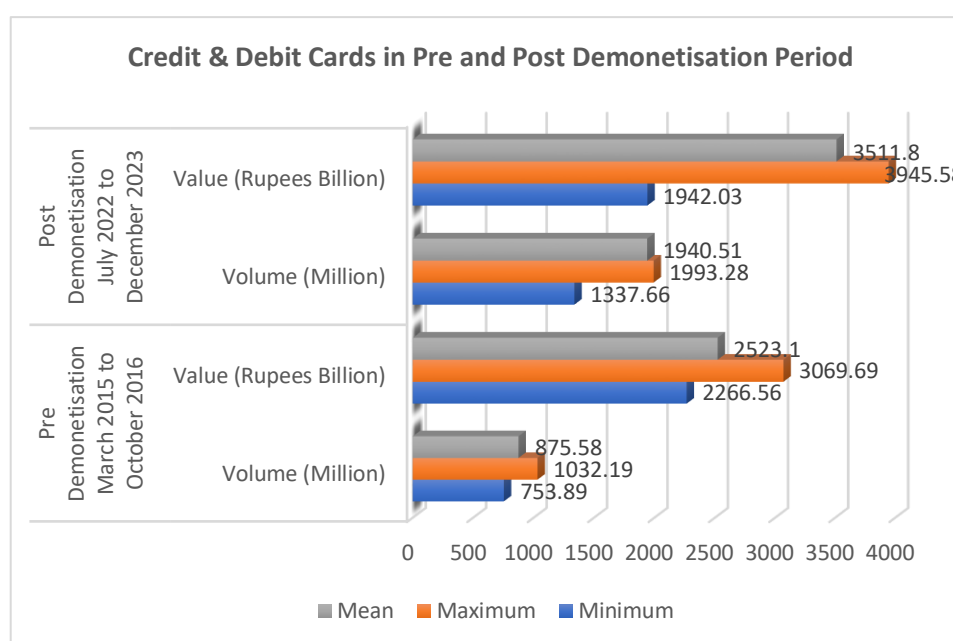

In comparison to the pre-demonetization period (March 2015 to October 2016), the descriptive statistics for Retail Electronic Clearing transactions in India show a significant increase in both volume and value during the post-demonetization period (July 2022 to December 2023). There was a noticeable increase in the use of electronic clearing systems for retail transactions during the post-demonetization phase, as seen by the significantly higher mean values for volume and value. Notable increases have also been observed in the minimum and maximum values, indicating a wider range and maybe larger-scale electronic transactions. This data highlights a significant and evident move towards electronic methods for retail clearing, which is consistent with the recent global trend of financial transactions becoming more digitally connected.

Table 4: Descriptive Statistics of Credit & Debit Cards (ATMs & POS) in Pre and Post Demonetisation Period

Cards	Pre Demonetisation March 2015 to October 2016		Post Demonetisation July 2022 to December 2023	
	Volume (Million)	Value (Rupees Billion)	Volume (Million)	Value (Rupees Billion)
Minimum	753.89	2266.56	1337.66	1942.03
Maximum	1032.19	3069.69	1993.28	3945.58
Mean	875.58	2523.10	1940.51	3511.80

Figure 4: Credit & Debit Cards in Pre and Post Demonetisation Period

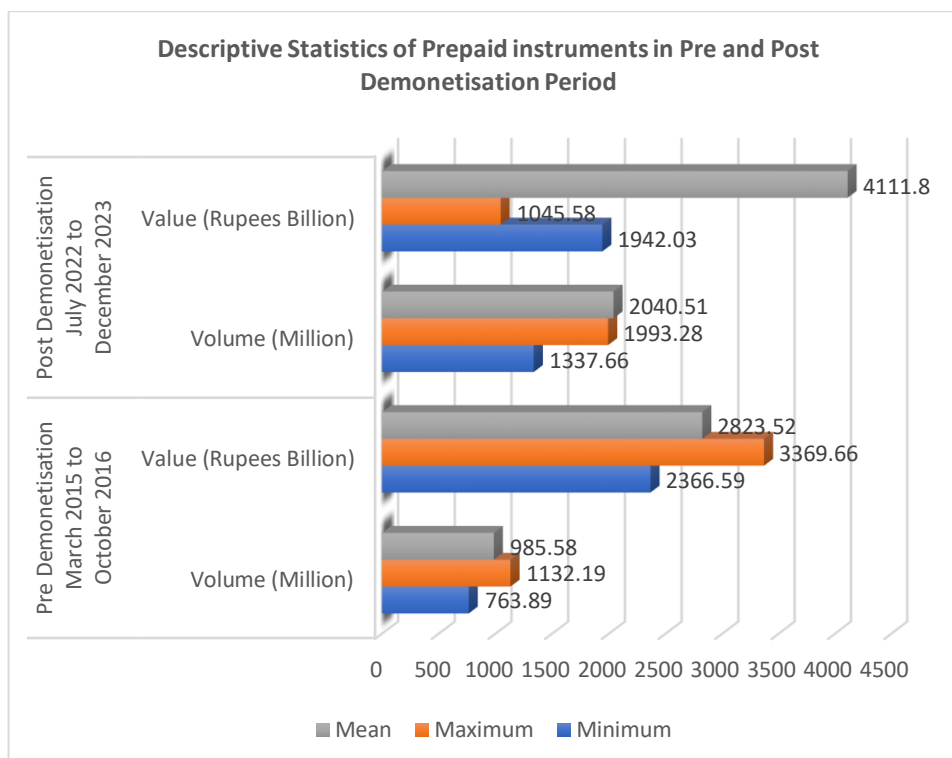
According to India's descriptive statistics, there was a significant rise in the volume and value of credit and debit card (ATM and POS) transactions during the post-demonetization period (July 2022 to December 2023) in comparison to the pre-demonetization period (March 2015 to October 2016). There was a noticeable increase in the use of credit and debit cards for point-of-sale transactions as well as ATM withdrawals during the post-demonetization phase, as seen by the much higher mean values for both volume and value. Notable increases have also been observed in the lowest and maximum values, indicating a wider range and maybe larger-scale card-based transactions. The aforementioned data highlights a discernible and significant transition towards electronic transactions using credit and debit cards, which is consistent with the growing acceptance and dependence on digital payment methods in the aftermath of demonetization.

Prepaid Instruments include e-wallets, PPI cards & Paper Vouchers: Payment instruments that permit the purchase of goods and services against the value stored on them are known as prepaid payment instruments, or PPIs. A digital wallet, often known as an electronic wallet, is any electronic device or internet service that enables users to conduct transactions using electronic means. This can involve making purchases at a store using a smartphone or online using a computer. To make payments, a person's bank account must be connected to an e-wallet or m-wallet. E-wallets, such as PayTm, Oxigen, Mobikwik, PayUMoney, Vodafone MPesa, Freecharge, JioMoney, State Bank Buddy, Chillr, ICICI Pockets, and others, are becoming more and more popular in India and are designed to make large volume, low-value payments faster and easier.

Table 5: Descriptive Statistics of Prepaid instruments in Pre and Post Demonetisation Period

Prepaid Payment Instruments (PPIs)	Pre Demonetisation March 2015 to October 2016		Post Demonetisation July 2022 to December 2023	
	Volume (Million)	Value (Rupees Billion)	Volume (Million)	Value (Rupees Billion)
Minimum	763.89	2366.59	1337.66	1942.03
Maximum	1132.19	3369.66	1993.28	1045.58
Mean	985.580	2823.52	2040.51	4111.80

Figure 5: Prepaid instruments in Pre and Post Demonetisation Period

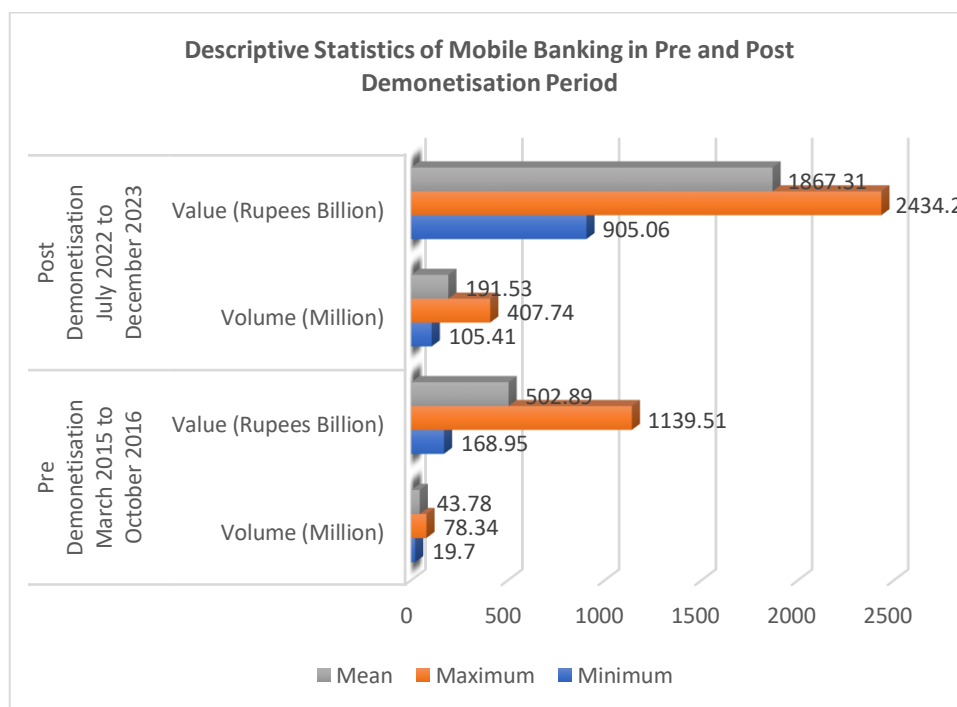
When comparing the volume and value of Prepaid Payment Instruments (PPIs) transactions in India between the pre-demonetization period (March 2015 to October 2016) and the post-demonetization period (July 2022 to December 2023) it is evident that the former had a significant increase. There has been a noticeable increase in the use of prepaid instruments for financial transactions, as evidenced by the much higher mean values for both volume and value in the post-demonetization phase. Notable increases have also been observed in the minimum and maximum values, indicating a wider range and maybe larger-scale PPI transactions. The aforementioned data indicates a discernible and significant transition towards the utilisation and dependence on pre-paid instruments, mirroring the growing acceptance of digital payment modalities in the aftermath of demonetization. The greater mean values indicate a persistent and general acceptance.

Table 6: Descriptive Statistics of Mobile Banking in Pre and Post Demonetisation Period

Mobile Banking	Pre Demonetisation March 2015 to October 2016	Post Demonetisation July 2022 to December 2023

	Volume (Million)	Value (Rupees Billion)	Volume (Million)	Value (Rupees Billion)
Minimum	19.70	168.95	105.41	905.06
Maximum	78.34	1139.51	407.74	2434.20
Mean	43.78	502.89	191.53	1867.31

Figure 6: Mobile Banking in Pre and Post Demonetisation Period

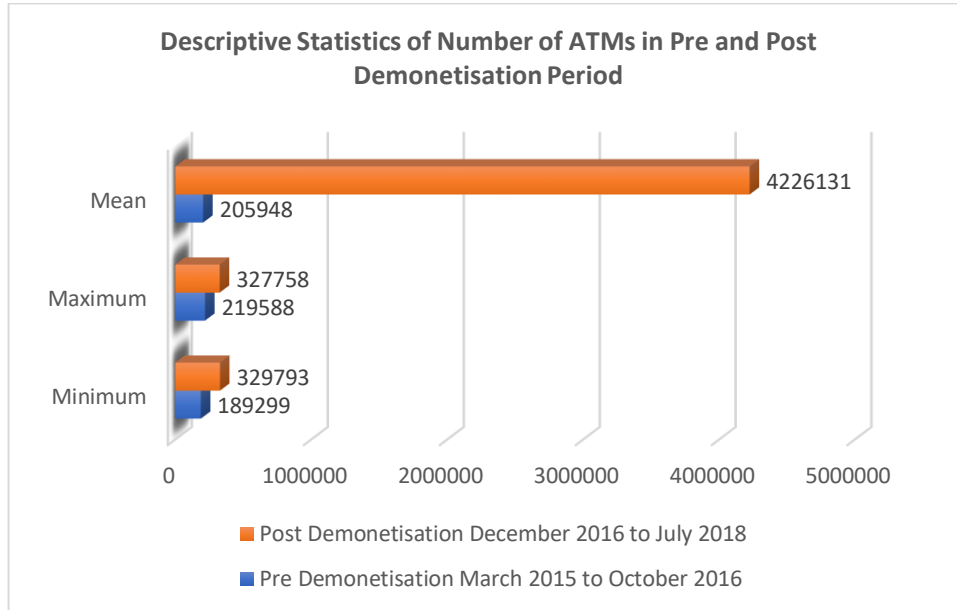

In comparison to the pre-demonetization period (March 2015 to October 2016), the descriptive statistics for mobile banking transactions in India show a notable increase in both volume and value during the post-demonetization period (July 2022 to December 2023). There has been a significant increase in the use of mobile banking for financial transactions, as seen by the significantly higher mean values for both volume and value in the post-demonetization era. Significant rise has also been observed in the minimum and maximum values, indicating an extended range and possibly increased scale of mobile banking operations. The aforementioned data highlights a discernible and significant transition towards mobile banking, demonstrating the amplified uptake and dependence on mobile-oriented financial services in the aftermath of demonetization. The greater average values demonstrate the consistent and broad adoption of mobile banking, indicating the evolving landscape of digital finance and the broader global trend towards mobile-centric financial ecosystems.

Table 7: Descriptive Statistics of Number of ATMs in Pre and Post Demonetisation Period

(in actuals) Number of ATMs	Pre Demonetisation March 2015 to October 2016	Post Demonetisation December 2016 to July 2018
Minimum	189299	329793
Maximum	219588	327758
Mean	205948	4226131

Figure 7: Number of ATMs in Pre and Post Demonetisation Period

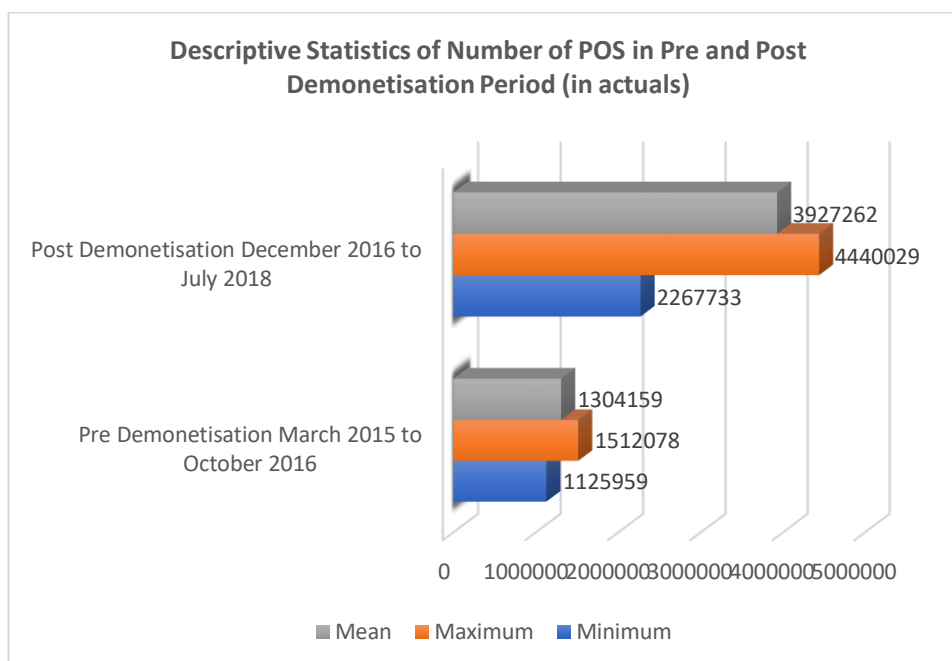

When comparing the post-demonetization period (December 2016 to July 2018) to the pre-demonetization period (March 2015 to October 2016), the descriptive data for the number of ATMs in India show a significant change. In the post-demonetization era, both the minimum and maximum numbers for the number of ATMs have increased, indicating a wider range and maybe enhanced accessibility to ATMs. The average value has increased significantly, indicating a notable growth in the total number of ATMs over this time frame. This data indicates a deliberate attempt to improve the nation's ATM infrastructure following demonetization, possibly to meet growing demand for cash withdrawals and support the changing financial environment. The increased mean value highlights aggressive measures to strengthen the ATM network.

Table 8: Descriptive Statistics of Number of POS in Pre and Post Demonetisation Period (in actuals)

Number of POS	Pre Demonetisation March 2015 to October 2016	Post Demonetisation December 2016 to July 2018
Minimum	1125959	2267733
Maximum	1512078	4440029
Mean	1304159	3927262

Figure 8: Number of POS in Pre and Post Demonetisation Period

An analysis of the descriptive statistics on the quantity of Point of Sale (POS) terminals in India between the pre-demonetization (March 2015 to October 2016) and post-demonetization (December 2016 to July 2018) periods reveals notable variations. In the post-demonetization era, the number of point-of-sale (POS) terminals has increased at both the minimum and maximum levels, suggesting a bigger range and possible acceptance of electronic payment methods. The average value has also increased significantly, indicating a significant general increase in the quantity of point-of-sale terminals. The data indicates a deliberate attempt to enhance the point-of-sale (POS) infrastructure, maybe in reaction to the growing need for cashless transactions and the wider movement towards digital payments and financial inclusion in the aftermath of demonetization. The increased mean value emphasises the proactive measures taken to strengthen the POS network, aligning with the overarching trend of advancing the digital economy in India.

CONCLUSION

The examination of several financial transactions and infrastructure metrics in India, prior to and following demonetization, offers valuable perspectives on the evolution and consequences of digital currency usage, managing the aftermath of demonetization, and tackling money laundering obstacles. The post-demonetization period has seen a steady and significant increase in transaction volume and value across a variety of payment channels, suggesting a noticeable shift towards digital commerce. A greater reliance on electronic and digital payment systems is evident in Real-Time Gross Settlement (RTGS) transactions, paper clearing procedures, retail electronic clearing, credit and debit card transactions, prepaid instruments, mobile banking, and the growth of ATMs and POS terminals.

In line with efforts to lessen reliance on cash, the expanding use of prepaid cards, credit/debit cards, and mobile banking after demonetization indicates a growing acceptance of digital alternatives. In response to the increased demand for electronic transactions, ATM and POS infrastructure expansion is a proactive measure. Further supporting the shift to a cashless economy is the focus on real-time settlement systems like RTGS, which show a deliberate attempt to enable prompt fund transfers.

The data indicates encouraging progress in the adoption of digital technology; however, the possible obstacles of increased transaction expenses for Real-Time Gross Settlement (RTGS) payments and the continued reliance on paper-based clearing techniques underscore the necessity of ongoing endeavours to harmonise the digital shift with affordability and accessibility concerns. All things considered, the patterns found in the examined data are consistent with the larger global movement towards digital finance and signify significant advancements in the creation of the infrastructure for digital currencies in reaction to the particular conditions brought about by demonetization.

India's proposed ban on private cryptocurrencies and the launch of an official digital currency by the central bank is indeed a significant development. It follows similar moves in China, where cryptocurrencies were recently outlawed.

The Indian government's plan was highlighted in a parliamentary bulletin, indicating the upcoming "The Cryptocurrency and Regulation of Official Digital Currency Bill, 2021". While the bill aims to create a framework for the official digital currency issued by the Reserve Bank of India (RBI), it also seeks to ban all private cryptocurrencies. However, there are exceptions aimed at promoting the underlying technology of cryptocurrencies and its applications.

Prime Minister Narendra Modi expressed concerns about cryptocurrencies potentially negatively impacting the youth, echoing worries raised by the central bank regarding macroeconomic and financial stability. In contrast, El Salvador recently made headlines by adopting bitcoin as legal tender. However, major economies like India have generally been cautious about digital currencies. The Bank of England's deputy governor, Sir Jon Cunliffe, even warned of potential financial meltdowns associated with them.

In response to India's move, there was a significant sell-off in the country's digital currency markets. The price of the dollar-linked stablecoin tether (USDT) plummeted by 25%, while bitcoin fell by 2.7% globally. Laith Khalaf from AJ Bell noted that while India's plan didn't cause as much damage to bitcoin's price as China's crackdown did, it still presents an obstacle to cryptocurrency's mainstream acceptance.

The International Monetary Fund (IMF) also cautioned El Salvador against rushing into cryptocurrency, particularly following the country's announcement to build the first "bitcoin city". This suggests a trend where more jurisdictions might either regulate or outright ban cryptocurrencies, indicating ongoing challenges for their widespread adoption.

REFERENCES

1. Iyer, K. V., & Kumar, V. R. (2023). A study on the impact of demonetisation on cryptocurrency in India. *International Journal of Business and Globalisation*, 33(1-2), 24-58.
2. Kushwaha, H., Kumar, A., & Abbas, Z. (2018). Impact of demonetisation on Indian economy: A critical study. *International Journal of Management Studies*, 2(7), 25-31.
3. MAKEN, P., & SHEKHAR, S. (2017). DEMONETIZATION: A GAME CHANGER FROM BLACK ECONOMY TO DIGITAL ECONOMY. *CLEAR International Journal of Research in Commerce & Management*, 8(11).
4. Goel, H. (2017). Impact of Demonetisation on Indian Economy: Short-Term Costs and Long-Term Benefits. *Asian Journal of Management*, 8(2), 370-372.
5. Siddiqui, M. A., Mishra, M. K., & Tiwari, P. (2017). Impact of Demonetisation in India. *International Journal*, 2(1).
6. Harvinder Singh Bhalla, Harpreet Kaur And CP Meena, (January,2017) "Impact of Demonetization & Implications" *International Journal of Business Management and Scientific Research* Vol : 25
7. Sukanta Sarkar (2010). "The parallel economy in India: Causes, impacts & government initiatives". *Economic Journal of Development Issues*, Volume 11-12 no.(1-2) p.124-134.
8. Nikita Gajjar (December 2016) " Black Money in India: Present Status and Future Challenges and Demonetization" *International Journal of Advance Research in Computer Science and Management Studies*, Volume 4, Issue 12

9. Anil I Ramdurg and Dr. Basavaraj CS (December 2016) “Demonetization: Redefining Indian economy” International Journal of Commerce and Management Research, Volume 2, Issue 12, Page No. 07-12
10. Karthikeyan, C., & Thomas, P. (2017). A meta analytical study on impact of demonetisation in india: a public policy management perspective. International Journal of Management, IT and Engineering, 7(7), 134-171.
11. Masiero, S., 2017. New routes to cash-less-ness? ICTs, demonetisation, and the Indian informal economy. Presented at the Development Studies Association Conference: Sustainability interrogated: societies, growth, and social justice (DSA 2017), Bradford, 6-8th September.
12. NIPFP (2016), ‘Demonetisation: Impact on the Economy, ’NIPFP Working Paper No.182, National Institute of Public Finance and Policy, November.
13. NITI Aayog (2018), Digital Payments: Trends, Issues and Opportunities http://niti.gov.in/writereaddata/files/document_publication/DigitalPaymentBook.pdf
14. RBI. (2016). Payment and Settlement Systems in India: VISION-2018. Mumbai: Reserve Bank of India.
15. Santosh Kumar Das and Pradyuman Shankar Rawat (2017) : DEMONETISATION Macroeconomic Implications for Indian Economy, Institute for Studies in Industrial Development 4, Institutional Area, Vasant Kunj Phase II, New Delhi - 110 070
16. The Times of India. (2016). Demonetisation will accelerate digitisation of the financial economy: Nandan Nilekani. The Times of India <http://timesofindia.indiatimes.com/india/Demonetisation-will-accelerate-digitisation-of-the-financial-economy-Nandan-Nilekani/articleshow/55635191.cms>
17. http://mospi.nic.in/sites/default/files/publication_reports/Youth_in_India-2017.pdf
18. UNESCO. (2014). Education for all Global Monitoring Report 2013/4. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
19. https://en.wikipedia.org/wiki/2016_Indian_banknote_demonetisation

AN EMPIRICAL INVESTIGATION OF CONSUMER PURCHASE INTENTIONS IN C2C ELECTRONIC COMMERCE IN UZBEKISTAN

Akhmadjon Yusupov, Latvia
Baltic International Academy, Riga
Regional economy and regional policy Phd
mr.akhmadjon@gmail.com
Scientific tutor: Dr. oec, as. prof. Alla Iljina

ANOTĀCIJA

C2C pakalpojums Uzbekistānā attīstās. Tas ir sācis augt gandrīz dažu gadu laikā. Tādēļ ir nepieciešamas efektīvas metodes, lai palielinātu patērētāju vēlmi iepirkties tiešsaistes veikalos "patērētājs patērētājam" (C2C). Šajā rakstā tiek piedāvāts analizēt, kādi faktori ietekmē C2C pakalpojumu sniedzēju uztverto lietošanas ērtumu, un ka šis nodoms tieši noved pie viņu rīcības, lai veiktu pirkumu tiešsaistes C2C veikalos. Empīrisku datu analīzei tika izmantota strukturālo vienādojumu modelēšanas metode, un rezultāti Uzbekistānā.

Atslēgas vārdi: C2C, patērētāji, nodoms, e-komercija, Uzbekistāna

ABSTRACT

C2C service is developing segment in Uzbekistan. It has started to grow in nearly few years. As a result, effective methods are required to increase consumers' intentions to buy in online consumer to consumer (C2C) stores. This paper proposes to analyze what factors perceived ease of use of C2C service providers, and that this intention directly leads to their action to purchase from online C2C stores in Uzbekistan. The structural equation modelling method was employed to analyse empirical data, and the results in Uzbekistan.

Key words: C2C, consumers, intention, e-commerce, Uzbekistan

IEVADS. INTRODUCTION

Consumer to consumer (C2C) electronic commerce is one of the few applications that approaches the success of the other two main electronic commerce models. First, the C2C model provides an online transaction platform for individual buyers and sellers, allowing them to conduct online product auctions. [12] Second, the C2C model has acquired extensive support from large Internet users due to the simplicity with which users can connect with one another. Third, C2C online transactions have no time and space constraints as compared to traditional auction models, therefore they maximise the likelihood of transactions and help determine the true value. [13] The study's goal is to look at the factors that influence customers' purchasing intents in C2C electronic commerce in Uzbekistan, as well as to develop guidelines for predicting consumer purchasing behaviour. The study's findings are valuable for future analyses of the current topic more deeply [1]

SVARĪGĀKĀS ATZIŅAS TEORIJĀ UN PRAKSĒ. BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

C2C e-commerce has gone through a long period of development and achieved amazing results. There are still gaps in the C2C e-commerce literature that need to be explored. [11] Therefore, considering the development of the C2C e-commerce industry, there is still a lot of research on C2C e-commerce. It applies to different e-commerce models. [2]

In addition, the company's web pages can make it easier or harder for customers to obtain information that leads to a purchase. As some have learned the hard way, simply downloading a printable image and putting it online is not enough. [8] Because each language has its own characteristics. Therefore, the design of the company website affects the entire company. For example, if customers can see if something is available online, they are more likely to close the sale. Also, if the customers know when and how the product will be delivered, the chances of making a sale will increase. In this situation, front-end and back-end work are linked, and

getting results is the key to success.[9] However, customers still want speed, convenience, quality and good service. In this sense, the website differs from stores and catalogs. Customers vote for the company that offers the best product experience, whether they see the product online or in store.[3]

The major driving components for consumer's buy eagerly were distinguished by joining two writing streams for the TAM - The Technology Acceptance Model, and the writing on believe and chance beneath the nomological structure of the hypothesis of contemplated activity (TRA). A few audits have as of now coordinates these two streams. An altered TAM demonstrate was created and observationally approved to anticipate customer acknowledgment of C2C electronic commerce. [4] [6] [7]

C2C e-commerce became more popular with the advent of the Online shopping through Internet in the world. Companies like Craigslist, eBay, and other classified ads and marketplaces have promoted a buyer-to-buyer model by allowing greater interaction between buyers.[10] Different sources media, modern and traditional. And other forms of media are widely distributed and can be used to promote common interests. Some kind of consumers wanted something. The sellers have items they want to sell. This was the birth of advertising. C2C has come a long way and will continue to benefit from today's technological changes. [5]

Uzbekistan became more widely open and popular in global arena nowadays. Open economy gave big push up on development C2C market segment. There following services serving C2C in Uzbekistan: Yandex taxi, Yandex food, Facebook marketplace, Olux.uz web site for trading for different stuff, Airbnb, Telegram and WhatsApp community blogs, "Uzum" market - biggest marketplace in the country and so on. There are no any official statistics in Uzbekistan for the analyses of customer attitude towards the C2C services. That's why the author has decided to make research on the current topic.

PĒTĪJUMA REZULTĀTI UN TO IZVĒRTĒJUMS. RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION

The survey has been conducted in Tashkent (Uzbekistan). The results have been collected during the following period from 01.02.2024 till 20.04.2024. The main purpose of the research to determine the factors and attitude of consumers towards using the C2C services in Uzbekistan. The survey was sent to 200 respondents from age group of between 18 -25 years old, who has experienced the C2C services. The original value creation measure consisted of 15 questions, some of which have been modified.

C2C electronic commerce could be a moderately modern show among the different =data innovation applications. This investigation is based on the TAM, so the seen ease of utilize towards C2C websites and the seen value of C2C are included. [9] (Table 1). These components concur with the tall degree of satisfaction with the comfort of Web shopping within the CNNIC study in Uzbekistan [6]. In this manner, the primary two speculations of this think about are as takes after: H1 The seen ease of utilize toward C2C web-sites essentially and emphatically impacts the seen convenience of C2C websites.

H2 The seen value of C2C websites significantly and positively impacts the buying intention of C2C customers.

The items assessing the different constructs are listed in Table 1. Most of the constructs were measured using a 5-point Likert-type scale ranging from (1) strongly disagree to (5) strongly agree. Demographic data on sex, age, weight and class were also collected. The questionnaire was administered to 200 respondents were asked to fill out a questionnaire based on their experience on the C2C based website in Uzbekistan. Of the returned questionnaires, 33 were excluded due to lack of completeness and self-inconsistencies, leaving 167 with useful answers. The response rate was 81.3%.

Table 1 List of construct indicators and reliability

Construct	Mean	Cronbach's A
Perceived ease of use Aesthetic feeling of web pages Browsing convenience Connection and response speeds	3.21 3.87 3.45	0.758
Usefulness Detailed product descriptions Promise to promptly send goods Can easily search for related products	4.01 4.06 3.27	0.734
Vendor competence Many products on sale High scores on the C2C platform Good comments on previous transactions	3.47 4.00 4.19	0.698
Introductions and recommendations by third parties Recommendations of friends Links from the c2c platform Number of successful transactions	4.27 3.43 3.98	0.876
Consumer purchase intention Would like to purchase something in the C2C portal Expect to purchase in the c2c within six months	3.16 4.27	0.703

These results support the validity of the TAM-based research model that determines the desirability of C2C purchases through understanding ease of use, effectiveness, third-party integration, and customer attitude. The results support four of the five hypotheses. The results suggest that online companies operating C2C Internet marketplaces should develop better transaction information search, online store design, and communication methods to improve ease of use and effectiveness during product selection. The results of this study show that there are many implications for consumers in C2C e-commerce marketplaces and for the online businesses that create and operate the marketplaces. First, the amount of product information listed by consumers in the marketplace was found to be the most important predictor of consumers' willingness to purchase apparel. Therefore, sellers must create an effective listing template and appropriate clothing product information to meet customers' information needs. Research has been made among the young people aged between 18 - 25 years old. The author of the paper continues to research this topic with another age groups, to compare the needs of consumers and factors influencing them to purchase the product. The author aims to present future findings in upcoming different conferences.

KOPSAVILKUMS. CONCLUSION

This research aimed to examine the variables that impact consumer buying intentions in C2C online commerce. The study applied Davis's technology acceptance model as the conceptual framework. The findings validated the TAM-derived research model, which posits that purchase intentions in C2C transactions are influenced by perceptions of ease of use, perceived

usefulness, endorsements by third parties, and vendors' attitudes. The findings indicate that online businesses engaged in C2C markets on the internet should enhance the convenience of transaction information searches, design of online stores, and communication methods in order to enhance perceived ease of use and usefulness during the product selection process. The participants in this research showed less concern for vendor competence, emphasizing instead the importance of third-party introductions and the vendor's attitude towards buyers. Consequently, sellers need not focus solely on expanding their range of products, but should also prioritize improving communication with consumers and enhancing customer service. Behavioural intention was assessed in this study using the TAM methodology. Future research should delve into actual consumer purchasing behaviours in C2C electronic commerce across various product categories within the C2C electronic commerce space. Further investigations are warranted to explore the impact of external variables (such as age, gender, income, cultural background, occupation, family status, and education) on purchasing intentions and actual purchasing behaviour within the context of C2C e-commerce.

LITERATŪRAS UN AVOTU SARAĶSTS. REFERENCES

1. Yahya A. Creativity to Commerce (C2C). - Gramedia Pustaka Utama. 2015. - 7;
2. Meents S. The influence of sellers and the intermediary on buyers' trust in C2C electronic marketplaces. 2009. p. 43;
3. McMahon J. A Beginners Guide to E-Commerce. - CreateSpace Independent Publishing platform. 2017. P. 19;
4. He D, Lu Y, Zhou D. Empirical Study of Consumers' Purchase Intentions in C2C Electronic Commerce. Tsinghua Science & Technology. 2008. - 3-4;
5. Davis F.D, Granic A. The Technology Acceptance Model: 30 Years of TAM (Human-Computer Interaction Series). Springer. 2024. - 6;
6. Gefen D, Karahanna E, Straub D W. Trust and TAM in online shopping: An integrated model. MIS Quarterly, 2003. - 27;
7. Koufaris M. Applying the technology acceptance model and flow theory to online consumer behavior. Information Systems Research, 2002. - 21;
8. Lu Yaobin, Zhou Tao. An empirical analysis of factors influencing consumers' initial trust under B2C environment. Nankai Business Review, 2005. - 90;
9. Kim J K. Factors influencing consumers' apparel purchasing intention in the C2C e-commerce market [Ph. D. Dissertation]. University of Nebraska. 2005;
10. Vijayarathy L R. Predicting consumer intentions to use online shopping: The case for an augmented technology acceptance model. Information & Management, 2004. - 41;
11. Huang, Q., Chen, X., Ou, C. X., Davison, R. M., & Hua, Z. Understanding buyers' loyalty to a C2C platform: The roles of social capital, satisfaction and perceived effectiveness of e-commerce institutional mechanisms. Information Systems Journal. 2017. - 27;
12. Chu, H. A conceptual model of motivations for consumer resale on C2C websites. Service Industries Journal. 2013. - 33;
13. Leonard, L. N. K., & Jones, K. Consumer-to-consumer e-commerce research in information systems journals. Journal of Internet Commerce. 2010. - 9.

MARKETING AND NUTRITION TRENDS IN LATVIA

Anastasija Zemcova

Latvia Baltic International Academy,
Regional Economy and Economic policy
azksia.info@gmail.com

ORCID:0000-0003-0109-120X

Scientific supervisor: Doc., Dr.oec. Boriss Heimānis

ANOTĀCIJA

Darba ietvaros tiek analizētas sabiedrības priekšrocības pārtikas produktu izvēlē, balstoties uz mūsdienu informācijas loku, kas var ietekmēt katra atsevišķa indivīda izvēli. Tiek izskatīti iespējamie iemesli, kāpēc arvien vairāk cilvēku atsakās no dzīvnieku izcelsmes pārtikas, dodot priekšroku augu izcelsmes produktiem. Tiek izskatīts, vai šāda tendence ir vērojama arī Latvijā.

Atslēgas vārdi: dzīvnieku izcelsmes produkti, mārketinga psiholoģija, vegānisms

ABSTRACT

Within the framework of the work, the advantages of society in the choice of food products are analyzed, based on the range of modern information that can influence the choice of each individual. Possible reasons why more and more people are abandoning animal origin foods in favor of plant-based products are examined. It is being examined whether this trend can be observed in Latvia as well.

Keywords: animal origin products, marketing psychology, veganism

INTRODUCTION

Today, more and more we hear statements from extreme members of society that they have become vegetarians or even vegans. However, taking into account that historically the territory of Latvia has been under the control of representatives of various nations, such as Germans, Poles, Swedes, Russians and other, local residents have partially adopted the cultural peculiarities of their national cuisine. Also, the territorial location, the characteristics of the soil and the proximity to the sea have largely determined that the local population ate such foods that are easy to obtain, store and prepare in the existing geographical and climatic conditions.

Therefore, the following can be mentioned as the historically favorite dishes of Latvian residents:

- Rye-bread;
- Fish dishes;
- Dairy products, especially cheeses;
- Pork dishes.

At the beginning of the 19th century, potatoes also began to be grown on the territory of Latvia, which quickly became a favorite plant of the local population, essentially replacing bread [1].

From the mentioned list, it can be seen that historically the diet of the inhabitants of the territory of Latvia is dominated by products of animal origin.

The aim of the study is to analyze the origin of veganism trends and to understand the existing food trends among the population of the territory of the Republic of Latvia.

The author's assumption is that veganism trends in Latvia would be little observable at the moment.

BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

A brief overview of nutrition trends in the world

Nowadays, more and more we can hear from people that they follow special diets. Caring for the body itself has become a defining characteristic of today's postmodern society. In this society, a person's external appearance plays a major role as a preordaining factor in determining a person's role and identity. External appearance also plays a rather important role in the formation of social relations [11].

Thinness has become the ideal of beauty in modern western society. For example, Volonte points out in his publications that thinness is beneficial in the fashion industry from political and economic aspects and is cultivated with the intention of saving money for clothing production as well, since smaller body proportions require less fabric consumption [11].

On the other hand, the World Health Organization reported as early as 2002 that there is a trend of obesity in human society [11].

At the same time, foods such as red meat are reported to cause serious harm to human health, causing diseases such as cancer and cardiovascular disease. Medicines and hormonal preparations are also constantly used for animal breeding, the use of which can negatively affect the health status of the part of society that constantly consumes meat [7].

Of course, ethical aspects also affect people's choice not to eat meat, because no creature's life is worth killing just so that some part of society can eat deliciously. People's refusal to eat meat is also influenced by their religion and culture [6].

Various studies in the field of health also indicate that a diet rich in fiber helps to reduce a person's weight, prevents obesity, and creates a feeling of satiety. One of the benefits of a high-fiber diet is energy regulation in the body [5]. And indeed, these studies are quite convincing and emphasize the healthiness of a diet rich in grains, fruits and vegetables. Also, the legal acts in force in the EU allow health claims to be included in the labeling [12].

Consumer interest in fiber-containing products has been variable and experienced ups and downs after the 1980s, when conflicting messages were presented about the healthiness of eating oatmeal bran, which created misleading perceptions for the end consumer. However, it is indicated that fiber-rich products have the potential to grow in popularity due to the following factors:

1. Demographic changes associated with an aging population that can benefit from dietary fiber.
2. Changes in consumer behavior, tending towards permanent treatment at home.
3. Economic forces pay more attention to prevention.
4. Expansion of biomedical awareness and mass media reporting on the benefits of fiber for human health.
5. Changes in food labeling regulations that pay more attention to fiber content.
6. Introduction of new techniques for informing the public about fiber coverage for health through the Internet.
7. Improving the understanding of the functionality of food fibers, which improved the organoleptic properties of fiber-rich products.

Products such as fresh fruits and vegetables, breakfast cereals, bread, crackers serve as a source of fiber [3]. Here, the author points out that products of animal origin are not included in the list of fiber-containing products.

The psychological influence of marketing on the choice of food products

The psychological impact of marketing on the individual has been debated for quite some time. Marketing methods are blamed for childhood obesity, excessive alcohol consumption, the spread of diseases caused by smoking, dietetics, incl. anorexia. The subtext of this criticism is that marketing creates a psychological effect by forcing people to do things that harm both themselves and others [4].

At the same time, a healthy lifestyle can also be perceived as propaganda and an expression of hidden marketing. Some authors suggest that advocates of reducing the consumption of animal products in the diet can use social marketing opportunities at the level of human associations. It can reorient people to new decision-making, values and future behavior, which can serve as an effective method for changing dietary habits. Attention is also paid to the psychology of using products of animal origin, indicating that the ecological threats caused by animal husbandry and the paradox of meat are becoming more and more visible. Psychological research helps to understand what factors play the most important role in choosing to eat or not eat animal products. Dissemination of such information among non-professionals can help them change their behavior according to their inner feelings and have a positive attitude towards the animal world [9].

The proportion of adults following a vegan diet in the European Union (EU) varies significantly among different generations. Generation Z has the highest proportion of vegans in the EU - about 4%. When compared to Generation X and baby boomers, the proportion of vegans in this group is only 1%. In general, the share of vegans in the EU is higher among the younger generation. According to forecasts, the number of vegans in the EU will change from 6.6 million in 2023 to 8.3 million in 2033. In addition, the market size of plant-based food products in Europe has increased by 80% since 2021. Plant-based products are not only consumed by vegetarians and vegans [10].

RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION

In order to analyze whether marketing tools have a psychological effect on the modern consumer, the author has evaluated the certification trends of food production companies in Latvia. Considering that certification is necessary for the Latvian manufacturer in order to increase their competitiveness and enter the external markets of the EU and other countries, the author considers such an analysis to be correct and justified, based on the basic economic theory that demand creates supply. The number of food product manufacturers of the Republic of Latvia certified according to the FSSC 22000 and BRC schemes can be seen in Fig. 1. The data have been obtained by independently collecting them in the years 2021, 2022 and 2023.

Observing the overall trend, it can be seen that the number of certified companies in the field of meat and dairy products production has remained unchanged. There is a rapid demand for the implementation of BRC and FSSC 22000 quality management systems among manufacturers of spices, food colors and additives, as well as manufacturers of fresh or frozen berries, fruits or vegetables. [2]. Snacks and muesli producers have also arrived. Such a trend may indicate an increase in demand for plant-based foods and the impact of active marketing campaigns and information in the mass media on the nutritional benefits of the public.

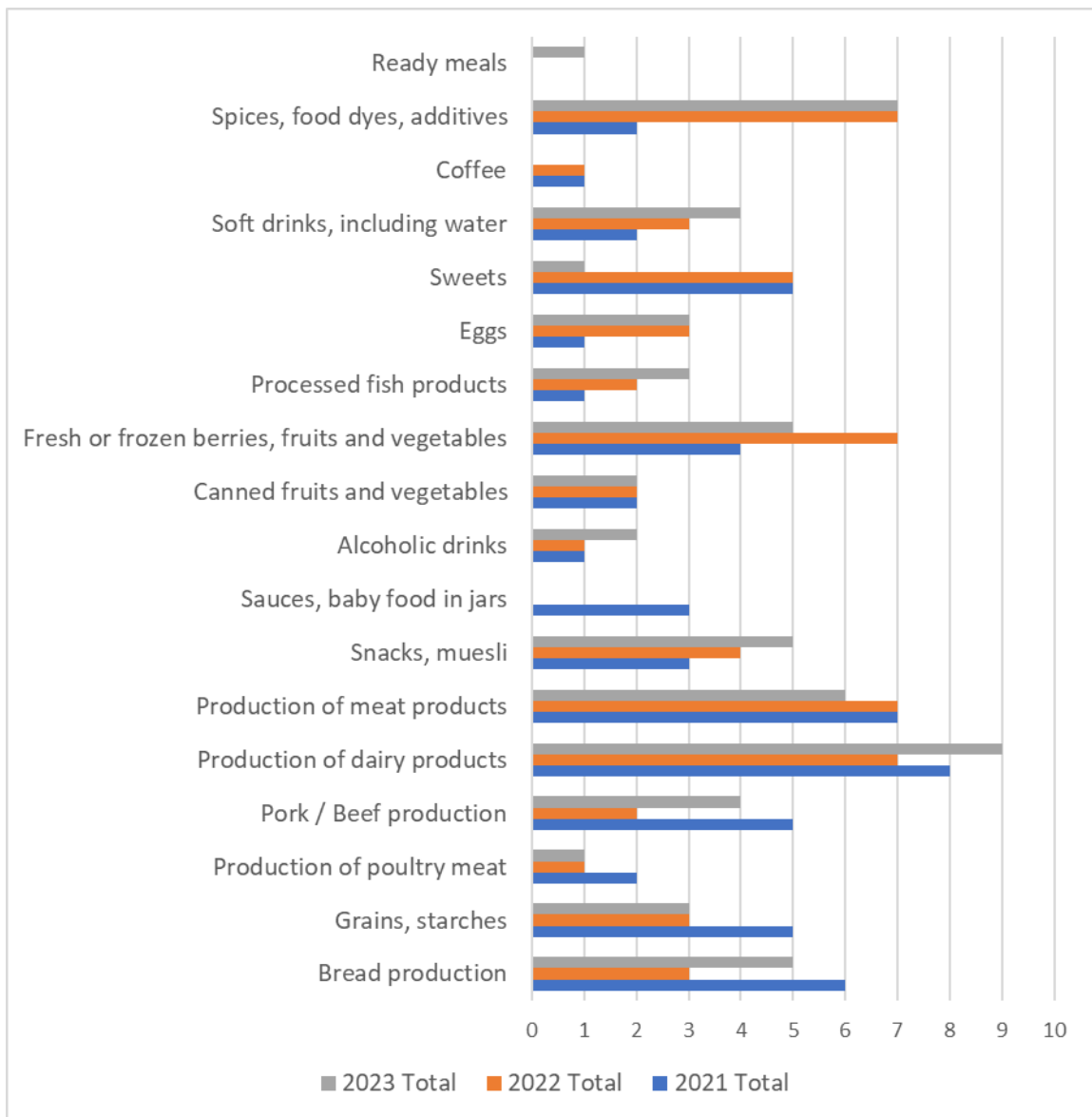

Figure 1. Changes in the number of companies certified by the BRC and FSSC 22000 schemes in 2021, 2022 and 2023 by food industry groups

Unfortunately, the databases of the Republic of Latvia contain quite a bit of information about the proportion of vegans and vegetarians in society, but the data obtained from the Central Statistical Authority on the average consumption of food products per household member per year by type of product can also give an idea of changes in the habits of the population [8]. The summary can be seen in Table 1.

Table 1
Consumption of food products on average per household member per year (kg per year)

Food category	2015		2016		2019	
	Consumption, kg	Share, %	Consumption, kg	Share, %	Consumption, kg	Share, %
Meat products, animal fats	64,43	9,8%	67,35	9,9%	65,15	10,0%
Eggs	196,07	29,7%	207,50	30,4%	210,07	32,3%
Dairy products, butter, margarine	94,79	14,3%	99,37	14,6%	90,07	13,8%
fish products	11,34	1,7%	9,97	1,5%	10,46	1,6%

Herbal products	236,03	35,7%	240,10	35,2%	221,10	34,0%
Mixed products	14,77	2,2%	15,45	2,3%	15,77	2,4%
Bread	43,37	6,6%	42,20	6,2%	38,32	5,9%
In total	660,8	100%	681,94	100%	650,94	100%

According to the Table 1 data, it can be seen that the popularity of herbal products among the population in Latvia has decreased in 2019. Therefore, it can be indirectly concluded that the trends of veganism in Latvia are not developing and are not in their boom phase, but the certification trends of food production companies also indicate an increase in the habit of using plant-based products in markets outside of Latvia. Considering that Latvia is a member of the EU and there is a fairly rapid exchange of culture, fashion and other information with other EU members, Latvia could soon experience the rise of vegan trends.

CONCLUSION

Modern people, including the inhabitants of Latvia, are surrounded by information that defines slimness as the ideal of beauty, encouraging people to lose weight, to give up animal products, thereby improving their health, and to increase the proportion of plant-based products in their daily meals. Culture, ethics and internal value system also encourage people to abandon the use of animal products. Despite the fact that the share of producers of certified plant-based products in the Latvian market has increased, the way of life and style of the country's inhabitants, specifically the nutritional habits, have not changed significantly. However, a rapid exchange of information can contribute to the increase in the number of vegetarians and vegans in the territory of the Republic of Latvia in the coming years.

REFERENCES

1. Beitane, I., Ciproviča, I., Jakobsons, I., Jansone, J., Karkliņa, D., Kļava, D., ... & Zute, S. (2021). Food, nutrition, and health in Latvia. *Nutritional and Health Aspects of Food in Eastern Europe*, 159.
2. Buraks, G., Zemcova, A. (2023). Assessment of Development of Food Quality Management Systems in Republic of Latvia. XIII International Scientific and Practical Conference "Time of Challenges and Opportunities: Challenges, Solutions Perspectives", 377, 313-319.
3. Dreher, M. (1999). Food sources and uses of dietary fiber. In *Complex carbohydrates in foods* (pp. 1020-1067). CRC Press.
4. Hackley, C. (2007). Marketing psychology and the hidden persuaders. *PSYCHOLOGIST-LEICESTER*, 20(8), 488.
5. Howarth, N. C., Saltzman, E., & Roberts, S. B. (2001). Dietary fiber and weight regulation. *Nutrition reviews*, 59(5), 129-139.
6. Janssen, M., Busch, C., Rödiger, M., & Hamm, U. (2016). Motives of consumers following a vegan diet and their attitudes towards animal agriculture. *Appetite*, 105, 643-651.
7. Kumar, P., Chatli, M. K., Mehta, N., Singh, P., Malav, O. P., & Verma, A. K. (2017). Meat analogues: Health promising sustainable meat substitutes. *Critical reviews in food science and nutrition*, 57(5), 923-932.
8. Official statistics portal. Database. ECOICOP. Consumption of food products on average per household member per year. Viewed on 15.04.2024. no <https://data.stat.gov.lv/>
9. Šedová, I., & Vandrovcová, T. (2018). The Psychology of Meat Consumption. In *Handbook of Research on Social Marketing and Its Influence on Animal Origin Food Product Consumption* (pp. 1-16). IGI Global.
10. Statista. Database. Share of vegans in select countries worldwide in 2023. Viewed on 15.04.2024. <https://www.statista.com/statistics/1280066/global-country-ranking-vegan-share/>
11. Volonté, P. (2019). The thin ideal and the practice of fashion. *Journal of Consumer Culture*, 19(2), 252-270.

REGULATIONS AND NORMATIVE ACTS

12. Regulation (EC) No 1924/2006 of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 on nutrition and health claims made on foods

**IEKĻĀUŠANAS RISINĀJUMI
TULKOŠANĀ, PEDAGOĢIJĀ UN
SOCIĀLAJĀ DARBĀ**

**INCLUSION SOLUTIONS IN
TRANSLATION, PEDAGOGY AND
SOCIAL WORK**

SOCIĀLAIS DARBS AR BĀREŅIEM UN BEZ VECĀKU GĀDĪBAS PALIKUŠAJIEM BĒRNIEM DAUGAVPILS DAUDZFUNKCIONĀLAJĀ SOCIĀLO PAKALPOJUMU CENTRĀ "PRIEDĪTE"

Anna Antonova

Latvija, Baltijas Starptautiskā Akadēmija, Daugavpils
Profesionālā maģistra studiju programma "Sociālais darbs"

a.gedzjune@inbox.lv

Zinātniskais vadītājs: Mag.sw.,bac.iur., lektore Anna Jegorova

ANOTĀCIJA

Daugavpils Daudzfunkcionālajā sociālajā pakalpojumu centrā "Priedīte" tiek ievietoti bērni bāreņi un bērni, kuri palikuši bez vecāku gādības. Pēc ārpusģimenes aprūpes rodas problēmas turpmākai bērnu aprūpei, izglītības iegūšanai, dzīvojamās platības saņemšanai, nodarbinātības jautājumu risināšanai un sabiedrības attieksmei. Līdz ar to, pētījuma mērķis ir pētīt un analizēt starpinstitutionālu sadarbību sociālajā darbā ar bērniem bāreņiem un bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības. Lai risināt sociālās problēmas, nozīmīga loma ir institutionālu un profesionālu sadarbība. Pētījums sniegs praktisku nozīmi sociālajiem darbiniekiem, piedāvājot konkrētus ieteikumus un risinājumus bērniem bāreņiem un bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības. Tas uzlabos starpinstitutionālu sadarbību, ļaujot efektīvāk apmierināt bērnu vajadzības un nodrošināt nepieciešamo atbalstu un aprūpi.

Atslēgās vārdi: bērns bārenis, bērns bez vecāku gādības, sadarbība, sociālais pakalpojums, atbalsts

ABSTRACT

In the Daugavpils Multifunctional Social Service Center "Priedīte," children in need and children who have been left without parental care are accommodated. After leaving family care, issues arise for further child care, education attainment, obtaining living space, addressing employment issues, and societal attitudes. Therefore, the aim of the study is to explore and analyze inter-institutional cooperation in social work with children in need and children who have been left without parental care. In addressing social problems, the collaboration between institutions and professionals plays a significant role. The study will provide practical significance for social workers by offering specific recommendations and solutions for children in need and children who have been left without parental care. This will improve inter-institutional cooperation, allowing for more effective satisfaction of children's needs and ensuring the necessary support and care.

Keywords: orphans, child without parental care, cooperation, social service, support

IEVADS. INTRODUCTION

Šajā pētījumā aplūkota sociālā darba izšķirošā loma bērnu aprūpē, kad vecāki nespēj sniegt atbilstošu aprūpi un atbalstu. Koncentrējoties uz starpinstitutionālu sadarbību, tas balstās uz Daugavpils Daudzfunkcionālā sociālo pakalpojumu centra "Priedīte" pieredzi, lai izpētītu, kā kopīgi centieni var pozitīvi ietekmēt bērnu labklājību un apmierināt viņu vajadzības. Pētot efektīvu sadarbību, būs iespēja piedāvāt praktiskus risinājumus, kā labāk apmierināt bez vecāku gādības palikušo bērnu vajadzības, panākot viņu vispārējo labklājību un sociālās aprūpes sistēmas uzlabošanu. Pētījuma rezultātā sniegtā informācija ir vērtīgs ieguldījums sociālo darbinieku praksē. Izstrādātie priekšlikumi kalpos starpinstitutionālu sadarbības stiprināšanai, tādējādi veicinot gan bērnu bāreņu, gan bez vecāku gādības palikušo bērnu, gan kopienas labklājību un uzlabojot sociālās aprūpes sistēmas efektivitāti un lietderību. Šobrīd ir īpaši aktuāli saprast, kā efektīva sadarbība starp dažādām institutionēm, profesionāļiem var uzlabot izvēlētajās mērķa grupas dzīves kvalitāti.

SVARĪGĀKĀS ATZIŅAS TEORIJĀ UN PRAKSĒ. BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Daudzfunkcionālais sociālo pakalpojumu centrs "Priedīte" ir Daugavpils valstspilsētas pašvaldības iestāde, kas nodrošina pakalpojumus bērniem ar funkcionāliem traucējumiem un pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem. [2,1] Centrā ir piedāvāti vairāki pakalpojumu veidi bērniem, tostarp dienas aprūpes centra pakalpojums, atelpas brīža pakalpojums, krīzes centra pakalpojums un sociālās rehabilitācijas pakalpojumi. Lai pieteiktos pakalpojumu saņemšanai vai saņemtu papildus informāciju, aicinām bērnu likumiskos pārstāvjus vērsties pie Daugavpils pilsētas pašvaldības iestādes "Sociālais dienests" Deinstitutionalizācijas projekta vadītājas Viktorijas Teličenes. [3,1]

Bērns ārpusģimenes aprūpē ir bērns, kuram ar bāriņtiesas lēmumu tiek nodrošināta aizbildnība, aprūpe audžuģimenē vai bērnu aprūpes iestādē.[9,56] Deinstitutionalizācijas projekta realizēšana palīdzēs mazināt ārpusģimenes aprūpes iestādes, bet pakalpojumus pietuvināt ģimeneiskai videi. Lai celt bērnu bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu dzīves līmeni, jāiekļauj rūpes par emocionālo, fizisko un garīgo veselību, izglītības iegūšanu, spēju un prasmju attīstīšanu, bērnu vajadzības.

Sociālajā darbā ir nepieciešama specializācija – sociālais darbs ģimenēm un bērniem. Īpašs uzsvars ir uz to, lai bērni dzīvotu drošā un labvēlīgā vidē, kas arī nodrošina pilnvērtīgu fizisko, intelektuālo, psihoemocionālo un sociālo attīstību.

Bez vecāku gādības palicis bērns ir Latvijas normatīvajos aktos lietots termins, kas apzīmē bērnu, kura vecāki nav zināmi, ir pazuduši vai ilgstošas slimības dēļ nespēj īstenot aizgādību vai kura vecākiem pārtrauktas vai atņemtas aizgādības tiesības. [9,51]

Sociālie darbinieki ir eksperti ne tikai cilvēka uzvedības bioloģiskajos, psiholoģiskajos, sociāli kulturālajos, ekonomiskajos un politiskajos aspektos, bet arī darbā ar klientiem, novērtējot sociālās situācijas, problēmas, veicot preventīvo darbu un intervenci visās sociālajās sistēmās un sociālā darba prakses līmeņos. Saskaņā ar profesoriem Sūzanas Robinsonu, Pranabu Čaterdžiju un Edvardu Kandu, sociālā darba pamata zināšanu bāzi veido vispārējās zināšanas par sociālo darbu mikro un makrolīmenī, kā arī zināšanas par indivīdu un ģimeni. Daži zinātnieki uzskata, ka galvenās zināšanas ir tās, kas iegūtas zinātniskā empīriskā, bet citi uzsver, ka sociālais darbs ir māksla, kas rodas no prakses gudrības, vērtībām palīdzības attiecībās un subjektīvās iedvesmas, ko atklājot klientu gadījumu analīze. [8] Jebkurā gadījumā bērni bāreņi, bez vecāku gādības palikušie bērni un viņu situācijas, to analīze un risinājumi ir izaicinājumi gan izvēlēties pareizo teoriju, metodi attiecīgā līmenī, gan arī sociālā darbinieka vispusējās zināšanas.

PĒTĪJUMA REZULTĀTI. RESULTS AND THEIR EVALUATION

Analītiskajā daļā tika aptaujāti Daugavpils Daudzfunkcionālā sociālajā pakalpojumu centra darbinieki. Aptaujas mērķis bija uzzināt par bērniem, kas palika bez vecāku gādības, kā viņi dzīvo un kādi ir visbiežākie iemesli ārpusģimenes aprūpes ievietošanai. Arī darbinieki tika aptaujāti, lai detalizēti izprast mērķa grupas sociālo situāciju un sadarbības iespējas.

Daugavpils Daudzfunkcionālā sociālajā pakalpojumu centra darbinieku aptaujā izrādījās, ka respondenti norādīja, ka bērni, kuri nonāk šajā centrā, dzīvo apstākļos, kas varētu būt labāki. Bieži vien viņi saskaras ar materiālajām problēmām, kā arī trūkst ģimenes atbalsta. Vairāki respondenti minēja, ka bērni tiek atstāti novārtā vai ir izņemti no ģimenes dažādu iemeslu dēļ, piemēram, vecāku atkarība vai nespēja nodrošināt pienācīgu aprūpi. Tas norāda uz nepieciešamību pēc sociālā darba, sociālās palīdzības un atbalsta.

Turklāt aptaujā tika atklāts, ka darbinieki jūtas emocionāli saistīti ar šiem bērniem un cenšas nodrošināt viņiem labākus apstākļus un atbalstu. Tomēr daži pauda arī emocionālo izsīkumu un stresu, kas liecina par nepieciešamību supervīzijai, pēc garīgās veselības atbalsta un resursiem darbiniekiem, lai palīdzētu tikt galā ar šiem izaicinājumiem.

KOPSAVILKUMS. CONCLUSION

Pēc teorētiskajām atziņām un analītiskās daļas rezultātiem, bērniem bāreņiem un bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības, Daugavpils Daudzfunkcionālais sociālajā pakalpojumu centrā “Priedīte” ir nepieciešams emocionāls atbalsts, piederības sajūta, atbildības izpratne un motivācija. Nepieciešamas arī profesionālas konsultācijas. Daži no viņiem ir ļoti nomākti, jo viņi nesaņem vecāku mīlestību, tāpēc viņiem ir nepieciešams daudz mīlestības vai uzticības persona, kas kādu laiku būtu blakus.

Sociālam darbiniekam, Daugavpils Daudzfunkcionālajā sociālajā pakalpojumu centrā “Priedīte”, ir nozīmīga loma, sniedzot aprūpi un atbalstu bāreņiem. Rūpes un atbalsts ir katra sociālā darba speciālista sirdī. Izrādot vēlmi palīdzēt, pat ja tas ir tikai sniedzot emocionālu atbalstu, speciālisti var mazināt lielu stresu.

Bērņa intereses vajadzētu būt izšķirošais faktors visos lēmumos par jebkura bērna aprūpi. Ārpusģimenes aprūpē ir ļoti svarīga sadarbība starp institūcijām, starp profesionāļiem. Veicot sociālo darbu galveno vietu ieņem sociālo darbinieku zināšanas, prasmes, kas palīdz risināt sociālās problēmas gan ārpusģimenes aprūpē, gan sasniedzot pilngadību un aizejot uz pašvaldību. Laika periodā, no nokļūšanas ārpusģimenes aprūpē un līdz pilngadībai, bērni bāreņi un bez vecāku gādības palikušie bērni ir Sociālo dienestu redzes lokā.

LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS. REFERENCES

1. Likumi.lv - Bērnu tiesību aizsardzības likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/49096-bernu-tiesibu-aizsardzibas-likums> 13.04.2024 10:28
2. Daugavpils valstspilsētas pašvaldības iestāde „Sociālais dienests” - Darbu uzsāka Daudzfunkcionālais sociālo pakalpojumu centrs “Priedīte”. Pieejams: http://www.socd.lv/?page_id=4592 23.04.2024 13:03
3. Daugavpils.lv - daudzfunkcionālais sociālo pakalpojumu centrs “priedīte” aicina darbā sociālo darbinieku. Pieejams: <https://www.daugavpils.lv/pasvaldiba/aktualitates/darba-piedavajumi/daudzfunkcionalais-socialo-pakalpojumu-centrs-priedite-aicina-darba-socialo-darbinieku> 23.04.2024 13:32
4. Latgales laiks – Nosiltināta sociālo pakalpojumu centra bērniem un jauniešiem “Priedīte” ēka. Pieejams: <https://latgaleslaiks.lv/raksti/2021-10-04-nosiltinata-socialo-pakalpojumu-centra-berniem-un-jauniesiem-priedite-eka> 23.04.2024 13:19
5. Labklājības ministrija - Atelpas brīža pakalpojuma mājoklī apraksts pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem (neaprobētā versija). Pieejams: https://www.lm.gov.lv/lv/atelpas-briza-pakalpojuma-majokli-apraksts-pilngadigam-personam-ar-gariga-rakstura-traucejumiem-neaprobeta-versija?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F 23.04.2024 13:46
6. Latvija.lv - Atelpas brīža pakalpojums. Pieejams: <https://latvija.gov.lv/Services/11372> 23.04.2024. 13:48
7. Sociālais darbs ar gadījumu. Teorija prakse. 31; 474 lpp. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16355/download?attachment> 05.05.2024 16:04
8. Bela B., Rasnača L. Sociālā darba vārdnīca. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 2023.56.;51.lpp-640 lpp.

SOCIĀLAIS DARBS AR ROMU KULTŪRAS, KĀ ETNISKĀS MINORITĀTES PĀRSTĀVJIEM UN TO INTEGRĀCIJA JELGAVAS VALSTSPILSĒTAS PAŠVALDĪBĀ

Diāna Arsjonova, Latvija
Baltijas starptautiskā akadēmija, Rīga
Maģistrantūra, Sociālā Labklājība
Zinātniskais vadītājs: Mg.sc.soc. Agrita Lujāne

ANOTĀCIJA

Latvijā un Eiropā jautājums par romu īpaši asām problēmām sabiedrībā, kuru pamatā visbiežāk ir rasisms un diskriminācija no citu tautību puses, ir ļoti aktuāls. Diskriminācijas formas ir ļoti dažādas, sākot ar vardarbību uz etniskā pamata līdz nevienlīdzīgiem noteikumiem līdzdalībai sabiedrībā. Pētījuma mērķis ir sociālās integrācijas iespēju izpēte romu tautības pārstāvjiem. Pētījuma dati liecina, ka Latvijā pastāv gan tiešā, gan netieša diskriminācija pret romiem, kuras sekas ir nopietnas sociālas problēmas. Romi sabiedrībā ir atstumti un neievēroti, ierobežoti sociālajos jautājumos un šobrīd zaudē sev raksturīgo kopienas raksturu un vairāk balstās uz individuāliem resursiem.

Atslēgvārdi: romi, etniskā minoritāte, diskriminācija, sociālā integrācija

ABSTRACT

In Latvia and Europe, the issue of Roma is a particularly acute problem in society, which is most often based on racism and discrimination by other nationalities. Discrimination takes many forms, from violence on ethnic grounds to unequal rules for participation in society. The aim of the study is the study of the possibilities of social integration for representatives of the Roma nationality. Research data show that there is both direct and indirect discrimination against Roma in Latvia, the consequences of which are serious social problems. Roma are marginalized and neglected in society, limited in social issues and are currently losing their characteristic community character and relying more on individual resources.

Key words: community, Roma, ethnic minority, discrimination, social integration

IEVADS. INTRODUCTION

Mūsdienās romu tautības pārstāvji Latvijā un Eiropā ir viena no sociālā riska grupām. Tā kā sabiedrībā vēl aizvien ir saglabājušies negatīvas nokrāsas stereotipi par romiem, šai iedzīvotāju grupai ikdienā nākas saskarties ar dažādām grūtībām, kas kavē romu pārstāvju veiksmīgu integrēšanos vietējā sabiedrībā. Valsts, pētījumu centru un romu līderu (pašu romu) vidū ir atšķirīgi viedokļi, datu ieguves veidi un informācijas interpretēšana. Pētījuma autorei ir interese iegūt pēc iespējas objektīvu informāciju par romu reālo situāciju Latvijā un Jelgavas valstspilsētas pašvaldībā, kas dod iespēju noskaidrojot gan romu kopienas viedokļus, gan redzēt Latvijas iedzīvotāju attieksmi pret romiem, sniegt ieteikumus un romu pārstāvju situācijas uzlabošanai, ceļot to labklājību.

Pētījuma mērķis: Izpētīt un analizēt sociālās integrācijas iespējas romu tautības pārstāvjiem Jelgavas valstspilsētas pašvaldībā, sniegt rekomendācijas un ieteikumus romu situācijas uzlabošanai.

Pētījuma novitāte: Jelgavas valstspilsētas pašvaldības pieejamo resursu pilnveidošana un mērķtiecīgā pielāgošana; Izstrādātās rekomendācijas sociālajam darbam ar romu kopienas pārstāvjiem un ieteikumi trūkumu novēršanai; Atbalsta procesa produktivitātes celšana, sadarbojoties ar mentoriem un piesaistot citus speciālistus.

Pētījumam mērķa un izvirzīto uzdevumu izpildei izvēlētā pētījuma metodoloģija [4] tika balstīta integrētā pieejā, lietojot jaukto metožu pētījumu stratēģiju un izmantojot gan kvantitatīvās, gan kvalitatīvās datu ieguves un analīzes metodes, tā nodrošinot visaptverošu ieskatu ne tikai līdzšinējās un faktiskās romu situācijas izpētē, bet arī sniegt padziļinātu viedokli

par šķēršļiem piekļuvei pētījuma laikā definētajās četrās jomās (izglītībā, nodarbinātībā, veselības aprūpē un mājokļa pieejamībā).

Pētījumā izmantotas šādas **pētījumu metodes**:

- **Kvalitatīvā** pētījuma metode- vispārējās romu sociāli ekonomiskās situācijas apzināšanai izmantotas daļēji strukturētās intervijas ar publiskā sektora un citu organizāciju pārstāvjiem un ekspertiem individuālā interviju formā, dokumentu analīze;
- **Kvantitatīvā** pētījuma metode- anketēšana, romu situācijas un viedokļu izziņāšanā izmantota socioloģiska aptauja, ar tiešo interviju metodi aptaujājot romu kultūras pārstāvjus;

Pētījuma bāze: Jelgavas valstspilsētas pašvaldība, Pulkveža Oskara Kalpaka ielā 9, Jelgavā: vadība, sociālie darbinieki, romu kopienas pārstāvji: Romu biedrība «Jelgavas pilsētas un rajona čigānu biedrība «Romanu čačipen», Skolotāju ielā 8, Jelgavā: mentore, romu kopienas pārstāvji.

SVARĪGĀKĀS ATZIŅAS TEORIJĀ UN PRAKSĒ. BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Sabiedrības integrācijas fonda (SIF) un pētījumu centra SKDS veiktās aptaujas dati liecina, ka tikai piektajai daļai Latvijas iedzīvotāju jeb 20% Latvijas iedzīvotāju nav aizspriedumu pret citu tautību cilvēkiem. Vislielākā distancēšanās vērojama ar romiem: 33% iedzīvotāju negribētu strādāt kopā ar viņiem, 36% nevēlētos romus par kaimiņiem, bet 47% iebilstu pret romu tautības cilvēka ienākšanu ģimenē. Noraidošo attieksmi galvenokārt rada negatīva pieredze – 42% aptaujāto uzsver, ka ar romiem piedzīvojuši nepatīkamas situācijas, kaut vairums respondentu ikdienā nemaz nekontaktējas ar romiem [25].

Izglītība un nodarbinātība ir vissvarīgākās problēmas romiem Latvijā. Tas veido dramatisku dzīves ainu – vairāk nekā 40% romu ir tikai četru klašu vai zemāka izglītība, un starp viņiem ir liels skaits analfabētu. Līdz pat 30% romu bērnu vispār neuzsāk mācības 1.klasē. Skolās, kuras apmeklē romu tautības bērni, ir problēmas ar stundu neapmeklēšanu, ir vērojama čigānu bērnu izolācija no citiem bērniem. Nav pieejama pieaugušo izglītības līmeņa celšana – lielākai daļai darbaspējīga vecuma pārstāvjiem nav rakstīšanas un skaitīšanas iemaņu. Tikai 34% romu ir pamatzglītība un 17% par pamatzglītību augstāka izglītība [24].

Romi ir uzskatāmi par nabadzības riskam pakļautu iedzīvotāju grupu. Ievērojamai daļai romu mājāsaimniecību finansiālā situācija ir trūcīga -vairāk nekā pusei (53,7%) romu ir oficiāli piešķirts maznodrošinātās vai trūcīgās personas statuss. Neskatoties uz milzīgo bezdarbu, darba attiecībās iesaistīto romu skaits nepārsniedz 5% no darba spējīgajiem. Oficiāli reģistrējušies kā bezdarbnieki ir ap 10%, kas savukārt ierobežo romu iespējas saņemt pabalstus. Oficiālā darba stāža trūkums apgrūtina darba meklējumus, līdz ar to romi saņem minimālo pensiju, nav sociālās un veselības apdrošināšanas [2, 3].

Romi jeb čigāni ir viena no senākajām mazākumtautībām Latvijā, kā arī viena no skaitliski lielākajām mazākumtautībām Eiropā.

Pētot pieejamo statistikas datu un veicot dokumentu analīzi, tika izvirzīti **Galvenie pētījuma uzdevumi**: 1. Izpētīt un analizēt romu reālo situāciju Latvijā un Jelgavas valstspilsētas pašvaldībā, noskaidrojot romu kopienas viedokļus, izvērtēt Latvijas iedzīvotāju attieksmi pret romiem; 2. Izpētīt un analizēt pieejamo pakalpojumu un sociālās palīdzības iespējas Jelgavas valstspilsētas pašvaldībā un izstrādāt vadlīnijas situācijas uzlabošanai un ieteikumus romu romu integrēšanai sociālā vidē, apbēst tās sociālajā darbā ar romiem; 3. Izpētīt zinātnisko un teorētisko literatūru, normatīvos aktus, analizēt iegūtos rezultātus un noteikt turpmākās darbības virzienus romu situācijas uzlabošanai; 4. Aptaujāt romu kopienas pārstāvjus, veikt romu problēmu izvērtēšanu un sniegt ierosinājumus sociālajā integrācijā; 5. Aptaujāt mentoru un speciālistus, lai īstenot izglītojošus pasākumus romu kopienas grupām to atbalstam, izstrādājot informatīvus materiālus par sociālo pakalpojumu klāstu un pieejamību; 6. Izpētīt un analizēt pieejamus pētnieciskus materiālus, ar kuru palīdzību popularizēt romu pārstāvjiem

vispārēju iecietību, pieklājību un saticību un piedāvāt iepazīties ar iespējām celt savu labklājību ar informatīvo bukļu un organizēto grupu vai individuālo tikšanās palīdzību.

Romu raksturo vienkāršība, uztveres dabiskums, sirsnība, varbūt pat familiaritāte. Bet tie, kas tiešā saskarsmē dzīvo un strādā ar romiem un ir tuvā komunikācijā ar tiem, novēro, ka romi prot būt līdzjūtīgi, uzticīgi un tiem ļoti daudz nozīmē goda kodekss.

Pēc Romu biedrības prezidenta Normunda Rudēviča domām, Latvijas čigānu (romu) sociālais stāvoklis Latvijā ne vien neuzlabojas, bet pasliktinās- 97 procenti Latvijas čigānu šobrīd nestrādā algotu darbu, 70 procenti nesaņem sociālo pabalstu. "Lai izprastu šo situāciju, ir jāpētī čigānu mentalitāte," uzsvēra Normunds Rudēvičs. "Nevarētu teikt, ka čigāni negrib strādāt. Un, protams, sociālo pabalstu viņi nesaņem ne jau tāpēc, ka valsts to nedotu. Viņi to nesaņem savas neizglītības dēļ — vienkārši nezina par šīm iespējām. Un apmēram divi tūkstoši čigānu bērnu šobrīd nemācās skolā — tā jau nākotnē var būt katastrofa." [11].

Tiesībsargs 2023.gadā īstenojis informatīvu kampaņu "Tautība ir iespēja. Romi – vieni no mums", lai parādītu, ka neatkarīgi no tautības cilvēkam ir vienas un tās pašas vajadzības, vienlaikus – ir tik daudz apstākļu, kas ietekmē iespējas sasniegt cerēto. Kampaņa tika veidota divās šķautnēs. Viena šķautne parādīja, kā romu pārstāvjiem izdevies sasniegt savus izvirzītos mērķus, piedzīvot personības izaugsmi un iekļauties sabiedrībā, tikmēr otra šķautne parādīja, ka daļai romu ir ļoti grūti pārvarēt grūtības, piepildīt savas ieceres un mērķus [11].

Romi šobrīd izšķīst kā kopiena un saprot, ka katram pašam vairāk jā rūpējas par sevi un savu ģimeni. Pētījuma mērķis sniegt pilnvērtīgu ieskatu par sniegtām iespējām, sadarbības procesiem, atklāj trūkumus un izstrādā priekšlikumus situācijas uzlabošanai un pilnveidošanai. Pētījuma atklājumi nozīmē, ka romu pārstāvju situācijas uzlabošanai tiek noskaidrotas un piedāvātas tuvākas, precīzākas metodikas un pieejas un tam turpmāk būs praktiskā nozīme Jelgavas valstspilsētas pašvaldības sociālajā darbā.

PĒTĪJUMA REZULTĀTI UN TO IZVĒRTĒJUMS. RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION

Romu kopienu šobrīd salīdzina ar "jātnieku bez galvas". Ko tas nozīmē? Enerģija tautā ir milzīga, bet tā nav strukturēta. Tā kā romiem gadsimtos ir atņemts stāvoklis sabiedrībā un stabilitāte, tad ir citi kompensējošie mehānismi. Piemēram, izteiktais ģimenes kults un tieksme pēc līdzsvara, garīgās harmonijas [10]. Bet tautai vajadzīgs līderis, autoritāte kurš varētu romu pārstāvjus apvienot un popularizēt šīs etniskās minoritātes kultūru. Aptaujājot dažāda vecuma romu pārstāvjus un analizējot šī brīža situāciju, autore nonāk pie secinājuma, ka Latvijā šobrīd tāda nav, tāpēc garīgā enerģija izplūst katram individuāli. Pašlaik romi cieš no multiidentitātes. Identitātes krīze neļauj tiem sevi pieņemt un atzīst par čigānu vai, ja šis čigāniskums izbalē, tad paliek par pusčigānu, pazaudē atšķirīgo un beigās kļūst par kosmopolītu. Lai sevi sauktu un pieņemtu par romu, nepieciešamas seno tradīciju saglabāšana un popularizēšana. Jāveic sociālie pasākumi visās sabiedrības ēnās pusēs – cietumos, patversmēs, ar mazgadīgajām māmiņām, nelabvēlīgajiem pusaudžiem, atkarībās slīgstošajiem.

Paši romi atzīst, ka sabiedrībā bieži vien rodas maldīgs priekšstats par romu veiksmīgu integrāciju, jo 95% Latvijā dzīvojošo romu ir Latvijas pilsoņi, tomēr tikai apmēram 1% ir oficiāli nodarbināti ilgtermiņā un daļa romu bērnu neapmeklē skolu. Lai gan liela daļa Latvijas romu brīvi runā latviešu valodā, paši romi uzskata, ka sabiedrības attieksme pret viņiem ir sliktāka nekā, piemēram, pret ebrejiem, krieviem vai citām mazākumtautībām [21, 23].

Atšķirīgas pilsētu pašvaldību speciālisti (sociālie darbinieki, pedagogi) balsta savu praksi un iemaņas tikai viņiem pieejamā veidā, tomēr, plašāki, citi pētījumi, vēlākā gaitā paūz vienpusīgu romu risinājuma meklēšanā, jo netiek aptverti visas Latvijas robežās un darba pieredzē. Apkopojot un analizējot romu pārstāvju situāciju Latvija un Jelgavas valstspilsētas pašvaldības sociālajā darbā, autore secina, ka bieži vien arī dažādu nozaru speciālistiem – skolotājiem, psihologiem, sociālajiem darbiniekiem, policistiem, medicīnas darbiniekiem, bankas, nodarbinātības dienestiem un tml.) pašu profesionālā prakse un dzīves pieredze sadarbojoties ar romu pārstāvi nav vienāds priekšstats. Pieredze apliecina, ka dažādu

struktūrvienību speciālistiem nav izteikta komunikācija un sadarbība, pieredzes apmaiņa, kā arī organizēti sadarbības pasākumi. Šī metodiskā pieeja arī paskaidro, ka pieredze un intuīcija nenodrošina labu praksi. Pētīt romus Latvijā nav liela skaidrība un nav skaidri zināms, kāds veids ir vispiemērotākais? Līdz dotam periodam izmantotas standartizētas pieejas, balstoties uz pazīstamām zinātņu atziņām, kas nereti neļauj sasniegt vajadzīgo mērķi un efektu tieši konkrētā pašvaldībā.

Pilnvērtīgo un plašāko datu iegūšanai tika izstrādāta aptaujas anketa, kas sastāv no trīs jautājumu blokiem: 1. Sadarbība ar romiem, romu pārstāvjiem/sabiedrības līdzdalība; 2. Izglītība (pirmsskolas izglītība, pamatizglītība, romu valodas un kultūras apguve, pašvaldības viedoklis par romu bērnu situāciju) u.c.; 3. Sociālie jautājumi (jautājumi par mājokli, nodarbinātību un jautājumi sociālās palīdzības jomā).

Analizējot sniegtās atbildes, autore secināja, ka lielāka daļa romu pārstāvju uzskata, ka neviens no malas šobrīd romus Latvijā nediskriminē, problēmas ir pašu attieksmē. Pētījuma laikā, autore novēroja, ka romi bieži vien apgrūtināti iekļaujas jebkādos standartizētos rāmjos-sabiedriskā vidē, skolās, jebkāda veida normatīvu un pašvaldību administrācijas noteiktu normās. Romiem novērota valsts likumu apgrūtināšana sekošana un izpratne.

Ar saņemtās informācijas palīdzību veikta problēmu izvērtēšana un sniegti ierosinājumi, ko valsts institūcijas varētu darīt, lai uzlabotu romu kultūras, kā etniskās minoritātes pārstāvju sociālo integrāciju Jelgavas valstspilsētas pašvaldībā.

KOPSAVILKUMS. CONCLUSION

Apkopojot un analizējot pētījuma rezultātus, autore secina, ka romi ir diskriminētākā minoritāte Latvijā, viņu tiesiskais stāvoklis ir aktuāla problēma arī mūsdienās. Latvijas tiesību sistēma paredz minoritāšu tiesību aizsardzību, bet, romu zemās izglītības dēļ, tiesību normas nesasniedz tiesību subjektu, tāpēc netiek pilnvērtīgi sasniegts mērķis – aizsargāt minoritātes, līdz ar to samazinot romu integrācijas iespējas sava pašvaldībā.

Pētījumu fakti liecina par to, ka Latvijā pastāv gan tiešā, gan netieša diskriminācija pret romiem:

- Romi sabiedrībā ir atstumti un neievēroti un sabiedrībā kopumā vislielākajā mērā saskaras ar diskrimināciju;
- Romiem trūkst pietiekamas iespējas izglītoties. Jāveido sociālās iekļaušanas politiku, īstenojot sabiedrības izglītošanas un informēšanas pasākumus, kā arī organizēt mērķtiecīgus atbalsta un tematiskos pasākumus;
- Pieejamie sociālie pakalpojumi Jelgavas valstspilsētas pašvaldībā ir plaši un kvalitatīvi, bet to saņemšana ir ierobežota un tikai daļēji apmierina romu pārstāvju vajadzības;
- Romiem trūkst informācijas pieejamības. Palīdzēt integrēties var nākt romu mediatori, kuri vislabāk zina, kā runāt, iedrošināt un pārliecināt savus tautiešus. Romu mediatoru pieejamība varētu nest būtiskas pārmaiņas tūlītēji, taču pats būtiskākais – ilgtermiņā. Veidojoties labam mediatora un sociālā darbinieka tandēmam, sniedzot konsultācijas un ieteikumus, problēmu apjomus var mazināt. Jelgavas valstspilsētas pašvaldībā vēlams aktīvāk popularizēt vispārēju iecietību, pieklājību un satiecību.

Protams, vispirms jau pašiem romu pārstāvjiem ir jābūt vēlmei iesaistīties integrācijas procesos, kas palīdzēs perspektīvā iegūt savu labklājību, izglītības iespējas un sociālo aizsardzību.

Latvijā nopietni un mērķtiecīgi jādomā par romu integrāciju sabiedrībā un par mūsdienu situācijas uzlabošanu arī cilvēktiesību aspektā, jo tas neapšaubāmi saistīts ar daudzām citām jomām. Visiem ir vajadzīga izglītība, mājas, veselības aprūpe un iespēja pelnīt iztiku. Jebkuram no mums labvēlīga attieksme un notikumi palīdz attīstīties, īstenot iecerēto, bet diemžēl dažādu pieņēmumu un nelabvēlīgu apstākļu dēļ iespējas nav vienādas. Neatkarīgi no tautības, vienādas

ir mūsu vajadzības – mīlestība, rūpes, ticība savām spējām un cerība, ka viss izdosies, iedrošinājums un atbalsts visās dzīves jomās. Veldzējot cilvēkus ar cieņas un mīlestības pilniem vārdiem, darot labus darbus, palīdzot un esot vienoti, mēs ieraudzīsim un piedzīvosim daudz labāku pasauli!

LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS. REFERENCES

1. Apine Ilga, Dribins Leo, Evarstone Ina, Mednis Imants. *Etnisko attiecību vēsture Latvijā*. Rīga: Puse Plus, 2000. 64lpp.
2. Ilves Anete, Freiberga Kristīna, Dragune Kitija, *Romu situācija Latvijā*, Latvijas Republikas tiesībsargs, Rīga 2021/2022
3. Kaprāns Mārtiņš, Mieriņa Inta, Saulītis Andris, *Starpkultūru stereotipi un aizspriedumi Latvijā*. Pētījuma ziņojums, Rīga, 2020)
4. Kroplijs, A., & Raščēvska, M. (2004). *Kvalitatīvās pētniecības metodes sociālajās zinātnēs*.
5. Muižnieks Nils *Cik integrēta ir Latvijas sabiedrība? Sasniegumu, neveiksmju un izaicinājumu audits* / Red.; LU SZF Sociālo un politisko pētījumu institūts. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010. – 292 lpp.
6. Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. *Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija*. Rīga, 2004. 82.lpp
7. Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. *Etnopolitiskā spriedze Latvijā: konflikta risinājuma meklējumi*. Rīga, 2005. 76.lpp
8. Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. *Integrācijas prakses un perspektīvas*. Rīga, 2006. 248.lpp
9. Centrālā Statistikas pārvalde (2021). Datubāzes. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/dati/statistikas-datubazes>
10. Eiropas Savienības Padome: Ieteikums par romu līdztiesību, iekļaušanu un līdzdalību (2021)
11. Informatīvs materiāls, kampaņas “Tautība ir iespēja. Romi – vieni no mums” apkopojums, 2023. gads. Pieejams: <https://www.tiesibsargs.lv/resource/kampanas-tautiba-ir-iespeja-romi-vieni-no-mums-apkopojums/>
12. Latvijas Republikas Saeima, Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam, Pieejams: <https://www.varam.gov.lv/lv/latvijas-ilgtspējīgas-attīstības-stratēģiju-līdz-2030gadam-latvija2030>
13. Latvijas cilvēktiesību centrs. Pieejams: <https://cilvektiesibas.org.lv/lv/>
14. European Union Agency for Fundamental Rights, “*Roma and Travellers in Six Countries: Roma and Travellers Survey*” (2020)
15. European Union Agency for Fundamental Rights, “*Working with Roma: Participation and empowerment of local communities*” (2018)
16. European Union Agency for Fundamental Rights, “*Roma women in nine EU Member States*” (2019)
17. European Union Agency for Fundamental Rights: *A persisting concern: anti-Gypsyism as a barrier to Roma inclusion* (2018)
18. European Commission: *Overview of the Impact of Coronavirus measures on the Marginalised Roma Communities in the EU* (2020)
19. European Commission: *A New EU Roma Strategic Framework* (2020)
20. European Parliament: *Implementation of National Roma Integration Strategies: combating negative attitudes towards people with Romani background in Europe* (2020)
21. Latvijas Universitātes Sociālo un politisko pētījumu institūts. *Nacionālo minoritāšu konvencija-diskriminācijas novēršana un identitātes saglabāšana Latvijā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2007. 77 lpp
22. LR Kultūras ministrija. *Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādnes 2021.–2027.gadam*. Ministru kabineta 2021.gada 5.februāra rīkojums Nr.72, Rīga, 2020
23. NRA.lv pētījums: *Latvijas iedzīvotājiem nepatīk citu tautību cilvēki* (2019). Pieejams [:https://nra.lv/latvija/275186-petijums-latvijas-iedzivotajiem-nepatik-citu-tautibu-cilveki.htm](https://nra.lv/latvija/275186-petijums-latvijas-iedzivotajiem-nepatik-citu-tautibu-cilveki.htm)
24. Pārresoru koordinācijas centrs; *LCESC pētījums "Čigānu stāvoklis Latvijā"*, Pieejams: <https://petijumi.mk.gov.lv/node/2851>
25. Pētījumu centrs SKDS; Pieejams: <https://www.skds.lv/interneta-aptaujas>
26. Pētījumu kompānija Kantar TNS; Pieejams: <https://www.kantar.lv/>

VARDARBĪBA IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒ

Vineta Bērziņa, Latvija
Baltijas Starptautiskā akadēmija, Rīga
profesionālā maģistra studiju programma “Socialais darbs”
e-pasts: berzinavineta@inbox.lv
Zinātniskais vadītājs: Mg. sociālajā darbā Inga Vairoga

ANOTĀCIJA

Raksta autore aktualizē un apskata vardarbības fenomenu, kas ir negatīva sociāla parādība izglītības iestādē, analizējot bulinga atpazīšanas un izskaušanas izglītības iestādē. Vardarbība izglītības iestādēs ir kļuvusi par globālu problēmu, kas ietekmē pusaudžu garīgo, fizisko un mentālo veselību.

Atslēgas vārdi: vardarbība, bulings, vardarbība izglītības iestādē

ABSTRACT

The author of the article brings up and examines the phenomenon of violence, which is a negative social phenomenon in an educational institution, emphasizing the recognition and eradication of bullying in an educational institution. Violence in educational institutions is a global problem that affects the mental and physical health of adolescents.

Key words: violence, bullying, violence in educational institution

IEVADS. INTRODUCTION

Vardarbība ka sociālā parādība ir bijis dažādu pētījumu objekts. Vardarbība ir globāla problēma. Attiecībā uz vardarbības izplatību ir plaši pieejami starptautiski un nacionālie pētījumu³ par dažādiem ar vardarbību saistītiem aspektiem.

Valsts kancelejas pasūtījuma veiktais pētījums, ko veica Rīgas Stradiņa universitātes pētnieki, kurā secināts, ka vairāk nekā 40% skolēnu saskaras ar sistemātisku vardarbību Latvijas skolās. Pētījumā izmantotā speciāli izstrādātā Turku Universitātes (Somija) profilakses un agrīnās intervences programmas KiVa 1.-9. klases metodika, aptverot kopā 127 Latvijas vispārizglītojošās skolas, kas tika izvēlētas pēc nejaušības principa visā Latvijas teritorijā. Bulinga un citu vardarbības veidu izplatība lielā mērā ir saistīta ar sabiedrības vispārējo attieksmi pret vardarbību. Pētījuma aptaujas rezultāti rāda, ka ne visi skolēni uzskata, ka viņu vecākiem un skolas personālam ir pietiekami noraidoša attieksme pret bulingu. Tikai puse skolēnu ir norādījuši, ka viņu skolotājiem bulings ir nepieņemams, bet aptuveni 68% uzsvēruši vecāku noraidošo attieksmi pret šo parādību. Šie rezultāti liecina par relatīvi augstu toleranci pret vardarbību mūsu sabiedrībā, ne tikai skolu vidē. Tāpēc pieaugušo loma un vecāku atbalsts ir būtisks faktors šādas parādības mazināšanā [13]. Raksta autore vērš uzmanību uz pētījumā izmantoto terminu “mazināšana”, kam raksta autore kategoriski nepiekrīt. Visas sabiedrības mērķim būtu jābūt vardarbības novēršanai. Ja tiek lietots termins “mazināt” vardarbību, tas parāda sabiedrības un, diemžēl, arī pētnieku toleranci vardarbībai.

³ Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) PISA (*Programme for International Student Assessment*), 2018. gads; Slimību profilakses un kontroles centrs *Latvijas skolēnu veselības paradumu pētījums*, 2017./2018. gads; Latvijas pētījumu centra SKDS aptauja par ņirgāšanos izglītības iestādēs, 2022. gads

SVARĪGĀKĀS ATZIŅAS TEORIJĀ UN PRAKSĒ. BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Latviešu valodā lietotajam terminam “vardarbība” tiek lietoti arī citi termini, kā apcelšana, apsūkšana, pazemošana, izsmiešana, ņirgāšanās, varmācība, huligānisms, vienaudžu iebiedēšana, vajāšana, pāridarījumi, terorizēšana, psiholoģiskais spiediens, bulings, kiberbulings, mobings. Šie termini tiek lietoti, ar to izprotot verbālu, emocionālu, psiholoģisku vai fizisku agresiju, kuru kāds pastāvīgi vērš pret citu pusaudzi vai pusaudžiem [3].

Vardarbība, tai skaitā ņirgāšanās vienaudžu vidū, nav atsevišķu indivīdu problēma. Vardarbība ir tiesību pārkāpums, kas rada negatīvas sekas ne tikai cietušajam, bet arī apkārtējiem un pašam pāridarītājam, attiecīgi skarot visu sabiedrību. Tādēļ tā ir valsts, pašvaldības, izglītības iestādes un ikviena indivīda atbildība un pienākums – mazināt un novērst visa veida vardarbību sabiedrībā [2].

Sociālā darba vārdnīcā “vardarbība” arī “varmākošana” (*violence, abuse*) ir apzināta reāla fiziska spēka, draudu vai varas izmantošana pret sevi, citu cilvēku, grupu vai kopienu, un tā rada vai spēj izraisīt fizisku ievainojumu, psiholoģisku un emocionālu kaitējumu, attīstības traucējuma riskus, zaudējumus vai nāvi. Tradicionāli izšķir piecus vardarbības veidus: fiziska, seksuāla, psiholoģiska, ekonomiska vardarbība un novārtā pamešana [1].

Vardarbība izglītības iestādē (*violence in educational institution*) ir fiziska, psiholoģiska un seksuāla vardarbība izglītības iestādē starp personām, kuras šajā iestādē mācās vai strādā. Piemēram, kautiņi skolā, seksuāla uzmākšanās, apsūkšanās, mobings un bulings [1].

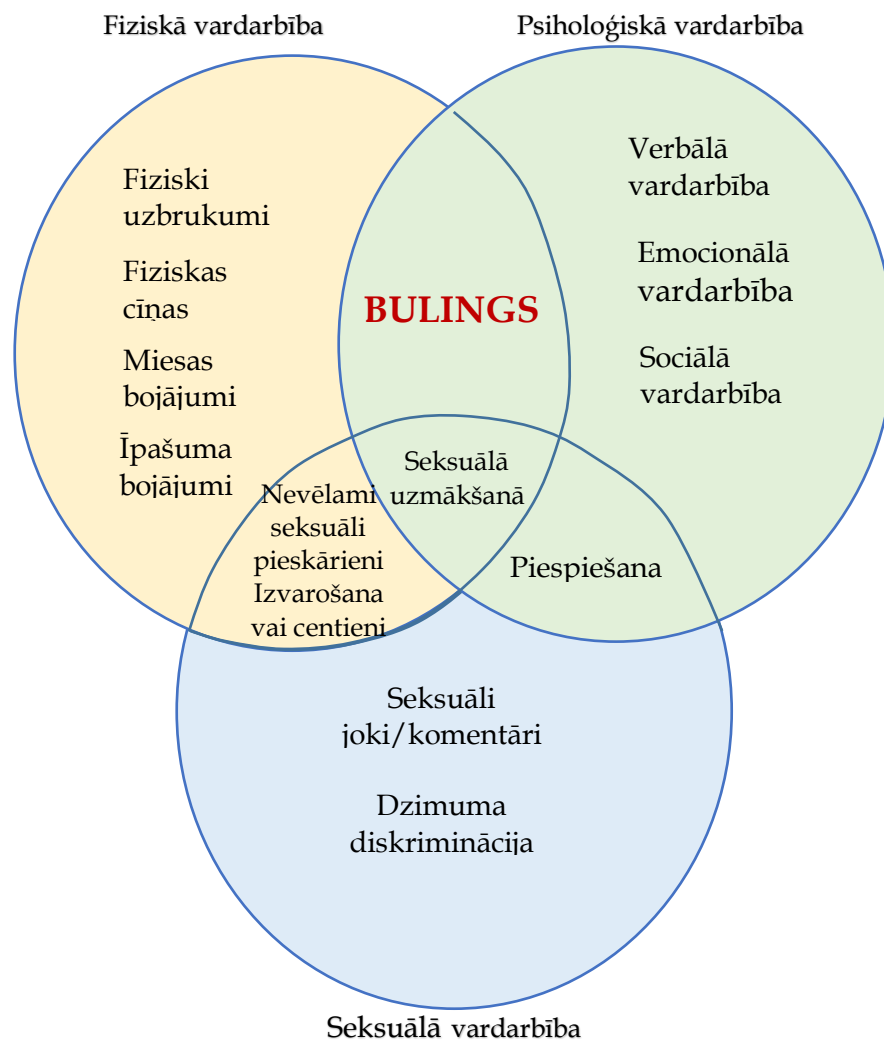
Salīdzināt bulinga izplatības rezultātus dažādos pētījumos ir problemātiski, ņemot vērā dažādu lietoto jēdzienu skaidrojumu bulinga gadījuma definīciju un pētījumu metodoloģijas atšķirības.

Pastāv vairākas bulinga formas: tiešais bulings – fiziski vai psiholoģiski (apsūkšanās, lamāšanās u. tml.) uzbrukumi; netiešais bulings, kas izpaužas attiecību veidā, piemēram, kā sociālā izolēšana, baumošana, kā arī kiberbulings, kas tiek īstenots elektroniskajā komunikācijā, izmantojot internetu, piemēram, sociālajos medijos, un mobilos telefonus [7,11].

Vardarbības veidu izglītības vidē identificētu kā bulings, vienlaikus ir jāizpildās trīs kritērijiem:

1. tīšums – ņirgāšanās tiek īstenota ar nodomu pazemot, iebiedēt vai likt vienaudžiem emocionāli ciest;
2. biežums – periodiski atkārtojas ilgākā laika posmā;
3. netaisnīgums – starp pāridarītāju un upuri ir nevienlīdzīga spēku samēra atšķirība (sociāls, fizisks vai iedomāts pārsvars, piemēram, sociālais statuss) [5].

Bulings (*bullying*) ir darbības, kas vērstas pret personu vai personām ar nolūku tās pazemot vai izsmiet. Bulings ir ilgstoša aizvainojoša, aizskaroša, iebiedējoša izturēšanās, kas liek cietušajam justies pazemotam un ievainojamam. Pāridarītājs izmanto kādu no reālas vai iedomātas varas veidiem un meklē cietušā vājās puses, lai tās varētu izmantot bulinga īstenošanā. Bieži vien pāridarītājam ir zema pašapziņa, vājas dusmu vadības prasmes, vienaldzīga, aizspriedumaina un skaudīga attieksme pret citiem. Bulings var notikt tieši – fiziski (sitot, pagrūžot, sperot, veicot citas nekrietnas darbības) un verbāli (apsūkājot, izsmejot), kā arī netieši, piem., aprunājot vai arī pazemojot digitālajā vidē (kiberbulings). Bulings var veicināt sociālo atstumtību, kad cietušais tiek ignorēts, izslēgts vai atstumts no kopējiem grupas pasākumiem, vai arī pašizolāciju, kad cietušais cenšas izvairīties no vietām, kur iespējama saskarsme ar pāridarītāju [1].

Vardarbība izglītības iestādē [14]

Bulings skolās ir atzīts par sabiedrības veselības problēmu, kas atstāj gan tūlītējas, gan ilgtermiņa sekas bulinga iesaistītajiem dažādās lomās, proti, gan upuriem un pāridarītājiem, gan arī novērotājiem [6]. Novērotāji var būt atbalstoši upuriem vai pāridarītājiem, ko lielā mērā nosaka ne tikai individuālie psiholoģiskie faktori [12], bet arī skolas vide un attieksme pret bulingu skolā [8]. Tādējādi bulings skolā nav izolēta problēma tikai upura/-u un pāridarītāja/-u starpā, bet bulings ietekmē skolas vidi kopumā.

PĒTĪJUMA REZULTĀTI, NOVĒRTĒJUMS. RESEARCH FINDINGS OR DATA, EVALUATION OF RESEARCH RESULTS

Bulingam skolās ir komplicēta un negatīva ietekme gan uz personību, gan veselību un dzīves kvalitāti kopumā. Katram bērnam ir tiesības justies savā skolā droši. Nevienam skolēnam nevajadzētu just bailes iet uz skolu bulinga dēļ [7]. Tādējādi, ņemot vērā bulinga izplatību skolā un nodarīto negatīvo kaitējumu, ir izstrādātas un praksē īstenotas bulinga izplatības izskaušanas programmas skolās. Šobrīd eksistē vairākas šādas programmas, kuru efektivitāte ir pārbaudīta vairākos pētījumos [4]. Pētījumi pamato dažādu bulinga profilakses programmu efektivitāti bulinga izplatības samazināšanai skolās. Apzinoties, ka bulings ir kompleksa problēma, svarīgi tā risināšanā ir aptvert gan cietušos, gan pāridarītājus, gan bulinga novērotājus jeb lieciniekus.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN CITU AVOTU SARAKSTS. REFERENCES

27. Bela, B., Rasnača, L., (zin. red.). Sociālā darba vārdnīca. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023. 640 lpp <https://www.lm.gov.lv/lv/media/23154/download?attachment>
28. Bērnu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādnes 2022.-2027. gadam. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/338304-par-bernu-jaunatnes-un-gimenes-attistibas-pamatnostadnem-20222027gadam>
29. Bullying and Mobbing at School: Understanding the Reasons and Consequences for Your Children. Pieejams: <https://www.ekidz.eu/bullying-and-mobbing-at-school-understanding-the-reasons-and-consequences-for-your-children>
30. Gaffney, H., Ttofi, M. M., & Farrington, D. P. (2021). Effectiveness of school-based programs to reduce bullying perpetration and victimization: An updated systematic review and meta-analysis. *Campbell Systematic Reviews*, 17(2), e1143. <https://doi.org/10.1002/cl2.1143>
31. Izglītības un zinātnes ministrija (2023) Informatīvais ziņojums (Informatīvais ziņojums par emocionālās un fiziskās vardarbības izskaušanu un nepieļaušanu izglītības iestādē, kā arī par valsts un pašvaldības institūciju sadarbību)
32. Masiello, M.G., & Schroeder, D. (2014). A public health approach to bullying prevention. Washington, DC: American Public Health Association. <https://ajph.aphapublications.org/doi/book/10.2105/9780875530413>
33. Olweus D. (2003). *Bullying at School*. Oxford, UK: Blackwell Publishing, 7-60.
34. Mulvey, K. L., Gönültaş, S., İrdam, G., Carlson, R. G., DiStefano, C., & Irvin, M. J. (2021). School and Teacher Factors That Promote Adolescents' Bystander Responses to Social Exclusion. *Frontiers in Psychology*, 11, 581089. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.581089>
35. OCD pētījums buling (2018) <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/cd52fb72-en/index.html?itemId=/content/component/cd52fb72-en>
36. OCD pētījums buling (2018) <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/acd78851-en.pdf?expires=1704967833&id=id&accname=guest&checksum=1E05557778B160B2A32030FF75183F23>
37. Olweus, D., Limber, S.P. & Breivik, K. (2019). Addressing Specific Forms of Bullying: A Large-Scale Evaluation of the Olweus Bullying Prevention Program. *International Journal of Bullying Prevention* 1, 70–84. <https://doi.org/10.1007/s42380-019-00009-7>
38. Parris, L., Jungert, T., Thornberg, R., Varjas, K., Meyers, J., Grunewald, S., & Shriberg, D. (2020). Bullying bystander behaviors: The role of coping effectiveness and the moderating effect of gender. *Scandinavian Journal of Psychology*, 61(1), 38–46. <https://doi.org/10.1111/sjop.12564>
39. Sprinģe, L., Gobiņa, I., Ķīvīte-Urtāne, A., Maļina, L. (2023). Profilakses un agrīnās intervences programmas KiVa monitoringa pētījums par pāridarījumu izplatību skolēnu vidū: Pētījuma ziņojums. Rīga: Valsts kanceleja. 56 lpp. https://ppdb.mk.gov.lv/wp-content/uploads/2023/10/KiVa_monitoringa_petijuma_par_paridarijumu_izplatibu_skolenu_vidu_gala_zinojums_2023.pdf
40. UNESCO (2023) Safe learning environments: Preventing and addressing violence in and around school <https://www.unesco.org/en/health-education/safe-learning-environments>

SOCIĀLĀ DARBA SPECIĀLISTU IZDEGŠANU VEICINOŠIE FAKTORI ILGSTOŠAS SOCIĀLĀS APRŪPES CENTRĀ “LATGALE”

Aija Kazanova, Latvija
Baltijas Starptautiskā akadēmija, Daugavpils
Profesionālā maģistra studiju programma “Sociālais darbs”
aija-k@inbox.lv
Zinātniskais vadītājs: Mg.sc.soc. Agrita Lujāne

ANOTĀCIJA

Sociālais darbs ir atzīts par profesiju, kurā darbinieki bieži sastopas ar profesionālo izdegšanu. Pētījumā tiek analizēti sociālā darba speciālistu izdegšanu ietekmējošie faktori valsts sociālās aprūpes centrā “Latgale” un sniegti ieteikumi izdegšanas sindroma mazināšanai. Pētījuma ietvaros anketēti 50 VSAC “Latgale” sociālā darba speciālisti un intervēti 5 filiāļu vadītāji. Saskaņā ar pētījuma rezultātiem pusei no sociālā darba speciālistiem ir profesionālās izdegšanas pazīmes. Iemesli saistās ar laika trūkumu, nespēju sniegt individuālu atbalstu katram klientam, kas rezultātā noved pie noguruma izjūtas, motivācijas trūkuma un pašpārmētiem. Kā risinājumu vadītāji piedāvā darbinieku izglītošanu, savstarpējās sadarbības veicināšanu un rehabilitācijas pakalpojumu nodrošināšanu smagākos gadījumos.

Atslēgas vārdi: izdegšanas sindroms sociālajā darbā, sociālā darba speciālisti, VSAC “Latgale”

ABSTRACT

Social work is considered a job, in which workers often experience professional burnout. The present research analyses burnout-influencing factors of social work specialists in national social care centre (NSCC) “Latgale” and suggests recommendations for reducing burnout syndrome. In the course of the research were surveyed 50 social workers of NSCC “Latgale” and interviewed 5 branch managers. According to the results of the research, half of the social work specialists have burnout signs. Causes of that are closely linked to lack of time and inability to provide individual support to every client, which, in turn, lead to feeling exhausted, losing motivation and self-reproaching. As possible solutions, branch managers offer educating workers, promoting cooperation and providing rehabilitation in more severe cases.

Keywords: burnout syndrome in social work, social work specialists, NSCC “Latgale”

IEVADS. INTRODUCTION

Profesionālās izdegšanas problēma ir aktuāla gan Latvijā kopumā, gan Latvijas sociālā darba specialistu vidū. Kā minēts pētījuma kompānijas Kantar 2023.gadā veiktajā pētījumā 41% darbinieku pēdējā gada laikā darbā ir piedzīvojuši kādas profesionālās izdegšanas pazīmes. Vairāk nekā viena trešdaļa darbinieku nespēj koncentrēties, pastāvīgi dzīvo ar trauksmes sajūtu, darba dēļ nespēj aizmigt un agresīvi reaģē pat nelielu problēmu gadījumā, kas ievērojami pazemina cilvēku dzīves kvalitāti un labizjūtu [3].

Pētījuma mērķis ir izpētīt un analizēt sociālā darba speciālistu izdegšanu ietekmējošos faktorus ilgstošas sociālās aprūpes centrā “Latgale” un sniegt ieteikumus izdegšanas sindroma mazināšanai. Pētījuma mērķa sasniegšanai, tiek izmantota teorētiskās analīzes metode – literatūras izpēte un analīze, kvantitatīvā pētniecības metode - sociālā darba speciālistu aptauja, kvalitatīvā pētniecības metode - filiāļu vadītāju intervēšana.

Kopumā pētījumā bija iesaistīti 55 dalībnieki, no tiem 50 sociālā darba speciālisti VSAC “Latgale” un 5 VSAC “Latgale” filiāļu vadītāji. Starp sociālā darba speciālistiem 70% ir 10 un vairāk gadu darba pieredze sociālā darba jomā. VSAC “Latgale” filiāļu vadītājiem ir attiecīgās nozares izglītība, vairāk kā 5 gadus ilga darba pieredze.

Pētāmie tika informēti par pētījuma mērķi un to, ka dalība pētījumā ir brīvprātīga un anonimitāte tiek garantēta. Pētījuma veikšanai tika izmantota elektroniskā aptauja, kas izveidota un administrēta, izmantojot Google veidlapas. Intervija norisinājās gan klātienē, gan attālināti un tika ierakstītas.

SVARĪGĀKĀS ATZIŅAS TEORIJĀ UN PRAKSĒ. BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Plaši pieņemtu izdegšanas definīciju zinātniskajā literatūrā ieviesa K.Maslača un definēja to kā psiholoģisku sindromu, kam raksturīgs emocionāls izsīkums, depersonalizācija un samazināta profesionālās efektivitātes sajūta [5].

Saskaņā ar pieprasījumu un resursu teoriju (angl. *demand and resource theory*) izdegšana notiek, ja pastāv nelīdzsvarotība starp prasībām un resursiem. Kad prasības pārsniedz resursus, rodas nogurums. Ja šī nelīdzsvarotība tiek saglabāta laika gaitā, nogurums kļūst hronisks un parādās izdegšana. [4]. Arī D.Salvagioni ar kolēģiem norāda uz to, ka izdegšana iestājas pakāpeniski laika gaitā, cilvēks izsmēļ savus resursus un vairs nespēj aktivizēt savus veselīgos aizsardzības mehānismus, lai ar to cīnītos [10].

Izdegšana rada nelabvēlīgas sekas ne tikai personām, kuras no tās cieš, bet arī organizācijām, kurās šie speciālisti strādā. Sākotnēji šīm sekām ir psiholoģisks raksturs, taču, saglabājoties laika gaitā, tās izpaužas kā nelabvēlīga ietekme uz darbinieku fizisko veselību un uzvedību, kam savukārt ir nevēlamas organizatoriskas sekas [7]. Izdegšana izraisa samazinātu darba izpildi, palielinātu darba kavējumu skaitu un lielu darbinieku mainību [10]. No iepriekš minētā darba autore secina, ka izdegšana negatīvi ietekmē cilvēku veselību, labklājību un darba izpildi.

Viens no izdegšanas cēloņiem sociālā darba speciālistu vidū ir sociālā darba profesijas kopējie aspekti: liela lietu slodze, augsts birokrātijas līmenis, ikdienas emocionālā saskarsme, saspringtas situācijas un darbs ar maziem resursiem un nelielu atbalstu [11]. Regulāra saskarsme ar saspringtām darba situācijām izraisa emocionālā izsīkuma, cinisma vai depersonalizācijas sajūtu, kas traucē indivīdam pildīt pat visvienkāršākos personiskos un profesionālos pienākumus [2]. Nozīmīgi darba stresa avoti sociālā darba speciālistiem ir arī darba vietas dilemmas un nepieciešamība saskarties ar nepiepildītām personīgām cerībām. Papildus šiem faktoriem nepietiekams atbalsts un vadītāja un kolēģu izpratnes trūkums var izraisīt stresu un izdegšanas simptomus [8]. J.Ravalierra 2019.gadā veiktajā pētījumā tiek ziņots par augstu kadru mainību un zemu apmierinātību ar darbu sociālā darba speciālistu vidū. Tika atklāta arī mijiedarbība starp augstām prasībām no darba devēja un sabiedrības puses, nelielām iespējām pašam darbiniekam kontrolēt procesus, kas saistīti ar profesionālo darba pienākumu veikšanu, vadības atbalsta trūkumu un sociālā darba speciālistu paaugstinātu stresu [6].

Pētnieks Dž.Avei ar kolēģiem savā darbā “Pozytīvā psiholoģiskā kapitāla ietekme uz darbinieku labklājību laika gaitā” [1] ir apkopojusi vairāku pētnieku pētījumus par resursiem, kas varētu palīdzēt darbiniekam strādāt emocionāli prasīgā profesijā, piemēram, sociālā darbā, un parādīja, ka personīgie resursi ir būtiski, lai profesionāļi varētu izpildīt savas darba prasības un uzturēt emocionālo labizjūtu. No šīs resursu kategorijas psiholoģiskais kapitāls ir būtiskākais darbinieku labizjūtas saglabāšanas pamats [1].

Apkopojot vairāku autoru viedokļus, darba autore secina, ka darba pienākumu specifika sociālā darba speciālistiem ir viens no iemesliem, kāpēc konkrētās profesijas pārstāvji biežāk sastopas ar izdegšanu nekā citās jomās strādājošie. Galvenie darba aspekti, kas veicina izdegšanu saistās ar klientu mērķauditoriju (sociāli neaizsargātās sabiedrības kategorijas, nelabvēlīgās sabiedrības grupas, cilvēki, kas cieši no fiziskās vai garīgām saslimšanām, utt.) un darba organizāciju (ilgas darba stundas, zems atalgojums, ierobežotas iespējas kontrolēt savu darbu), kā arī emocionālajiem darba aspektiem. Lai mazinātu profesionālās izdegšanas riskus ir jāpievērš īpaša uzmanība darbinieka psiholoģiskā kapitāla paaugstināšanai.

PĒTĪJUMA REZULTĀTI UN TO IZVĒRTĒJUMS. RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION.

Sociālā darba speciālistu aptaujas rezultāti

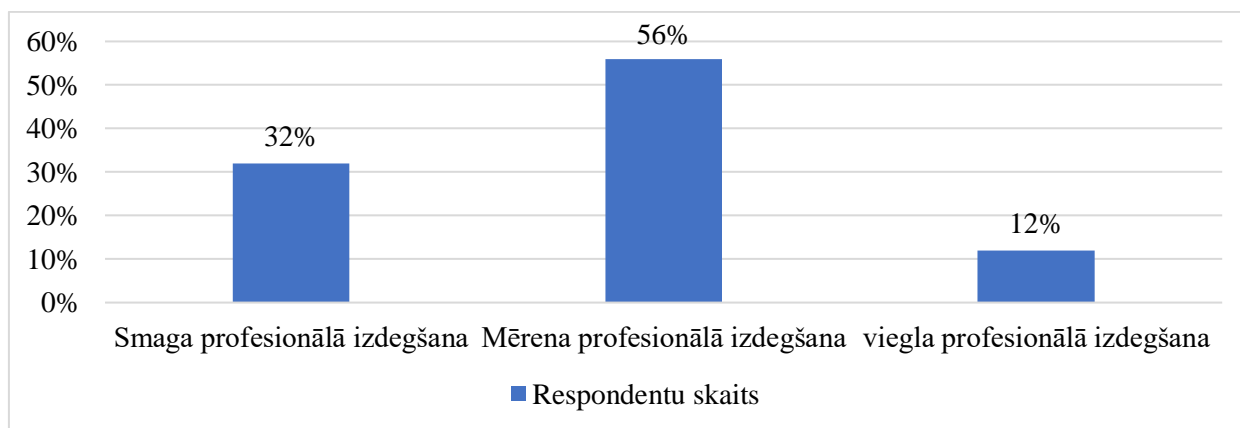
Respondentiem tika piedāvātas 12 profesionālajai izdegšanai raksturīgās iezīmes, saskaņā ar kurām iespējams novērtēt, cik lielā mērā cilvēkam ir izteikta profesionālā izdegšana,

vadoties pēc sakarības – jo vairāk pazīmju, jo izteiktāki profesionālās izdegšanas simptomi. Darba autore izdala šādas profesionālās izdegšanas pakāpes, balstoties uz teorētiskās literatūras apskatā uzsvērtu faktu, ka profesionālā izdegšana attīstās pakāpeniski.

1.tabula Profesionālās izdegšanas līmeņi

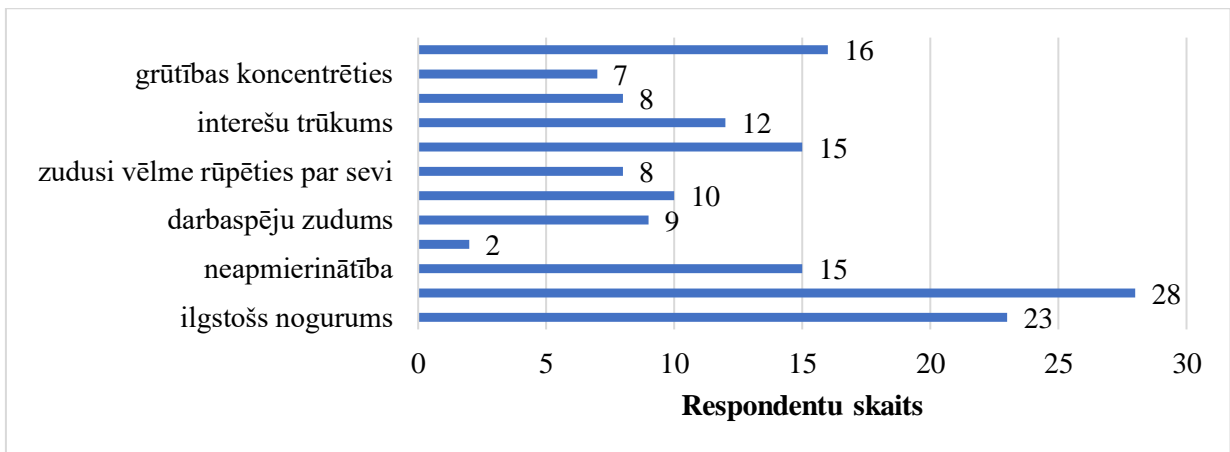
Līmenis	Pazīmju skaits	Skaidrojums
Viegla profesionālā izdegšana	0-3 pazīmes	Atsevišķos gadījumos parādās kādas profesionālai izdegšanai raksturīgās iezīmes, piemēram, noguruma sajūta, bet darbinieks spēj patstāvīgi ar tām tikt galā, darba kvalitāte nepazeminās, ietekme uz emocionālo un fizisko veselību ir nenozīmīga.
Mērena profesionālā izdegšana	4-8 pazīmes	Ikdienā samērā bieži parādās profesionālai izdegšanai raksturīgās pazīmes, kas negatīvi ietekmē darbinieka profesionālo pienākumu veikšanu un arī ikdienas dzīvi. Lielākoties cilvēks tiek galā ar saviem darba pienākumiem.
Smaga profesionālā izdegšana	9-12 pazīmes	Izteiktas emocionālās un fiziskās veselības problēmas, kas neļauj pilnvērtīgi veikt savus darba pienākumus un dzīvot kvalitatīvu dzīvi.

Darba autore neizdala ļoti smagas profesionālās izdegšanas līmeņi, pieņemot, ka cilvēki ar šādu profesionālās izdegšanas līmeņi nestrādā un tā konstatēšanai ir nepieciešama attiecīgo speciālistu iesaiste. Izmantotajā aptaujā arī nebija ietverti apgalvojumi, kas raksturīgi ļoti smagai profesionālās izdegšanas formai. Sekojošajā attēlā ir apkopoti aptaujā iesaistīto sociālā darba speciālistu (N=50) profesionālās izdegšanas līmeņi (sk. 1. attēlu).

1.att. Profesionālās izdegšanas līmeņi

Kā redzams 1. attēlā, vairāk nekā pusei aptaujāto (n=28) ir vidējs profesionālās izdegšanas līmenis, bet 16 respondentiem (32%) konstatēts augsts izdegšanas līmenis, kas norāda uz to, ka profesionālā izdegšana ir aktuāla problēma sociālā darba speciālistu vidū. Visbiežākā izdegšanas sindroma pazīme respondentiem ir motivācijas trūkums, kam seko ilgstoša noguruma sajūta (sk. 2.attēlu).

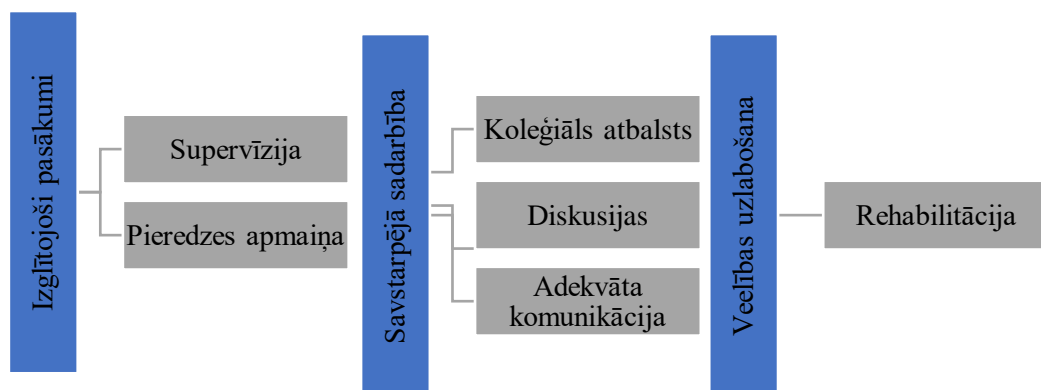

2.att. Respondentu minētās profesionālās izdegšanas pazīmes

Motivācijas trūkumu var saistīt arī ar citiem darba aspektiem kā, piemēram, atalgojumu, sajūtu, ka tiek novērtēts no vadības un klientu puses. Savukārt miega traucējumi, nemītīgas domas par darbu un neapmierinātība var būt noguruma sekas, bet vēl to var saistīt ar darbinieka spēju distancēties no darba pienākumu veikšanas ārpus darba laika, neizjust pašpārietumus arī situācijās, kad darbinieks nespēja ietekmēt konkrēto situāciju.

VSAC "Latgale" filiāļu vadītāju interviju analīze

Apkopojot informāciju par iestādēs organizētajiem un iespējamajiem atbalsta pasākumiem profesionālās izdegšanas mazināšanai, tika izdalītas trīs pasākumu grupas (sk. 3.attēlu). Darba autore atsevišķi neizdalīja pasākumus, kuri tiek īstenoti un tos, kurus vadītāji uzskatītu par potenciāli efektīviem.

3. att. Pasākumi profesionālās izdegšanas mazināšanai

Viens no veidiem kā mazināt profesionālo izdegšanu sociālā darba speciālistu vidū ir darbinieku izglītošana par profesionālās izdegšanas pazīmēm, sekām, veicinošajiem apstākļiem un novēršanas iespējām. Nākamā pasākumu grupa, kas tiek izdalīta ir savstarpējā sadarbība - gan darbinieku starpā, gan starp iestādes vadību/administrāciju un darbiniekiem. Tā kā cilvēks darbā pavada lielu daļu sava laika, ir svarīgi, lai kolēģu starpā valdītu uz savstarpējo uzticību un cieņu balstītas attiecības. Svarīgi, lai konflikti un problēmas tiktu risinātas diskusiju, nevis strīdu un savstarpējo apvainojumu ceļā, jo nelabvēlīga psiholoģiskā atmosfēra ir viens no profesionālo izdegšanu veicinošajiem faktoriem. Trešā pasākumu grupa ir saistīta ar fiziskās veselības uzlabošanu, kam lietderīga būtu iespēja apmeklēt sanatoriju jeb medicīniskā rehabilitācija. Rehabilitācijas centros darbinieki var atjaunot savu fizisko un emocionālo labsajūtu, kas ir būtisks faktors stresa un noguruma mazināšanā. Apkopojot iepriekš sniegto informāciju, darba autore secina, ka vislietderīgāk būtu iestādē īstenot visu trīs pasākumu grupu aktivitātes, kas ļautu piemērot katram darbiniekam visatbilstošāko pasākuma veidu, jo

darbinieki ir dažādi un katram ir savas individuālās vēlmes un vajadzības. Profilaktiski noderīgākie būtu izglītojošie pasākumi, pie vieglas profesionālās izdegšanas varētu palīdzēt savstarpējais atbalsts, bet smagākos gadījumos jau būtu nepieciešama medicīniska rakstura palīdzība. Visi filiāļu vadītāji arī atzina, ka iestādes administrācijai ir noteikta loma un atbildība par profesionālās izdegšanas mazināšanu darbinieku vidū.

Iegūtie rezultāti apstiprina iepriekš veiktajos pētījumos Ravalier (2019); Solomonidou & Katsounari, (2022); Stanley & Mettilda, (2020) atklāto profesionālās izdegšanas augsto izplatību sociālā darba speciālistu vidū. Savukārt, filiāļu vadītāju interviju analīze parāda, ka administrācijas līmenī profesionālās izdegšanas problēma ir atzīta un viņiem ir konkrētas idejas kā varētu mazināt izdegšanu darbinieku vidū. Pētījums apstiprina, ka sociālā darba speciālistu vidū ir izplatīts profesionālās izdegšanas sindroms, jo 88% no respondentiem konstatēta mērena un augsta profesionālā izdegšana. Pētījumā iegūtie rezultāti apstiprina profesionālās izdegšanas problēmas aktualitāti sociālā darba speciālistu vidū Latvijā un norāda uz nepieciešamību meklēt tai praktiskus risinājumus. Pētījumā apkopotie pasākumu veidi profesionālās izdegšanas mazināšanai var kalpot kā pamats profilakses un profesionālās izdegšanas novēršanas pasākumu programmas izstrādei.

Pētījuma ierobežojumi saistās ar salīdzinoši nelielo pētījuma dalībnieku skaitu (N=55) un faktu, ka viņi pārstāv vienu iestādi un netika veikts iegūto datu salīdzinājums pēc respondentu vecuma, dzimuma, darba pieredzes.

KOPSAVILKUMS. CONCLUSION

Profesionālās izdegšanas sindroms attīstās cilvēkam piedzīvojot ilgstošu stresu darba vietā. Izdegšanas sindroma attīstība lielā mērā balstās uz pieņēmumu, ka izdegšanu veicina nesaskaņotība starp individuālajiem resursiem un personības iezīmēm un darba vides prasībām.

Raksturojot individuālos resursus, būtiski ir uzsvērt sociālā kapitāla jēdzienu. Sociālā darba specifika ilgstošās aprūpes centros ir saistīta ar emocionālo iesaisti darba pienākumu veikšanā, tāpēc nozīmīga loma ir individuālajam psiholoģiskajam kapitālam.

Darba vides specifika, kas ietekmē izdegšanu, sociālā darba speciālistiem saistās ar klientu mērķauditoriju un darba organizāciju, kā arī emocionālajiem darba aspektiem.

Analizējot sociālā darba speciālistu vērtējumus par sev raksturīgākajiem profesionālo izdegšanu raksturojošajiem aspektiem, secināts, ka 56% respondentu ir raksturīga mērena, bet 32% - augsta profesionālā izdegšana. Visbiežākā izdegšanas sindroma pazīme respondentiem ir motivācijas trūkums, kam seko ilgstoša noguruma sajūta.

VSAC "Latgale" filiāļu vadītāju interviju laikā iegūtās informācijas analīze, norāda uz to, ka vadītāji atzīst profesionālās izdegšanas problēmas nozīmību, ir informēti par potenciālajiem izdegšanas iemesliem, kā arī viņiem ir konkrētas idejas par pasākumiem izdegšanas novēršanai, kas balstās uz izglītošanu, savstarpējo sadarbību starp administrāciju un darbiniekiem, kā arī darbinieku starpā un visbeidzot rehabilitācijas nepieciešamību darbiniekiem ar smagu profesionālo izdegšanu.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN CITU AVOTU SARAKSTS. REFERENCES

1. Avey, J. B., Luthans, F., Smith, R. M., & Palmer, N. F. (2010). Impact of positive psychological capital on employee well-being over time. *Journal of occupational health psychology, 15*(1), 17-28.
2. Boyas, J., Wind, L.H. & Kang, S.Y. (2012). Exploring the relationship between employment-based social capital, job stress, burnout, and intent to leave among child protection workers: An age-based path analysis model. *Children and Youth Services Review, 34*, 50–62.
3. Kantar (2023). Izplatītākās profesionālās "izdegšanas" pazīmes ir pastāvīgs fizisks vai emocionāls nogurums, kā arī nevēlēšanās uzņemties jaunus pienākumus.
4. Kim, H., Ji, J. & Kao, D. (2011). Burnout and physical health among social workers: A three-year longitudinal study. *Social Work, 56*, 258–268.
5. Maslach, C., Jackson, S. E., & Leiter, M. P. (1996). *Maslach Burnout Inventory Manual* (3rd ed.). Consulting Psychologists Press.

6. Ravalier J. M. (2019). Psycho-social working conditions and stress in UK social workers. *British Journal of Social Work, 49*(2), 371–390.
7. Salvagioni, D. A. J., Melanda, F. N., Mesas, A. E., González, A. D., Gabani, F. L., & Andrade, S. M. (2017). Physical, psychological and occupational consequences of job burnout: A systematic review of prospective studies. *PloS one, 12*(10), e0185781.
8. Solomonidou, A., & Katsounari, I. (2022). Experiences of social workers in nongovernmental services in Cyprus leading to occupational stress and burnout. *International Social Work, 65*(1), 83-97.
9. Stanley S., & Mettilda G. B. (2020). Moderators and mediators of distress and positive coping in undergraduate students. *Indian Journal of Psychology and Education, 10*(2), 38–48.
10. Wagaman, M.A., Geiger, J.M., Shockley, C. & Segal, E.A. (2015). The role of empathy in burnout, compassion satisfaction, and secondary traumatic stress among social workers. *Social Work, 60*, 201–209
11. Williams, N. (2015). Fighting fire: Emotional risk management at social service agencies. *Social Work, 60*, 89–91.

LEAN PRINCIPU IZMANTOŠANA PAŠVADĪTAS MĀCĪŠANĀS SEKMĒŠANAI PIRMSSKOLĀ

Jūlija Kročaka,

Latvija,

Latvijas Universitāte,

studiju programma-Izglītības zinātnes,

e-pasts: jkrocaka@inbox.lv

Zinātniskā vadītāja: dr.paed., docente Daiga Kalniņa

ANOTĀCIJA

Raksta ietvaros autore sniedz ieskatu par Lean kvalitātes sistēmas principu adaptēšanas iespējām pirmsskolas izglītības iestādēs mācību vides pilnveidošanai, nodrošinot gan atbilstību pirmsskolas vecuma bērnu attīstības vajadzībām, gan arī uzlabojot skolotāja darba efektivitāti, tādējādi sasniedzot pozitīvus mācīšanās rezultātus. Pētījums vērsts uz pirmsskolas skolotāju darba pilnveidi.

Atslēgas vārdi: Lean, pirmsskolas pedagoģiskais process, skolotāja darbs, droša vide, pašvadīta mācīšanās

ABSTRACT

In the framework of the article, the author provides an insight into the possibilities of adapting the principles of the Lean quality system in preschool educational institutions to improve the learning environment, ensuring compliance with the developmental needs of preschool children, as well as improving the efficiency of the teacher's work, thus achieving positive learning results. The research is focused on improving the work of preschool teachers.

Key words: Lean, preschool pedagogical process, teacher's work, safe environment, self-directed learning

IEVADS. INTRODUCTION

Lai bērni varētu attīstīt kompetences atbilstoši pirmsskolas izglītības vadlīnijām, liela nozīme ir tam, cik bērni izglītības vidē jūtas droši un pārlicināti par sevi. Tikai drošs bērns, kurš nav pakļauts visdažādākajiem ierobežojumiem, aizliegumiem un brīdinājumiem, var brīvi attīstīties un mācīties. Diemžēl, balstoties uz personīgo pieredzi, darba autore secina, ka skolotāji, veicinot pašvadītas mācīšanās iespējas pirmsskolas vecuma bērniem, nereti aizmirst par vides drošību, un otrādi – pārmērīgi rūpējoties par drošību un tiecoties izslēgt no mācību vides visus riskus, bērnam tiek liegta iespēja mācīties pašvadītā procesā, apgūt pašregulācijas prasmes, kam ir liela nozīme mūsdienu izglītības un sociālo procesu kontekstā.

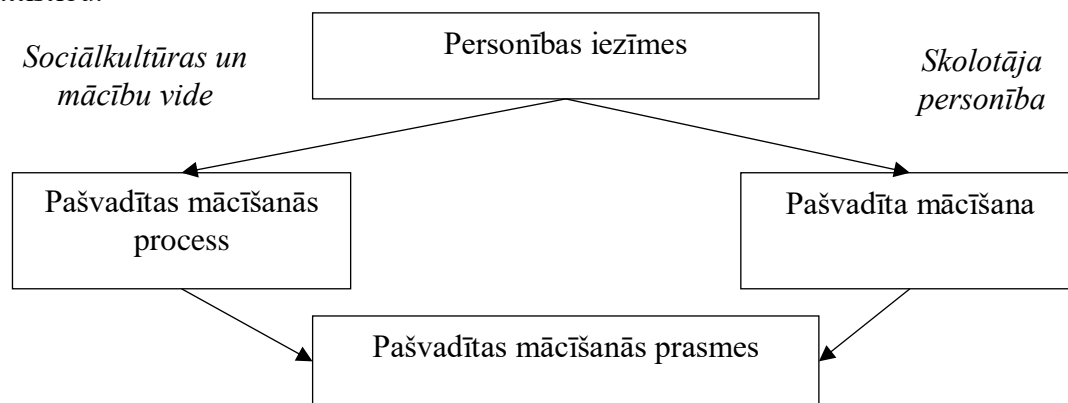
Šajā kontekstā novatoriska un saistoša šķiet Lean pieeja, kas burtiski tulkojama kā “saudzīgās ražošanas” sistēma, kurā galvenais uzsvars likts uz “cīņu” ar nevajadzīgiem zudumiem dažādos procesos un pieskaņošanas bērnu un skolotāju vajadzībām reālajā laikā [10]. Tās adaptētā versija izglītības iestādēm sasaucas ar Skola2030 ekspertu izvirzītajām konstruktīvisma pieejas izglītībā idejām [8], kas nosaka iespēju to adaptēt arī Latvijas pirmsskolas pedagoģiskajam principam. Latvijā izglītības jomā šī pieeja nav adaptēta.

Raksta mērķis ir izziņāt Lean pieejas izmantošanas iespējas pirmsskolas mācību vides pilnveidošanā bērnu pašvadītas mācīšanās sekmēšanai.

SVARĪGĀKĀS ATZIŅAS TEORIJĀ UN PRAKSĒ. BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Vispirms nepieciešams definēt pašvadītas mācīšanās jēdzienu un izpausmes pirmsskolas izglītības posmā, kas ļautu noteikt, kā adaptējami Lean principi. Saskaņā Skola2030 ekspertu piedāvāto definīciju “pašvadīta mācīšanās ir apzināta spriešana, reflektēšana par savām mācīšanās darbībām un spēja vadīt savu mācīšanos jebkurā dzīves situācijā, kontekstā” [5, 25].

Pašvadītu mācīšanās izglītībā var uzlūkot vienlaikus gan par procesu, gan par mērķi. Pirmajā gadījumā pašvadīta mācīšanās tiek uzskatīta par procesu, kurā izglītojamie uzņemas atbildību par savu mācīšanos un kontrolē to, savukārt otrajā gadījumā pašvadīta mācīšanās tiek uzskatīta par izglītības mērķi, kas koncentrējas uz izglītojamo tieksmi pēc pašvirzības un nodrošina mūžizglītības spējas. Apvienojot gan procesa, gan mērķa perspektīvas vienotā modeli, pētnieki [7] tiecas vienotā modelī sasaistīt mācību procesu un bērna personības īpašības (sk. 1.att.). Būtiska nozīme ir mācību videi, kura atbalsta vai kavē pašvadītas mācīšanās prasmju attīstību.

1.att. Pašvadītas mācīšanās prasmju apguves modelis

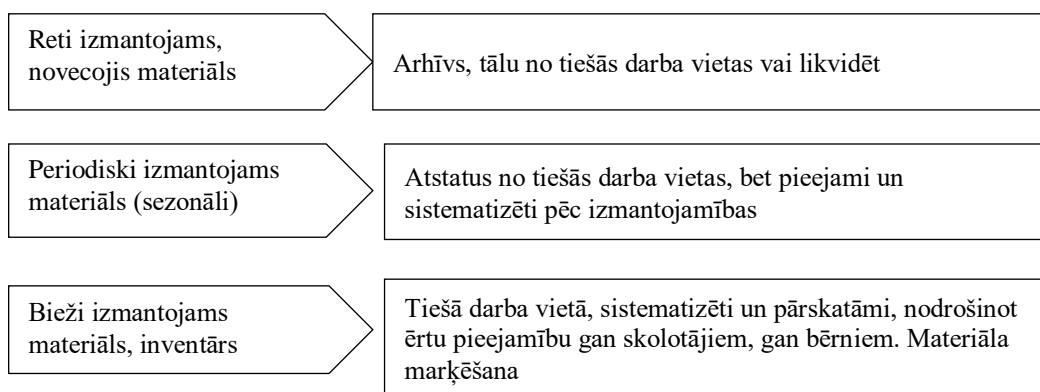
Mācību vide attiecas uz dažādām fiziskajām vietām, kontekstiem un kultūrām, kurās bērni mācās [4]. A. Bates, atsaucoties uz šo definīciju, norāda, ka šis termins ietver arī kultūras aspektu – vidē vadošo ētiku un īpašības, tostarp to, kā indivīdi mijiedarbojas savā starpā un izturas cits pret citu, kā arī veidus, kā skolotāji var organizēt izglītības vidi, lai atvieglotu mācīšanos [2]. Nepieciešamas uzsvērt, ka mācību vide vienlaikus ir arī skolotāja darba vide. Ja tā neatbilst skolotāja vajadzībām, tad no tā cieš kopējie rezultāti.

Pašvadītas mācīšanās kontekstā pirmsskolas izglītības posmā mācību vides veidošanā ir jāņem vērā attiecīga vecumposma bērnu vajadzības. Bērni šajā vecumā daudz kustas, var būt strauji un neapdomīgi, kas paaugstina drošības prasības pret vidi. Drošības apsvērumi ir ļoti svarīgi, gan no bērna brīvas pārvietošanās un rotaļu viedokļa, gan no darbību ar rotaļlietām viedokļa [3]. Vienlaikus ir svarīga materiālu pieejamība un sistematizācija, kas pašiem bērniem ir saprotama.

Pedagoģes K. Lapiņa [6] un S. Feinberga [3] izdala virkni mācību vides veidošanas nosacījumus, kuri atbilstu pašvadītas mācīšanās principiem. No tiem svarīgākie ir mācību vides drošums un pārskatāmība, mācību centru satura dinamiskums, materiālu pieejamība, vides nepārblīvēšana ar materiāliem, kas apgrūtinātu vajadzīgā atrašanu. Šie mācību vides aspekti ir iekļaujami vienotā Lean modelī, uzlabojot pirmsskolas mācību vidi pašvadītas mācīšanās sekmēšanai. Šajā kontekstā Lean pieeja definējama kā pārvaldības prakses kopums, lai uzlabotu organizācijas darbības efektivitāti, novēršot “atkritumus”, respektīvi, lietas un procesus, kas patērē laiku un resursus, taču nerada vērtību un nav saistīti ar mērķu sasniegšanu [1].

Lai atbalstītu minētos vides aspektus, ir izmantojama Lean pamatprincipi, starp kuriem svarīgi izcelt šķirošanu un mācību vides vizualizāciju, kas ietver gan pašvadības, gan drošības aspektus.

Šķirošana ir darba vietas sakārtošana saskaņā ar principu “tieši laikā” [9]. Šķirojot materiālus, izmantojams lietojuma biežuma un atbilstības vērtībām nosacījums (sk. 2.att.).

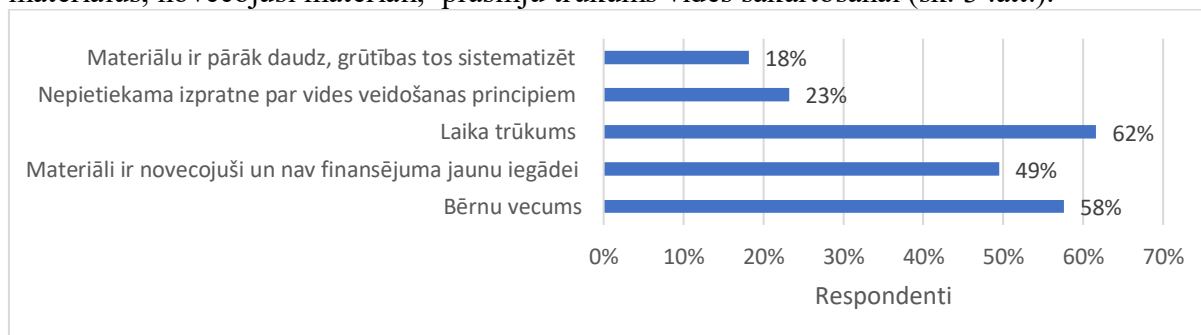
2.att. Materiālu šķirošanas principi pirmsskolas mācību vidē

Lai bērnam vide būtu pieejama un saprotama, ir nepieciešams maksimāli izmantot dažādus vizualizācijas elementus, piemēram, krāsu celiņi uz noteiktām vietām, izmantojot ērti nolāsāmus simbolus, ģērbšanās shēmas ģērbtuvēs, roku mazgāšanas shēmas vannas istabā un tamlīdzīgi.

Vizualizācija nepieciešama arī skolotājiem – tā ir dažādu materiālu marķēšana, kas ļautu maksimāli ātri sagatavoties nodarbībām un atrast nepieciešamos materiālus. Šo iemeslu dēļ nepieciešams izziņāt skolotāju viedokli.

PĒTĪJUMA REZULTĀTI UN TO IZVĒRTĒJUMS. RESULTS AND THEIR EVALUATION

Pētījuma ietvaros veikta skolotāju aptauja un pirmsskolas izglītības iestāžu administrācijas aptaujas, kas ļāva atklāt galvenās problēmas, kuras aktuālas mācību vides pilnveidošanas kontekstā. Izstrādājot mācību vides pilnveides modeli pēc Lean principiem, noteikti ir jāņem vērā pastāvošie traucēkļi un grūtības, ar kādiem saskaras skolotāji. Viens no svarīgākajiem kavēkļiem tika norādīts laika trūkums (61%), kam seko uzskats, ka bērnu vecums neatbilst pašvadīta mācīšanās procesa nodrošinājumam (58%), kas var liecināt par nepietiekamu izpratni par pašvadītas mācīšanās jēdzienu un saturu pirmsskolas vecumā. Noteikti uzmanība ir pievēršama tiem aspektiem, ar kuriem “cīnās” Lean – grūtības sistematizēt materiālus, novecojuši materiāli, prasmju trūkums vides sakārtošanai (sk. 3 .att.).

3. att. Mācību vides atbilstoši pašvadītas mācīšanās vajadzībām uzlabošanu kavējošie aspekti (n=100)

Skolotāju aptaujas rezultāti ļāva secināt, ka nepieciešams veidot sistēmu, kā sistematizējami materiāli un papildināmi krājumi, lai izvairītos no mācību vides nepārskatāmības un pieblīvējuma ar liekiem un novecojušiem materiāliem.

Balstoties uz pirmsskolas izglītības iestāžu administrācijas pārstāvju intervijas rezultātiem, secināms, ka galvenais akcents ir liekams uz aktuālo problēmu risināšanu, tās ir saistītas ar vides pieejamību, drošību bērniem un esošo materiālu sistematizēšanu, kas atvieglotu gatavošanos nodarbībām, tādejādi mazinātu laika zudumus. Lai arī administrācija pauž pozitīvu un atbalstošu attieksmi, ir ļoti svarīgi veidot “saudzīgu” ieviešanu, kas būtiski nepaaugstinātu skolotāju slodzi un attiecīgi nepalielinātu stresu, kas varētu negatīvi ietekmēt mācību procesu.

KOPSAVILKUMS. CONCLUSION

Viena no mūsdienu izglītības prioritātēm ir pašvadītas mācīšanās prasmju veidošana visos izglītības posmos. Tas ir paveicams, ja bērnam tiek nodrošināta atbilstoša vide, kas atbilst pieejamības un drošības nosacījumiem. Liela nozīme ir materiālai (mācību materiālu un līdzekļu) videi, tomēr, uzkrājoties materiāliem, nereti vide kļūst pieblīveta, kas kavē bērna pašattīstību, turklāt daudz materiālu padara vidi nepārredzamu, kas negatīvi ietekmē drošības jautājumus.

Lean principi ir izmantojami šīs vides sakārtošanā. Pilnai principu adaptācijai pirmsskolas izglītības posmā nepieciešams ilgāks laika posms.

LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS. REFERENCES

1. ASQ (2023). What is LEAN? *Quality Glossary Definition*. Retrieved from: <https://asq.org/quality-resources/lean>
2. Bates A. W. (2019). Teaching in a Digital Age. Retrieved from: <https://opentextbc.ca/teachinginadigitalage/>
3. Feinberg, S. (2010). Designing Space for Children and Teens in Libraries and Public Places. Chapter 10: Play and the Learning Environment. pages 256 – 285. Available here: https://www.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/53567_ch_10.pdf
4. Glossary of education reform (2023). Learning environment. Retrieved from: <https://www.edglossary.org/learning-environment/>
5. Kārklīņa, G., Lauka, A., Lazdiņa, S. (2020). Caurviju p897 rasmus pirmsskolā. Metodiskais līdzeklis pirmsskolas skolotājam. Rīga: VISC
6. Lapiņa, K. (2020). Pašvadīta mācīšanās bērnudārzā. Vērtīgas idejas pedagogiem. Iegūts no: <https://happykids.lv/lv/dialogs/pasvadita-macisanas-bernudarza-vertigas-idejas-pedagogiem/>
7. Nasri, N., & Mansor, A. (2016). Teacher Educators' Perspectives on the Sociocultural Dimensions of Self-Directed Learning. *Creative Education*. 07. 2755-2773. DOI:10.4236/ce.2016.718257
8. Oļiņa, et al. (2018) Mācīšanās lietpratībai. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
9. Skalberga, I., Kaļķis H., Roja, Ž. (2022). Lean organizēta darbavieta: 6S. Rīga: Latvijas Ergonomikas biedrība.
10. Tilfarlioglu, F. (2017). A new method in education: Lean. *Turkish Studies*. 6. 811-816. DOI: 10.7827/TurkishStudies.11489. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/316147953_A_new_method_in_education_Lean

SOCIĀLĀ DARBINIEKA LOMA KOPIENAS AKTIVIZĒŠANĀ UN AKTIVIZĒŠANAS METODES SIGULDAS NOVADĀ

Sintija Lāma, Latvija,
Baltijas Starptautiskā Akadēmija, Rīgas filiāle,
Profesionālā maģistra studiju programma „Sociālais darbs”,
Sintija.lama@sigulda.lv
Zinātniskais vadītājs: Mg.sc.soc. Ainārs Judeiks

ANOTĀCIJA

Pētījuma mērķis ir izpētīt sociālā darbinieka lomu sociālajā darbā, lai palīdzētu sociālajam darbiniekam kopienas aktivizēšanā un attīstībā pēc COVID 19 pandēmijas. Pētījuma mērķa īstenošanai tika izmantota literatūras un citu avotu analīze un jauktā pētījumu metodoloģija. Pētījumā piedalījās Siguldas novada iedzīvotāji izmantojot kvantitatīvo metodi – anketēšanu, kā arī kvalitatīvo pētniecības metodi - klātienē intervijas. Pētījuma rezultāti parāda, kāds ir Siguldas novada kopienas pašaktivizēšanās resurss un vajadzības, un kāda loma ir sociālajam darbiniekam šajā procesā.

Atslēgas vārdi: Siguldas novads, kopienas vajadzības, resursi, attīstība, sociālais darbs

ABSTRACT

The goal of this study is to explore the role of the social worker in social work to support community development after the COVID 19 pandemic. To achieve the research objective, analysis of literature and other sources and mixed research methodology were used. The study involved the residents of Sigulda using a quantitative method – a questionnaire survey along with a qualitative research method via face-to-face interviews. The results of the research show the required resources and needs for self-activation of the community of Sigulda municipality and what is the role of the social worker in this process.

Keywords: Sigulda county, community needs, resources, development, social work

IEVADS. INTRODUCTION

Siguldas novadā ir vērojama kopienu samazināta aktivitāte, salīdzinoši ar laiku pirms COVID 19 pandēmijas. Pārtraukušas savu darbību vairākas NVO un pašpalīdzības grupas. Sociālo problēmu mazināšanai kopienas attīstībai ir būtiska nozīme, lai veicinātu socializēšanos, kā rezultātā uzlabotu kopienas fizisko un garīgo veselību.

Pēc Islamic Azad University 2022. gadā veiktā pētījuma datiem secināts, ka Covid-19 pandēmijas krīze ir izraisījusi plašus nemierus sabiedrībā un bezprecedenta izmaiņas dzīvesveidā, darbā un sociālajā mijiedarbībā. Pieaugošā sociālā distance ir smagi ietekmējusi cilvēku attiecības. Hoseinzalehs, Zareipora un Baljani [1] savā pētījumā secina, ka COVID19 vīrusa pandēmijas (2020.-2022. gads) pasākumi vīrusa pārnesšanas ķēdes pārtraukšanai un pandēmijas kontrolei ir radījuši lielas problēmas ekonomiskajā, sociālajā, politiskajā un psiholoģiskajā jomā, un skārusi miljardus cilvēku visā pasaulē.

Sociālo problēmu mazināšanai pēc pandēmijas, kopienas attīstībai ir būtiska nozīme, jāveicina sociālā integrācija, kas palīdzētu uzlabot kopienas fizisko un garīgo veselību. Siguldas novada pašvaldībai vietējās kopienas ir nozīmīgs resurss, kā arī NVO apvieno iedzīvotājus, kuri ir aktīvi, motivēti iesaistīties, kuri pārzina attiecīgās vietas jautājumus, bieži vien ir tajos iedziļinājušies vairāk kā pašvaldība. Arī Pašvaldības likuma 58. pants [2] paredz iedzīvotāju teritoriālo konsultatīvo padomju veidošanu, lai nodrošinātu vietējo kopienu iedzīvotāju interešu pārstāvību un pašvaldības teritorijas attīstību, veicinot iedzīvotāju savstarpējo sadarbību un saskaņotu rīcību kopējām labumam.

Kopienas attīstībā sociālajam darbiniekam ir būtiska loma, jo viņš bieži kalpo kā savienošais elements starp kopienas locekļiem un veicina tās ilgtspējīgu izaugsmi. Būtiski izprast, kuras kopienas aktivizēšanas metodes ir efektīvas, izpētīt citu kopienu praktisko piemēru un veicot rezultātu salīdzinājumu.

Pētniecības jautājums: Kādas metodes sociālajam darbiniekam jāpielieto Siguldas novada kopienas aktivizēšanā un attīstībā?

Pētījuma mērķis: izpētīt sociālā darbinieka lomu kopienas darbā un izstrādāt vadlīnijas, lai palīdzētu sociālajam darbiniekam kopienas aktivizēšanā un attīstībā.

Pētījumā izmantotās metodes:

1. Teorētiskā pētniecības metode: zinātniskās literatūras izpēte un analīze;
2. Kvantitatīva pētniecības metode: anketēšana;
3. Kvalitatīvā pētniecības metode: tiešā individuālā intervija;
4. Datu apstrādes metode: iegūto datu reducēšana jeb apstrāde;
5. Datu analīzes metode: iegūto datu atspoguļošana un grupēšana.

SVARĪGĀKĀS ATZIŅAS TEORIJĀ UN PRAKSĒ. BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Definīcijas un skaidrojumi terminam “kopiena” ir atrodami vairāku autoru darbos. Piemēram Tvelvetriiss (2002) kopienas attiecina uz cilvēkiem, kas dzīvo noteiktā ģeogrāfiskā teritorijā, vai uz personu grupām ar īpašām vajadzībām [3]. Arī Mizrahi un Deivis (2008) skaidro līdzīgi, ka kopiena ir sociāla sistēma, kur noteiktā ģeogrāfiskā teritorijā dzīvo vienota cilvēku grupa, kurus vieno vienādas intereses, apkārtējā vide, problēmas. Katrs no iedzīvotājiem identificē sevi gan kā individualitāti, gan kā daļu no grupas [4]. "Kopiena" ir cilvēku grupa, kas dzīvo kopā un veido ciešu savstarpējo saikni, daloties kopīgās vērtībās, tradīcijās un interesēs. Dažādiem autoriem "kopiena" var nozīmēt dažādas lietas, piemēram, ģeogrāfisku teritoriju vai iedzīvotāju savstarpējo mijiedarbību.

Būtiski ir izprast kopienas vajadzības, mērķus un iespējas. Kopienas attīstības centrālais princips ir vietējo iedzīvotāju iniciatīvas, iesaistīšanās un dalība, kas veido visu procesa pamatu.

Minētie pamatelementi attiecībā uz kopienas attīstību ir piemēroti indivīdiem, kuriem ir kopīga dzīves vieta. Šajā pētniecības darbā autore izmanto kopienas jēdzienu, kurš jāsaprot kā sociāla kopība, kuru vieno piederība dzīvesvietai (piemēram, ciemam, pilsētas apkaimē, mazpilsētai, lauku apvidum), kopīgas intereses (piemēram, dabas aizsardzība, senioru apvienība).

Analizējot zinātnisko literatūru autore secina, sociālais darbs kopienā un kopienas sociālais darbs ir saistīti jēdzieni, bet arī atšķiras. Sociālais darbs kopienā ietver vispārīgu sociālo darbu, kas tiek veikts ar konkrētām kopienām vai grupām, lai uzlabotu to labklājību, atbalstītu to vajadzības un veicinātu sociālo taisnīgumu. Savukārt kopienas sociālais darbs ir vērsts uz konkrētas kopienas vai sabiedrības daļas vajadzībām un problēmām, pievēršot uzmanību konkrētajai kopienai un tās kultūras, vērtību un vajadzību kontekstam. Kopienas sociālais darbs bieži vien tiek veikts lokālajā līmenī, strādājot ciešā sadarbībā ar kopienas locekļiem, lai izstrādātu un īstenotu risinājumus, kas atbilst konkrētajām vajadzībām un apstākļiem. Tādējādi, lai gan abos gadījumos tiek veikts sociālais darbs kopienā, kopienas sociālais darbs ir vērsts uz konkrētu kopienas vai sabiedrības daļu, tādējādi pielāgojot pieeju un risinājumus šai konkrētajai kopienai.

Kopienas aktivizēšanā svarīga loma ir sociālajam darbiniekam, kurš “savieno” kopienas un sekmē kopienas attīstības ilgtspējas potenciālu. Tādēļ nepieciešams noskaidrot, kādas kopienas

aktivizēšanas metodes ir “iedarbīgas”, izpētot citu kopienas aktivizēšanas metožu modeļu praksi un salīdzināt rezultātus.

Pandēmijas seku ietekme ir vērojama arī Siguldas novadā, cilvēkiem ir grūti atsākt aktivizēties kopienas ietvaros. Nepieciešamas lielas pūles, lai aktivizētu kopienu. Ne visas iedzīvotāju grupas ir gatavas darboties un līdzdarboties. Pozitīvi ir tas, ka vēlme un vajadzības tomēr ir. To pierāda Siguldas novada pašvaldības veiktā elektroniskā un klātienē aptauja Sunīšu ciemā, Krimuldas pagastā 2022.gadā pirms Sunīšu Kopienas centra atvēršanas, lai sāktu izprast iedzīvotāju vēlmes un vajadzības. Aptaujas dati lika saprast, šāds pētījums ir jāveic visā Siguldas novada kopienā. Ir jāizpēta kopienas resursi attīstības potenciālam un kādas metodes nepieciešamas pielietot tās aktivizēšanai, un izmatošanai sociālā darba praksē. Lai gan daudzi sociālie darbinieki risina individuālas problēmas, daži sociālie darbinieki skatās uz plašāku ainu. Sabiedrības sociālais darbs koncentrējas uz jautājumiem, kas skar lielākas cilvēku grupas. Šīs problēmas bieži ir sarežģītas un dažkārt arī politiski neērtas, taču kopienas sociālais darbs ir process, kas ļauj apkaimes locekļiem “atdzīvināt” savas kopienas.

PĒTĪJUMA REZULTĀTI. RESULTS AND THEIR EVALUATION

Pētījuma rezultātu atspoguļošanai visu respondentu grupu atbildes parādītas salīdzinājumā. Lai identificētu iedzīvotāju gaidas no sociālajiem darbiniekiem un pašas kopienas, aptaujā iekļauti vairāki gan daļēji slēgtā, gan atvērta tipa jautājumi.

Analizējot Kuskellija un Makkaskana (2018) pētījumu, rezultāts parādīja, ka iestādēm ir jāiekļauj kopienu sociālie darbinieki to darbības centrā, lai veicinātu kopienas iesaistīšanos un cilvēku spēcīgu līdzdalību [5]. Savukārt Paulas (2016) Pētījuma gaitā tika konstatēts, ka Latvijā kopienas jēdziens nav iesakņojies, ikdienas komunikācijā tas tiek lietots reti, lai arī piederība vietējai sabiedrībai un darbošanās tās labā pastāv. Tas norāda uz to, ka analizējot rīcībspēju kopienās, pēc iespējas precīzāk jānodedinē tās robežas [6].

Kraukles (2022.) veidotajā metodiskajā materiālā Ķekavas novada nevalstiskajām organizācijām ir minēts, ka kopienu aktivizēšanās, tāpat kā visas sabiedrības līdzdalība un motivācija neizriet no normatīvā regulējuma vai izveidotām formālām institūcijām. Motivācijai sadarboties jānāk no iedzīvotāju kopienu, pašvaldības darbinieku intereses sadarboties un atbildības sajūtas par savu dzīvi apkaimē un visas pašvaldības dzīves kvalitāti [7].

Autores pētījuma rezultāti parāda, ka 76 % Siguldas novada iedzīvotāju izjūt kopienas sajūtu, kas norāda uz to, ka kopiena ir diezgan saliedēta. 90% aptaujāto atbildēja, ka šo sajūtu veicina kopīgie pasākumi un aktivitātes, kā arī dzimtas saknes un kaimiņi. Taču ir iemesli, kas tomēr traucē izjust šo piederību, kā piemēram dažādas nacionalitātes mazajos pagastos, kautrīgums, laika trūkums kopīgām aktivitātēm un nevēlēšanās. Iedzīvotāju informētība par atbalstu krīzes situācijās ir 57% respondentu, kā galvenos atbalsta sniedzējus minot sociālo darbinieku, ģimenes ārstu un radus, kaimiņus. Savu bezatbildības atbalstu kopienas aktivizēšanā gatavi sniegt 97% aptaujāto, tas liecina par resursa esamību, taču ir nepieciešams šos iedzīvotājus aicināt, iedrošināt, atbalstīt, dot iespēju un motivāciju realizēties. Tas arī liecina par iedzīvotāju gatavību sadarboties ar sociālās jomas speciālistiem kopienas attīstībā. Jāmin, ka šis atbalsts, secinot no atvērta tipa jautājumu atbildēm, ir vēsts uz visām vecuma grupām.

Siguldas novada pašvaldība no sava puses sniedz atbalstu kopienas attīstībai, veidojot kopienas centrus, kas ir kā platforma dažādām vecuma grupām - aktivitātēm, lai veicinātu iedzīvotāju pašorganizēšanos. Aicina iedzīvotājus uz diskusijām, kā piemēram “Ideju kafejnīca”, “Sinerģija” u.tml. Organizē bezmaksas sporta, veselības veicināšanas, radošos un kultūras pasākumus. Kā arī gatava atbalstīt kopienas iniciatīvas ar pieejamajiem Siguldas novada pašvaldības resursiem.

SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI. CONCLUSIONS

Pēc COVID 19 pandēmijas Siguldas novada kopienas aktivitāte ir mazinājusies salīdzinot ar laiku pirms pandēmijas.

Sociālo problēmu mazināšanai pēc pandēmijas, kopienas attīstībai ir būtiska nozīme, lai veicinātu socializēšanos, kā rezultātā uzlabotu kopienas fizisko un garīgo veselību.

Siguldas novada pašvaldībai vietējās kopienas ir nozīmīgs resurss, jo šīs organizācijas apvieno iedzīvotājus, kuri ir aktīvi, motivēti iesaistīties, kuri pārzina attiecīgās vietas jautājumus, bieži vien ir tajos iesaistījušies vairāk kā pašvaldība.

Motivācijai sadarboties jānāk no iedzīvotāju kopienu, pašvaldības darbinieku intereses sadarboties un atbildības sajūtas par savu dzīvi apkaimē un visas pašvaldības dzīves kvalitāti.

Kopienas sajūta Siguldas novadā ir diezgan izteikta, jo 76% iedzīvotāju to izjūt, kas norāda uz kopienas saliedētību.

Lielākā daļa aptaujāto atzīst, ka kopienas sajūtu veicina kopīgie pasākumi, aktivitātes, kā arī ciešas attiecības ar dzimtu un kaimiņiem.

Dažādu faktoru dēļ daļa iedzīvotāju joprojām neizjūt piederības sajūtu, tai skaitā dažādu nacionalitāšu klātbūtne, kautrīgums un laika trūkums kopīgām aktivitātēm.

Informētība par atbalsta iespējām krīzes situācijās ir salīdzinoši zema, un tikai 57% respondentu zina par šādu atbalstu, galvenie atbalsta sniedzēji ir sociālie darbinieki, ģimenes ārsti un radnieki.

Lai gan 97% aptaujāto ir gatavi sniegt savu bezatlīdzības atbalstu kopienas aktivizēšanā, ir nepieciešams veicināt motivāciju un atbalstīt viņus izmantojot "Sociālo akciju" un "Klientu resursu aktivizēšanas" metodes.

Siguldas novada pašvaldība aktīvi veicina kopienas attīstību, izveidojot kopienas centrus un piedāvājot dažādas aktivitātes dažādām vecuma grupām.

Autores veiktā pētījuma rezultātā atlasītos kopienas aktivizēšanas kritērijus ir jāiemēģina praksē, lai varētu izvērtēt metožu perspektīvu un ilgtspēju darboties.

Siguldas novada pašvaldībai ir jāiekļauj kopienu sociālie darbinieki, kopienas darbības centrā, lai veicinātu kopienas iesaistīšanos un cilvēku līdzdalību.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN CITU AVOTU SARAKSTS. REFERENCES

1. Hosseinzadeh P., Zareipour M., Baljani E. and Moradali M.R., «Nationla Library of Medicine,» Islamic University, 28 3 2022. [Tiešsaiste]. Available: <https://revistas.udea.edu.co/index.php/iee/article/view/34> [Piekļūts 11 4 2024].
2. Saeima, «Pašvaldību likums 58. pants,» Latvijas vēstnesis, Rīga, 2023.
3. Twelvetrees, A., in *Community Work*, New York., Palgrave, 2022, p. 210..
4. Mizrahi, T., Davis, E.L., in *Encyclopedia of Social Work*, UK, Nasw press Oxford University press, 20
5. Cuskelly K, McCann T, & Murphy N., "Partnership Approaches to Address the Impacts of Environn Social, and Economic Injustices on Mental Wellbeing with the Traveller Community in Ireland,' *Workbook for Global Social Workers and Educators Volume 2*, Ireland, 2018, pp. 156-170.
6. Paula, L., «Kopienų rīcībspēja lauku attīstībā. Promocijas darbs socioloģijas nozarē.,» Latvijas Univer Rīga, 2018.
7. Kraukle I., «Projekts „Ceļa karte iedzīvotāju kopienu stiprināšanai”,» %1 *Kopienų- pašvaldības sada. vadlīnijas, pašvaldības atbalsta instrumenti kopienu attīstībai.*, Rīga, 2022.

SENIORU SOCIĀLO PROBLĒMU RISINĀJUMI LAUKU KOPIENĀS LATGALES REĢIONĀ

Tatjana Narele

Latvija

Baltijas Starptautiskā Akadēmija, Daugavpils

Maģistrantūra, Sociālā Labklājība

tatjana_narele@inbox.lv

Zinātniskais vadītājs: Mg.sc.soc. Agrita Lujāne

ANOTĀCIJA

Pētījuma tēma „Senioru sociālo problēmu risinājumi lauku kopienās Latgales reģionā”. Darba tiek pētīta iedzīvotāju novecošana, sociālās vides ietekme uz senioriem, senioru vajadzības, sociālās problēmas, sociālā darba metodes un teorijas, starpprofesionāļu un starpinstitucionālā sadarbība, sociālā darbinieka loma, normatīvo aktu analīze sociālajam darbam ar senioriem, sociālais darbs ar senioriem ārzemēs. Analītiskajā daļā tiek veikta esošās situācijas izpēte sociālo problēmu risināšanā Latgales reģionā.

Atslēgas vārdi: seniori, sociālais darbs, sociālās problēmas

ABSTRACT

The theme of a research paper is "Senior Social Problems in Rural Communities in Latgale Region". The aging of the population, the impact of the social environment on seniors, their needs, social problems, social work methods and theories, interprofessional and interinstitutional cooperation, role of a social worker, analysis of normative acts for social work with seniors and social work with seniors abroad has been examined in the theoretical part of the paper. The analytical part contains an analysis of the current situation in social problem solving in the Latgale region.

Keywords: seniors, social work, social problems

IEVADS. INTRODUCTION

Eiropas straujā iedzīvotāju novecošanas tendence ir aktuāla problēma gan Latvijā, gan Latgalē.

Cilvēkam novecošana ir bioloģisks process, kura laikā notiek fizioloģiskas un psiholoģiskas izmaiņas, kas apgrūtina veca cilvēka ikdienu. Parādās psihiskās īpatnības tādas kā konservatīvisms, noslēgšanās un pesimisms, mazāk interesē nākotne. Tam par iemeslu var būt ne tikai organisma bioloģiskā novecošana, bet dažādas slimības un sociālie stresī, tuvu cilvēku un ģimenes atbalsta zaudējums. Senioriem ir nepieciešams justies vajadzīgiem un piederīgiem, bet ņemot vērā mūsdienas straujo dzīvesveidu, ģimene ne vienmēr spēj sniegt pietiekami daudz uzmanības un saskarsmes. Tāpēc seniori ir jāiesaista sabiedrības aktivitātēs, lai ilgāk nodrošinātu viņiem piederības sajūtu, lai viņi izprastu jauno laiku, kā arī jāievieš jauni sociālie pakalpojumi veciem cilvēkiem, akcentējot viņu problēmas un to risināšanas veidus.

Pētījuma mērķis: teorētiski analizēt un praktiski pētīt sociāla darba specifiku ar senioru grupu lauku kopienās Latgales reģionā, identificēt sociālās problēmas.

SVARĪGĀKĀS ATZIŅAS TEORIJĀ UN PRAKSĒ. BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Latvijā par senioriem jeb pensionāriem tiek dēvētas personas, kuras saņem valsts vecuma pensiju un ir beiguši aktīvās darba gaitas. Pēc darba gaitu beigšanas sākas cits periods, kas sev līdzi atnes pārmaiņas – ne tikai viņa fiziskajā ķermenī, bet arī garīgajā jomā. Novecošanās var ietekmēt gan izziņas spējas, gan individualitāti un reizēm pat uzvedību. Tomēr jāpiemin, ka daudzas pārmaiņas, kas skar tieši garīgo pusi, nav tieši saistītas ar novecošanas procesu, bet

bieži vien rodas kādu pārslimotu vai esošu slimību dēļ. Tāpēc ļoti svarīgi ir prast palīdzēt veciem cilvēkiem un izprast viņu vajadzības un problēmas.

Seniora personību raksturo viņa statuss sabiedrībā, vērtību sistēma, profesija. Tāpat nozīmīgs ir viņa dzīves ceļš. Ne katra cilvēka dzīves gājums ir viegls, ne katram piemīt izcilas spējas un ir bijusi iespēja iegūt labu izglītību, tomēr katrs vēlas laimīgas vecumdienas. Diemžēl senioriem bieži jāsaikar ar dažādām problēmām, kas saistītas gan ar vecuma dabiskajām īpašībām, gan sabiedrības vienaldzīgo un pat negatīvo attieksmi pret sevi, gan nespēju apmierināt savas vajadzības.

Faktori, kas visbiežāk izraisa senioru problēmas: organisma fizioloģiskā lejupslīde, sociālās un psiholoģiskās neatkarības zuduma sajūta, sociālā statusa un lomu zuduma izjūta, pretrunas starp paaudzēm, vientulība [7].

Indiešu pētnieks M. Amiri ir veicis pētījumu un noskaidrojis, ka galvenās problēmas, ar kurām sastopas seniori ir finansiālo līdzekļu trūkums, slikta veselība, slimības, emocionālā atbalsta trūkums pēc pensionēšanās vecuma, laulātā zaudējums, liels brīvais laiks, sociālā izolācija, fiziskā un finansiālā atkarība no ģimenes locekļiem, dzīvesvieta, psiholoģiskās problēmas, mobilitātes trūkums [19].

Runājot par lauku ļaudīm, bieži vien šie cilvēki līdz sirmam vecumam dzīvo savās lauku mājās, viņu sociālā izolētība ir ļoti augsta, jo savas mājas viņi praktiski neatstāj un labākajā gadījumā kontaktus uztur tikai ar tuvākajiem kaimiņiem.

Lauku reģionos sociālajam darbiniekam ir daudz lielāka loma klientu dzīvē. Katra pašvaldība individuāli izvērtē, kāda sociālā palīdzība un sociālie pakalpojumi ir nepieciešami dzīves kvalitātes uzlabošanai. Sociālais darbs lauku kopienā atšķiras no sociālā darba pilsētvidē. Galvenokārt, tas atšķiras ar resursu un infrastruktūras pieejamību. Sociālā darbinieka profesionālā darbība ir vērsta uz to, lai panāktu un veicinātu indivīda sociālo problēmu praktisku risinājumu un viņa dzīves kvalitātes uzlabošanu, iekļaušanu sabiedrībā, spēju palīdzēt pašam sev.

PĒTĪJUMA REZULTĀTI. RESULTS AND THEIR EVALUATION

Pētījumā izmantotās metodes: specialās teorētiskās literatūras analīze, statistisko datu analīze, normatīvo aktu analīze, anketēšana, daļēji strukturētās intervijas, salīdzināšana, secinājumu izdarīšana.

Sociālajos dienestos tiek veikts darbs ar senioriem, tiek sniegtas nepieciešamās konsultācijas, palīdzība un aprūpes pakalpojumi, atkarībā no noteiktās problēmas un klientu vajadzībām. Bieži seniori lauku kopienās ir tie, kuri nelūdz palīdzību institūcijās, kas liedz sociālajiem dienestiem nodrošināt palīdzību šai mērķa grupai. Tāpēc ir svarīgi, ka sabiedrība iejaucas un informē speciālistus par cilvēkiem, kuriem nepieciešama aprūpe un palīdzība.

Pētījuma laikā tika anketēti 89 seniori, vecuma no 60 līdz 90 gadiem, kuri dzīvo lauku kopienā, Latgales reģionā un intervēti 18 sociālie darbinieki.

Autore, analizējot teorētisko literatūru un veicot pētījumu par senioru sociālo problēmu risinājumiem lauku kopienās Latgales reģionā, tika izdalītas galvenās sociālās problēmas senioriem. Nozīmīgākās problēmas: vientulība, atstumtība, komunikācija, infrastruktūras nepieejamība, noklusētas, slēptas atkarības (alkohola lietošana, smēķēšana), ģeogrāfiskais izvietojums (viensētas atrodas tālu viena no otras), veselības aprūpes pieejamība, mobilitāte, higiēnas nodrošināšana – viensētas, bez ērtībām, zems pašvērtējums.

Sociālajam darbiniekam jābūt vispusīgi izglītotam, lai pēc iespējas precīzāk noteiktu klienta galveno sociālo problēmu un atrastu pareizos sociālā gadījuma risinājuma veidus. Sociālā problēma ir tas, kas tiek uzskatīts par nevēlamu un rada diskomfortu ikdienas dzīvē. Sociālās problēmas katram nosaka individuāli. Sociālo problēmu varētu pielīdzināt slimībai. Kādam tā ir viegli ārstējama, bet kādam kļūst hroniska. Katras slimības ārstēšanai ir nepieciešami individuāli piemeklēti medikamenti. Tāpat arī sociālajā darbā - rezultāts tiek panāks ar

individuālu pieeju. Par vienu no svarīgākajiem resursiem, ko var izmantot, strādājot ar vecu cilvēku, ir starpprofesionāļu komandas darbs un starpinstitucionāla sadarbība.

Seniori izvēlas dzīvot saskaņā ar savām vēlmēm, iegribām, ieradumiem. Neskatoties uz to, ikviens grib dzīvot dzīvi pēc iespējas pilnvērtīgāk un laimīgāk, taču ir daudz faktoru, kas kļūst par iemeslu, lai tas izdotos. Tāpēc ir jādodomā par nosacījumiem un pasākumiem, kas veicinātu pilnvērtīgas, optimistiskas dzīves uzturēšanu līdz mūža nogalei.

Vairākos likumos ir atrunāts, ka personām, kuras vecuma vai fiziska rakstura traucējumu dēļ, nevar veikt ikdienas mājas darbus un savu personīgo ikdienas aprūpi ir jānodrošina nepieciešamie sociālie pakalpojumi, nepazeminot viņu dzīves kvalitāti. Taču ierobežoto finanšu resursu un pakalpojumu sniedzēju trūkuma dēļ, pašvaldības ne vienmēr spēj pilnā apmērā apmierināt pieprasījumu pēc šāda veida pakalpojumiem.

Ar katru gadu senioru skaits pieaug, tāpēc ir svarīgi analizēt sociālo pakalpojumu piedāvājumu valstī, pašvaldībā, atbilstoši senioru pieprasījumam un viņu vajadzībām.

KOPSAVILKUMS. CONCLUSION

Katram sociālajam darbiniekam jābūt apveltītam ar plašām un daudzpusīgām zināšanām, jāprot gan teorētiski, gan praktiski pielietot sociālā darba teorijas, savu un citu speciālistu pieredzi un zināšanas. Tāpat sociālajam darbiniekam savā darbā jāprot izmantot dažādas darba metodes, lai katra darbība, kas ir vērsta uz klientu, būtu efektīvāka un kvalitatīvāka.

Ņemot vērā demogrāfiskās tendences un darbaspējīgo iedzīvotāju migrācijas tendences Latvijā, pieaug risks, ka gados veciem cilvēkiem nebūs jaunākās paaudzes atbalsta un pieprasījums pēc sociālās aprūpes pakalpojumiem palielināsies. Sabiedrības novecošanās nosaka nepieciešamību izveidot tādu sociālās drošības, tai skaitā sociālo pakalpojumu, organizēšanas ilgtermiņa plānu, lai spētu nodrošināt sabiedrības locekļus ar atbilstošu atbalstu.

Brīvprātīgais darbs it sevišķi jauniešu vidū ir ļoti populārs, jaunieši aktīvi iesaistās šāda veida aktivitātēs, tādā veidā gūstot savu pirmo darba pieredzi. Sociālajā darbā būtu jāpievērš pastiprināta uzmanība brīvprātīgajam darbam. Būtu nepieciešams izstrādāt shēmu kā efektīvi izmantot brīvprātīgo darbu sociālajā darbā.

No intervijām ar profesionāļiem secināms, ka pastāvīgi nepieciešams veidot jaunas programmas senioru iekļaušanai sabiedrībā akcentējot viņu problēmas un to risināšanas veidus.

LITERATŪRAS UN CITU AVOTU SARAKSTS. REFERENCES

1. <https://likumi.lv/doc.php?id=225418> Civillikums: Pieņemts: 28.01.1937. Stājas spēkā: 01.09.1992. Publicēts: "Latvijas Vēstnesis", 41., 20.02.1937.
2. <https://likumi.lv/doc.php?id=68488> Likums: „Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums”: Pieņemts: 31.10.2002. Stājas spēkā: 01.01.2003. Publicēts: "Latvijas Vēstnesis", 168 (2743), 19.11.2002., "Ziņotājs", 23, 12.12.2002.
3. <http://www.likumi.lv/doc.php?id=36850> Likums: „Par sociālo drošību,” Pieņemts: 07.09.1995. Stājas spēkā: 05.10.1995. Publicēts: "Latvijas Vēstnesis", 144 (427), 21.09.1995., "Ziņotājs", 21, 02.11.1995.
4. <https://likumi.lv/doc.php?id=68488> Likums: „Par valsts pensijām” Pieņemts: 02.11.1995. Stājas spēkā: 01.01.1996. Publicēts: "Latvijas Vēstnesis", 182 (465), 23.11.1995., "Ziņotājs", 11. 01.12.1996.
5. <https://likumi.lv/ta/id/38048-par-valsts-pensijam>, Ministru kabineta noteikumi „Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem”, Pieņemts: 13.06.2017., Stājas spēkā: 01.07.1997. Publicēts: "Latvijas Vēstnesis", 126 (5953), 27.06.2017.
6. Centrālā statistikas pārvalde, Demogrāfija 2023, 2023., -36 lpp.
7. Dambe I., Jansone I., Sociālā rehabilitācija krīzes situāciju pārvarēšanā veciem cilvēkiem sociālās aprūpes institūcijā. PPSA „Aisma”, Rīga, 2013., -79 lpp.
8. Džordža Ž. Globāla novecošana – kāda ir sociālā darbinieka loma?. Dzīves jautājumi V. Zinātniski metodiskais rakstu krājums. SDSPA “Attīstība, Rīga, 2000. - 324 lpp.
9. Eiropas Parlaments, Sociālā Eiropa: Parlamenta veikums sociālās politikas jomā, 2023., [Skatīts tiešsaistē: 28.03.2024.] Izgūts no: <https://www.europarl.europa.eu/topics/lv/article/20170616STO77648/sociala-eiropa-parlamenta-veikums-socialas-politikas-joma>
10. Fišere A., Rancāne E., Niedrīte N., Starpprofesionāļu komandu un starpinstitūciju sadarbība sociālo problēmu risināšanā // Dzīves jautājumi, IV.- Rīga, SDSPA “Attīstība”, 1999., -86 lpp.

11. Gorlova D., Komandas izveidošana un funkcionēšana. // Dzīves jautājumi V. – SDSPA „Attīstība”, Rīga, 2000., -89 lpp.
12. Labklājības ministrija, Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar senioriem. [Skatīts tiešsaistē: 30.03.2024.] Izgūts no: <https://www.lm.gov.lv/lv/metodiskie-materiali-0#metodiskais-materials-socialajam-darbam-ar-senioriem>
13. Lagune Z., Plinta J., Vardarbība pret veciem cilvēkiem kā sociālā problēma, metodiskais līdzeklis, PPSC „AISMA” Rīga, 2016., -70 lpp.
14. Liepa B., Sociālo gadījumu vadīšanas problemātika sociālo pakalpojumu sniegšanā ģimenēm, „Jumi” Rīga, 2000., -136 lpp.
15. Sociālā darba pamatteorijas. [Skatīts tiešsaistē: 28.03.2024.] Izgūts no: <http://socialaisdarbs.blogspot.com/p/normal-0-false-false-false-lv-x-none-x.html>
16. Sociālā darbinieka profesijas standarts. [Skatīts tiešsaistē: 28.03.2024.] Izgūts no: <https://visc.gov.lv/profizglitiba/dokumenti/standarti/ps0079.pdf>
17. Svence G., Attīstības psiholoģija. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1999., – 158 lpp.
18. Viļuma L., Sistēmiskā teorija psihosociālajā konsultēšanā. [Skatīts tiešsaistē: 28.03.2024.] Izgūts no http://socialaisdarbs.blogspot.com/p/normal-0-false-false-false-lv-x-none-x_92.html
19. Žabicka A., Dzīves un nāves izpratnes veidošanās sociālās aprūpes centrā. [Skatīts tiešsaistē: 28.03.2024.] Izgūts no: <https://www.rsu.lv/zinatniskie-raksti/dzives-un-naves-izpratnes-veidosanas-socialas-aprupes-centra>
20. Amiri M., Problems Faced by Old Age People, The International Journal of Indian Psychology, 2018. [Skatīts tiešsaistē: 28.03.2024.] Izgūts no: <https://ijip.in/article-details/?dip=18-01-026-20180603>

SOCIĀLAIS DARBS AR DEVIANTAS UZVEDĪBAS PUSAUDŽIEM LATGALES REĢIONĀ

Tatjana Pavloviča, Latvija
Baltijas Starptautiskā Akadēmija, Daugavpils
Profesionālā maģistra studija programma "Sociālais darbs"
Zinātniskais vadītājs: Mg.sc.soc. Agrita Lujāne

ANOTĀCIJA

Pusaudžu deviance ir aktuāla sociāla problēma, kas negatīvi ietekmē visas sabiedrības drošību un labklājību. Tā var pusaudžus novest ne tikai pie nopietniem konfliktiem ar sabiedrību, bet arī pie likumpārkāpumiem. Pusaudžu deviantu uzvedību veicina sociālā un ekonomiskā nestabilitāte sabiedrībā, nelabvēlīga sociālā vide, kurā viņi atrodas, kā arī pusaudžu ģimeņu nelabvēlība un vienaldzība pret viņu vajadzībām, bet pastiprina pubertātes fizioloģiskā ietekme. Sociālajā darbā ar pusaudžiem ar deviantu uzvedību ir svarīgi savlaicīgi veikt viņu uzvedības korekciju, pārorientējot to uz sociāli akceptējamu uzvedību un aktivitātēm, un kompleksu darbu ar viņu ģimenēm. Maģistra darba mērķis ir analizēt pusaudžu problēmas un vajadzības Latgales reģionā, pēc literatūras analīzes un sociālo darbinieku anketēšanas rezultātiem, izstrādāt uzvedības korekcijas modeli pusaudžiem ar deviantu uzvedību Latgales reģionā.

Atslēgas vārdi: deviantā uzvedība, pusaudži, sociālās problēmas, sociālais darbs, sociālais darbinieks

ABSTRACT

Adolescent deviance is a current social problem that negatively affects the safety and well-being of the entire society. It can lead teenagers not only to serious conflicts with society, but also to breaking the law. Adolescents' deviant behavior is facilitated by social and economic instability in society, unfavorable social environment in which they are located, as well as unfavorability and indifference of adolescent families to their needs, but intensified by the physiological effects of puberty. In social work with teenagers with deviant behavior, it is important to correct their behavior in time, reorienting it to socially acceptable behavior and activities, and complex work with their families. The aim of the master's thesis is to analyze the problems and needs of teenagers in the Latgale region, based on the results of the literature analysis and social worker questionnaires, to develop a behavior correction model for teenagers with deviant behavior in the Latgale region.

Keywords: deviant behavior, adolescents, social problems, social work, social worker

IEVADS. INTRODUCTION

Pusaudžu deviance ir sociāla problēma, kas prasa risinājumu. Ja tā netiks savlaicīgi novērsta, sabiedrība ar laiku iegūs deviantus pieaugušos, kas būs konfliktā ar likumu un dzīvību, ignorējot sabiedrības morāles un uzvedības normas. Psiholoģiskā nestabilitāte deviantu pusaudžu dzīves vidē, ģimenes attiecībās, stress, zems materiālās dzīves līmenis un kritiskās situācijas, kurās nokļuvuši šie pusaudži, sociālā darba speciālistiem izvirza uzdevumu rast metodes un paņēmienus, kas palīdzētu sociālajā darbā ar pusaudžiem ar deviantu uzvedību. Tādēļ sociālajā darbā ar pusaudžiem ar deviantu uzvedību sociālo problēmu mazināšanai ir svarīgi savlaicīgi organizēt un veikt šo pusaudžu deviantās uzvedības korekciju, pārorientējot to uz sociāli akceptējamu uzvedību un aktivitātēm, un kompleksu darbu ar viņu ģimenēm.

Pētījuma mērķis: pēc literatūras analīzes un jauniešu aptaujas rezultātiem, izstrādāt uzvedības korekcijas modeli pusaudžiem ar deviantu uzvedību.

Pētījuma bāze: Daugavpils pilsētas 2. bērnu nams – patversme "Priedīte"

Pētījuma dalībnieki ir pusaudži no 14 līdz 17 gadiem.

Pētniecības metodes:

1. speciālās zinātniskās literatūras analīzes metode;
2. statistiskās analīzes metode;
3. salīdzinošās analīzes metode;
4. kvantitatīvā pētniecības metode - aptauja, modelēšana.

SVARĪGĀKĀS ATZIŅAS TEORIJĀ UN PRAKSĒ. BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Sociālajam darbam ir divi galvenie virzieni. Tās ir profilakse (profilakse, psihoprofilakse) un intervence (pārvarēšana, korekcija, rehabilitācija).

Darbs ar vides sociālo organizāciju kā sociālā darba metode darbā ar deviantiem pusaudžiem.

Pirmais veids ir vides sociālā organizācija. Tā ir balstīta uz idejām par vides noteicošo ietekmi uz noviržu veidošanos. Iedarbojoties uz sociālajiem faktoriem, ir iespējams novērst nevēlamu personas uzvedību.

Darbu ar pusaudžiem var organizēt arī uz ielas, un vairākās valstīs ir apmācīti pusaudžu līderi, kuri veic attiecīgo darbu.

Otrs sociālpsiholoģiskā darba veids ir informācija. Šī ir vispazīstamākā psihoprofilaktiskā darba joma, kas izpaužas kā lekcijas, diskusijas, speciālās literatūras vai video un TV filmu izplatīšana. Šī metode uzlabo zināšanas, bet vāji ietekmē uzvedības izmaiņas.

Populārākais psiholoģiskā darba ar personību veids ir konsultēšana apvienojumā ar psihoterapiju.

Tā kā nav vienotas personības teorijas, pastāv dažādas konsultēšanas (psihoterapijas) koncepcijas un formas. Vislielāko attīstību un atzinību ir guvuši trīs vadošie virzieni: psihoanalītiskais, kognitīvi uzvedības un humānistiskais.

Vēl viena joma, kurā tiek strādāts ar deviantu uzvedību, ir emocionālo stāvokļu korekcija. Deviantu uzvedību pavada dažādas negatīvas emocijas, īpaši trauksme, bailes un agresija.

Visbeidzot, tiek izstrādātas un reālās situācijās pārbaudītas alternatīvas interpretācijas un novērtēšanas iespējas. Piemēram, konsultants lūdz klientu padomāt un pierakstīt piemērotākus apgalvojumus pretī katrai disfunkcionālajai attieksmei. Pēc tam šos apgalvojumus var atkārtot atbilstošās situācijās kā pašinstrukciju.

Nevēlamas uzvedības mazināšanas metodes. Pastāv dažādas metodes, kā mazināt nevēlamu uzvedību. Visizplatītākā metode ir sods.

Pozitīvas uzvedības veidošanas metodes. Visizplatītākā vēlamās uzvedības veidošanas metode ir pastiprināšana.

Bērna vai jaunieša aprūpe, audzināšana un viņa vajadzību nodrošināšana ir liels izaicinājums jebkuram vecākam. Ne visās situācijās ģimenes, kurās aug bērni vai pusaudži, ir zinošas par iespējām un veidiem, kā atvieglot ikdienas rūpes un nodrošināt bērna vai jaunieša psihoemocionālās un sociālās vajadzības.

Pašvaldība profilakses lietu iekārto un uzvedības sociālās korekcijas programmu izstrādā katram bērnam, kurš: izdarījis noziedzīgu nodarījumu, atzīts par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, bet sods nav saistīts ar brīvības atņemšanu, atbrīvots no kriminālatbildības, atbrīvots no ieslodzījuma vai soda izciešanas vietas, vairāk nekā divas reizes izdarījis administratīvo pārkāpumu, ubago, klaiņo vai veic citas darbības, kas var novest pie prettiesiskas rīcības.

Situācijās, kad bērniem, kuriem ir novērojamas uzvedības problēmas un kad vecāki netiek ar tām galā, nespēj tās atrisināt, šādās situācijās atbalstu un palīdzību vecākiem, aizbildņiem un bērniem vai pusaudžiem var sniegt sociālais darbinieks, kurš: kopā ar vecākiem un bērniem vai pusaudžiem izanalizēs ģimenes situāciju apzinās ģimenes un bērna vai jaunieša individuālos resursus un vajadzības piedāvās situācijai visatbilstošāko risinājumu – iespēju saņemt konkrētu pakalpojumu dzīvesvietā vai institūcijā; informēs par konkrētā pakalpojuma pieejamību, organizēs konkrētā pakalpojuma saņemšanu..

Nemot vērā darba tematiku, kā arī praktisko pieeju sociālā darbā, jānorāda, ka izstrādātās uzvedības sociālās korekcijas programmas ietvaros var tikt pielietotas šādas metodes:

Individuālais atbalsts: Sociālā darbinieka konsultācijas, atkarību speciālista konsultācijas, psihosociālās konsultācijas, psihologa konsultācijas, smilšu spēles terapija, atbalsts brīvā laika aktivitātēm, mentora pakalpojums, narkologa konsultācijas, sociālās rehabilitācijas programma.

Pakalpojumi izglītības iestādē: Sociālā pedagoga atbalsts, psihologa konsultācijas, pedagoga palīga piesaistīšana.

Pakalpojumi vecākiem: Sociālā darbinieka konsultācijas un nepieciešamie pakalpojumi, ģimenes asistents, ar uzdevumu veicināt vecāku un jauniešu kopā pavadīto laiku, attiecības.

PĒTĪJUMA REZULTĀTI. RESULTS AND THEIR EVALUATION

Lai izpētītu individuālo un sociālo faktoru ietekmes pakāpi uz deviantās uzvedības veidošanos pusaudžiem, tiek veikts praktiskais pētījums par novirzes attīstību pusaudžiem, Daugavpils pilsētā, 2. bērnu namā – patversme “Priedīteļ”. Pētījuma dalībnieki bija 10 pusaudži vecumā no 14 līdz 17 gadiem.

Aptauja tika veikta trīs posmos:

Pirmajā posmā tika veikta deviantas uzvedības pusaudžu individuālo un sociālo īpašību izpēte. Lai iegūtu lielāku ticamību iegūtajiem faktiem, līdzīga aptauja tika veikta ar pusaudžiem, kuriem ir labi rezultāti gan mācībās, gan uzvedībā. Nākotnē pētījuma laikā iegūtie rezultāti tika pakļauti salīdzinošai analīzei.

Šim nolūkam pētījumā izmantotas šādas metodes: satura analīze; aptauja; novērošana; Šmišeka anketa; iegūto datu salīdzinošā analīze.

Ar šo metožu palīdzību tiek pētīti jaunieši ar deviantu uzvedību individuālās personības īpašības, kā arī deviantu pusaudžu sociālās īpašības (ģimenes ietekme uz pusaudža personības veidošanos).

Anketa:

Anketā ir iekļauti 9 jautājumi, ar vairākām atbildēm. Anketas mērķis ir izpētīt pusaudžu pamatvajadzības, noteikt pusaudžu garīgās vērtības, vides ietekmes pakāpi uz to deviantās uzvedības attīstību un pusaudžu ģimenes sociālo statusu.

Pētījuma otrajā posmā (ilga aptuveni 3 mēnešus) tika organizēta korekcijas programma ar deviantiem pusaudžiem.

Pētījuma trešajā posmā (ilga aptuveni 2 nedēļas) tika novērtēta korekcijas programmas efektivitāte

Jauniešu aptaujas rezultātu raksturojums:

Pētījumā tiek pētīts pusaudžu iezīmes. Tā ietvaros tika aptaujāti 10 deviantas uzvedības pusaudži un 10 pusaudži ar normālu uzvedību, labu mācību rezultātiem. Būtiski atzīmēt, ka visi deviantās uzvedības pusaudži pēc dzimuma bija zēni. Daži no deviantās uzvedības pusaudžiem uz pētījuma veikšanas brīdi bija nepilngadīgo lietu inspekcijas uzskaitē.

Pētījuma rezultātā, apkopojot iegūtos datus un informāciju, tika secināts, ka tieši pusaudža gados priekšplānā izvirzās attiecības ar vienaudžiem (attiecības ar ģimeni, vēlme mācīties parasti izvirzās otrajā plānā) – secināts, ka šī atziņa nav tikai teorētiska, jo šādas tendences tika konstatētas arī pētījumā. Gan deviantie pusaudži, gan pusaudži no kontroles grupas dod priekšroku komunikācijai ar saviem draugiem nevis, piemēram, ģimeni.

Deviantā uzvedība, tās cēloņi ir ciešā mijiedarbībā ar atmosfēru un attiecībām ģimenē, draugiem, un kopumā lielā atkarībā no personas sociālās vides. Tomēr ļoti pozitīvi ir vērtējams apstāklis, ka gan deviantās uzvedības pusaudži, gan kontroles grupas pusaudži par savām dzīves vērtībām min tādus apstākļus kā laime ģimenē, mīlestību un cienu. Tas savukārt nozīmē, ka jauniešu sirdis ir labestīgas, nav nocietinājušās, palikušas “ļaunas”. Tas savukārt nozīmē, ka pat pusaudžu vecumposmā vēl nav par vēlu jaunieši ievirzīt pareizajā dzīves vērtību, domāšanas un uzvedības virzienā.

Balstoties uz iepriekš minētajām atziņām, tiek izstrādāta programma jauniešiem

deviantās uzvedības koriģēšanai, kuras mērķis ir ietekmēt pusaudzi ar netiešas ietekmes ģimenes un pusaudža neformālās komunikācijas grupas starpniecību.

Programmas mērķis ir koriģēt pusaudžu ar deviantu uzvedību socializācijas procesu caur viņu garīgo, pilsonisko, fizisko, radošo, sociālo attīstību.

Programmas uzdevumi:

pusaudžu iesaistīšana dažādos brīvā laika pavadīšanas veidos, tai skaitā, kopā ar vecākiem, ģimeni;

apstākļu radīšana viņu pašizpaušmei, pašattīstībai;

Organizējot korekcijas un pedagoģisko darbu ar pusaudžu grupām ar deviantu uzvedību, ir jāņem vērā vairāki sociālpedagoģiski apstākļi, tai skaitā, izglītības darba organizēšanai ar šiem pusaudžiem jābalstās uz gan tiešas, gan netiešas ietekmes komunikācijas saturu un virzienu kombināciju.

Tiek organizētā uzvedības korekcijas programma pusaudžiem ar deviantu uzvedību sastāvēja no šādām aktivitātēm:

Individuālās konsultācijas ar sociālo darbinieku;

Ģimenes diena, kuras ietvaros deviantās uzvedības pusaudži kopā ar savu ģimeni (vecāki, brāļi/māsas) brauca uz atpūtas kompleksu, kempingu pie jūras uz trīs dienām. Tā ietvaros tika organizētas pastaigas, kopējās sarunas ar psihologu "pie ugunsкура", spēles uzticēšanās attīstīšanai ģimenes lokā u.tml.)

Tikšanās ar tiesībsarājošo iestāžu amatpersonām;

Tikšanās ar cilvēkiem, kuri pusaudžu vecumā ir izdarījuši likumpārkāpumus, tikuši sodīti un spējuši atgriezties normālā dzīvē.

Izvērtējot veikto pasākumu efektivitāti, secināms, ka korektīvo pasākumu kopums ļāva samazināt deviantās uzvedības jauniešu izdarīto pārkāpumu skaitu, kā arī mainīt pusaudžu vērtību orientāciju.

KOPSAVILKUMS. CONCLUSION

Apkopojot iepriekš minēto, var secināt, ka gandrīz visiem pusaudžiem ar deviantu uzvedību ir izteiktas rakstura akcentācijas; devianti pusaudžiem dominē šādi rakstura akcenti: demonstrativitāte, uzbudināmība. Galvenās īpašības ir: nestabila nervu sistēma; nepieciešamība vienmēr būt uzmanības centrā neatkarīgi no apstākļiem; viegla pārslēģšanās no vienas lietas uz otru, iesāktais darbs gandrīz nekad netiek pabeigts.

Tiek izstrādāta korekcijas programmu deviantas uzvedības jauniešu socializācijai (individuālās sociālā darbinieka konsultācijas, grupu nodarbības jaunieša dzīves vērtību pārorientēšanai, ģimenes dienas, ekskursijas kopā ar ģimeni) efektīva pusaudžiem ar uzvedības traucējumiem. Par to liecina atkārtotās anketēšanas rezultāti.

Izvērtējot veikto pasākumu efektivitāti, secināms, ka sociālpedagoģiskās darbības sniedz virkni ieguvumu: korektīvo atbalsta pasākumu kopums ļāva samazināt deviantās uzvedības jauniešu izdarīto pārkāpumu skaitu (samazinājies jauniešu izdarīto pārkāpumu skaits), kā arī mainīt pusaudžu dzīves vērtību orientāciju.

LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS. REFERENCES

1. [Sociālās uzvedības traucējumi, devianta uzvedība un delikvence]. In H. Remshmit (Ed), Detskaja i podroskovoja psihiatrija [Bērnu un pusaudžu psihiatrija] (pp. 384-391). Moskva: EKSMO-Press
2. Mash, E.J., Wolfe, D.A. (2012) *Abnormal Child Psychology*, Belmont, CA: Wadsworth Publishing
3. Vende K. (2014) Mātes neverbālā pieskaņošanās, depresijas iezīmes, emociju regulācijas stratēģijas un bērna uzvedības problēmas. [Tiešsaiste] Pieejams: http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/zinas/Vende_kopsavilkums.pdf
4. LU "Pētījums par bērniem ar speciālām vajadzībām sniedzamo atbalsta pakalpojumu izmaksu modeli iekļaujošas izglītības īstenošanas kontekstā"
5. Čirko, A., Kalniņa, I., Svētiņa, M. (2019). Bērnu psihiskie un uzvedības traucējumi, tostarp ēšanas

- traucējumi – anoreksija, bulīmija, kompulsīvā pārēšanās – bērniem un pusaudžiem.
7. Pārresoru koordinācijas centrs (2022) Bērnu emocionālās un psihiskās veselības atbalstam [Tiešsaiste] Pieejams: <https://www.pkc.gov.lv/lv/bernu-atbalstam>.
 8. Ancāne, G., Meistere, L., Užāns, A., Vasiļevska, M (2012). Rokasgrāmata skolotājiem, strādājošiem specializētajās iestādēs bērniem ar psihiskās veselības traucējumiem Metodiskais materiāls [Tiešsaiste] Pieejams: <http://www.arstipsihoterapeiti.lv/uploads/Rokasgramata.pdf>
 9. Pāvulēns, J. (2019) Bērni ar uzvedības grūtībām vispārīgglītojošā skolā. Izaicinājumi un iespējas. [Tiešsaiste] Pieejams: <https://www.csip.lv/wp-content/uploads/2020/02/UTPavulens.pdf>
 10. Deviantā uzvedība. Politiskā vārdnīca. Pieejams: <http://enc-dic.com/politic/Povedenie-Deviantnoe-3843.html>
 11. Hanimoglu Egemen, Oct 2018, Journal of Education and Training Studies, Deviant Behavior in School Setting
 12. Herperth – Dalman, B. (2001). Narusheniya socialjnovo povedeniya, deviantnoja povedeniya i delinkventnost
 13. Простяков В.В. (2011). Психолого-педагогические причины и условия, влияющие на формирование девиантного поведения несовершеннолетних. Юридическая психология. N 1. С. 24 – 26

SOCIĀLĀ DARBA METODES ĢIMENĒM AR BĒRNIEM RĪGAS VALSTSPILSĒTAS RĪGAS SOCIĀLAJĀ DIENESTĀ

Evita Ratniece, Latvija
Baltijas Starptautiskā Akadēmija, Rīga
Profesionālā maģistra studija programma “Sociālais darbs”
Zinātniskais vadītājs: Mg.sc.soc. Oksana Krastiņa

ANOTĀCIJA

Sociālais darbs ir praksē balstīta profesija un akadēmiska disciplīna, kas veicina sociālās pārmaiņas un attīstību, sociālo kohēziju, kā arī cilvēku iespējas un atbrīvošanos. Sociālā taisnīguma, cilvēktiesību, kolektīvās atbildības un cieņas pret atšķirībām principi ir sociālā darba pamatā. Balstoties uz sociālā darba, sociālo zinātņu, humanitāro zinātņu un pamatiedzīvotāju zināšanu teorijām, sociālais darbs iesaista cilvēkus un struktūras, lai risinātu dzīves problēmas un uzlabotu labklājību. [4]

Sociālā darba metodēm ir liela ietekme sociālo gadījumu vadīšanā. Tas cik efektīvas metodes tiks pielietotas sociālā gadījuma vadīšanā ģimenēm ar bērniem, noteiks, cik labs būs rezultāts sociālā gadījuma lietu slēdzot.

Sociālajam gadījumam pakļauts ir ikviens, tas nešķiro ne reliģisko, ne etnisko, ne kādu citu piederību. Ikreiz kad strīdā tiek iesaistīti bērni, to var saukt par sociālo gadījumu. Strīdi, fiziska, emocionāla un seksuāla vardarbība ir sociālais gadījums. Diemžēl, šāda veida gadījumi notiek arvien biežāk un vairāk. Cilvēki ir emocionāli nenoturīgi, mūsdienu steigas un saspringto apstākļu dēļ, daudzi lieto alkoholiskos dzērienus, narkotikas un citas apreibinošas vielas, kuru ietekmē arvien biežāk nodara pāri saviem tuvākajiem.

Pētījuma mērķis: Analizēt sociālā darba metodes ģimenēm ar bērniem Rīgas valstspilsētas Rīgas sociālajā dienestā, kā arī izstrādāt priekšlikumus sociālā darba un to metožu efektivitātes uzlabošanai.

Pētījuma metodes:

Teorētiskās: literatūras, pētījumu un normatīvo aktu analīze.

Empīriskās:

kvalitatīvās metodes: iekšējo dokumentu analīze, daļēji strukturēta intervija;

kvantitatīvās metodes: aptauja (instruments anketa).

Atslēgas vārdi: ģimenes ar bērniem, metodes, sociālais darbs.

ABSTRACT

Social work is a practice-based profession and academic discipline that promotes social change and development, social cohesion, and human empowerment and liberation. The principles of social justice, human rights, collective responsibility and respect for differences are at the heart of social work. Drawing on theories from social work, the social sciences, the humanities and indigenous knowledge, social work engages people and institutions to solve life's problems and improve well-being.

Social work methods have a great influence in the management of social cases. How effective methods will be used in managing the social case for families with children will determine how good the result will be when closing the social case.

Everyone is subject to the social event, it does not distinguish between religious, ethnic, or any other affiliation. Whenever children are involved in an argument, it can be called a social case. Arguments, physical, emotional and sexual abuse is a social phenomenon. Unfortunately, this kind of cases are happening more and more often. People are emotionally unstable, due to today's rush and stressful conditions, many use alcoholic drinks, drugs and other intoxicating substances, under the influence of which they hurt their loved ones more and more often.

The purpose of the study: To analyze the methods of social work for families with children in the Riga social service of the city of Riga, as well as to develop proposals for improving the effectiveness of social work and their methods.

Research methodology:

Theoretical: analysis of literature, research and regulatory acts.

Empirical:

qualitative methods: analysis of internal documents, semi-structured interview;

⁴[International federation of social workers. (2022). Definition [Global Definition of Social Work – International Federation of Social Workers \(ifsw.org\)](https://www.ifsw.org/)]

quantitative methods: survey (instrument questionnaire).

Key words: families with children, methods, social work.

IEVADS. INTRODUCTION

Sociālais darbs jau kādu laiku ir bijis ļoti liela cilvēku sociālās kultūras daļa. Īpaši tas ir aktualizējies 20. gadsimta otrajā pusē, kad pasaule sāka attīstīties arvien straujāk, attīstījās dažādas tehnoloģijas, tika atklāti arvien jauni atklājumi, darba tirgus sāka progresēt, atvērās neskaitāmas rūpnīcas, ceļi, ražotnes un veikali. Tas viss nesa sev līdzīgu lielu ietekmi uz cilvēku sociālo labklājību. Daļa šim visam pateicoties kļuva par turīgiem, cita daļa tieši otrādi, par nabagiem. Ļoti bieži cilvēki strādāja sliktos apstākļos, kļuva par invalīdiem, bāreņiem, dažādu iemeslu dēļ, palika bez darba, plauka prostitūcija, noziedzība u.c. lietas.

Un tieši tajā brīdī visvairāk aktualizējās šī palīdzības forma - sociālais darbs, darbs ar gadījumu, darbs ar ģimenēm ar bērniem.

Sociālā darba metodes, kuras tiek pielietotas tādos gadījumos, kā vardarbība ģimenē, problēmas skolā, nevēlēšanās kaut ko darīt, agresija, alkohola un citu apreibinošu vielu lietošana, ļoti ietekmē sabiedrību kopumā, kas ilgtermiņā atstāj manāmas sekas.

Sadarbojoties ar sociālo darbinieku un piemeklējot efektīvākās metodes sociālā gadījuma vadīšanā ģimenēm ar bērniem, var sniegt ģimenei, kā arī sabiedrībai kopumā, lielu atbalstu. Kopā ar darbinieku var izrunāt, kuras metodes tad būtu labākas, iespējamās un praktiski pielietojamas konkrētā gadījumā.

Sociālais darbinieks ar konkrētām metodēm ievirza klientu mainīt domāšanas veidu, atbalsta to uzklusot, izvērtējot, ko un kā darīs konkrētajā situācijā, lai pēc iespējas sasniegtu labāku rezultātu.

Sociālā darba metožu mērķis ir pēc iespējas efektīvāk palīdzēt klientam izkļūt no sociālā gadījuma. Lai tas notiktu, ir jālīdzdarbojas, kā klientam, tā arī sociālajam darbiniekam. Sociālais darbinieks var pielietot tādus instrumentus, kā dažādu atbalstu grupu un dažādu speciālistu apmeklējumu, kā arī dažādu metožu tehniku pielietošanu. [5]

SVARĪGĀKĀS ATZIŅAS TEORIJĀ UN PRAKSĒ. BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Sociālais darbs ir uz likumu un noteikumiem balstīta palīdzīga profesija, kas saista vairākus profesionāļus, vienojoties kopīgā uzdevumā. Sociālais darbs ir tik ļoti plašs darbs, ka grūti to nedefinēt un ielikt rāmjos. Vienam sociālais darbs ir sēdēt pie datora un risināt dažādas situācijas, taču citam tas ir iet, darīt un reāli palīdzēt cilvēkiem uz ielas. Sociālais darbs tik ļoti dažādi parāda, kāds tas ir patiesībā. Sociālā dienesta vidē, viss ir regulēts ar sociālā darba likumu. Tas viss sākas ar ziņas saņemšanu no kādas no iestādēm, tās var būt skolas, slimnīcas, policijas iecirknis vai jebkura cita iestāde, kas saskaras ar bērnu un tā problēmām. Parasti iesniegumā vai jebkādā citā papīra formātā ir ziņojums par to, ka kāda no iestādēm nav tikusi galā ar bērnu, bērns kavē vairākkārtīgi skolu, uzsācis kautiņu, lieto apreibinošas vielas, gulstundās, iemesli var būt daudz un dažādi. [6]

Pēc iesnieguma saņemšanas sociālais darbinieks aizpilda lielu un konkrētu daudzumu ar papīriem. Tad seko zvans vienam no vecākiem, ja tos nevar sazvanīt, tad bērnam, ja nevar sazvanīt nevienu no ģimenes, sociālais darbinieks drīkst ierasties pie ģimenes neaicināts uz apsekošanu. Ja neviena nav mājās, tad jāiet tik reizes, cik vajadzēs, kamēr kādu sazvana un sarunā konkrētu apsekošanas laiku. Kad beidzot apsekošana notiek, jāuzrāda derīga sociālā darbinieka karte, tad jālūdz vai sociālais darbinieks drīkst ieiet mājoklī. Ir bijuši gadījumi, kad sociālo darbinieku tomēr nelaiž mājoklī, tas ir jāpieņem un jāmēģina sarunāt citu veidu, kā

⁵ Ēstere Zemīte, "Sociālā darba pamati", (2003, Rīga), 114 lpp.

⁶ **Latvijas sociālais likums (2003) Noteikumi [Tiešsaiste] Pieejams:** <https://likumi.lv/ta/id/68488-socialo-pakalpojumu-un-socialas-palidzibas-likums>

tikties sociālā dienesta telpās. Sociālais darbinieks drīkst uzkavēties līdz 15 minūtēm. Ieejot mājoklī, sociālais darbinieks apskata vai bērnam vai bērniem ir viss nepieciešamais, gulta, galds, skapis. Jāapskatās vai ir tīras telpas vai ir apmierinātas visas bērna vajadzības. Tad sociālais darbinieks apjautājas par to, kas noticis sīkāk iesniegumā minētājā situācijā.

Klienta reakcija uz atbildi var būt ļoti dažāda. Ir klienti, kas nav gatavi runāt un tikai īsi atbild uz uzdotajiem jautājumiem, ir klienti, kas no uztraukuma ļoti plaši visu stāsta, ir tādi, kas uzvedas agresīvi, jo sociālais darbinieks ir viņu privātajā teritorijā un viņam nav tiesību uzzināt visu sīkāk. Bieži bērniem ir ļoti slikti apstākļi, vecāki vai nu lieto alkoholu vai citas apreibinošas vielas un nav spējīgi parūpēties par savām atvasēm. Viņi nav spējīgi nodrošināt normālu gultas vietu un pārējās lietas, kas nepieciešamas dzīvošanai, nerunājot par to, ka svaigi gatavotam ēdienam vajadzētu būt katru ēdienreizi. Nekārtība uz grīdas, samestas mantas, lietas, apģērbs, ēdiena atkritumi, iepakojumi, izsmēķi, alkohola pudeles, viss ko vien var iedomāties var atrasties uz grīdas, skapjos, tualetē, vannas istabā un virtuvē. Var būt un nebūt mēbeles, pat ja tās ir, tās var būt salauztas, nepilnīgas vai ļoti netīras. Bērni var būt ilgstoši, tās var būt pat vairākas dienas, neēduši, nedzēruši, nemazgājušies un neapkopti, zīdaiņi pilniem pamperiem vai pat kaili. Tas var būt tik ļoti dažādi un diemžēl, bieži, bēdīgi, kādos apstākļos bērniem ir ne tikai jāuzturas, bet ikdienā arī gadiem jādzīvo.

Pēc apsekošanas, ja tā ir bijusi veiksmīga, tiek norunāts pirmās klātienēs vizītes datums un laiks. Pēc apsekošanas tiek sastādīts apsekošanas akts par to, kad un cikos tā bija, kā tā noritēja, ko klients stāstīja un kādi iespaidi palika pēc apsekošanas.

Notiek pirmā klātienēs tikšanās, parasti iepriekš tiek norunāts, kādā sastāvā ģimene ieradīsies. Tikšanās var noritēt gan tikai ar vienu vecāku, ja bērnam ir abi vecāki, tad ar abiem, bet var būt tikai ar bērnu, vai kādu no vecākiem ar bērnu vai bērniem. Pirmajā reizē sociālais darbinieks mēģina iepazīties ar klientu tuvāk. Arī šīs vizītes var noritēt ļoti dažādi. Ir ļoti ieinteresēti klienti savas situācijas risināšanā, ir tādi, kas uzskata, ka viņiem viss ir kārtībā. Var būt arī tādi, kas ir diezgan negatīvi noskaņoti un nevēlas sadarboties. Klienti var būt tendēti gan pozitīvi, gan ļoti negatīvi. Tieši pirmā tikšanās noteiks visa procesa tālāko gaitu un attīstību.

Sociālais darbinieks lūgs klientam iepazīstināt ar sevi, ar savu ģimeni. Būs jāpastāsta mazliet sīkāk par sevi, bet pirmajā tikšanās reizē vēl pārāk dziļi neiedziļinoties bērības atmiņās un traumās par to, kas ir novedis līdz šim procesam. Parasti sāk ar to, ka jāsaprot, kā veidojusies viņa dzīve un savilkta paralēlas ar to, kas notiek ģimenē. Tiek zīmēta genogramma un ekokarte, lai sociālais darbinieks pēc tam var izprast ģimenes struktūru.

Šajā konsultācijā, ja protams klients vēlas, ir ļauts runāt, stāstīt to, ko pats uzskata par vajadzīgu, ja sociālais darbinieks jutīs, ka vajag uzdot papildus jautājumus, lai uzzinātu par klientu nedaudz vairāk, tas tik darīts viegli un nepiespiesti. Šeit vispār nekas nenotiek piespiedu kārtā, katram klientam ir jāsaprot cik daudz viņš var sadarboties ar sociālo darbinieku, cik nē, cik daudz stāstīt, rādīt un ļaut izzināt viņa dzīvi. Ir klienti, kas ne tuvu nav gatavi runāt, atklāties un diemžēl gadās arī tādi, kas nav gatavi iet uz konsultācijām, jo uzskata, ka ar viņiem viss ir kārtībā. Diemžēl šādās situācijās vienīgie, kas cieš, ir bērni, taču vecāki to nesaprot.

Pirmajai tikšanās reizei tuvojoties beigām tiek norunāts, kādā sastāvā ieradīsies uz nākamo konsultāciju, kādas konsultācijas vai lekcijas, ja tas ir nepieciešams, klients apmeklēs. Ja tie ir atkarību speciālisti vai kādi citi, ar ko klients iepriekš nav saskāries, tiek iedoti kontakti, lai var pieteikties laicīgi uz šīm konsultācijām, jo parasti, par cik tie ir pašvaldību apmaksāti speciālisti, ir diezgan garas rindas. Notiekot otrajai konsultācijai, parasti, klients ir jau sazvanījis ieteikto speciālistu un pieteicies uz konsultāciju. Klients šajā reizē tiek daudz plašāk un vairāk iztaujāts par viņa bērnības dienām, par to, kā veidojusies viņa dzīve, kas noticis skolas laikā, kādas ir vai nav attiecības ar vecākiem, šis ir ļoti svarīgs jautājums, kas var būt ļoti pozitīvi, gan atkal ļoti negatīvi ietekmēt klienta bērnību un arī pieaugušo dzīvi. Tiek izzināti arī daudz citi jautājumi, kas tieši skar viņa šī brīža situāciju. Sociālais darbinieks ir kā tāds "labs psihologs", kas visu laiku taujā par to, kas kā veidojies un kas sekoja tālāk viņa dzīvē. Lai pēc tam šo mezglu atritinātu un saprastu, kas īsti ir par lietu un kā šim klientam labāk palīdzēt. Sociālais darbinieks ļoti smalki un ar izpratni pieiet šim procesam, lai maksimāli sasniegtu labāko

rezultātu ilgtermiņā, vēlams protams, lai tas rezultāts ir arī noturīgs un uz ilgu laiku. No tā, kā sociālais darbinieks būs piegājis šim procesam, tālāk būs atkarīgs gan tā ilgums, gan noturīgums. Par cik, šis viss tiek darīts, tikai un vienīgi bērnu interesēs, tad ir ļoti svarīgi šos rezultātus saglabāt ilgstoši.

PĒTĪJUMA REZULTĀTI UN TO IZVĒRTĒJUMS. RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION

Lai izpētītu un analizētu sociālo darbinieku sociālā darba metodes ģimenēm ar bērniem darba autore veica Rīgas Valstspilsētas Rīgas sociālā dienesta (turpmāk Dienests) aptauju. Rīgas Valstspilsētas Rīgas sociālais dienests un tā sociālie darbinieki katru dienu strādā ar ģimenēm ar bērniem, kas vērsas pie sociālā darbinieka pēc dažāda veida sociālās palīdzības. Palīdzība var būt gan materiāla, kā GMI-garantētā minimālā ienākuma pabalsts, gan mājokļa pabalsts, kas palīdz apmaksāt īri un komunālos pakalpojumus, kā arī piešķirot dažnedažādus pakalpojumus: ģimenes asistentu, psihologu, atkarību speciālista un citus. Sociālā darba metodes, ko pielieto sociālais darbinieks arī var būt visdažādākās.

Sociālais darbs kā profesionāla darbība Latvijā ir noteikta kopš 2003.gada ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma spēkā stāšanās. Ar šo likumu pašvaldībām tika noteikts tiesisks pienākums profesionalizēt sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu sistēmu tā, lai līdz 2008.gada 1.janvārim tajā strādātu tikai apmācīti sociālā darba speciālisti ar augstāko izglītību attiecīgajā sociālā darba jomā. Šajā likumā ir noteikti četri sociālā darba speciālisti – sociālais darbinieks, sociālais aprūpētājs, sociālais rehabilitētājs un sociālās palīdzības organizators, kā arī šo speciālistu profesionālie uzdevumi. [7]

Sociālā darba metodes ģimenēm ar bērniem Latvijā ir ļoti plašas. [8] Sākot ar visvienkāršākajām, beidzot ar ļoti sarežģītām. To it ļoti daudz un ar ļoti plašu pielietojumu. Taču, kā jau iepriekš autore tika minējusi, viss sākas ar sarunu, tad iespējamo apsekošanu un tikai tad, ja izveidojas veiksmīga sadarbība, respektīvi, klients ir devis piekrišanu sadarboties un ir atzinis, ka ir lietas, ko var uzlabot savā ģimenē un attiecībās ar bērnu vai bērniem, tad tiek piemeklētas atbilstošas sociālā darba metodes ģimenēm ar bērniem un sociālais darbs var sākties. Katram klientam un viņa ģimenei, lai kāda tā būtu, pilna ģimene vai viens no vecākiem, tiek piemeklēta atbilstoša sociālā darba metode. Pat tad, ja tiek piemeklētas atbilstošas metodes, tas tomēr negarantē to, ka klientam šīs metodes dos viss labākos rezultātus. Tas ir ļoti atkarīgs no tā, cik ļoti klients apzinās savu situāciju, cik ļoti ir gatavs sadarboties, kā sastrādāsies ar kādu no speciālistiem, cik ļoti izpratīs procesa gaitu. To faktoru ir ļoti daudz un dažādu, grūti viņus visus nosaukt, taču tas viss ir tik ļoti ietekmējošs, tāpat, kā dzīve, kuru mēs nevaram paredzēt un zināt. Tāpat arī ir dzīvē, mēs nevaram paredzēt, kā sastrādāsimies un reaģēsim dažādās situācijās. Vēl jau arī jāsaprot, ka katras ģimenes uztvere var būt ļoti dažāda, cits var visu notiekošo uztvert ar lielu entuziasmu, cits, atkal, mazāk jutīs vajadzību pēc pilnas iesaistes, atkal, tas ir tik ļoti individuāli.

Kvantitatīvo datu analīzes metode

Tika izstrādāta anketa, ko aizpildīja Rīgas sociālie darbinieki, kas strādā ar ģimenēm ar bērniem, lai noskaidrotu, kādas metodes tiek pielietotas un kādas ir visefektīvākās, kā darba instruments. Anketā tika apskatīts arī klienta raksturojums, kas visbiežāk griežas sociālajā dienestā ar dažādām grūtībām, kā arī citi jautājumi. Anketā piedalījās Dienesta 27. sociālie darbinieki ar ģimenēm ar bērniem, kas pauda savu viedokli par to, kā norit viņu darbs, ar kādām grūtībām viņi saskaras un kā un kādām sociālā darba metodēm strādā ar klientiem, kas nonākuši

⁷Latvijas sociālo darbinieku arodbiedrība (2007) Sociālā darba vēsture. [Tiešsaiste] Pieejams: [Sociālā darbinieka profesionālās identitātes veidošanās problēmas | Latvijas sociālo darbinieku biedrība socialwork.lv](http://socialwork.lv)

⁸Labklājības ministrija (2020) Sociālā darba motodes ģimenēm ar bērniem Latvijā [Tiešsaiste] Pieejams: [download \(lm.gov.lv\)](http://download.lm.gov.lv)

grūtībās. Lielākā daļa sociālo darbinieku atbildēja, ka saskaras ar grūtībām, jo klienti bieži nejūt motivāciju vai vēlmi sadarboties.

Kvalitatīvo datu analīzes metode

Fokussgrupas diskusijai tika izvēlēti sociālie darbinieki sociālā darbā ar ģimenēm ar bērniem. Tika izstrādāti fokusgrupas diskusijas jautājumi par sociālā darba metodēm ar ģimenēm ar bērniem. Diskusiju mērķis bija noskaidrot biežāk lietotās sociālā darba metodes, kas tiek pielietotas darbā ar klientiem, noskaidrot, kādus resursus sociālie darbinieki izmanto un kā motivē savu klientu sadarboties, lai efektīvāk izmantotu sociālā darba metodes, kā galveno instrumentu darbā ar ģimenēm ar bērniem.

Fokussgrupas diskusijā piedalījās 6 sociālie darbinieki. Sociālie darbinieki sociālajā darbā bieži saskaras ar klienta negatīvo attieksmi, kā pret darbinieku, kā tādu, taču ir arī gadījumi, kad klients pats nāk un lūdz palīdzību. Tādu klientu, protams, ir diezgan maz. Lielākā daļa nevēlas sadarboties vai sadarbojas ļoti gausi, izpildot tikai nepieciešamo minimumu, lai tikai sociālais darbinieks liktu viņu mierā. Ir prieks strādāt ar motivētiem klientiem, tad rezultāts izmantojot sociālā darba metodes ir acīmredzams, taču, ja nav motivēts, tad bieži rezultāti izpaužas vai ir ļoti minimāli.

Padziļinātai intervijai tika izvēlēta viena speciāliste, Rīgas Valstspilsētas Rīgas sociālā dienesta Teritoriālā centra "Daugava" vadītāja Aija Rolmane, kura ir ar pietiekami lielu darba pieredzi šajā jomā, lai dalītos savos iespaidos.

KOPSAVILKUMS. CONCLUSION

Sociālā darba metodes Rīgas Valstspilsētas Rīgas sociālajā dienestā ģimenēm ar bērniem ir ļoti plaši pielietojamas, tās var izinterpretēt un pielietot ļoti dažādi, taču jāatceras, ka likumiskais regulējums paliek visiem vienāds, viss atkarīgs, kā tu, kā sociālais darbinieks tās pielietosi.

Dienesta klienti ir ļoti dažādi cilvēki, kas ir nokļuvuši dažādās grūtībās. Sociālie darbinieki ir cilvēki, kas palīdz no šīm grūtībām iziet un paaugstināt dzīves kvalitāti. Dažiem vajag palīdzēt iekļauties atpakaļ sabiedrībā, katram ir sava vajadzība, tās var būt ļoti dažādas. [9]

Ģimenēm ar bērniem ļoti svarīgu lomu spēlē sociālais darbinieks, jo tikai sadarbojoties ar sociālo darbinieku pilnā apmērā, var iegūt vislielākos rezultātus. Lai sasniegtu šo mērķi, rezultātus, ir ļoti svarīga sociālā darbinieka kompetence daudzos jautājumos. Sociālajam darbiniekam ir jāpiemīt empātijai, izpratnei par to, ko viņš dara, kā labāk pieiet klientam un kādas sociālā darba metodes pielietot konkrētā situācijā.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN CITU AVOTU SARAKSTS. REFERENCES

1. International federation of social workers. (2022). Definition [Global Definition of Social Work – International Federation of Social Workers \(ifsw.org\)](https://www.ifsw.org/)
2. Ēstere Zemīte, "Sociālā darba pamati", (2003, Rīga), 114 lpp.
3. Latvijas sociālais likums (2003) Noteikumi [Tiešsaiste] Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/68488-socialo-pakalpojumu-un-socialas-palidzibas-likums>
4. Latvijas sociālo darbinieku arodbiedrība (2007) Sociālā darba vēsture. [Tiešsaiste] Pieejams: [Sociālā darbinieka profesionālās identitātes veidošanās problēmas | Latvijas sociālo darbinieku biedrība socialwork.lv](https://www.socialwork.lv/)
5. Labklājības ministrija (2020) Sociālā darba motodes ģimenēm ar bērniem Latvijā [Tiešsaiste] Pieejams: [download \(lm.gov.lv\)](https://www.lm.gov.lv/)
6. Ēstere Zemīte, "Sociālā darba pamati", (2003, Rīga) Sociālā darba metodes. SDSPA "Attīstība". 117-119 lpp.

⁹Ēstere Zemīte, "Sociālā darba pamati", (2003, Rīga) Sociālā darba metodes. SDSPA "Attīstība". 117-119 lpp.

JĒKABPILS NOVADA SOCIĀLĀ DIENESTA SOCIĀLO DARBINIEKU MOTIVĀCIJAS PILNVEIDOŠANAS IESPĒJAS

Ieva Rode, Latvija

Baltijas Starptautiskā Akadēmija, Jēkabpils
Profesionālā maģistra studija programma "Sociālais darbs"
Zinātniskais vadītājs: Mg.sc.soc. Agrita Lujāne

ANOTĀCIJA

Maģistra darba tēma ir "Jēkabpils novada Sociālā dienesta sociālo darbinieku motivācijas pilnveidošanas iespējas". Pētījuma mērķis ir izvērtēt Jēkabpils novada Sociālā dienesta sociālo darbinieku motivācijas pilnveidošanas iespējas. Darba izstrādes gaitā tika teorētiski pētīta sociālo darbinieku loma sociālā darba vidē, motivācijas jēdziens tā aspekti un motivācijas iespējas sociālajā darbā. Tika veikts Jēkabpils novada Sociālā dienesta raksturojums, kura ietvaros ir aprakstīts sociālo darbinieku specializācija dienesta nodaļās, darba vides nodrošinājums un pielāgotība darba pienākumu veikšanā un mikroklimate un kultūra. Tika veikts pētījums par sociālo darbinieku labsajūtu darbā un viņu uzskatiem motivācijas sistēmas izveidei.

Atslēgas vārdi: sociālais dienests, sociālie darbinieki, motivācija

ABSTRACT

The topic of the master's thesis is "Possibilities for improving the motivation of social workers of the Social Service of Jēkabpils region". The aim of the study is to evaluate the possibilities of improving the motivation of social workers of the Social Service of Jēkabpils region. During the development of the work, the role of social workers in the social work environment, the concept of motivation, its aspects and opportunities for motivation in social work were theoretically studied. The description of the Social Service of Jēkabpils region was carried out, within which the specialization of social workers in the service departments, the provision of the working environment and adaptability in the performance of work duties, and the microclimate and culture are described. A study was conducted on the well-being of social workers at work and their views on the creation of a motivational system.

Keywords: social service, social workers, motivation

IEVADS. INTRODUCTION

Starptautiskā Sociālo darbinieku federācija (IFSW) 2014. gadā apstiprināja sociālā darba globālo definīciju "sociālais darbs ir praksē balstīta profesija un akadēmiska disciplīna, kas sekmē sociālās pārmaiņas un attīstību, sociālo saliedētību, cilvēku iespējas, pašnoteikšanos un brīvību. Sociālā darba pamatā ir vairāki principi: sociālais taisnīgums, cilvēktiesības, kolektīvā atbildība un cieņa pret dažādību. Balstoties sociālā darba teorijās, sociālajās un humanitārajās zinātnēs, kā arī lokālās kultūras zināšanās, sociālais darbs iesaista cilvēkus un struktūras, lai risinātu dzīves problēmas un uzlabotu labklājību."¹⁰ Sociālais darbinieks ir speciālists, kas strādā ar indivīdu, grupu un kopienu, sniedzot sociālā atbalsta pakalpojumus gadījumos, kad nepieciešams risināt starppersonu un sociālās problēmas vai krīzes situācijas, kā arī veic preventīvo darbu. [6.] Sociālo darbinieku ikdiena ir morāli smags darbs, kas prasa koncentrēšanos, savaldību un pārējās personiskās iezīmes. Kā jebkuram citam strādājošajam ar sociālajam darbiniekam ir nepieciešama motivācija savu darbu veikt cik vien labi iespējams.

Pētījuma mērķis: izvērtēt Jēkabpils novada Sociālā dienesta sociālo darbinieku motivācijas pilnveidošanas iespējas.

SVARĪGĀKĀS ATZIŅAS TEORIJĀ UN PRAKSĒ. BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Sabiedrības sfērā strādājošie ir tie, kuriem jānodrošina, lai cilvēki, kuri nespēj dzīvot līdzās mainīgajai videi, to vismaz censtos izprast un pieņemt. Tāpat kā izglītība un zināšanu atjaunošana un papildināšana, sociālajam darbiniekam ir nepieciešamas konkrētas personiskās iezīmes un jāvadās pēc profesionālajiem principiem.

Tiek izdalītas četras personiski – profesionālās īpašību grupas, kas nepieciešamas, lai sociālais darbs būtu kvalitatīvs un tās ir: intelektuāli – profesionālās īpašības, morāles īpašības, komunikatīvās īpašības, gribas īpašības. [7.] Lai tiktu nodrošināti labi un izcili darba rezultāti vadītājiem jānodrošina tāda darba vide, lai darbiniekus rosinātu izmantot savus personīgos resursus kā izglītība, personiskās iezīmes un profesionālos principus. Tā kā darbinieku motivācija ir atkarīga no katra individuālajām iezīmēm un apkārtējo apstākļu mainības, tad vadītājiem nepārtraukti jāatjauno un jāuzlabo motivēšanas sistēma iestādē. Ja darbinieks nejūtas novērtēts, viņš pret saviem darba pienākumiem sāk izturēties pavirši. Bieži sociālie darbinieki dēļ tā, ka nejūtas novērtēti savā profesijā, izvēlas pamest darbu sociālajā dienestā un meklē labāk apmaksātu darbu. Tajā pašā laikā, lai motivācijas sistēma sasniegtu savu mērķi, vadītājiem nepieciešama informācija par darbinieku noslogojumu, kas ir viens no svarīgākajiem faktoriem, kas ietekmē paša darbinieka emocionālo un fizisko labsajūtu. Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas attīstības pamatnostādņu 2021.-2027.gadam izstrādes procesā tika plānots, ka klientu aktīvo lietu skaitam uz vienu sociālā dienesta sociālo darbinieku 2024. gadā jābūt ne vairāk kā 20-30 lietas, bet no 2027. gada 15–20 lietas vai sociālajam darbiniekam ģimenēm ar bērniem – ar kopējo bērnu skaitu lietās ne vairāk par 30 bērniem vecumā līdz 12 gadiem. Savukārt Ministru kabineta rīkojumā Nr. 616. par “Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas attīstības pamatnostādnes 2021.-2027.gadam” nav pieminēta klientu aktīvo lietu skaita amplitūda, vien atzīts, ka tāpat kā citur Eiropā arī Latvijā būtu nepieciešams skatīt sociālā darbinieka noslodzi salīdzinājumā ar klientu aktīvo lietu skaitu savukārt lietu skaits būtu atkarīgs no ieguldītā darba apjoma strādājot ar konkrēto klientu. Tādējādi šāda pieeja nodrošinātu precīzāku resursu plānošanu, sociālo darbinieku darba slodzes pārskatāmību un konkrētu rezultātu sasniegšanu. [2.]

Lielā noslogojuma dēļ sociālie darbinieki piedzīvo pārslodzi, izdegšanu un pieņem lēmumu pamest darbu sociālajā dienestā un meklēt labāk apmaksātu darbu. Arī J. Lindners pētījumā par sociālo darbu ASV 2023. gadā raksta, ka lielākais sociālo darbinieku skaits pasaulē ir ASV, Vācijā un Lielbritānijā. ASV 2023. gadā bija 14% darbinieku mainība. Tas nozīmē, ka daļa sociālo darbinieku pamet profesiju, kam par pamatu ir dažādi faktori, piemēram, neatbilstošs atalgojums, neapmierinātība ar darbu vai grūtības tikt galā ar emocionālo spriedzi. [11.]

Kopumā vērtējot sociālā darbinieka slodzi jāņem vērā: darba vides pielāgotība, sociālā darbinieka pieredze, sociālā darbinieka personīgie resursi, sociālā darbinieka veselības stāvoklis, iespēja konsultēties ar kolēģiem, klientu aktīvo lietu skaits, darba intensitāte ar klientiem, sociālā darbinieka personīgā darba slodzes novērtējums.

Analizējot sociālo darbinieku atalgojuma un motivācijas modeļus Latvijā, Lietuvā un Igaunijā tiek secināts, ka vismazākā vidējā sociālo darbinieku alga ir Latvijā. Motivējošie faktori Baltijas valstīs atšķiras minimāli. Kopumā motivējošie faktori nav slikti, bet ņemot vērā sociālo darbinieku darbu ar sarežģītiem gadījumiem un pastiprinātos stresa apstākļos, motivējošie faktori nav pietiekami, lai nodrošinātu pietiekamu sociālo darbinieku skaitu sociālajos dienestos. Sociālo darbinieku trūkums šo faktu pierāda visās Baltijas valstīs. Arī atalgojums ir pārāk mazs, ja Lietuvā un Igaunijā sociālajiem darbiniekiem katru gadu atalgojums tiek palielināts pēc noteikta plāna, tad Latvijā sociālajiem darbiniekiem alga tiek palielināta proporcionāli pēc minimālās algas palielināšanas valstī.

Darba autore secina, ka viennozīmīgi jāuzlabo sociālo darbinieku motivācijas modelis Latvijā, protams, apzinoties, ka pašvaldību finansējums ir ierobežots.

PĒTĪJUMA REZULTĀTI UN TO IZVĒRTĒJUMS. RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION

Pētījumā tika izmantota kvantitatīvā un kvalitatīvā pētījuma metodes, kas ir primāro datu ieguves metodes, tika izveidota aptaujas anketa Jēkabpils novada Sociālā dienesta 43 sociālajiem darbiniekiem un sastādīti jautājumi intervijai Jēkabpils novada Sociālā dienesta vadītājam un divām vietniecēm.

Aptaujā piedalījās 40 respondenti. 45% respondentu atbildēja, ka lepojas, ka strādā Jēkabpils novada Sociālajā dienestā, tikpat liels skaits atbildēja, ka nespēj atbildēt, savukārt 10% atzīmēja, ka nelepojas ar savu darbu. Uz jautājumu: Vai tiecaties uz profesionālo attīstību? 92,5% atbildēja apstiprinoši, bet 7% - noraidoši. Uz profesionālo attīstību netiecās tie respondenti, kuri sociālajā dienestā nostrādājuši 22, 28 un 29 gadus. Pietiekoši motivēti ir 45% sociālo darbinieku. 81% respondentu novērtējot savu darba vidi bija apmierināti ar to. Vadīšanas process konkrētajā sociālajā dienestā tika novērtēts ar 3,43, kur 1 ir ļoti slikti un 5 – ļoti labi. Kā pašus produktīvākos motivācijas faktorus Jēkabpils novada Sociālā dienesta sociālie darbinieki nosauca: algas palielinājumu, atzinību no vadības, prēmijas un piemaksas un draudzīgu kolektīvu.

Interviju veikšana un iegūtās informācijas analīze ir procesā.

KOPSAVILKUMS. CONCLUSION

Sociālā dienesta mērķis ir palīdzēt personām, ģimenēm un personu grupām atrisināt vai mazināt sociālās problēmas. Sociālā dienesta galvenais uzdevums ir plānot un sniegt sociālos pakalpojumus un sociālo palīdzību pašvaldības teritorijā personām, kurām tas ir nepieciešams.

Lietuvā un Igaunijā sociālajiem darbiniekiem katru gadu atalgojums tiek palielināts pēc noteikta plāna, tad Latvijā sociālajiem darbiniekiem alga tiek palielināta proporcionāli pēc minimālās algas palielināšanas valstī. sociālo darbinieku motivācijas modelis Latvijā, protams, apzinoties, ka pašvaldību finansējums ir ierobežots.

Gandrīz puse Jēkabpils novada Sociālā dienesta sociālo darbinieku ir pietiekoši motivēti, atzīst, ka tiecas uz profesionālo attīstību. Lielākā daļa darbinieku ir apmierināti ar darba vidi. Kā pašus produktīvākos motivācijas faktorus Jēkabpils novada Sociālā dienesta sociālie darbinieki nosauca: algas palielinājumu, atzinību no vadības, prēmijas un piemaksas un draudzīgu kolektīvu.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN CITU AVOTU SARAKSTS. REFERENCES

1. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums: Latvijas Republikas likums (31.10.2002.), stājas spēkā no 01.01.2003. *Latvijas Vēstnesis*, 168 (2002) <https://likumi.lv/ta/id/68488-socialo-pakalpojumu-un-socialas-palidzibas-likums> [Apmeklēts 2023. gada 16.septembris]
2. Ministru kabineta rīkojums Nr. 616 (01.09.2021.), stājas spēkā no 01.09.2023. *Latvijas Vēstnesis*, 171 (2021) <https://likumi.lv/ta/id/325828-par-socialas-aizsardzibas-un-darba-tirgus-politikas-pamatnostadnem-2021-2027-gadam> [Apmeklēts 2024. gada 23.martā]
3. Labklājības Ministrija. *Sociālā darbinieka profesijas standarts*. (2020). <https://www.lm.gov.lv/lv/media/7705/download?attachment> [Apmeklēts 2023.gada 16.septembrī].
4. Labklājības ministrija <https://www.lm.gov.lv/lv/politikas-planosanas-dokumenti-un-tiesibu-akti-5> [Apmeklēts 2024. gada 14.martā]
5. Centrālās statistikas pārvaldes relīze. *Iedzīvotāju skaits un dabiskās kustības galvenie rādītāji 2023. gada 3. ceturksnī*. <https://lvportals.lv/dienaskartiba/357135-iedzivotaju-skaits-un-dabiskas-kustibas-galvenie-raditaji-2023-gada-3-ceturksni-2023> [Apmeklēts 2024. gada 23.martā]
6. Bela, B., Rasnača, L., u.c. (2023). *Sociālā darba vārdnīca*. 379.-380.lpp.
7. Ģeģere, A., Merkulova, I. (2018). Izdegšanas sindroms sociālā darba speciālistiem. Rīga: SIA “Salana Art”, 37.lpp.
8. Helovels, E., (2009). *Darba laika pilnvērtīga izmantošana*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 23.lpp.

9. Ieviņa, L. *Sociālā darba speciālistu pašvaldībās trūkst jau gadiem; ministrija lūko mazināt slodzi.* <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/14.04.2023-sociala-darba-specialistu-pasvaldibas-trukst-jau-gadiem-ministrija-luko-mazinat-slodzi.a504811/> [Apmeklēts 2024. gada 23.martā]
10. Kroplijs, A., Rašcevska, M. (2004). Kvalitatīvās pētniecības metodes sociālajās zinātnēs. Rīga: RaKa
11. Lindner, J., *Must – Know Social Work Statistics.* <https://gitnux.org/social-work-statistics/> [Apmeklēts 2024. gada 23.martā]
12. Līdaka, A., Samuseviča, A., Strazdiņa, I., u.c. (2018). *Profesionālā pilnveide sociālajā darbā.* 152.lpp.
13. Mārtinsons, K., Pipere A., Kamerāde, D. (2016). Pētniecība teorija un prakse. Rīga: RaKa
14. Jēkabpils novada pašvaldība. <https://www.jekabpils.lv/lv/normativie-akti-1> [Apmeklēts 2024. gada 14.martā]
15. Matsuda, J.(2021). International Journal of Social Pedagogy. *Social education and social work in Japan: from an education welfare theory perspective.* Pieejams:<https://uclpress.scienceopen.com/hosteddocument?doi=10.14324/111.444.ijsp.2021.v10.x.012> [Apmeklēts 2024.gada 1.martā].
16. Odrowąż-Coates, A., Szostakowska, K. (2021). International Journal of Social Pedagogy. *Social pedagogy vs social work in Poland* Pieejams: <https://uclpress.scienceopen.com/hosteddocument?doi=10.14324/111.444.ijsp.2021.v10.x.003> [Apmeklēts 2023.gada 15.decembrī].
17. Wofgang, S. *Social Worker Training and Career in Germany.* Pieejams: https://en.life-in-germany.de/social-worker-training-and-career-in-germany/?utm_content=cmp-true [Apmeklēts 2024.gada 10. februārī]
18. *Economic Research Institute.* <https://www.erieri.com/salary/job/social-worker/poland> [Apmeklēts 2024.gada 11.martā].
19. Real time world statistics. <https://www.worldometers.info/world-population/uk-population/> [Apmeklēts 2024. gada 23.martā]

SOCIĀLO DARBINIEKU IZDEGŠANAS SINDROMS UN TAS NOVĒRŠANAS IESPĒJAS JELGAVAS VALSTSPILSĒTAS PAŠVALDĪBAS IESTĀDĒ "JELGAVAS SOCIĀLO LIETU PĀRVALDĒ"

Karīna Simurina

Latvija

Baltijas starptautiskā akadēmija, Rīga,

Maģistratūra, Sociālais darbs

Email: simurina@inbox.lv

Zinātniskais vadītāja:

profesore, Dr., mag.soc.d., Helēna Šimkuva

ANOTĀCIJA

Raksts ir veltīts sociālo darbinieku profesionālās izdegšanas procesa izpētei pašvaldības iestādē "Jelgavas sociālo lietu pārvaldē".

Profesionālā izdegšana sociālo darbinieku vidū ir aktuāla problēma, jo tieši speciālista personība ir ārējais resurss, no kura atkarīga klientam sniegtās palīdzības kvalitāte. Pētījuma aktualitāte ir saistīta ar sociālo darbinieku darba specifiku - pastāvīga komunikācija ar klientiem, kuriem ir sarežģīta dzīves situācija, var veicināt izdegšanas veidošanos. Pētījuma ietvaros tika aptaujāti 30 Jelgavas sociālo lietu pārvaldes sociālie darbinieki, lai noteiktu viņu profesionālo izdegšanas līmeni, kas palīdzēs izstrādāt un piedāvāt dažus ieteikumus izdegšanas profilaksei.

Atslēgvārdi: emocionālā izdegšana, profesionālā izdegšana, sociālais darbinieks, sociālais darbs

ABSTRACT

The article is devoted to the study of the process of professional burnout of social workers in the municipal institution "Jelgava Social Affairs Administration".

Professional burnout among social workers is an actual problem, because it is the specialist's personality that is the external resource on which the quality of assistance provided to the client depends. The relevance of the research is related to the specifics of the work of social workers - constant communication with clients who have a difficult life situation can contribute to the formation of burnout. As part of the research, 30 social workers of the Jelgava Social Affairs Administration were surveyed to determine their professional burnout level, which will help develop and offer some recommendations for burnout prevention.

Keywords: emotional burnout, professional burnout, social worker, social work

IEVADS. INTRODUCTION

Sociālais darbinieks ir viena no jaunākajām profesijām, kura, lai mazinātu sociālo spriedzi un līdzsvarotu nevienlīdzību, mūsu valstī radās pēc neatkarības atgūšanas, kad veidojās sabiedrības noslāņošanās. Sociālais darbinieks sākumā bija tikai materiālās, humānās palīdzības sniedzējs, to varēja saņemt cilvēki pēc piederības kādai noteiktai grupai, kā vientuļās mātes, vientuļie pensionāri, daudzbērnu ģimenes, līdz ienākumu, īpašumu vērtēšanai un noteikta statusa piešķiršanai tagad, bet tas ir tikai viens no sociālā darba uzdevumiem. Šajos gados pienākumi mainījušies, tie kļuvuši daudzveidīgāki, bet vienlaikus komplicētāki, niansētāki.

Tagad sociālie dienesti nodrošina sociālo palīdzību, pakalpojumus un profesionālu sociālo darbu, un ar sociālā darba speciālista jēdzienu saprot četras profesijas: sociālais darbinieks, sociālās palīdzības organizators, sociālais rehabilitētājs un sociālais aprūpētājs.

Katrai darbībai ir noteikts konkrēts saturs un robežas, ko redz paši darbinieki, taču ne vienmēr saskata sabiedrība. Tādēļ bieži veidojas priekšstats, ka sociālajam darbiniekam ir jāspēj viss.

Bet pirmām kārtām tā ir sadarbība ar klientu, cenšoties palīdzēt un rast risinājumu katrā individuālajā gadījumā, ievērojot paša cilvēka vēlmes sadarboties un mainīt situāciju.

Sociālais darbinieks nevar uzspiest savu viedokli, viņam jācenšas panākt, lai klients ierauga savu problēmu un grib kaut ko mainīt. Taču dažādu apstākļu un sakritību dēļ ne vienmēr tas izdodas, ne vienmēr cilvēks ir motivēts kaut ko darīt citādi. Katram cilvēkam viņa problēma ir ļoti personiska (nepietiekams materiālais atbalsts, zemas darba, sadzīves prasmes, veselības problēmas, atkarības, vardarbība u.c.), tāpat ne vienmēr viņi uzticas sociālajam darbiniekam, taču paši rast izeju diemžēl nespēj. Bet, ja dienests viņa problēmu uzreiz neatrisina, tad, protams, vainīgs ir sociālais darbinieks, kurš kā ar burvju nūjiņu nav vērsis visu par labu. Jāatceras, ka šis speciālists nav eksperts par visiem cilvēkiem un viņu dzīvi, katram pašam ir tiesības izlemt, kā rīkoties.

Sociālā darbinieka darbam ir sava īpatnība: komunikācija un mijiedarbība ar klientiem sarežģītās dzīves situācijās, kuras prasa daudz empātijas un iekļaušanas. Šie faktori var veicināt profesionālās izdegšanas iestāšanos. Speciālista atrašanās pastāvīgā stresa situācijā un klientu problēmu risināšana var izraisīt tādas emocionālas un profesionālās izdegšanas pazīmes, kā cinisms un bezjūtīga attieksme pret klientiem. Kompetenta un savlaicīga profesionālās izdegšanas identificēšana un novēršana sociālo darbinieku vidū ļauj sniegt efektīvu palīdzību cilvēkiem sarežģītās dzīves situācijās.

Pētījuma mērķis:

Izpētīt un analizēt Jelgavas sociālo lietu pārvaldes sociālo darbinieku izdegšanas sindroma līmeni, tā rašanās iemeslus un ietekmējošos faktorus, kā arī piedāvāt iespējamus risinājumus izdegšanas mazināšanai.

Pētījuma dalībnieki: sociālie darbinieki (n=30)

Pētījuma metode : teorētiskas literatūras analīze, anketēšana

Datu apstrādes un analīzes metode : Tika izveidota un elektroniski izsūtīta aptauja ar interneta resursu www.visidati.lv starpniecību . Dati tika apkopoti, interpretēti un atspoguļoti diagrammās.

SVARĪGĀKĀS ATZIŅAS TEORIJĀ UN PRAKSĒ. BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Terminu “emocionālā izdegšana” (no angļu valodas burnout*) ieviesa amerikāņu psihiatrs G. J. Freidenbergers 1974. gadā, lai raksturotu “veselīgu cilvēku garīgo stāvokli, kuri intensīvi sazinās ar klientiem emocionāli uzlādētā atmosfērā, vienlaikus sniedzot profesionālu palīdzību” ., vai “enerģijas izsīkums sociālās palīdzības speciālistu vidū, kuri jūtas nomākti citu cilvēku problēmu”[6, lpp.65-66]

Ieviešot G. Freidenbergera jēdzienu “izdegt”, profesionālās izdegšanas problēmu pētīja daudzi ārvalstu pētnieki. K. Maslača un S. Džeksons pētīja profesionālo izdegšanu efektīvas pieejas ietvaros, uz kuras pamata ieviesa trīs faktoru modeli šīs parādības aplūkošanai. Tādējādi profesionālā izdegšana sastāv no trim sastāvdaļām (izsīkums, depersonalizācija un profesionālo sasniegumu samazināšana). Profesionālo izdegšanu Dž.Džonss uzskatīja par psihofizisko spēku izsīkumu, kas izpaužas saskarsmē ar cilvēkiem [2, lpp. 99-113].

N. E. Vodopjanova un E. S. Starčenkova izstrādāja anketu “Profesionālā izdegšana” (pamatojoties uz K. Maslačas un S. Džeksona izdegšanas modeli), kas ļauj novērtēt izdegšanas pazīmes trīs grupās (emocionālais izsīkums, depersonalizācija un nenoteiktība - neapmierinātība ar personīgajiem sasniegumiem).) [4, lpp. 126].

Jēdziena "profesionālā izdegšana" izpētes posmi:

Jēdziens "profesionālā izdegšana" sākotnēji tika uzskatīts par paša bezspēcības stāvokli, bezjēdzīguma sajūtu un mēģinājumu gūt panākumus dzīvē un profesionālā sfērā. Šobrīd psiholoģijas zinātnē profesionālā izdegšana ir definēta kā stabila reakcija uz stresu, kas sastāv no trim sastāvdaļām:

1. Emocionālo un fizisko resursu izsīkšanas pieredze
2. Vienaldzība, attālināta attieksme pret klientiem un darbu kopumā (depersonalizācija, cinisms)
3. Kompetences sajūta vai sasniegumu un produktivitātes trūkums darbā.

M. A. Žigulina un A. N. Kononovs ierosināja šādu hronoloģisko skalu ideju attīstībai par profesionālo izdegšanu [5, lpp. 34].

Hronoloģiskā mērogā profesionālās izdegšanas izpēte notika trīs posmos

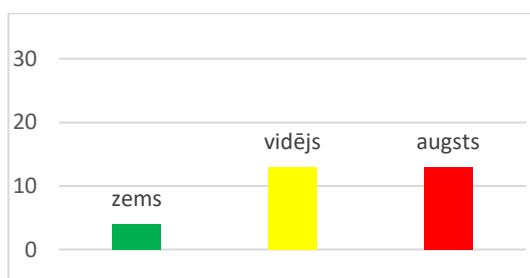
- pirmajā posmā (1974-1989) - konceptuālā definīcija (G. Freidenbergera dota "izdegšana"; faktoru modeļi (trīs faktoru modelis, ko ierosināja K. Maslača) [3]
- otrais posms (1990-1996) - šajā posmā tika pētīti mijiedarbības modeļi: afektīvo, kognitīvo un motivācijas simptomu kombinācija (T. Cox). [5, lpp. 32].
- trešais posms (1997-2014) - tika piedāvāts "iesaistīšanās" - "izdegšanas" modelis (K. Maslača); subjekta -resursa modelis (N. E. Vodopjanova) [4, lpp. 126-130]; sociālās inducēšanas modelis (A. B. Bakker, E. Demerouti, W. B. Schaufeli) [5, lpp. 33].

Pašlaik, lai identificētu profesionālo izdegšanu palīdzības profesionāļu vidū, diādē "sociālais darbinieks - klients", lielākā daļa pētnieku profesionālās izdegšanas pētīšanai pieturas pie K. Maslačas piedāvātā trīsfaktoru modeļa [1, lpp. 213]. Manuprāt, šis modelis ļauj izvērtēt profesionālu izdegšanu plaši un detalizēti.

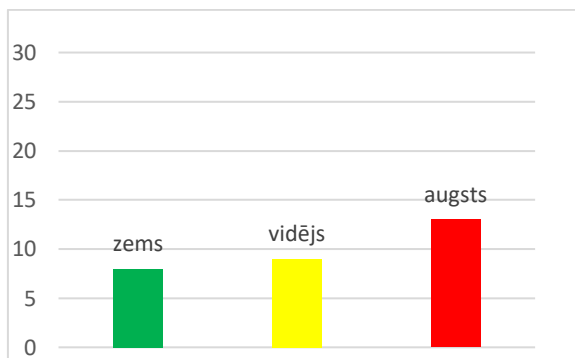
PĒTĪJUMA REZULTĀTI UN TO IZVĒRTĒJUMS. RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION

Lai izpētīt un analizēt "Jelgavas sociālo lietu pārvaldes" sociālo darbinieku izdegšanas līmeni, tika aptaujāti 30 darbinieki. Pētījumā tika izmantota K. Maslačas izstrādāta izdegšanas aptauja (Maslach Burnout Inventory). Anketa tika izsūtīta ar visidati.lv starpniecību. Elektroniskā anketa tika izsūtīta no darba autores elektroniskās pasta adreses. Respondentu pieredze sociālajā darba 1-30 gadi, vecums 32-64 gadi.

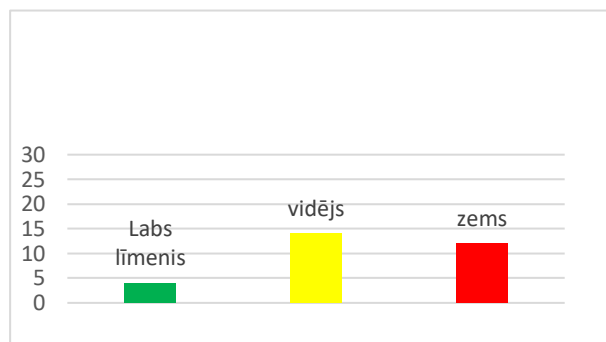
Darbinieku izdegšanas līmenis tika pētīts pēc trim skalām: emocionālais izsīkums, depersonalizācija, personīgo sasniegumu redukcija. Apkopoti rezultāti parāda, ka 26 darbiniekiem ir vidējie un augstie emocionāla izsīkuma radītāji. Speciālistu vienaldzīgās un bezjūtīgas attieksmes pret klientiem identificēšana ("depersonalizācijas" skala) parādīja, ka 13 darbinieki dažreiz to atzīme sevī. Profesionālas deformācijas skala rada, ka neapmierinātība ar darbu dažreiz vai bieži parādās 15 speciālistiem.

1.att. Emocionālais izsīkums

2.att. Depersonalizācija

3.att. Personīgo sasniegumu redukcija

SECINĀJUMI, PRIEKŠLIKUMI. CONCLUSION

Izvērtējot un analizējot pētījuma gaitā saņemtus un apkopotus rezultātus var secināt, ka profesionālās izdegšanas izpētes aktualitāte sociālo darbinieku vidū ir nozīmīga un nepieciešama, jo savlaicīgie preventīvie metodi dos iespēju saglabāt cilvēka iekšējos resursus vai pat palielināt tos. Saskaņā ar empīriskā pētījuma rezultātiem sociālo darbinieku izdegšanas cēloņus var saistīt ar viņu personīgajiem faktoriem (bailes uzņemties atbildību par sociāla gadījuma vadīšanu, nespēja sarunāties ar kolēģiem, deleģēt pienākumus) un ārējiem faktoriem (birokrātija, daudzu veidu atskaites). Lielākoties, augstu izdegšanas indeksu, speciālisti saistīja ar lielu atbildību un lielu darba slodzi.

Lai mazinātu sociālo darbinieku izdegšanu, autore ierosina regulēt sociālo darbinieku darba apjomu, vadītājam regulāri nodrošināt atgriezenisko saiti, rūpēties par darbinieku veselību, veidot skaidrus amata aprakstus, nodrošināt vairāk individuālās supervīzijas, mazināt birokrātiju, veidot starpinstitucionālo sadarbību, nodrošināt darba metodiku, izglītot sabiedrību.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN CITU AVOTU SARAKSTS. REFERENCES

1. Arnold B. Bakker, Evangelia Demerouti, and Ana Isabel Sanz-Vergel. Burnout and Work Engagement: The JD-R Approach // Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior, March 2014. [tiešsaiste][skatīts 2024.g. 12.aprīlī] Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/263851330_Burnout_and_Work_Engagement_The_JD-R_Approach
2. Christina Maslach, Susan E. Jackson. The measurement of experienced burnout (англ.) // Journal of Occupational Behaviour^[en]. — 1981. — Vol. 2. — P. 99–113.
3. Maslach C. Multidimensional Theory of Burnout. In: Theories of Organizational Stress. Oxford, 1998 https://www.researchgate.net/publication/280939428_A_Multidimensional_Theory_of_Burnout
4. Водопьянова, Н. Е. От выгорания к обновлению: опыт и перспективы изучения синдрома выгорания в России / Н. Е. Водопьянова, Е.С. Старченкова // Национальный психологический журнал. – 2006. – №1 (1) – С.126-130. [tiešsaiste][skatīts 2024.g. 4.aprīlī] Pieejams: https://npsyj.ru/pdf/npj_no01_2006/npj_no01_2006_126-130.pdf

5. Жигулина, М. А. Профессиональное выгорание как объект исследования в психологической науке / М. А. Жигулина, А. Н. Кононов // Известия Иркутского государственного университета. Серия: Психология. – 2021. – Т. 35. – С. 29-44. [tiešsaiste][skatīts 2024.g. 2.aprīlī] Pieejams: <https://doi.org/10.26516/2304-1226.2021.35.29>
6. Тимофеева М. Г. Профессиональное выгорание у социальных работников // Серия «Вестника СВФУ» No 1 (29) 2023. – С. 65-66. <https://cyberleninka.ru/article/n/professionalnoe-vygoranie-u-sotsialnyh-rabotnikov>

**MŪSDIENU SOCIĀLĀ PSIHOLOĢIJA:
TEORIJA UN PRAKSE**

**MODERN SOCIAL PSYCHOLOGY:
THEORY AND PRACTICE**

VOCATIONAL IDENTITY PROCESSES AS FACTORS OF STUDENT'S SUBJECTIVE WELL-BEING

Kateryna Akkaya, Ukraine

V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv

General Psychology Department

PhD Student (Psychol.)

k.malofeikina@student.karazin.ua

Scientific advisor: DSc (Psychol.) Valerii Olefir

ABSTRACT

The study aimed to identify the mechanisms linking vocational identity and Subjective Well-being (SWB) in Ukrainian students (n=213). Mediation analyses revealed Career Commitment Making's indirect positive effect on SWB via increased meaning. In-Depth Career Exploration had both a direct negative impact on SWB and an indirect positive effect through increased meaning. Career Self-Doubt negatively impacted SWB through reduced meaning and increased self-alienation.

Key words: meaning, mediation analysis, self-alienation, subjective well-being, vocational identity

АНОТАЦІЯ

Дослідження спрямоване на визначення механізмів, що пов'язують професійну ідентичність та суб'єктивне благополуччя (СБ) українських студентів (n=213). Медіаторний аналіз показав, що формування прихильності має непрямий позитивний ефект на СБ через збільшення осмисленості. Поглиблене дослідження має як прямий негативний ефект на СБ, так і непрямий позитивний ефект через збільшення осмисленості. Професійні сумніви мають негативний ефект на СБ через зменшення осмисленості та збільшення самовідчуження.

Ключові слова: медіаторний аналіз, осмисленість, професійна ідентичність, самовідчуження, суб'єктивне благополуччя

INTRODUCTION. ВСТУП

According to Erikson's psychosocial theory, identity formation is a central developmental task for adolescents, upon which not only the successful navigation of subsequent developmental crises but also the psychosocial well-being of the young person depends. Numerous studies have shown that indeed, a formed identity holds advantages over an unformed one for positive personal functioning, particularly in dimensions such as subjective well-being.

The development of vocational identity is considered one of the most important aspects of overall identity and is often seen as pivotal in development [6]. By vocational identity, we refer to the leading domain of an overall identity, consisting of a set of values, goals, beliefs, roles, and intentions to follow them, formed through conscious or unconscious choice. Achieving vocational identity is often associated with positive outcomes for an individual's psychological (subjective) well-being [3; 6], but through what mechanisms does this link occur?

The **aim** of our study is to identify the mechanisms linking students' vocational identity processes with their subjective well-being (SWB). The study involved 213 students from higher educational institutions in Kharkiv (84.04% female) aged 17-24 years (Me=19). Distribution by academic year: 1st year – 19.72%, 2nd year – 38.03%, 3rd year – 23.47%, 4th year – 16.9%, 5th and 6th years – <2%. Among them, 68.55% are studying psychology, 12.68% are pursuing humanities and management specialties, 15.49% are students of exact and technical sciences (physics, engineering, mathematics, computer science), and 3.29% are students of biology and health sciences. Psychodiagnostic methods were used, including the Vocational Identity Status Assessment (VISA-19), the Satisfaction with Life Scale by E. Diener, the Scale of Positive and

Negative Experience (SPANE), the Meaning in Life Questionnaire (MLQ), Purpose in Life subscale from the Psychological Well-being Scale by C. Riff, the Authenticity Scale, and the Sense of Agency Scale. Mediation analysis was employed for statistical analysis using PROCESS for R [2].

BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISIONS. ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

The development of vocational identity is conveniently viewed from the perspective of an integrative model of identity, specifically refined for the domain of vocational identity [4]. It draws on Erikson's ideas and Marcia's identity status theory, which posits that identity status (stage or level of its development) can be established by two dimensions – exploration (active search for identity alternatives) and commitment strength (making a firm decision about a desired future identity and striving to achieve it). Expanding on these ideas, the authors [4] describe six processes of vocational identity that describe the state of vocational identity development at a certain point in time. These processes include:

- 1) Career Commitment Making (CM) – forming relatively clear and firm intentions regarding pursuing a certain career path;
- 2) Identification with Commitment (IC) – feeling the alignment of the chosen career with one's own personality, goals, and plans;
- 3) In-Breadth Career Exploration (BE) – searching for alternative career paths, exploring one's professional preferences, and trying out different professional roles;
- 4) In-Depth Career Exploration (DE) – detailed exploration of the chosen career path and oneself as a professional, seeking ways of self-realization in the chosen career;
- 5) Career Self-Doubt (CD) – doubts and concerns about one's choice of chosen career path, particularly about one's ability to progress in it;
- 6) Career Commitment Flexibility (CF) – recognition that the current choice may not be final, constant readiness for a career change.

It is considered that the development of vocational identity influences positive personal functioning through the fulfillment of so-called "identity functions" [5]: structure (self-understanding, self-acceptance, self-awareness), goals (purposefulness, self-motivation), control (feeling of control over oneself and the environment), harmony (authenticity and congruence), and future (orientation toward the future, career planning, etc.); these can be grouped into three categories – self-understanding and self-acceptance, meaningfulness and purposefulness, subjective control (sense of agency). Variables expressing these functions are strongly associated with both identity and psychological (particularly subjective) well-being (see [1], [7], [8]).

We assume that these functions, particularly authenticity, meaningfulness, and subjective control, may act as mediators in the relationship between vocational identity processes and subjective well-being.

RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОЦІНКА

For further statistical procedures, certain scales of the applied psychodiagnostic methods were combined into composite variables:

1. To form the dependent variable SWB, scores for Life satisfaction, positive affect, and reverse scores for negative affect were combined.
2. For forming the variable meaning, scores for purpose in life and presence of meaning were combined. The search for meaning was treated as a separate variable.

3. For testing variables related to self-acceptance and self-understanding, the authenticity scale (self-alienation, accepting external influence, authentic living) was used, and all three variables were entered into the analysis separately.

4. For forming the sense of agency variable, scores for the sense of positive agency and reverse scores for the sense of negative agency were combined.

To test the assumption of the mediated relationship between vocational identity processes and SWB, several parallel mediation models were constructed (Table 1).

Table 1

Mediation Models for Hypothesis Testing

No	Predictors	Mediators	Dependent Variable	Co-variables
1	CM	1. meaning	SWB	IC, BE, DE, CD, CF
2	IC	2. self-alienation		CM, BE, DE, CD, CF
3	BE	3. accepting external influence		CM, IC, DE, CD, CF
4	DE	4. authentic living		CM, IC, BE, CD, CF
5	CD	5. sense of agency		CM, IC, BE, DE, CF
6	CF	6. search for meaning		CM, IC, BE, DE, CD

Thus, all models were linked to each other by a single dependent variable and the mediators. Additionally, each predictor acted as a co-variable for all other predictors to account for their shared variance and determine the unique contribution of each vocational identity process to SWB. The bootstrap procedure (10000 samples) was used to establish significance. Each model explained SWB at a statistically significant level ($R^2=0.381$, $p<0.001$). However, only three out of six vocational identity processes emerged as uniquely significant predictors.

Career commitment making showed an indirect positive effect on subjective well-being by increasing life meaning ($\beta=0.0725$, 95% CI [0.0061; 0.1590]). In-breadth exploration demonstrated a direct negative effect on subjective well-being ($\beta=-0.1806$, 95% CI [-1.8283; -0.1271]), as well as an additional mediated positive effect on SWB through increased life meaning ($\beta=0.0657$, 95% CI [0.0079; 0.1503]). Finally, career self-doubt showed an indirect negative effect on subjective well-being through decreased life meaning ($\beta=-0.2531$, 95% CI [-0.3824;-0.1467]) and increased self-alienation ($\beta=-0.1668$, 95% CI [-0.2823;-0.0732]).

Thus, we found that only three out of six mediated models significantly explained subjective well-being. Life meaning emerged as a crucial mediator in the relationship between all three aforementioned processes and subjective well-being. It seems that having plans for a professional future and a desire to adhere to them (CM), deep exploration of the chosen career and oneself as a future specialist (DE), and absence of doubts about one's professional choice and abilities (CD) provide meaning and direction, which, in turn, enhances subjective well-being.

Moreover, self-acceptance and self-understanding (as opposite to self-alienation) play a certain role in mediating vocational identity and SWB relationship. Doubts about one's professional choice and successful future (CD) appeared to be the only unique predictor of self-alienation, while the other identity processes in the regression model didn't show a significant relationship with self-alienation.

Additionally, the uniqueness of career self-doubt is also evident in showing the most strong effect on SWB among all other vocational identity processes.

The only vocational identity process that showed a significant direct contribution to subjective well-being (considering the variance of all other identity processes and mediator variables) is in-depth exploration, which had a direct negative effect. It seems that if in-depth exploration doesn't lead to increased meaning, it decreases subjective well-being.

Finally, it is essential to mention that life meaning emerged as the strongest mediator. All the positive effects of vocational identity occur due to increased life meaning. Some portion of the variability can also be explained by increased self-acceptance and self-understanding (decreased alienation), while the hypothesis regarding the mediating role of sense of agency

was not confirmed. While subjective control correlates with all vocational identity processes as well as subjective well-being (based on previous data), it does not appear to make a unique contribution to SWB.

CONCLUSION. ВИСНОВКИ

The processes of vocational identity formation are significant predictors of students' subjective well-being. Specifically, making commitments to a specific career choice enhances subjective well-being by increasing life meaning, doubts about one's career choice and oneself as a future professional decrease subjective well-being by diminishing life meaning and increasing self-alienation, and exploring one's chosen career path and searching for one's place in it directly decrease subjective well-being, but indirectly enhances it through increased life meaning.

REFERENCES. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Crocetti, E., Scignaro, M., Sica, L. S., & Magrin, M. E. (2012). Correlates of identity configurations: Three studies with adolescent and emerging adult cohorts. *Journal of Youth and Adolescence*, 41, 732-748.
2. Hayes, A. F. (2018). Partial, conditional, and moderated mediation: Quantification, inference, and interpretation. *Communication monographs*, 85(1), 4-40.
3. Hirschi, A., & Herrmann, A. (2012). Vocational identity achievement as a mediator of presence of calling and life satisfaction. *Journal of Career Assessment*, 20(3), 309-321.
4. Porfeli, E. J., Lee, B., Vondracek, F. W., & Weigold, I. K. (2011). A multi-dimensional measure of vocational identity status. *Journal of adolescence*, 34(5), 853-871.
5. Serafini, T. E., & Adams, G. R. (2002). Functions of identity: Scale construction and validation. *Identity: an international journal of theory and research*, 2(4), 361-389.
6. Skorikov, V. B., & Vondracek, F. W. (2011). Occupational identity. *Handbook of identity theory and research*, 693-714.
7. Коробка, І. М. (2022). Суб'єктивне благополуччя: теоретичні інтерпретації, чинники й ресурси підтримання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*, (2), 85-93.
8. Харитинський, А. (2022). Теоретична модель суб'єктивного благополуччя особистості. *Вісник Національного університету оборони України*, 6 (70), 190-197.

SOCIOCULTURAL INFLUENCES ON THE EMERGENCE OF ECOLOGICAL EMOTIONS

Vladyslav Baranov, Ukraine

V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv

Faculty of Psychology

Lifeforadream13@gmail.com

Scientific tutor: Doctor of Sciences (Psychology),

Professor of the Department of Applied Psychology

Irina Kryazh

АНОТАЦІЯ

У даній роботі була приділена увага сучасним дослідженням виникнення екологічних емоцій у контексті соціокультурних впливів з метою надання рекомендацій щодо соціокультурної профілактики емоційних порушень у рамках екологічної кризи. Були надані рекомендації під назвою «мужнє подолання екологічної кризи», що передбачають вплив на когнітивно-аксіологічну та емоційну сфери людини. Були обговорені проблеми, пов'язані з реалізацією даних рекомендацій та визначені перспективи подальших досліджень

Ключові слова: благополуччя, екологічна криза, екологічні емоції, емоційні порушення, психологічне здоров'я

ABSTRACT

In this work, attention was paid to modern studies of the emergence of eco-emotions in the context of sociocultural influences with the aim of providing guidelines on the sociocultural prevention of emotional disorders associated with the ecological crisis. Recommendations were given under the name "Courageous overcoming of the ecological crisis", which involve an impact on the cognitive, axiological and emotional spheres of a person. Problems and prospects for further research were determined

Key words: ecological crisis, ecological emotions, emotional disorders, mental health, well-being

INTRODUCTION

In the conditions of the increase in the number of armed conflicts in the world (Ukraine, Gaza, Sudan, etc.), unprecedented damage to the environment is caused, intensifying the ecological crisis. The emotional response of people to such changes is different, according to the society and culture to which they belong. This, in turn, can affect their psychological health and well-being, depriving some of them not only of the satisfaction of existence, but also of the resource to adapt to the changing conditions of today and even to survive. Summarizing the above, the study of the emergence of ecological emotions in the context of sociocultural influences becomes relevant.

In the field of health care, the problem of the ecological crisis is recognized as one of the most relevant today [13, p. 3]. Emotional reactions that arise in people in connection with this are closely related to their psychological health and well-being [12, p. 2]. Researchers in this field emphasize that the study of ecological emotions should take into account social and cultural factors [6, p. 6]. However, even despite the interest of researchers in ecological emotions in recent years [1, p. 2], there are still no clear recommendations regarding the social prevention of emotional disturbances caused by ecological risks. Therefore, the creation of such recommendations is the purpose of this work. For this, a scoping review of the relevant scientific literature over the past 5 years was used. As a result, 14 studies were selected, which were analyzed and synthesized into relevant recommendations.

BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

The ecological crisis itself affects psychological health [3, p. 1], therefore, in any case, it will cause ecological emotions either immediately or after some time, when the consequences of such a crisis will be impossible to ignore. The term "ecological emotions" or "eco-emotions" is used for emotions that arise in connection with the ecological crisis [14, p. 7]. That is, if a person has an emotion of grief as a response to the loss of a loved one, it is not ecological grief. But if it is a reaction to the loss or expectation of loss, for example, of landscapes or individual species of animals due to acute or chronic changes in the environment, then it is already ecological one [9, p. 37; 1, p. 2; 4, p. 35]. On the one hand, the consequences of real or expected changes in the environment in the form of emotions are the cause of suffering for many people [3, p. 1]. On the other hand, eco-emotions can combine with each other and increase well-being [13, p. 4], as well as stimulate healing and action, as indicated by Butler, Cunsolo and Landman on the example of ecological grief [4, p. 33]. However, social and cultural factors play an important role in predicting behavior in connection with eco-grief [3, p. 5-6], as well as with other ecological emotions, just as in their emergence as such.

Indeed, on the example of a comparison of Japanese and Western cultures, it was found that representatives of the former are more prone to the occurrence of a particular type of shame related to identity, while representatives of the latter were prone to experience general shame. As a result, motivation for pro-environmental actions may require different methods [8, p. 3]. Cultural differences also concern the emotional attitude to the ecological crisis, the interpretation of which is carried out in connection with social constructions [11, p. 1]. Moreover, regulation at the sociocultural level of symptoms related to ecological emotions has been identified as promising in the context of combating eco-anxiety [7, p. 4]. Pihkala emphasizes the importance of a critical understanding of cultural norms in connection with emotions [10, p. 126], which obviously also applies to the emergence of these emotions. Based on the above, this work focuses on the social prevention of emotional disorders associated with the ecological crisis.

RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION

Katwak & Weihgold proposed a "relational counternarrative" approach that focuses on creating a common methodology for knowledge production. According to scientists, this will lead to the creation of a new collective experience and regulation of the symptoms of ecological emotions [6, p. 6]. Developing an opinion on the need to intervene in the process of socio-cultural influence on ecological emotions, including those related to the emergence of such emotions, it may be important to adjust the process of interpreting the environmental crisis and actions related to it. Since suffering, as noted by Hickman, despite its certain reality, can be considered in the context of the appropriate cultural model of happiness [5, p. 419], the emergence of eco-emotions can also be considered within the framework of sociocultural norms in relation to the ecological crisis. Wairdobe, speaking about the latter, warns against the temptation to go to extremes - from passive hopelessness to naive hope [5, p. 415, 419]. Therefore, taking into account the above and the perspective of the formation of children's positive ideas about a more ecologically favorable future, defined as one of the perspectives of further research [7, p. 4], recommendations are offered for the prevention of emotional disorders associated with ecological threats, under the name "Courageous overcoming of the ecological crisis", which involves an impact on the cognitive, axiological and emotional spheres of people and contains the following components: a) Based on the importance of the role of knowledge in the occurrence environmental emotions [6, p. 6] - creating an understanding of the need to obtain information about the ecological state of the environment, about actions necessary to improve the ecological situation and about the consequences of the ecological crisis for health and well-being (cognitive component); b) On the basis of views on the positive rethinking of

eco-anxiety [5, p. 416-417] - creating hope for the possibility of solving the problem of the ecological crisis, which must necessarily be combined with pro-ecological actions (emotional component); c) On the basis of a three-dimensional model of countering eco-anxiety, where attention is focused on the importance of actions as one of the mandatory components [11, p. 25, 28] - creating the value of focusing on the process of implementing pro-environmental actions, and not on the result as such, encouraging environmentally friendly actions regardless of the size of their impact on the ecological crisis (Figure 1).

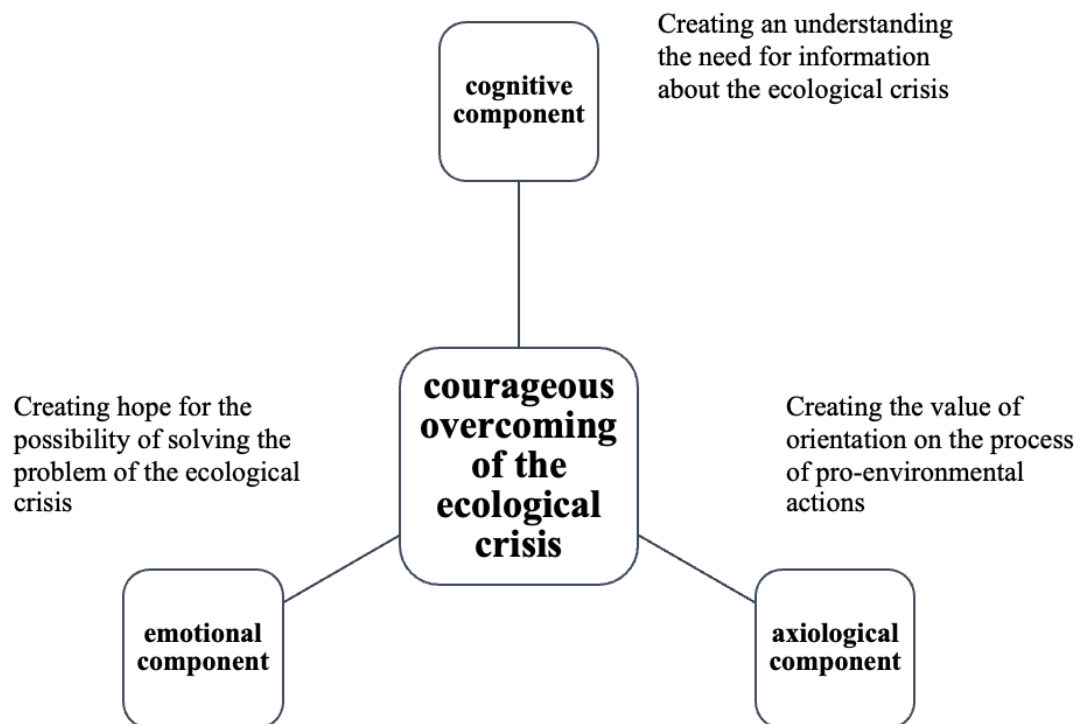

Figure 1. Recommendations called "Courageous overcoming of the ecological crisis" regarding the socio-cultural prevention of emotional disorders within the framework of the ecological crisis

The implementation of these recommendations contains a number of problems, among which the following can be noted: 1) How can such implementation be carried out?; 2) Will it be equally perceived by representatives of different cultures?; 3) Will these recommendations lead to positive/sthenic/beneficial for psychological health and well-being eco-emotions? First, despite the influence of people's own views and beliefs on their perception [9, p. 42], the role of the media in this context can be useful because, as determined by Clayton, it can play a role in the perception of eco-risks and influence the emotional sphere [2, p. 3], but the extent to which mass media may influence this requires further research. Second, indeed, as noted by Jackson et al, grief and regret in Persian can be easily confused, the same is true for grief and anxiety in Dargwa [14, p. 6]. To begin with, it is necessary to take into account at least the linguistic features that determine the respondents' answers, and conduct cross-cultural studies to identify further possible differences in the socio-cultural context. Thirdly, as Pihkala rightly points out, the topic of positive eco-emotions is not sufficiently developed nowadays [14, p. 6], which is a prospect for further research. However, even if, for example, the cognitive component of "Courageous overcoming of the ecological crisis" would hypothetically lead to eco-anxiety about the ecological crisis, the existing emotional and axiological components will most likely not allow it to interfere with psychological health and well-being and keep it within

the framework of moderate intensity. Moreover, as Helm et al. says, some amount of stress is even beneficial and leads to better adaptation [3, p. 5-6].

CONCLUSION

Thus, it was established that when eco-emotions arise, it is necessary to take into account sociocultural influences. Recommendations were given under the name "Courageous overcoming of the ecological crisis" for the regulation of the cognitive, axiological and emotional sphere of a person within the framework of ecological threats and socio-cultural influences, consisting of: 1) creating an understanding of the need for knowledge in the context of the environmental crisis, focusing on psychological health and well-being, as well as on possible pro-environmental actions; 2) formation of hope for overcoming the environmental crisis associated with active pro-environmental behavior; 3) creating the value of the process as such (and not the result) of implementing pro-environmental actions in society. Problems related to the implementation of these recommendations were separately considered and prospects for further research were determined, such as: 1) determination of the role of mass media in the emergence of environmental emotions; 2) conducting cross-cultural studies to identify differences in the emergence of eco-emotions; 3) development of the topic of positive ecological emotions.

REFERENCES

1. Ágoston, C., Csaba, B., Nagy, B., Kóváry, Z., Dúll, A., Rácz, J., Demetrovics, Z. (2022). Identifying Types of Eco-Anxiety, Eco-Guilt, Eco-Grief, and Eco-Coping in a Climate-Sensitive Population: A Qualitative Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(4), 17. <https://doi.org/10.3390/ijerph19042461>
2. Clayton, S. (2020). Climate anxiety: Psychological responses to climate change. *Journal of anxiety disorders*, 74, 28. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2020.102263>
3. Comtesse, H., Ertl, V., Hengst, S. M. C., Rosner, R., & Smid, G. E. (2021). Ecological Grief as a Response to Environmental Change: A Mental Health Risk or Functional Response? *International journal of environmental research and public health*, 18(2), 10. <https://doi.org/10.3390/ijerph18020734>
4. Cunsolo, A., Borish, D., Harper, S. L., Snook, J., Shiwak, I., & Wood, M., The Herd Caribou Project Steering Committee. (2020). "You can never replace the caribou": Inuit Experiences of Ecological Grief from Caribou Declines. *American Imago*, 77 (1), 31-59. <http://dx.doi.org/10.1353/aim.2020.0002>
5. Hickman, C. (2020). We need to (find a way to) talk about ... Eco-anxiety. *Journal of Social Work Practice*, 34(4), 411-424. <https://doi.org/10.1080/02650533.2020.1844166>
6. Katwak, W., & Weihgold, V. (2022). The Relationality of Ecological Emotions: An Interdisciplinary Critique of Individual Resilience as Psychology's Response to the Climate Crisis. *Frontiers in Psychology*, 13, 10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.823620>
7. Léger-Goodes, T., Malboeuf-Hurtubise, C., Mastine, T., Généreux, M., Paradis, P. O., & Camden, C. (2022). Eco-anxiety in children: A scoping review of the mental health impacts of the awareness of climate change. *Frontiers in psychology*, 13, 21. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.872544>
8. Mkono, M., & Hughes, K. (2020). Eco-guilt and eco-shame in tourism consumption contexts: understanding the triggers and responses. *Journal of Sustainable Tourism*, 28 (8), 22. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1730388>
9. Ojala, M., Cunsolo, A., Ogunbode, C., & Middleton, J. (2021). Anxiety, Worry, and Grief in a Time of Environmental and Climate Crisis: A Narrative Review. *Annual Review of Environment and Resources*, 46, 35-58. <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-012220-022716>
10. Pihkala, P. (2021). 'Eco-anxiety'. In *Situating Sustainability: A Handbook of Contexts and Concepts*, edited by C. P. Krieg and R. Toivanen. Helsinki: Helsinki University Press, 119-133. DOI: <https://doi.org/10.33134/HUP-14-9>
11. Pihkala, P. (2022a). The Process of Eco-Anxiety and Ecological Grief: A Narrative Review and a New Proposal. *Sustainability*, 14(24), 53. <https://doi.org/10.3390/su142416628>
12. Pihkala, P. (2022b). Toward a Taxonomy of Climate Emotions. *Frontiers in climate*, 3, 22. <https://doi.org/10.3389/fclim.2021.738154>
13. Stanley, S. K., Hogg, T. L., Leviston, Z., & Walker, I. (2021). From anger to action: Differential impacts of eco-anxiety, eco-depression, and eco-anger on climate action and wellbeing. *The Journal of Climate Change and Health*, 1, 5. <https://doi.org/10.1016/j.joclim.2021.100003>

14. Voški, A., Wong-Parodi, G., & Ardoin, N. (2023). A New Planetary Affective Science Framework for Eco-Emotions: Findings on Eco Anger, Eco-Grief, and Eco-Anxiety. *Global Environmental Psychology*, 1, 31. <https://doi.org/10.5964/gep.11465>

FUNCTIONAL AND STRUCTURAL FEATURES OF THE "SENSE OF CORRECTNESS" ORGANIZATION IN THE PERSONALITY STRUCTURE

Yuliia Bohachenko, Ukraine

V. N. Karazin Kharkiv National University

Postgraduate studies, Psychology

yuliabogachenko@karazin.ua

Scientific supervisor: doctor of psychological sciences,
professor chief Department of Psychological Counseling and Psychotherapy
of V. N. Karazin Kharkiv National University Oleksandr Kocharyan

ABSTRACT

The article is devoted to an in-depth analysis and systematic consideration of the concept of "sense of rightness" as an important determinant of psychological development of a personality. The dynamics and influence on the formation of psychological stability of the individual are investigated. It is determined that the socio-cultural environment can both promote and limit development. The results of the study can be used in the practice of psychotherapy and psychological support to promote positive personality transformations.

Keywords: psychological correctness, emotional stability, socio-cultural factors

ANOTĂCIJA

Raksts ir veltīts jēdziena "pareizības sajūta" kā svarīga indivīda psiholoģiskās attīstības noteicēja dziļai analīzei un sistemātiskai pārbaudei. Tika pētīta dinamika un ietekme uz indivīda psiholoģiskās stabilitātes veidošanos. Tika noteikts, ka sociāli kulturālā vide var gan veicināt, gan ierobežot attīstību. Pētījuma rezultātus var izmantot psihoterapijas un psiholoģiskā atbalsta praksē, lai veicinātu pozitīvas personības transformācijas.

Atslēgas vārdi: psiholoģiskā pareizība, emocionālā stabilitāte, sociokulturālie faktori

INTRODUCTION

The main task of the research is the analysis of theoretical aspects of psychological correctness, the study of the dynamics of development, the identification of factors that influence the formation. In addition, the research is aimed at identifying the consequences of a high level of psychological correctness for individual functioning, establishing effective strategies for improving these aspects, and studying the impact of sociocultural factors on development.

Research evidence that a psychological sense of rightness is fundamental to psychological health, although in many cases it is not given enough attention. This is manifested, in particular, in the fact that this term is considered as a general concept in current social transformations and research, which is based on socio-psychological phenomena.

BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

A variety of theoretical foundations contribute to the understanding of psychological correctness. Erik Erikson's psychosocial theory, Lawrence Kohlberg's theory of moral development, and Jean Piaget's theory of cognitive development offer insights into the cognitive and social-emotional processes that underlie the acquisition of psychological correctness and maturity. These theories emphasize the importance of identity formation, moral enhancement, and the ability to perceive the perspective of achieving psychological correctness.

Erik Erikson's psychosocial theory emphasizes the importance of identity formation and the resolution of psychosocial crises throughout life. In the context of psychological correctness, Erikson's theory emphasizes the importance of successfully completing these developmental tasks, such as trust versus distrust, autonomous versus shame and doubt, and identity versus role confusion.

Lawrence Kohlberg's theory of moral development suggests that moral reasoning develops in three stages, each of which is characterized by increasingly sophisticated moral judgments. The theory suggests that as people progress through these stages, their understanding of moral principles and ethical dilemmas becomes more complex and individualized, leading to a greater sense of psychological correctness.

Jean Piaget's theory of cognitive development focuses on the developmental processes underlying the acquisition of knowledge and reasoning abilities. These cognitive abilities contribute to the development of psychological correctness, allowing people to understand complex psychological phenomena, evaluate situations effectively, and make informed decisions. By integrating ideas from these theoretical perspectives, a comprehensive understanding of the sense of psychological correctness emerges. This multidimensional construct encompasses cognitive, moral, and social-emotional aspects of development, emphasizing the interplay between individual growth, social influences, and cultural context. The feeling of psychological correctness goes through a gradual and continuous trajectory of development during a person's life. In childhood, the foundations of correctness begin to form through observation, guidance, and reinforcement. Children learn about concepts such as honesty, empathy and respect. At this stage, children often rely on external authorities and rules to guide their behavior, and their sense of psychological correctness is largely externally regulated.

As individuals enter adolescence, they experience significant changes in the cognitive, emotional, and social domains. This period represents a critical moment for the formation of personal values and the development of a person's moral compass. They begin to internalize moral principles and take personal responsibility for their actions, moving toward a more autonomous and self-regulated sense of psychological rightness.

In adulthood, the sense of psychological correctness continues to develop. The experiences and responsibilities of adulthood provide opportunities for individuals to demonstrate psychological integrity through ethical decision-making, compassion, and interpersonal skills. In late adulthood, the trajectory of the development of psychological correctness reaches its climax. Elderly people have accumulated experience and wisdom throughout their lives, which contribute to their heightened sense of psychological correctness. They often demonstrate a more balanced perspective, greater emotional regulation, and a deep understanding of the complexity of human behavior. Late adulthood is characterized by a consolidation of values, a focus on generation, and a potential shift from individualistic concerns to a broader concern for the well-being of others and society as a whole.

It is important to note that the trajectory of the development of psychological correctness is not linear or universal. Individuals may develop at different rates, and their trajectories may be influenced by factors such as cultural context, individual differences, and life circumstances. Additionally, people may experience setbacks or challenges that temporarily disrupt their sense of psychological rightness.

A strong sense of psychological rightness allows people to make ethical decisions based on moral principles, empathy, and consideration of long-term consequences. Empathic people are more likely to act in accordance with their values, demonstrate integrity, and make choices that benefit both themselves and others. This has implications for personal and professional development, where ethical decision-making is critical to maintaining trust, fostering healthy interpersonal relationships. People with a well-developed sense of correctness show empathy, respect for others, are more inclined to establish and maintain meaningful relationships, and resolve conflicts constructively.

The development of psychological correctness is closely related to the skills of emotional regulation. People with a developed sense of psychological correctness are better equipped to identify their emotions and manage them effectively. They show emotional stability, self-control and the ability to calmly get out of difficult situations. This ability to emotionally regulate affects mental health, stress management, and overall emotional well-being. Psychological correctness involves a constant process of self-reflection and personal growth. Psychological correctness goes beyond individual well-being and extends to the wider societal context. Persons with a developed sense of psychological correctness demonstrate social responsibility and civic activity. They are motivated to contribute to their communities, advocate for social justice, and actively participate in efforts aimed at positive social change. This involvement in community activities and concern for the well-being of others has implications for social progress and the promotion of a more just and equitable society. Understanding the consequences of psychological correctness for individual functioning emphasizes the importance of promoting its development and improvement. Interventions and strategies aimed at fostering psychological integrity can lead to positive individual outcomes, improved interpersonal relationships, ethical behavior, and societal progress. By prioritizing the cultivation of psychological integrity and maturity, people can experience improved well-being and make meaningful contributions to their communities and the world around them.

RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION

The results of the study confirm that psychological correctness and maturity are key components of personality development that affect its functioning in various spheres. The importance of analyzing and understanding the theoretical foundations of psychological correctness for their effective implementation in a practical context is revealed. It was established that the psychological dynamics of these aspects are complex and multifaceted, including the relationship between them and the influence of sociocultural factors. The results indicate the need for further research and development of implemented interventions to increase the level of psychological correctness, promoting effective personality development. Taking into account the complex approach to the study of psychological correctness, the findings of the study contribute to further in-depth understanding of the role of this aspect in psychological development and increase the effectiveness of methods of psychological support and interventions.

CONCLUSION

It is determined that the socio-cultural environment can promote or limit development, reflecting the interaction of the individual and the team in the context of psychological development. The general results of the study can be used in the practice of psychotherapy and psychological support to promote positive personality transformations. An integrated approach to the study opens up prospects for further developments.

REFERENCES

1. Baranova, S.V. (2020). Personal maturity and responsibility: socio-psychological aspect monograph. (p. 8).
2. Erickson, E.H. (1968). Identity: youth and crisis. Norton.
3. Higgins-D'Alessandro, A. (2018). The influence of culture on moral development: a comparison of Western and non-Western cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 49(9), 1361-1379.
4. Wasserman, S., & Zamboanga, B.L. (2018). Moral development in adolescence. In *The Oxford handbook of adolescent development* (pp. 149-166). Oxford University Press.
5. Zayas, V., Mestre, M.V., & Samper, P. (2019). Promoting moral development at school: a systematic review. *Frontiers in Psychology*, 10, 2184.

SELF-DEVELOPMENT MOTIVATION OF FUTURE WEB DEVELOPERS

Oleksiy Lobachov, Ukraine

National technical university “Kharkiv polytechnic institute”,
Doctoral student (Psychology).

ABSTRACT

This article investigates the self-development motivation among individuals pursuing careers as web developers. In the rapidly evolving field of web development, continuous learning and self-improvement are essential for professional growth and success. Through a mixed-methods approach combining surveys and interviews, the study explores the factors influencing the motivation for self-development among future web developers, including intrinsic and extrinsic motivators, personal interests, career aspirations, and external influences. The findings reveal insights into the varying degrees of self-development motivation among aspiring web developers and shed light on the role of educational institutions, industry trends, and individual characteristics in shaping their learning behaviors and professional trajectories.

Keywords: self-development, future professionals, web developers, motivation

АНОТАЦІЯ

У цій статті досліджується мотивація саморозвитку серед осіб, які роблять кар'єру веб-розробників. У галузі веб-розробки, яка швидко розвивається, безперервне навчання та самовдосконалення необхідні для професійного зростання та успіху. За допомогою підходу змішаних методів, що поєднує опитування та інтерв'ю, дослідження досліджує фактори, що впливають на мотивацію до саморозвитку серед майбутніх веб-розробників, включаючи внутрішні та зовнішні мотиватори, особисті інтереси, кар'єрні прагнення та зовнішні впливи. Отримані дані дозволяють зрозуміти різний рівень мотивації до саморозвитку серед початківців веб-розробників і проливають світло на роль навчальних закладів, галузевих тенденцій та індивідуальних особливостей у формуванні їхньої поведінки у навчанні та професійних траєкторій.

Ключові слова: саморозвиток, майбутні спеціалісти, веб-розробники, мотивація

INTRODUCTION

In today's digital era, the demand for skilled web developers continues to surge, driven by the rapid expansion of online platforms, e-commerce, and digital transformation across industries. As the digital landscape evolves, so too does the role of web developers, requiring a combination of technical proficiency, creativity, and adaptability. Amidst this dynamic landscape, the importance of self-development motivation among future web developers cannot be overstated.

This article explores the significance of self-development motivation in shaping the success and effectiveness of future web developers. It delves into the multifaceted aspects of self-development, examining its impact on skill acquisition, career advancement, and professional fulfillment within the web development domain.

Aspiring web developers are not merely tasked with mastering coding languages or technical frameworks; they must also possess the drive and initiative to continuously enhance their skills, stay abreast of emerging technologies, and adapt to evolving industry trends. Self-development serves as a catalyst for growth, empowering individuals to chart their own learning paths, set ambitious goals, and persist in the face of challenges.

Moreover, self-development motivation extends beyond technical proficiency to encompass broader competencies such as problem-solving, creativity, and communication. In a field as dynamic and multifaceted as web development, the ability to think critically, innovate solutions, and effectively collaborate with cross-functional teams is paramount.

BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Self-development motivation refers to the intrinsic drive and determination individuals possess to actively engage in personal growth, learning, and skill enhancement. It encompasses the desire to improve oneself intellectually, emotionally, and professionally, driven by internal goals and aspirations rather than external rewards or pressures. Analyzing this concept requires an exploration of its underlying factors, psychological mechanisms, and practical implications. Several studies have highlighted the importance of intrinsic motivation in driving self-development efforts. Deci and Ryan's Self-Determination Theory (SDT) proposes that individuals are inherently motivated to pursue activities that fulfill their psychological needs for autonomy, competence, and relatedness. Research by Vallerand and others has further elucidated the role of intrinsic motivation in sustaining long-term engagement and persistence in self-development pursuits.

Furthermore, the concept of self-efficacy, as proposed by Bandura, plays a crucial role in shaping self-development motivation. Individuals with high self-efficacy beliefs perceive themselves as capable of mastering new skills and overcoming challenges, thereby fostering a sense of efficacy and confidence in their ability to achieve personal goals.

Moreover, the concept of goal-setting theory, as advanced by Locke and Latham, underscores the significance of setting specific, challenging goals in driving motivation and performance. Individuals who establish clear, achievable objectives for their self-development endeavors are more likely to experience heightened motivation and sustained effort in pursuit of their goals.

From a practical standpoint, research has identified various strategies for enhancing self-development motivation. These include fostering a growth mindset, providing opportunities for autonomy and choice, offering constructive feedback and support, and promoting a sense of purpose and meaning in one's pursuits.

Self-development motivation represents a multifaceted construct that encompasses intrinsic drive, self-efficacy beliefs, goal-setting processes, and environmental factors. By examining this concept through the lens of prominent psychological theories and empirical research, we gain valuable insights into the dynamics of motivation and personal growth, informing efforts to foster self-development and lifelong learning in individuals across diverse contexts.

RESEARCH FINDINGS

Educational institutions play a significant role in shaping the self-development motivation of aspiring web developers. The curriculum design, teaching methodologies, and institutional support systems can either facilitate or hinder students' intrinsic drive to learn and grow. Institutions that prioritize hands-on, project-based learning, offer opportunities for collaboration and mentorship, and provide access to cutting-edge technologies tend to cultivate a culture of self-directed learning and innovation among students. Conversely, institutions that rely solely on traditional lecture-based approaches and fail to adapt to industry demands may struggle to inspire motivation and engagement among aspiring web developers.

Industry trends also influence the self-development motivation of aspiring web developers. The rapid evolution of technology, emergence of new programming languages and frameworks, and shifting market demands require individuals to continuously update their skills and stay abreast of industry developments. Developers who demonstrate a high degree of adaptability, curiosity, and willingness to embrace lifelong learning are better positioned to thrive in dynamic and competitive environments. Industry-driven initiatives such as hackathons, coding competitions, and open-source contributions can serve as catalysts for self-development and professional growth, motivating developers to expand their knowledge and expertise.

Individual characteristics play a pivotal role in shaping the self-development motivation of aspiring web developers. Factors such as intrinsic interest in technology, perseverance, self-discipline, and growth mindset significantly influence individuals' learning behaviors and

career trajectories. Developers who possess a strong sense of purpose, intrinsic passion for coding, and a growth-oriented mindset are more likely to proactively seek out learning opportunities, overcome challenges, and achieve success in their careers. Conversely, individuals who lack motivation, confidence, or a clear sense of direction may struggle to sustain their commitment to self-development and may require additional support and guidance to realize their full potential.

In conclusion, insights into the varying degrees of self-development motivation among aspiring web developers underscore the importance of fostering a conducive learning environment, staying abreast of industry trends, and nurturing individual traits that drive motivation and success. By understanding the interplay of educational, industry, and individual factors, stakeholders can design targeted interventions and support mechanisms to empower aspiring web developers to thrive in their professional journey.

CONCLUSIONS

The analysis of self-development motivation among aspiring web developers reveals a multifaceted interplay of factors influenced by educational institutions, industry trends, and individual characteristics. Educational institutions play a crucial role in fostering a culture of self-directed learning through curriculum design, teaching methodologies, and support systems. Industry trends, such as technological advancements and market demands, underscore the importance of adaptability and continuous learning for developers. Individual traits, including intrinsic interest, perseverance, and growth mindset, significantly shape developers' motivation and learning behaviors.

Understanding these dynamics is essential for designing effective educational programs and support mechanisms that empower aspiring web developers to thrive in their professional journey. By prioritizing hands-on, project-based learning, providing access to industry-relevant tools and resources, and nurturing individual traits associated with motivation and success, stakeholders can cultivate a generation of developers equipped to meet the evolving challenges of the digital landscape.

REFERENCES

1. Eckhoff, D. O., & Weiss, J. (2020, April). Goal setting: A concept analysis. In *Nursing forum* (Vol. 55, No. 2, pp. 275-281).
2. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2022). Self-determination theory. In *Encyclopedia of quality of life and well-being research* (pp. 1-7). Cham: Springer International Publishing.

COMMUNICATIVE METHODS OF ACTIVATING STUDENTS' ATTENTION IN DISTANCE LEARNING CONDITIONS

Daryna Nahla, Ukraine,
National technical university “Kharkiv polytechnic institute”,
Doctoral student (Pedagogy).

ABSTRACT

In the current era of distance learning, engaging students and maintaining their attention presents a significant challenge for educators. This article explores various communicative methods aimed at activating students' attention in online learning environments. Drawing upon communicative language teaching principles and modern educational technology, the study examines strategies such as interactive discussions, collaborative group activities, multimedia presentations, and gamification techniques. Through a review of theoretical frameworks and practical examples, the article highlights the effectiveness of these methods in promoting student engagement, participation, and motivation.

Keywords: communication, students, future professionals, attention, distance learning

АНОТАЦІЯ

У сучасну епоху дистанційного навчання залучення студентів і утримання їхньої уваги є серйозною проблемою для викладачів. У цій статті досліджуються різні комунікативні методи, спрямовані на активізацію уваги студентів в онлайн-навчальних середовищах. Спираючись на принципи комунікативного навчання мови та сучасні освітні технології, дослідження розглядає такі стратегії, як інтерактивні дискусії, спільна групова діяльність, мультимедійні презентації та методи гейміфікації. Завдяки огляду теоретичних основ і практичних прикладів стаття підкреслює ефективність цих методів у сприянні залученню, участі та мотивації студентів.

Ключові слова: спілкування, студенти, майбутні спеціалісти, увага, дистанційне навчання

INTRODUCTION

In recent years, the landscape of education has undergone a significant transformation, with distance learning emerging as a prevalent mode of instruction. The advent of digital technology and the internet has facilitated access to education beyond the confines of traditional classrooms, allowing learners to engage in remote learning experiences from virtually anywhere in the world. However, while distance learning offers unparalleled flexibility and convenience, it also presents unique challenges, particularly concerning student engagement and attention.

One of the key challenges faced by educators in distance learning environments is the need to activate students' attention and maintain their engagement throughout the learning process. With the absence of face-to-face interaction and the potential for distractions inherent in online environments, educators must employ innovative communicative methods to captivate students' interest and foster active participation.

This article explores various communicative methods utilized to activate students' attention in distance learning conditions. Drawing upon research and practical insights, we delve into the effectiveness of different strategies, ranging from interactive discussions and multimedia presentations to real-time feedback mechanisms. By examining these methods through the lens of cognitive psychology and instructional design, we aim to provide educators with actionable insights and best practices for enhancing student engagement in remote learning settings.

BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Activating students' attention is a multifaceted concept that encompasses various strategies and techniques aimed at stimulating learners' cognitive engagement and focus during the learning process. In the context of distance learning, where distractions abound and the absence of

physical presence poses challenges to student engagement, activating attention becomes even more crucial for fostering meaningful learning experiences.

Research conducted in the field of educational psychology and instructional design sheds light on the significance of activating students' attention as a precursor to effective learning outcomes. Studies have shown that learners are more likely to retain information and demonstrate higher levels of comprehension when they are actively engaged and attentive during the learning process (Fredricks et al., 2019).

One prominent approach to activating students' attention in distance learning environments involves the use of interactive instructional methods, such as collaborative activities, problem-solving tasks, and peer discussions (Harlow et al., 2019). These methods not only capture students' interest but also promote deeper levels of cognitive processing and knowledge construction.

Furthermore, multimedia presentations and digital learning resources have been identified as effective tools for capturing and sustaining students' attention in online settings (Mayer, 2019). By incorporating visual aids, animations, and interactive simulations, educators can create dynamic learning experiences that appeal to diverse learning preferences and cognitive styles. In addition to instructional strategies, providing timely and constructive feedback is essential for maintaining students' attention and motivation in distance learning contexts (Lipsch-Wijnen & Dirkx, 2022). Feedback serves as a form of reinforcement, guiding students' learning efforts and enhancing their sense of self-efficacy and competence.

Overall, activating students' attention in distance learning involves a combination of pedagogical approaches, technological tools, and instructional design principles. By leveraging evidence-based strategies informed by research findings, educators can create engaging and interactive learning environments that optimize students' cognitive engagement, motivation, and academic achievement.

RESEARCH FINDINGS

Engaging students' attention in distance learning environments is crucial for fostering active participation and promoting meaningful learning experiences. Various methods are employed to achieve this goal, each with its own strengths and weaknesses.

One effective approach is through interactive activities, which encourage students to actively engage with course content and collaborate with their peers. These activities can take many forms, such as group discussions, case studies, or virtual simulations. By providing opportunities for hands-on learning and problem-solving, interactive activities promote deeper understanding and retention of concepts. However, implementing interactive activities requires careful planning and facilitation to ensure that all students are actively involved and that learning objectives are met. In addition, the effectiveness of interactive activities may vary depending on factors such as class size, student demographics, and technological capabilities. Another method for activating students' attention is through multimedia presentations. Utilizing visual and auditory stimuli, multimedia presentations capture students' interest and enhance their comprehension of complex ideas. Visual aids such as slideshows, videos, and infographics can make abstract concepts more tangible and accessible, while audio elements such as narration or background music can create a dynamic and immersive learning environment. However, it's essential to strike a balance between engaging multimedia elements and cognitive overload. Overuse of multimedia can overwhelm students or distract them from the core content. Additionally, ensuring universal access to multimedia materials may pose challenges for students with disabilities or limited internet connectivity.

Frequent feedback is another effective strategy for maintaining students' attention and promoting active learning. Timely and personalized feedback provides students with valuable insights into their progress and areas for improvement, fostering a sense of accountability and ownership of their learning journey. Moreover, feedback serves as a form of motivation,

reinforcing positive learning behaviors and encouraging students to strive for excellence. However, providing high-quality feedback requires significant time and effort from instructors, particularly in large or asynchronous classes. Moreover, feedback overload can overwhelm students and diminish its effectiveness, highlighting the importance of balancing quantity with quality.

In conclusion, activating students' attention in distance learning environments requires a multifaceted approach that leverages interactive activities, multimedia presentations, and frequent feedback. Each method has its strengths and weaknesses, and instructors must carefully consider their instructional context and student needs when designing engaging learning experiences. By combining these strategies thoughtfully and strategically, educators can create dynamic and inclusive learning environments that inspire curiosity, foster collaboration, and promote deep learning.

CONCLUSIONS

In conclusion, activating students' attention in distance learning settings is essential for creating engaging and effective learning experiences. Through the analysis of various methods such as interactive activities, multimedia presentations, and frequent feedback, it is evident that each approach has its strengths and weaknesses. Incorporating a combination of these strategies can create dynamic and inclusive learning environments that inspire curiosity, encourage collaboration, and promote deep learning. Educators should adapt their approaches based on the unique needs and preferences of their students, leveraging technology and pedagogical best practices to optimize engagement and learning outcomes in distance learning contexts.

REFERENCES

1. Fredricks, J. A., Reschly, A. L., & Christenson, S. L. (2019). Interventions for student engagement: Overview and state of the field. *Handbook of student engagement interventions*, 1-11.
2. Harlow, J. E., Ma, X., Li, J., Logan, E., Liu, Y., Zhang, N., ... & Dahn, J. R. (2019). A wide range of testing results on an excellent lithium-ion cell chemistry to be used as benchmarks for new battery technologies. *Journal of The Electrochemical Society*, 166(13), A3031.
3. Lipsch-Wijnen, I., & Dirx, K. (2022). A case study of the use of the Hattie and Timperley feedback model on written feedback in thesis examination in higher education. *Cogent Education*, 9(1), 2082089.
4. Mayer, R. E. (2019). Computer games in education. *Annual review of psychology*, 70, 531-549.

DIGITAL TECHNOLOGIES IN TRAINING PSYCHOLOGY STUDENTS: CHALLENGES OF OUR TIME

Oleksii Nalyvaiko

Ukraine

Ph.D. in Education

nalyvaiko@karazin.ua

Nataliia Nalyvaiko

Ukraine

Ph.D. in Education

n.a.nalyvaiko@gmail.com

ABSTRACT

As digital technologies become increasingly pervasive in education, their integration into psychology student training presents both promise and challenge. This abstract explores the multifaceted landscape of incorporating digital tools into psychology education, highlighting the contemporary challenges faced by educators and students alike. The discussion encompasses the diverse array of digital technologies available, from virtual reality simulations to online learning platforms, and examines their potential to enhance the acquisition of theoretical knowledge, practical skills, and clinical competencies. However, amidst the opportunities lie significant obstacles, including issues of accessibility, equity, and ethical considerations. Furthermore, the rapid evolution of technology necessitates continuous adaptation and upskilling for both educators and students, raising questions about the adequacy of current training frameworks. This abstract emphasizes the need for a balanced approach that harnesses the benefits of digital innovations while addressing the associated challenges. By fostering collaboration, innovation, and critical reflection, educators can navigate the complexities of digital integration to cultivate a new generation of competent and ethically conscious psychology professionals equipped for the challenges of our time.

Keywords: digital technologies, psychology, education

INTRODUCTION

The landscape of mental health is constantly evolving, driven by a growing understanding of human behavior and the emergence of new challenges in our increasingly complex world. Psychology professionals play a vital role in addressing these challenges, from providing individual therapy to shaping mental health policies. To effectively equip future generations for this critical work, psychology training programs need to adapt and embrace the transformative power of digital technologies [6].

The digital revolution has fundamentally reshaped how we learn, interact, and access information. This transformation extends to the realm of education, offering a plethora of innovative tools and platforms that can enrich and redefine the training of psychology students [7; 8]. From immersive virtual reality simulations to interactive online learning modules, digital technologies hold immense potential to enhance the learning experience and bridge the gap between theoretical knowledge and practical application. Integrating these tools into psychology curricula presents a multifaceted challenge. Educators and students alike must navigate a landscape of opportunities and obstacles. This research delves into this dynamic interplay, exploring the diverse digital tools available, their potential to transform learning, and the key considerations that must be addressed to ensure a responsible and equitable approach to digital integration in psychology training. Also, this study investigates the multidimensional nature of incorporating digital tools within psychology education programs. It emphasizes both the substantial potential and the noteworthy challenges encountered by educators and learners.

BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Here is a list of some directions that we see as the most acceptable for application in the near future in the context of psychology and training psychologists to interact with digital technologies:

- Virtual Reality (VR) simulations to establish immersive experiences in domains such as phobia treatment, interventions for social anxiety, and Autism Spectrum Disorder (ASD).
- Augmented Reality (AR) applications for visualizing intricate brain structures or demonstrating therapeutic techniques [1].
- Online learning platforms facilitating the delivery of adaptable, self-directed courses on specialized topics or cultural competency training.
- Artificial Intelligence (AI)-powered chatbots for practicing communication skills or conducting preliminary mental health screenings.

The potential of digital tools to enhance psychology education by enhancing the acquisition of critical competencies has tremendous potential. In particular, interactive simulations and gamified learning experiences can significantly improve students' understanding of complex theoretical concepts. Kapp's [5] research shows that these techniques lead to deeper understanding compared to traditional approaches. In addition, virtual case studies and role-playing exercises implemented in digital tools provide a safe and controlled environment for students to hone their practical skills. Cook et al. [3] emphasize the effectiveness of such methods in promoting the development of these important competencies. It is important to note that exposure to diverse populations and scenarios through controlled virtual settings can provide students with essential clinical skills. Bennett et al. [2] argue that this approach allows students to safely practice interventions and navigate complex situations, ultimately more effectively preparing them for practical interactions with clients in the real world. By embracing this balanced approach, psychology educators can empower students to become competent, ethically-conscious professionals prepared to tackle the evolving mental health needs of the 21st century.

The efficacious integration of digital tools within educational training of psychology students necessitates a multifaceted approach to address critical challenges and ensure equitable access and optimal learning outcomes. Let's consider the most relevant of them.

1. Disparities in access to technology and high-speed internet infrastructure can exacerbate existing educational inequities. Targeted interventions are required to bridge the digital divide and promote equitable resource distribution, as emphasized by Warschauer [10].

2. Fostering inclusive learning environments, educators must meticulously plan and implement differentiated instruction that caters to the diverse spectrum of learning styles and abilities. A one-size-fits-all approach, as highlighted by Rose et al. [9], can further marginalize certain student populations.

3. Responsible implementation of digital tools necessitates addressing critical ethical concerns. These include ensuring data privacy, implementing responsible uses of artificial intelligence (AI) in educational interventions, and establishing clear boundaries for online interactions [4].

Successfully harnessing the power of digital technologies in psychology training demands a collaborative effort. Faculty development programs can equip educators with the necessary skills and knowledge to integrate these tools effectively into their teaching. Collaboration between educators, technology developers, and mental health professionals can lead to the creation of evidence-based, ethically sound digital learning experiences [7]. Psychologists

working in the field can provide valuable insights into the practical application of these tools and the specific needs of future practitioners. Furthermore, fostering international collaboration can ensure the development of culturally sensitive and globally accessible learning resources.

The rapid pace of technological advancement necessitates a commitment to continuous exploration and innovation. Psychology training programs must remain flexible and adaptable, embracing new technologies as they emerge and evaluating their potential to enhance learning outcomes. This approach includes exploring the ethical implications of cutting-edge technologies like AI in mental health interventions and ensuring responsible use of data. By fostering a culture of innovation and critical reflection, educators can ensure that psychology training remains at the forefront of technological advancements in the field.

CONCLUSION

In conclusion, I would like to note, while digital technologies offer a wealth of opportunities, it's crucial to acknowledge the importance of the human element in psychological practice. The therapeutic relationship between psychologist and client is built on trust, empathy, and strong interpersonal skills. Psychology training programs must ensure that students develop these essential skills alongside technological proficiency. Critical reflection on the impact of digital integration on the human element of practice is vital. Such an approach includes fostering open communication, active listening, and the ability to tailor interventions to the unique needs of each client.

By embracing a balanced approach that prioritizes collaboration, innovation, and critical reflection, psychology training programs can leverage the power of digital technologies to cultivate a new generation of ethically conscious and technologically adept professionals equipped to address the mental health needs of the 21st century.

REFERENCES

1. Anthony, K., & Nagel, D. M. (2013). *Therapy online: A practical guide*. SAGE Publications.
2. Bennett, S., Maton, K., & Kervin, L. (2012). The 'digital natives' debate: A critical review of the evidence. *British Journal of Educational Technology*, 39(5), 775-786.
3. Cook, D. A., Hatala, R., Brydges, R., Zendejas, B., Szostek, J. H., Wang, A. T., ... & Hamstra, S. J. (2010). Technology-enhanced simulation for health professions education: a systematic review and meta-analysis. *JAMA*, 306(9), 978-988.
4. Floridi, L., Cowls, J., Beltrametti, M., Chatila, R., Chazerand, P., Dignum, V., ... & Vayena, E. (2018). AI4People—An ethical framework for a good AI society: Opportunities, risks, principles, and recommendations. *Minds and Machines*, 28(4), 689-707.
5. Kapp, K. M. (2012). *The gamification of learning and instruction: Game-based methods and strategies for training and education*. John Wiley & Sons.
6. Kreydun, N., Nalyvaiko, O., Ivanenko, L., Zotova, L., Nevoienina, O., Iavorovska, L., Kharchenko, A., & Sevostianov, P. (2022). The Quality of Education in the Conditions of Forced Distance Learning Caused by COVID-19. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14(4), 423-448. <https://doi.org/10.18662/rrem/14.4/649>
7. Nalyvaiko, O., & Lykhoshvai, K. (2021). Quality of Professional Psychologist Training in Online Space. *Educational Challenges*, 26(2), 75-89. <https://doi.org/10.34142/2709-7986.2021.26.2.07>
8. Rogers, C. R. (2013). *On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy*. Houghton Mifflin Harcourt.
9. Rose, D. H., Meyer, A., & Hitchcock, C. (2005). *The universally designed classroom: Accessible curriculum and digital technologies*. Harvard Education Press.
10. Warschauer, M. (2004). *Technology and social inclusion: Rethinking the digital divide*. MIT Press.

WAYS TO KEEP THE ATTENTION OF STUDENTS DURING AN ONLINE CLASS

Oleksiy Pidbutskiy, Ukraine,
National technical university “Kharkiv polytechnic institute”,
Doctoral student (Psychology).
Anastasiia Knysh, Ukraine,
Associated Professor, National technical university
“Kharkiv polytechnic institute”, PhD.

ABSTRACT

With the widespread adoption of online learning platforms, maintaining student engagement and attention during virtual classes has become a significant challenge for educators. This article explores various strategies and techniques aimed at enhancing student focus and participation in online learning environments. Drawing upon pedagogical theories and practical experiences, the study examines approaches such as interactive activities, multimedia presentations, frequent feedback, and fostering a collaborative learning atmosphere.

Keywords: online-learning, attention, future professionals, motivation

АНОТАЦІЯ

З широким розповсюдженням платформ онлайн-навчання підтримка зацікавленості та уваги студентів під час віртуальних занять стала серйозною проблемою для викладачів. У цій статті досліджуються різні стратегії та методи, спрямовані на посилення зосередженості студентів і їх участі в онлайн-навчальних середовищах. Спираючись на педагогічні теорії та практичний досвід, дослідження вивчає такі підходи, як інтерактивні заходи, мультимедійні презентації, частий зворотний зв'язок та сприяння атмосфері спільного навчання.

Ключові слова: онлайн-навчання, увага, майбутні спеціалісти, мотивація

INTRODUCTION

In recent years, the landscape of education has undergone a significant transformation with the widespread adoption of online learning platforms and virtual classrooms. While online education offers many benefits, such as flexibility and accessibility, it also presents unique challenges, particularly in maintaining student engagement and attention during online classes. In traditional classroom settings, instructors have various tools and techniques at their disposal to captivate students' attention and facilitate active participation. However, in the online environment, educators must explore new strategies to overcome distractions, promote interaction, and enhance the overall learning experience.

This article aims to explore effective ways to keep the attention of students engaged during online classes. By examining research findings, best practices, and innovative approaches, we will uncover practical strategies that instructors can implement to create dynamic and engaging virtual learning environments. From leveraging multimedia content and interactive activities to fostering student collaboration and providing real-time feedback, the following sections will delve into a range of techniques designed to optimize student engagement and maximize learning outcomes in online education settings. As educators navigate the challenges of online teaching, understanding how to effectively capture and maintain students' attention is crucial for creating impactful and rewarding learning experiences. Through proactive engagement strategies and thoughtful instructional design, instructors can create virtual classrooms where students feel motivated, connected, and empowered to succeed.

BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Online learning, also known as e-learning or distance education, has become increasingly prevalent in educational settings, offering numerous benefits and challenges compared to traditional face-to-face instruction (Singh & Thurman, 2019). Several studies have explored the characteristics and implications of online learning, shedding light on its unique features and potential impacts on student outcomes.

One significant aspect of online learning is its flexibility and accessibility, allowing learners to access educational materials and participate in courses from virtually anywhere with an internet connection. This flexibility appeals to diverse learners, including working professionals, parents, and individuals with disabilities, who may have constraints that limit their ability to attend traditional classes (Hoi et al., 2021).

Moreover, online learning often utilizes a variety of multimedia tools and interactive technologies to enhance engagement and facilitate active learning. Virtual classrooms, discussion forums, video lectures, and interactive simulations are just a few examples of the digital resources available to online learners (Castro & Tumibay, 2021). These multimedia elements can cater to different learning styles and preferences, providing learners with a dynamic and immersive educational experience.

However, online learning also presents challenges related to self-regulation, motivation, and social interaction. Research suggests that some students may struggle with time management and self-discipline in online environments, leading to procrastination and decreased engagement (Wong et al., 2019). Additionally, the absence of face-to-face interaction in online courses can impact social connectedness and peer collaboration, potentially affecting students' sense of belonging and satisfaction with the learning experience.

Despite these challenges, studies have shown that online learning can be effective when supported by appropriate instructional design, pedagogical strategies, and technological infrastructure. Educators play a crucial role in designing and facilitating online courses that promote active learning, foster community building, and provide timely feedback and support to learners.

Online learning offers a flexible and accessible mode of education that leverages technology to deliver engaging and interactive learning experiences. While it presents challenges related to self-regulation and social interaction, online learning has the potential to enhance access to education and support student success when effectively implemented and supported by evidence-based practices. Further research is needed to explore the long-term impacts of online learning on student outcomes and educational practices.

RESEARCH FINDINGS

Interactive activities, multimedia presentations, and frequent feedback play vital roles in catching students' attention and fostering a collaborative learning atmosphere in online education.

Interactive activities engage students by requiring active participation rather than passive consumption of information. These activities can take various forms, such as discussions, group projects, quizzes, simulations, and problem-solving tasks. By involving students directly in the learning process, interactive activities stimulate their interest and motivation, encouraging deeper engagement with the course material.

Multimedia presentations enrich the learning experience by incorporating diverse forms of media, including text, images, videos, audio recordings, and animations. This multimedia approach caters to different learning styles and preferences, making the content more accessible and engaging for a diverse student population. Visual and auditory stimuli enhance comprehension and retention of information, while interactive elements encourage exploration and interaction with the material.

Frequent feedback is essential for guiding students' learning progress and promoting continuous improvement. In online learning environments, feedback can take various forms, such as instructor comments on assignments, automated feedback from quizzes and assessments, peer evaluations, and self-assessment tools. Timely and constructive feedback helps students identify areas for improvement, correct misunderstandings, and build confidence in their learning abilities.

Interactive activities, multimedia presentations, and frequent feedback contribute to fostering a collaborative learning atmosphere in online education. Collaborative learning involves students working together to achieve shared learning goals, often through group discussions, collaborative projects, and peer feedback. These activities encourage students to exchange ideas, share perspectives, and learn from one another, promoting critical thinking, communication skills, and teamwork.

Overall, the integration of interactive activities, multimedia presentations, and frequent feedback enhances the effectiveness of online learning by capturing students' attention, promoting engagement, and fostering a collaborative learning environment conducive to academic success and personal growth.

CONCLUSIONS

In conclusion, the adoption of interactive activities, multimedia presentations, and frequent feedback in online education significantly contributes to enhancing the learning experience for students. These elements not only capture students' attention but also foster engagement and collaboration, leading to improved learning outcomes.

These components create a collaborative learning atmosphere where students can exchange ideas, share perspectives, and learn from one another. By encouraging participation and interaction, online learning becomes more dynamic and effective.

Overall, the integration of interactive activities, multimedia presentations, and frequent feedback is essential for creating engaging and effective online learning environments. It empowers students to take ownership of their learning journey, promotes critical thinking and communication skills, and prepares them for success in the digital age.

REFERENCES

1. Castro, M. D. B., & Tumibay, G. M. (2021). A literature review: efficacy of online learning courses for higher education institution using meta-analysis. *Education and Information Technologies*, 26(2), 1367-1385.
2. Hoi, S. C., Sahoo, D., Lu, J., & Zhao, P. (2021). Online learning: A comprehensive survey. *Neurocomputing*, 459, 249-289.
3. Singh, V., & Thurman, A. (2019). How many ways can we define online learning? A systematic literature review of definitions of online learning (1988-2018). *American Journal of Distance Education*, 33(4), 289-306.
4. Wong, J., Baars, M., Davis, D., Van Der Zee, T., Houben, G. J., & Paas, F. (2019). Supporting self-regulated learning in online learning environments and MOOCs: A systematic review. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 35(4-5), 356-373.

ADAPTATION OF GENERATIONS X AND Y TO DIGITALISATION: A SOCIO-DIGITAL PERSPECTIVE

Olena Ronzhes

Ukraine, Master of Psychology, Master of Economics, PhD candidate

olena.ronzhes@gmail.com

ABSTRACT

This study analyzes Generational Shifts in Ukraine and the impact of the ongoing war on the digital adaptation of X, Y, Z, and Alpha generations. The cross-generational analysis highlights how significant events alter technological behaviors and societal identities. The findings underscore the complex interplay between socio-political upheavals, digital evolution, and generational responses. The analysis provides an understanding of the evolving socio-digital landscape in Ukraine and in the world.

Keywords: adaptation, adaptation to digitalisation, digitalisation, digital competence, media literacy

АНОТАЦІЯ

Дослідження аналізує зміну поколінь в Україні та вплив триваючої війни на цифрову адаптацію поколінь X, Y, Z та Alpha. Аналіз між поколіннями підкреслює, як важливі події змінюють технологічну поведінку та суспільну ідентичність. Результати підкреслюють складну взаємодію між соціально-політичними потрясіннями, цифровою еволюцією та реакцією поколінь. Аналіз дає розуміння соціально-цифрового ландшафту, що розвивається в Україні і в світі.

INTRODUCTION

Contemporary society is characterized by rapid digitalization, impacting all aspects of human life. Particular interest is in the adaptation to digital technologies among generations X and Y, born between 1973 and 1993. These individuals grew up during an era when digital technologies were just beginning to permeate everyday life, placing them in a unique position between traditional and digital worlds.

The present study aims to address the intersection of generational cohorts and digital adaptation. Specifically, it delves into the unique responses of individuals born between 1973 and 1993, encompassing Generation X and Millennials, to the digitalization era. The research problem revolves around understanding how different generations adapt to digital changes and the implications of this adaptation. By examining the digital adaptation of individuals aged 30 to 50, the study seeks to shed light on the distinct approaches and reactions within this demographic group. Methodologically, the research employs a theoretical analysis to explore the psychological, and social factors influencing digital adaptation. Through this investigation, the study aims to offer insights into the development of social and technological policies tailored to the needs of Generation X and Millennials.

BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Scientific sources that provide an analysis of generations X, Y, Z, and other aspects of generational research confirm the psychological and social manifestations differences of these age groups. So, Twenge and Jean in their book "Generation Me" offer an analysis of generation Y, born between 1970s and 1990s, based on extensive psychological research [1].

Strauss and Howe in their 1991 book "Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069" introduce the concept of generational cycles and describe the characteristics of each American generation [2]. The Strauss-Howe generational theory describes a recurring cycle of age groups with specific behavior patterns that shift every 20 years. According to this theory, the 80-year cycle is critical, as every four generations are linked with a crisis that impacts the

current social order and creates a new one. In 2000, these authors elaborated on generation Y in their book "Millennials Rising: The Next Great Generation," describing their upbringing and influence on society [3].

The 2010 Pew Research Center report "Millennials: A Portrait of Generation Next" provides a detailed description of generation Y, including their views, behavior, and attitudes towards technology, which is particularly important for our research [4]. Another study by McCann Worldgroup in 2011, "The Truth About Youth: Global Research Study," [5] analyzes the behavior and moods of youth internationally, including generation Z and millennials.

Michael Dimock provides clear definitions and differences between generations Y and Z in his 2019 article "Defining generations: Where Millennials end and Generation Z begins" [6] He also proves that representatives of generation Z believe that learning with a teacher is better than self-study using technology.

In the article "Social Media Use and Anxiety in Emerging Adults" authors Vannucci, Flannery and McCauley [7] investigate the relationship between social media use and anxiety levels among young people of generation Z.

In Ukraine, studies focusing on the characteristics and values of different generations, particularly X, Y, and Z, have been conducted. One such study was carried out by the DTEK Academy, where over 2000 individuals were surveyed [9]. The results showed that generation Z differs in their openness to change, new ideas, and risks, aspiring to be creative and forge their own path. Generation Y values professional development and career growth, while generation X prefers stability, safety, and the preservation of traditions. These studies can serve as a useful resource for businesses and the public sector in Ukraine, allowing for a better understanding of the needs and values of each generation.

Modern social psychology provides tools for analyzing the impact of digital environments on social identity (Figure 1). Generations X and Y are often analyzed in sociology through the prism of their unique characteristics and attitudes towards technology, societal changes, and the workplace.

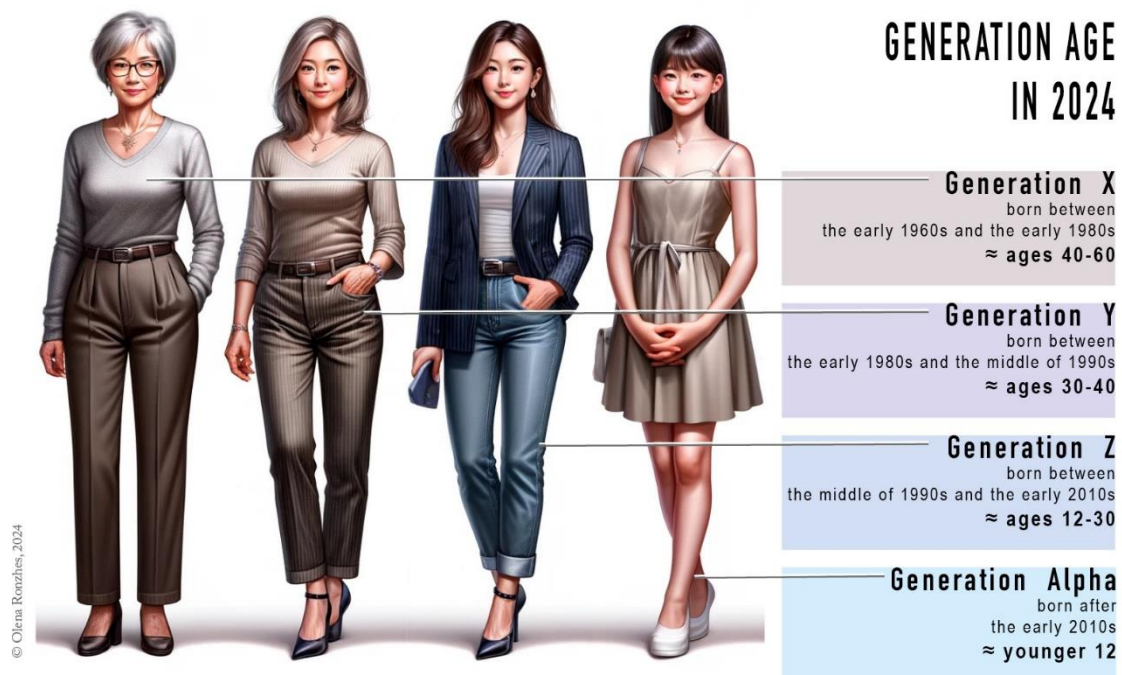

Figure 1. Women of the generations X, Y, Z, Alpha

The gradation and terminology used to describe Generations X and Y are based on sociological research and cultural-economic analyses. For example, Karl Mannheim argued that generational self-awareness is shaped through social and historical contexts.

RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION

The development of a generational labeling system provides an understanding of each generation from a scientific-sociological perspective (Table 1.).

Table 1. Generational labeling system

Generation and the term	Description
X (from Douglas Coupland's book "Generation X: Tales for an Accelerated Culture", 1991.) The name reflects a sense of uncertainty, anonymity, and a lack of identity, which, according to the author, young people of that time experienced.	<i>Time frame:</i> includes people born from the early 1960s to the early 1980s. This generation grew up during significant political and social changes, including the end of the Cold War, the economic recession of the 1980s, and the early introduction of personal computers. <i>Characteristics:</i> often described as independent and skeptical. These individuals witnessed an increase in divorces and the number of dual-income households, leading to greater independence from an early age. They value a balance between work and personal life, preferring flexibility and the opportunity for self-realization. <i>Impact on society:</i> often plays the role of a "bridge" between older generations and younger millennials, adeptly adapting to technological changes without being born into the digital era.
Y (from the article "Advertising Age", 1993). also known as "millennials" because they grew up and came of age around the turn of the millennium.	<i>Time frame:</i> individuals born from the early 1980s to the mid-1990s. This generation grew up alongside the internet, mobile technologies, and social media. <i>Characteristics:</i> considered more collaborative, tech-savvy, and socially network-oriented than previous generations. They value diversity, inclusivity, and social responsibility. Millennials are highly educated but also face a large amount of student debt and more challenging labor market conditions than previous generations at similar life stages. <i>Impact on society:</i> significantly influence the workplace, preferring more flexible working conditions and supporting a flatter management hierarchy. They also drive changes in consumer behavior, favoring products and services that align with their social and environmental beliefs.
Z reflects the continuation of social, cultural, and technological trends; also referred to as "centennials," highlighting that	<i>Time frame:</i> This generation includes individuals born roughly from the mid-1990s to the early 2010s. Generation Z is the first to be surrounded by digital technologies from birth, making them extremely technologically proficient and connected to the global community. <i>Characteristics:</i> They highly value individualism and self-expression and are more aware of social issues such as climate change and gender equality. They also seek transparency and authenticity in brands and institutions. They aspire to career stability but also desire to work for

many were born around the century mark.	organizations that reflect their personal values. In media consumption, this generation prefers quick and accessible forms of information, such as videos on social media and streaming services. They are also likely to be very active on social media, where they can create and share content. They value face-to-face interactions but are also comfortable in virtual spaces. <i>Impact on society:</i> Generation Z is already making an impact on society and culture, bringing new approaches and perspectives to discussions of global issues and the future of technology.
Alpha The next generation after Z, starting a new cycle.	<i>Time frame:</i> born after the mid-2010s <i>Characteristics:</i> this reflects the continuation and changes in trends already observed in Generation Z, but with new features and influences determined by more modern technologies and globalization. <i>Impact on society:</i> coming soon

A sociological analysis of Generations X and Y helps understand how various social, economic, and technological conditions have shaped their views and behavior, which has long-term implications for societal and economic systems. These differences in values and expectations are key to understanding contemporary social dynamics.

It is particularly important to emphasize that on April 30, 1993, CERN (European Organization for Nuclear Research) released the World Wide Web software in open access [8]. Later, CERN opened access to web technologies on open software terms, which became a reliable method for maximum dissemination. This decision allowed the free use of web technologies, which facilitated their widespread distribution and the development of internet technologies globally, expanding global opportunities for information access and collaboration. Following this significant event for humanity, subsequent generations were born and grew up in a world where internet technologies are actively present (Figure 2).

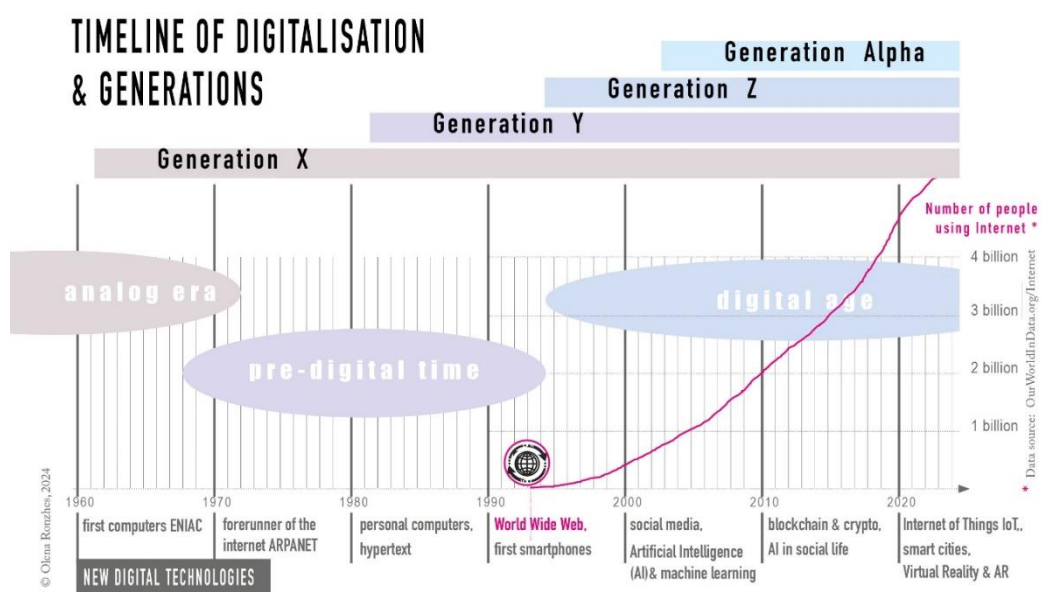

Figure 2. Timeline of digitalisation and generations

CONCLUSION

The research emphasizes the importance of understanding the peculiarities of adaptation of different generations to digital changes. People born between 1973 and 1993 exhibit unique approaches and responses to digitalization, making them particularly interesting for studying global adaptation processes. The results showed that digital adaptation in the age group from 30 to 50 years (born between 1973 and 1993 inclusive) has certain features. This age group was born and grew up at times when internet technologies and digitalization were not widespread or did not yet exist. Also, these people are active components of society now, which is conditioned by the use of modern technologies in many social processes.

Thus, this age group, belonging to Generations X and Y, individually and in a global understanding, has undergone the process of adaptation to digitalization. The implications of these changes for Generations X and Y open new perspectives for developing social and technological policy strategies.

REFERENCES

1. Twenge, J. M. (2006). *Generation me - revised and updated: Why today's young americans are more confident, assertive, entitled--and more miserable than ever before*. Free Press.
2. Strauss, W., & Howe, N. (1992). *Generations: The history of america's future, 1584 to 2069*. Harper Perennial.
3. Strauss, W., & Howe, N. (2000). *Millennials rising: The next great generation*. Vintage.
4. Keeter, S., & Paul, T. (2010). *Millennials: A portrait of generation next : Confident, connected, open to change*(P. R. Center, Ed.). Pew Research Center.
5. Worldgroup, M. (n.d.). *Truth about youth*. Truth About Gen Z. <https://truthaboutgenz.mccannworldgroup.com/p/1>.
6. Dimock, M. (2019, January 17). *Defining generations: Where millennials end and generation Z begins*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/short-reads/2019/01/17/where-millennials-end-and-generation-z-begins/>.
7. Vannucci, A., Flannery, K. M., & Ohannessian, C. M. (2017). Social media use and anxiety in emerging adults. *Journal of Affective Disorders*, 207, 163–166. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2016.08.040>
8. *The birth of the Web | CERN*. (n.d.). Home |CERN. <https://home.web.cern.ch/science/computing/birth-web>
9. Nagorniak, K. M. (2020). Generation X, Y and Z values in Ukraine. *Ukrainian Society*, 2020(2), 110–122. <https://doi.org/10.15407/socium2020.02.110>

COMMUNICATIVE COMPETENCE AS A FACTOR OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT

Vladislav Zaichenko, Ukraine,
National technical university “Kharkiv polytechnic institute”,
Doctoral student (Psychology).

Nina Pidbutska, Ukraine, Professor,
National technical university “Kharkiv polytechnic institute”, Dr.psych.

ABSTRACT

This article explores the significance of communicative competence in the context of professional development. Communication skills play a crucial role in various aspects of professional life, including leadership, teamwork, negotiation, and client interaction. The study delves into the components of communicative competence, such as verbal and non-verbal communication, active listening, and intercultural communication, emphasizing their relevance in modern workplaces.

Keywords: future professionals, competence, professional development, communication

АНОТАЦІЯ

У статті досліджується значення комунікативної компетентності в контексті професійного розвитку. Навички спілкування відіграють вирішальну роль у різних аспектах професійного життя, включаючи лідерство, командну роботу, переговори та взаємодію з клієнтами. Дослідження заглиблюється в компоненти комунікативної компетентності, такі як вербальна та невербальна комунікація, активне слухання та міжкультурна комунікація, підкреслюючи їхню актуальність на сучасних робочих місцях.

Ключові слова: майбутні фахівці, компетенція, професійний розвиток, комунікація

INTRODUCTION

In the contemporary professional landscape, the significance of communicative competence as a fundamental factor contributing to individual career advancement and organizational success cannot be overstated. The ability to effectively communicate ideas, thoughts, and information across various contexts and mediums is paramount in fostering productive work environments, facilitating collaboration, and achieving desired outcomes. As such, understanding and cultivating communicative competence have become essential components of professional development initiatives across diverse fields and industries.

This article explores the multifaceted nature of communicative competence and its pivotal role in shaping the trajectory of professional growth and success. By examining theoretical frameworks, empirical research findings, and practical applications, we aim to elucidate the intricate interplay between communicative competence and various dimensions of professional development. Through an in-depth analysis of key concepts, strategies, and challenges, we endeavor to provide insights that can inform educational practices, training programs, and organizational policies aimed at enhancing communicative competence among professionals.

Through this article, we seek to shed light on the intrinsic link between communicative competence and professional success, highlighting the transformative potential of effective communication in fostering career advancement, fostering leadership capabilities, and driving organizational excellence. By delving into the theoretical underpinnings of communicative competence, exploring its practical implications, and offering recommendations for its cultivation, we hope to empower readers with valuable insights that can enrich their professional journeys and contribute to the attainment of their professional aspirations.

BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

"Communicative competence" is a multidimensional concept that encompasses the ability to effectively use language in various communicative contexts. It involves not only linguistic knowledge but also pragmatic and sociolinguistic skills necessary for successful communication. According to Hymes (1972), communicative competence involves knowing what to say, how to say it, when to say it, and why to say it, considering the social and cultural norms of communication.

Savignon (1983) further elaborated on the components of communicative competence, identifying four main dimensions: grammatical competence, sociolinguistic competence, discourse competence, and strategic competence. Grammatical competence refers to knowledge of the language's structural rules, while sociolinguistic competence involves understanding language use in different social contexts. Discourse competence relates to the ability to organize and produce coherent stretches of language, and strategic competence encompasses the ability to compensate for communication breakdowns and achieve communicative goals through various strategies.

Canale and Swain (1980) proposed a similar framework, emphasizing grammatical, sociolinguistic, and strategic competence, but also adding discourse competence as a separate component. They argued that communicative competence is not just about knowing the language but also about knowing how to use it appropriately in different communicative situations.

Additionally, a study by Gao and Zheng (2019) focuses on the development of communicative competence in the digital age. They highlight the importance of integrating digital literacy skills with traditional language proficiency to effectively navigate online communication platforms and engage in meaningful interactions.

Furthermore, research by Huertas-Abril et al. (2022) examines communicative competence in specific professional contexts, such as healthcare communication. They emphasize the need for healthcare professionals to possess not only linguistic proficiency but also the ability to convey empathy, build rapport, and adapt their communication style to meet the diverse needs of patients.

Overall, the concept of communicative competence highlights the multifaceted nature of language proficiency, incorporating linguistic, sociocultural, and strategic elements essential for effective communication.

RESEARCH FINDINGS

In modern workplaces, communicative competence encompasses various components, including verbal and non-verbal communication, active listening, and intercultural communication, all of which play crucial roles in fostering effective workplace interactions and collaboration.

Verbal communication involves the use of spoken or written language to convey messages, ideas, and information. In the workplace, effective verbal communication skills enable individuals to articulate their thoughts clearly, express their opinions, give instructions, and engage in productive discussions with colleagues. Clear and concise verbal communication helps prevent misunderstandings and promotes efficient task completion.

Non-verbal communication encompasses facial expressions, body language, gestures, tone of voice, and other non-verbal cues that convey meaning in communication. In the workplace, non-verbal cues can significantly impact how messages are perceived and interpreted by others. For example, maintaining eye contact, using appropriate facial expressions, and demonstrating open body language can convey confidence, trustworthiness, and professionalism.

Active listening is another essential component of communicative competence in modern workplaces. Active listening involves fully engaging with the speaker, demonstrating empathy,

asking clarifying questions, and providing feedback to ensure mutual understanding. By actively listening to their colleagues, employees can build rapport, strengthen relationships, and foster a culture of collaboration and trust within the organization.

Intercultural communication skills are increasingly important in today's diverse workplaces, where employees from different cultural backgrounds often collaborate on projects and initiatives. Intercultural competence involves understanding and respecting cultural differences, adapting communication styles to accommodate diverse perspectives, and navigating potential cultural barriers effectively. By developing intercultural communication skills, individuals can bridge cultural divides, build inclusive work environments, and leverage the strengths of a diverse workforce to drive innovation and success.

Each component of communicative competence – verbal and non-verbal communication, active listening, and intercultural communication – is essential for effective workplace communication and collaboration in the modern era. By honing these skills, employees can enhance their professional relationships, contribute to team success, and thrive in today's dynamic and multicultural work environments.

CONCLUSIONS

Communicative competence is a multifaceted skill set essential for success in modern workplaces. Through effective verbal and non-verbal communication, active listening, and intercultural communication, individuals can navigate complex workplace interactions, foster collaboration, and drive organizational success.

By mastering these components of communicative competence, employees can articulate their ideas clearly, build rapport with colleagues, and cultivate inclusive work environments where diverse perspectives are valued and respected. Moreover, strong communication skills enable individuals to navigate challenges, resolve conflicts, and achieve common goals with efficiency and effectiveness.

As workplaces continue to evolve and become increasingly global and diverse, the importance of communicative competence will only grow. Organizations that prioritize the development of these skills among their employees are better positioned to thrive in today's dynamic and interconnected business landscape.

REFERENCES

1. Canale, M. (1987). The measurement of communicative competence. *Annual review of applied linguistics*, 8, 67-84.
2. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied linguistics*, 1(1), 1-47.
3. Huertas-Abril, C., & Muszyńska, B. (2022). The Role of eTwinning Tools in Social and Curriculum Integration Using Multimodal Communication. *Teaching English with technology*, (22 (3-4)).
4. Hymes, D. (1972). On communicative competence. *sociolinguistics*, 269293, 269-293.
5. Zheng, X., & Gao, Y. (2019). Promoting intercultural competence in English language teaching: a productive bilingualism perspective. *Second handbook of English language teaching*, 199-219.

TIESĪBU ZINĀTNES AKTUĀLĀS PROBLĒMAS

TOPICAL PROBLEMS OF LEGAL SCIENCE

APDROŠINĀŠANAS AKCESORITĀTES PAZĪMES

Mg.iur. **Irina Gafta**, Latvija
Baltijas Starptautiskā akadēmija
Tiesību zinātnes virziens
irina.gafta@bsa.edu.lv

Dr.sc.ing. **Nadežda Novožilova**, Latvija
Baltijas Starptautiskā akadēmija
Tiesību zinātnes virziens
elpis1951@gmail.com

ANOTĀCIJA

Apdrošināšana ir nepieciešams mūsdienu sabiedrības elements, kas ļauj ne tikai nodrošināt kompensāciju par apdrošinātajam nodarīto kaitējumu, bet arī aizsargāt viņu no iespējamiem apdrošināšanas riskiem. Apdrošināšanas kā saistību nodrošinājuma līdzekļa izmantošana tiesību doktrīnā joprojām ir diskutējama, un tiesību zinātnieku vidū nav vienotas nostājas par to, vai apdrošināšana ir atzīstama par saistību izpildes nodrošinājumu, kas ļautu noteikt tās akcesoritāti. Vienlaikus tiek aplūkotas atbildības riska par līgumsaistību neizpildi apdrošināšanas iespējas, kad apdrošināšana kļūst atkarīga no galvenās saistības. Autori pēta nodrošinājuma veidu klasifikāciju, analizē apdrošināšanas specifiku un tās veidus. Tas palīdz atklāt apdrošināšanas kā pamatsaistības nodrošinājuma izmantošanas iespējas. Rakstā atklāta atsevišķu apdrošināšanas līgumu veidu specifika, atklājot to akcesoritātes pazīmes, izdarīti attiecīgi secinājumi par to, vai apdrošināšanas līgums var darboties kā pamatsaistības blakus nodrošinājums, kas atbilst akcesoritātes pazīmēm.

Atslēgvārdi: akcesoritāte, apdrošināšana, apdrošinātājs, apdrošināšanas ņemējs, garantija, galvojums

ABSTRACT

Insurance is a necessary element of modern society, it allows not only to provide compensation for damage caused to the insured, but also to protect him from possible insured risks. The use of insurance as a means of securing obligations in legal doctrine is still debatable, and there is no consensus among legal scholars as to whether insurance is recognized as collateral for obligations, which would determine its accessory nature. At the same time, the possibilities of insuring the risk of liability for violation of contractual obligations when insurance becomes dependent on the main obligation are considered. The authors examine classifications of forms of collateral, analyze the specifics of insurance and its types. This helps unlock the potential of using insurance as collateral for the underlying liability. The article discloses the specifics of certain types of insurance contracts, identifying signs of their accessory, made appropriate conclusions about whether the insurance contract can act as collateral (adjacent) to the main obligation, corresponding to the signs of accessory.

Keywords: accessory, insurance, insurer, policy holder, guarantee, surety

IEVADS. INTRODUCTION

Apdrošināšanas līgumam ir zināma patstāvīga juridiska daba un to var noslēgt neesot pamatsaistībai. Apdrošināšanas un pārapdrošināšanas likuma 1.panta pirmās daļas 1.punkts nosaka, ka apdrošināšana — iespējamā zaudējuma riska pieņemšana no apdrošinātā [3].

Apdrošināšana ir iespējamā zaudējuma riska pieņemšana no apdrošinātā. Apdrošināšana ir mūsdienu sabiedrības nepieciešams elements, kas ļauj ne tikai kompensēt apdrošinājuma ņēmējam nodarītos zaudējumus, bet arī pasargāt to no iespējamiem riskiem. Apdrošinājuma ņemējs jeb "apdrošinātais" maksā prēmiju apdrošināšanas sabiedrībai ("apdrošinātājam").

Apmaiņā apdrošināšanas sabiedrība sola izmaksāt noteikta veida atlīdzību (segumu), iestājoties apdrošināšanas gadījumam. No apdrošināšanas līguma izrietošo līgumisko attiecību regulēšanai piemērojamo likumu nosaka saskaņā ar Eiropas Savienības Regulu "Roma I" [1].

Apdrošināšanas kā saistību pastiprināšanas līdzekļa izmantošana tiesību doktrīnā joprojām ir diskutabla un tiesību zinātnieku vidū nav vienotas pozīcijas, vai apdrošināšana ir atzīstama par saistību izpildes nodrošināšanu. Vienlaikus tiek aplūkotas iespējas apdrošināt

atbildības risku par tādu līguma saistību pārkāpšanu, kur apdrošināšana kļūst atkarīga no galvenās saistības.

SVARĪGĀKĀS ATZIŅAS TEORIJĀ UN PRAKSĒ. BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Aprošināšanas līgumam ir zināma patstāvīga juridiska daba un to var noslēgt neesot pamatsaistībai. Vadoties pēc K.Torgāna līgumu klasifikācijas, ir nošķirami blakus (akcesori) līgumi, t.i. līgumi, kas ir atkarīgi un saistīti ar galvenās saistības līgumiem [7].

Aprošināšanas kā saistību izpildes pastiprināšanas līdzekļa noteikšanai būtu vērtējama tas mijiedarbība un atbilstība akcesoritātes (galvenās saistības papildu vai pastiprinošas) pazīmēm:

1) Spēka neesamības pazīme. Spēka neesošs aprošināšanas līgums nerada nekādas sekas galvenajam saistībām. Ja civiltiesiskās atbildības aprošināšanas līgums, piemēram, ir noslēgts saskaņā ar līzingu līgumu, tad aprošināšanas līguma spēkā neesamība neizraisīs līzingu līguma spēkā neesamību, un līzingu ņēmējs ir atbildīgs ar mantu līzingu devējam pēc vispārējiem pamatiem.

2) Izbeigšanas pazīme. Šim kritērijam ir izšķiroša nozīme aprošināšanas līguma atbilstībā saistību izpildes pastiprināšanai. Joprojām nav vienprātības par strīdiem, kas saistīti ar papildu saistību (aprošināšanas) izbeigšanu pamatsaistības izbeigšanās dēļ. Aprošināšanas līgumā nav tādas akcesoritātes pazīmes kā izbeigšana - aprošināšanas līgums tiek izbeigts nevis tāpēc, ka ir beigusies ar to nodrošinātā saistība, bet gan tāpēc, ka beidzis pastāvēt aprošinātais risks. Kā papildu aizdevuma saistību izpildes nodrošināšanas veids ir pieļaujama tikai aizņēmēja brīvprātīga aprošināšana pret savu saistību risku.

1. Garantiju vai galvojumu aprošināšana

Latvijā tiek piemērota garantiju vai galvojumu aprošināšana, kas nodrošina aprošināšanas aizsardzību pret komercdarbības riskiem par līgumsaistību neizpildi. Izplatītākie galvojumu aprošināšanas veidi ir:

- 1) konkursa garantija (iepirkumos),
- 2) piedāvājuma nodrošinājums,
- 3) priekšapmaksas (avansa maksājuma) garantija,
- 4) līgumsaistību izpildes garantija par saistību izpildi:
 - (a) kredītsaistību izpilde;
 - (b) no komercķīlas izrietošas saistības (par saglabāšanu, aizliegumu atsavināt un c.);
 - (c) pievienotās vērtības nodokļa maksājumi, akcīzes nodokļa maksājumi, muitas maksājumi un c.).
- 5) Līgumpakalpojumu (darbu) izpildes garantija,
- 6) garantijas laika garantija.

Praksē šāda veida aprošināšanu noformē, lai pasargātu no riskiem, saskaņā ar Komerķīlas likuma 34.pantu, kad bez komercķīlas ņēmēja atļaujas tiek atsavināta ieķīlātā manta [5]. Tāpat garantijas vai galvojuma aprošināšana ir izmantojama, kad pastāv uzņēmējdarbības veidi un nozares, kur garantiju polises ir noteiktas kā obligātas ar normatīvajiem aktiem, piemēram: Tūrisma operatora garantijas, Muitas galvojums, Akcīzes galvojums, Atkritumu apsaimniekotāja galvojums, Būvniecības galvojums.

Galvojumu aprošināšana tiek veikta par labu aprošinātajam, kas darbu veikšanas vai pakalpojumu sniegšanas līgumā ir pasūtītājs, bet aprošināšanas līgumu kā aprošinājuma ņēmējs slēdz persona, kuras saistības tiek aprošinātas un kas darbu veikšanas vai pakalpojumu sniegšanas līgumā ir darbu izpildītājs vai pakalpojumu sniedzējs.

Galvojumu aprošināšanas līgumam tiek piemērots Aprošināšanas līguma likums un Civillikuma noteikumi par galvojumiem. Saskaņā ar Civillikuma 1692.pantu, galvojums ir ar

līgumu uzņemts pienākums atbildēt kreditoram par trešās personas parādu, neatsvabinot tomēr pēdējo no viņas parāda [4]. Galvojumu apdrošināšanas līgumā kreditors ir pasūtītājs darbu veikšanas vai pakalpojumu sniegšanas līgumā, un kā apdrošināšanas līguma dalībnieks tas ir apdrošinātais – persona, kurai paredzēta apdrošināšanas atlīdzības izmaksa. Galvojumi ir neatsaucami un var būt ar un bez nosacījumiem, piemēram, apdrošināšanas līgumā var tikt iekļauts nosacījums, ka apdrošināšanas atlīdzības izmaksa var tikt veikta tikai ar nosacījumu, ka iestājas darbu izpildītāja vai pakalpojumu sniedzēja maksātnespēja, likvidācija vai bankrots, kā arī ir summas (apdrošinājuma summa) un apdrošināšanas perioda ierobežojums.

Galvojumu apdrošināšanas līgumā galvinieks ir apdrošinātājs, savukārt parādnieks ir darbu izpildītājs vai pakalpojumu sniedzējs, kurš apdrošināšanas līgumā ir apdrošinājumaņēmējs. Civillikuma 1702.pants nosaka, kad pret galvinieku ceļ prasību, viņš var prasīt, lai kreditors vispirms vēršas ar to pie galvenā parādnieka, ja piedziņa no tā izdarāma tikpat sekmīgi un viegli. Taču šis pienākums pasūtītājam atkrīt, ja galvinieks, tas ir, apdrošinātājs, noteikti no tā atteicies. Par tādu atteikšanos uzskatāms jau tas, ka galvinieks uzņemas saistību kā pats parādnieks. Šāda pienākuma pasūtītājam nav arī gadījumā, ja ir izsniegts pirmā pieprasījuma galvojums jeb garantija.

Noteikums par apdrošināšanas līguma ievērošanu, apdrošinot uzņēmējdarbības risku un civiltiesiskās atbildības apdrošināšanu, nav spēkā, jo šiem apdrošināšanas veidiem apdrošinātais risks ir saistīts ar konkrēta apdrošinājumaņēmēja darbību. Mainoties apdrošinātajam, var mainīties riska pakāpe, jo, slēdzot apdrošināšanas līgumu, apdrošinātājs risku novērtē, pamatojoties uz datiem par sākotnējo apdrošināto. Apdrošinātājs nevar izplatīt tos pašus datus jaunam apdrošinājumaņēmējam. Tā kā riska pakāpe ir mainījusies, apdrošināšanas līgums nevar darboties ar tādiem pašiem nosacījumiem.

Līdz ar to var secināt, ka apdrošināšanas veidi, kuriem ir pamatsaistības nodrošināšanas funkcija, atbilst akcesoritātes kritērijam. Apdrošinot īpašumu, apdrošinātāja atbildību ierobežojošajai apdrošinājuma summai nevajadzētu būt lielākai par apdrošinājuma vērtību, t.i. lietas faktiskai vērtībai. Visos īpašuma un grantu apdrošināšanas veidos apdrošinātāja pienākums aprobežojas ar zaudējumu atlīdzināšanu, kas radušies apdrošināšanas gadījuma rezultātā.

2. Ķīlas glabāšanas apdrošināšana

Saskaņā ar Ministru kabineta (turpmāk – MK) noteikumu par patēriņa kreditēšanu prasībām, iekļilājot par aizņēmumu kustamo mantu, aizdevējam ir jānodrošina nodotās ķīlas glabāšana [6]. Lai to panāktu, kredītdevēja atbildība par ķīlas drošību aizdevuma līguma darbības laikā tiek apdrošināta kredīta devēja civiltiesiskā atbildība par savas darbības vai bezdarbības rezultātā nodarīto kaitējumu kredīta devēja glabāšanā nodotajai ķīlai. Tādējādi apdrošināšana ķīlas saglabāšanai, kas nodibināta saistībā ar citu līgumu (pirmām kārtām aizdevuma līgumu), ir uztverama saistīto līgumu doktrīnas ietvaros (*linked contracts*).

Apdrošināšana atbilst akcesoritātes kritērijam, saskaņā ar kuru nodrošināma esoša saistība. Apdrošinot ķīlu, šis kritērijs tiek ievērots, bet, apdrošinot civiltiesisku atbildību saskaņā ar līgumu, tas netiek pildīts: līguma noslēgšanas brīdī nav zināms, vai no tā izrietošās saistības tiks izpildītas pienācīgi. Tikai iestājoties apdrošināšanas riskam iestājas attiecīga atbildība un apdrošinātāja pienākums izmaksāt apdrošināšanas atlīdzību.

3. Nekustamā īpašuma apdrošināšana

Lai izpildītu saistības pēc aizdevuma līguma, kas nodrošināts ar hipotēku, minēto MK noteikumu 21.11.punkts paredz, ka patērētājam ir jāsniedz informācija par obligāto apdrošināšanu, ja kredīta saņemšanai tā ir nepieciešama, bet 56.15.punkts nosaka, ka kreditēšanas līgumā skaidri un lakoniski norāda (ja specifiskiem kreditēšanas līgumu veidiem nav noteikts citādi) nodrošinājumu un apdrošināšanu (ja tāda ir nepieciešama). Noteikumu 2.1.8.1. Noteikumu pielikumā Nr.2 “Eiropas standarta informācija aizdevuma līgumiem par

nekustamā īpašuma iegādi vai aizdevuma līgumiem, kuru atmaksa nodrošināta ar nekustamā īpašuma ķīlu” nosaka pienākumu apdrošināt nekustamo īpašumu, iegādāties dzīvības apdrošināšanu u.c.

Līdz ar to, lai izpildītu pienākumu apdrošināt nekustamo īpašumu un noformēt tā apdrošināšanu, ir jānoslēdz atbilstošs apdrošināšanas līgums, kas šajā gadījumā ir atzīstams par blakus (papildu) līgumu pie galvenās saistības - kreditēšanas līguma. Apdrošināšanas līgumam ir saistības garantēšanas vai nodrošināšanas funkcija, kas ietekmē galveno saistību kā saistību izpildes palīg līdzekli.

Apdrošināšanas līguma darbība ir balstīta uz kreditora (labuma guvēja) nodrošināšanas interesi, t.i. reizē ar viņa tiesiskās intereses nodrošināšanu un šā īpašuma saglabāšanas garantiju pārejas gadījumā pāriet arī tiesības un pienākumi pēc apdrošināšanas līguma. Līdz ar ko, īpašuma (hipotēkas) apdrošināšanas līgums ir pamatsaistības izpildes nodrošināšanas veids un tai ir akcesoritātes pazīmes. Apdrošinātais risks ir nepieciešams apdrošināšanas līguma elements, kas ir īpaši raksturīgs tieši apdrošināšanas līgumam. Līdz ar to, ja pamatsaistības tiek izpildītas pirms termiņa, ar to saistītās ķīlas un nodibinātā apdrošināšana zaudē savu spēku.

4. Uzņēmējdarbības risku apdrošināšana

Uzņēmējdarbības risku apdrošināšana ir paredzēta aizsardzībai pret riskiem, saskaņā ar Komerķīlas likuma noteikumiem, komerķīlas atsavināšanas gadījumā bez komerķīlas ņēmēja atļaujas [5]. Prasības par apdrošināšanas līguma ievērošanu, apdrošinot uzņēmējdarbības risku un civiltiesisko atbildību, nedarbojas, jo šiem apdrošināšanas veidiem apdrošinātais risks ir saistīts ar konkrētas personas darbību. Mainoties apdrošinātajam, var mainīties arī riska pakāpe, jo, slēdzot apdrošināšanas līgumu riskus, tos novērtē, pamatojoties uz datiem par sākotnējo apdrošināto. Apdrošinātais nevar attiecināt tos pašus datus uz jaunu apdrošināmo. Tā kā riska pakāpe ir mainījies, apdrošināšanas līgums nevar darboties ar tādiem pašiem nosacījumiem.

Līdz ar to apdrošināšanas veidi, kuriem ir nodrošināšanas funkcija, pilnībā atbilst akcesoritātes kritērijam. Apdrošinot īpašumu, apdrošinātāja atbildību ierobežojošajai apdrošinājuma summa nevar būt lielāka par apdrošinājuma vērtību, t.i. lietas faktisko vērtību. Visos īpašuma un garantijas apdrošināšanas veidos apdrošinātāja pienākums aprobežojas ar faktisko zaudējumu atlīdzināšanu, saskaņā ar Apdrošināšanas līgumu likuma 1.panta 18.punktā noteikto apdrošināšanas principu, saskaņā ar kuru apdrošināšanas atlīdzību aprēķina, ņemot vērā apdrošināšanas gadījumā radušos zaudējumu apmēru [2].

Pamatsaistības līguma spēkā neesamība rada komerķīlas līguma (akcesoriska) spēkā neesamību, savukārt akcesoriskās saistības spēkā neesamība, gluži pretēji, nevar novest pie pamatsaistības spēkā neesamības. Šie divi noteikumi pēc būtības ir imperatīvi. Apdrošināšanas līgums mēdz būt atzīts par spēkā neesošu, ja nav spēkā pamatsaistība. Tās darbība arī parasti izbeidzas, izbeidzoties pamatsaistībai. Jāpiebilst, ka apdrošināšanas līguma darbība izbeidzama nedz dēļ ar to nodrošinātas saistības izbeigšanas, bet gan tāpēc, ka beidzis pastāvēt apdrošinātais risks.

5. Saistību pārjaunojums un apdrošināšana

Dažas atšķirības starp apdrošināšanu un tradicionālo nodrošinājumu ir saistītas ar saistību izbeigšanu ar pārjaunojumu. Šajā gadījumā tradicionālais nodrošinājums tiek izbeigts. Apdrošinot riskus, pamatsaistību pārjaunojums pats par sevi neizbeidz apdrošināšanas līgumu. Šī jautājuma risinājums ir atkarīgs no tā, kā apdrošināšanas līgumā ir noteikts apdrošinātais risks. Ja tas ir saistīts ar kādu konkrētu saistību, kas beigusies, tad izbeigsies arī apdrošināšanas līgums, un pamats tam būs apdrošināšanas akcesoriskais raksturs. Ja risks tiek noteikts kā jebkāda veida atbildība, kas rodas saistībā ar konkrētu līgumu vai, vēl jo vairāk, saistībā ar vienu vai otru apdrošinātā darbību, tad pārjaunojums var kļūt par pamatu apdrošināšanas līguma izbeigšanai, jo jauna saistība var neatbilst apdrošināšanas riskam.

Tādējādi, izbeidzoties saistībām, apdrošināšanas saistība var atbilst akcesoritātes kritērijam, jo tā var tikt izbeigta pēc pamatsaistības izbeigšanas, ja apdrošināšanas riska apjoms saskaņā ar apdrošināšanas līgumu sakrīt ar šīs galvenās saistības apmēru.

KOPSAVILKUMS. CONCLUSION

Aplūkojot apdrošināšanas akcesoritātes pazīmes autori nonāca pie sekojošiem secinājumiem:

1) Parasti apdrošināšana nav saistības nodrošinājums. To var uztvert kā kvazinodrošinājumu vai nodrošinājumu plašā nozīmē, tāpēc ir nekorekti piemērot vispārīgus noteikumus par nodrošinājuma saistībām visiem apdrošināšanas veidiem.

2) Galvojums (garantija) par saistību nepildīšanu ir blakus (akcesoriska) saistība, kurai attiecībā pret pamatlīgumu (uzņēmuma līgumu, pakalpojumu sniegšanas līgumu u.c.) ir akcesoritātes raksturs un kurai piemīt divas akcesoritātei raksturīgas īpašības - aizsargājoša un kompensējoša.

3) Apdrošināšanas veidi, kas pilda nodrošināšanas funkciju, pilnībā atbilst akcesoritātes kritērijam pēc saistību apmēra. Apdrošinot īpašumu, apdrošinātāja atbildību ierobežojošajai apdrošinājuma summai nevajadzētu būt lielākai par apdrošinājuma vērtību, t.i. lietas faktisko vērtību. Visos īpašuma un garantijas apdrošināšanas veidos apdrošinātāja pienākums aprobežojas ar faktisko zaudējumu atlīdzināšanu, kas radušies apdrošināšanas gadījuma rezultātā un saskaņā ar kompensācijas principu.

4) Īpašuma apdrošināšanas līgums var darboties kā pamatsaistību izpildes nodrošināšanas veids un tam ir akcesoritātes pazīmes. Patstāvīgas mantiskas sekas varētu būt nodrošinātas ar apdrošināšanas līgumiem, un apdrošināšanas atlīdzības izmaksa var būt saistīta ar pamatsaistības neizpildi. Līdz ar ko, pamatsaistības neizpildes gadījumā tiek izbeigta arī blakus saistība.

5) Jautājums par akcesoritātes kritērija esamību ir atkarīgs no apdrošināšanas veida. Uzņēmējdarbības risku un civiltiesiskās atbildības apdrošināšana nav akcesoriska, jo apdrošinātais risks šiem apdrošināšanas veidiem ir saistīts ar konkrētas apdrošinātas personas darbību, nevis ar pamatsaistību.

6) Ja pamatsaistības izbeigšana neizraisīja apdrošināšanas atlīdzības izmaksu, jo nav tādu risku, kuriem pamatsaistības izbeigšana būtu atzīstama par apdrošināšanas gadījumu, ir iespējams izmantot nosacītās akcesoritātes jēdzienu, kad kompensācija par saistību neizpildi vai nepienācīgu izpildi netiks paredzēta pret visiem riskiem, kas var rasties, bet gan tikai pret pamatsaistības nodrošināšanas riskiem. Blakus saistības līguma nosacījumi, pēc kuriem tas ir spēkā vai izbeidzas atkarībā no pamatsaistības spēka esamības, ļauj attīstīt apdrošināšanu kā saistību izpildes nodrošināšanas veidu.

7) Izbeidzoties pamatsaistībai, apdrošināšanas saistība var atbilst akcesoritātes kritērijam, jo tā var tikt izbeigta pēc pamatsaistības, ja apdrošināšanas līguma apdrošināšanas riska apjoms sakrīt ar šīs pamatsaistības saistību apmēru.

8) Saistību nodrošināšanas un pastiprināšanas teorija nav attiecināma uz visiem apdrošināšanas līgumiem, jo tikai atsevišķiem apdrošināšanas veidiem ir pietiekamas akcesoritātes īpašības.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN CITU AVOTU SARAKSTS. REFERENCES

1. Eiropas Parlamenta un Padomes 2008.gada 17. jūnija regula (EK) Nr. 593/2008 par tiesību aktiem, kas piemērojami līgumsaistībām (Roma I) noteikumiem par apdrošināšanas līgumiem
2. Apdrošināšanas līgumu likums. Pieņemts: 03.05.2018. Stājas spēkā: 01.06.2018. Publicēts: Latvijas Vēstnesis, Nr.97, 18.05.2018.
3. Apdrošināšanas un pārapirošināšanas likums. Pieņemts: 18.06.2015. Stājas spēkā: 01.07.2015., Latvijas Vēstnesis, 124, 30.06.2015.
4. Civillikums. Pieņemts: 28.01.1937. Stājas spēkā: 01.09.1992. Publicēts: Valdības Vēstnesis, 41, 20.02.1937.

5. Komerķķīlas likums. Pieņemts: 21.10.1998. Stājas spēkā: 01.03.1999. Publicēts: Latvijas Vēstnesis, Nr.337/338, 11.11.1998.
6. Noteikumi par patērētāja kreditēšanu. Ministru kabineta noteikumi Nr. 691. Pieņemti: 25.10.2016. Stājas spēkā: 01.11.2016. Publicēti: Latvijas Vēstnesis, Nr.213, 01.11.2016.
7. Torgāns K. (2018). Saistību tiesības. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 36.lpp.

PAR TRANSPORTLĪDZEKĻA VADĪTĀJA NOGĀDĀŠANU ĀRSTNICĪBAS IESTĀDĒ PĀRBAUDES VEIKŠANAI PROBLEMĀTIKU

Mg.iur. **Jānis Ievītis**, Latvija
Baltijas Starptautiskā akadēmija, Rīga
e-pasts: janisievitis@inbox.lv

ANOTĀCIJA

Esošais normatīvais regulējums paredz Valsts policijas darbiniekiem un robežsargiem (uz valsts robežas) pārbaudīt transportlīdzekļa vadītāja izelpoto gaisu ar šim nolūkam paredzētu mēraparātu, kas atbilst Ministru kabineta noteiktajām prasībām, vai nogādāt transportlīdzekļa vadītāju medicīnas iestādē šādas pārbaudes veikšanai, ja ir pamatotas aizdomas, ka viņš ir alkohola reibumā, bet izelpotā gaisa pārbaudi nav iespējams veikt vai transportlīdzekļa vadītājs nepiekrīt tās rezultātiem.

Šī pētījuma mērķis ir izpētīt nepieciešamību nogādāt personu ārstniecības iestādē pārbaudes veikšanai, pēc tā kad pārbaude jau ir tikusi veikta likumā noteiktā kārtībā, taču persona atsakās paust savu viedokli, tas ir, atsakās parakstīt protokolu.

Praksē ir iesakņojies uzskats, ka personas protokola neparakstīšana ir traktējama kā nepiekrīšana pārbaudes rezultātiem, tādēļ persona vienmēr tika nogādāta ārstniecības iestādē pārbaudes veikšanai, kur tā tiek veikta ar mēraparātu, tikai izņēmuma gadījumos alkohola daudzums tiek noteikts citā bioloģiskajā vidē.

Prasība parakstīt protokolu atrodas pretrunā ar Administratīvās atbildības likuma 41. panta pirmās daļas 3. punktu, kas nosaka, ka pie atbildības saucamai personai ir tiesības sniegt paskaidrojumus, taču tas nekādi nav pienākums, tādēļ pati protokola neparakstīšana pati par sevi nevar kalpot par pamatu personas nogādāšanai ārstniecības iestādē.

Atslēgvārdi: administratīva atbildība, ceļu satiksme, kriminālatbildība, pārbaude uz alkoholu, transportlīdzekļa vadītājs

ABSTRACT

The existing regulatory framework provides for State Police officers and border guards (at the state border) to check the breath of the driver of the vehicle with a measuring device designed for this purpose, which meets the requirements set by the Cabinet of Ministers, or to take the driver of the vehicle to a medical institution for such a check if there is a reasonable suspicion that he is under the influence of alcohol, but the breath test cannot be performed or the driver of the vehicle does not agree with its results.

The aim of this study is to investigate the necessity of taking a person to a medical establishment for a test after the test has already been carried out in accordance with the legal procedure, but the person refuses to express his/her opinion, i.e. refuses to sign the report.

In practice, it has been established that a person's failure to sign the report is interpreted as disagreement with the results of the test, which is why the person has always been taken to a medical establishment for testing, which is carried out using a measuring apparatus, and only in exceptional cases is the alcohol level determined in a different biological environment.

The requirement to sign the report is contrary to Article 41, paragraph 1 point 3 of the Law on Administrative Liability, which states that the person held liable has the right to give explanations, but this is in no way an obligation, and therefore the failure to sign the report cannot in itself serve as a basis for taking the person to a medical institution.

Keywords: administrative liability, road traffic, criminal liability, alcohol testing, vehicle driver

IEVADS. INTRODUCTION

Veselais saprāts un normatīvo aktu daudzums liedz vadīt transportlīdzekli atrodoties narkotisko, psihotropo, toksisko, citu apreibinošu vielu vai arī reakcijas ātrumu un uzmanību samazinošu medikamentu ietekmē, kam pie tam ir tiešs sakars ar iespējamajiem Ceļu satiksmes negadījumiem.

Taču nav noslēpums, ka neskatoties uz ne maziem sodiem, cilvēki tomēr ignorē aizliegumu un vada transportlīdzekli atrodoties gan alkohola, gan narkotisko vielu reibumā.

SVARĪGĀKĀS ATZIŅAS TEORIJĀ UN PRAKSĒ. BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Ceļu satiksmes likuma 28. pantā ir noteikta minimālā alkohola koncentrācija asinīs - 0,2 promiles transportlīdzekļu vadītājiem, kuram mehānisko transportlīdzekļu vadīšanas stāžs nepārsniedz divus gadus un transportlīdzekļa vadītājam, kas vada D1, D, D1E, DE, TRAM un TROL kategorijai atbilstošus transportlīdzekļus, savukārt 0,5 promiles, transportlīdzekļa vadītājam, kuram mehānisko transportlīdzekļu vadīšanas stāžs ir lielāks par diviem gadiem [3]. Nepārsniedzot šo koncentrāciju atbildība nestājas, bet pārsniedzot, iestājas administratīvā atbildība pēc Ceļu satiksmes likuma 62. panta.

Cita lieta, ja personai nav atbilstošas kategorijas transportlīdzekļu vadīšanas tiesību, tad iestājas kriminālatbildība pēc Krimināllikuma 262. panta pirmās daļas, bet gadījumā ja alkohola koncentrācija asinīs pārsniedz 1,5 promiles, tad iestājas kriminālatbildība pēc Krimināllikuma 262.panta pirmās prim daļas arī personām kurām ir transportlīdzekļu vadītāja tiesības [5].

Ceļu satiksmes drošības plānā 2021-2027. gadam ir norādīts, ka lai arī transportlīdzekļa vadīšana alkohola reibumā, salīdzinot ar citiem CSN pārkāpumiem, ir novērojama retāk, tā ir ceļu satiksmē ļoti bīstama. Tiek lēsts, ka vidēji līdz pat 2% no kopējiem nobrauktajiem kilometriem ES brauc ar nepieļaujamu alkohola koncentrāciju asinīs, bet aptuveni 25% no visiem ES CSNg bojāgājušajiem ir saistīti ar alkohola lietošanu TL vadīšanas laikā vai pirms tās [10].

Pēc Valsts policijas datiem Rīgas reģionā dzērājšoferu skaits, kuri saukti pie administratīvās atbildības pēc Ceļu satiksmes likuma 62. panta bija sekojošais: 2022 gads- 990, 2023 gads- 417, 2024. gada līdz 24. aprīlim - 137 [13].

Pēc prokuratūras datiem pavisam uzsākti kriminālprocesi 2022. gadā pēc Krimināllikuma 262. panta 1 daļas un 262. panta 1.1. daļas attiecīgi 1860 un 127, 2023. gadā attiecīgi 1446 un 1246, bet 2024. gadā uz 26. aprīli 384 un 366 [14].

Šeit jāpaskaidro, ka 2022. gada 25. novembrī stājās spēkā izmaiņas Krimināllikumā paredzot kriminālatbildību pēc 262. panta 1.1. daļas personām, kurām ir transportlīdzekļu vadīšanas tiesības, līdz tam personai iestājās administratīvā atbildība.

Personai, kura tiek notverta vadot transportlīdzekli atrodoties gan alkohola, gan narkotisko vielu reibumā bez administratīvās vai kriminālatbildības nākas saskārties arī ar cita veida “neērtībām”, piemēram- ieroču atļauju iegūšanu, (iegūtās atļaujas anulēšana) [4], pirmstermiņa veselības pārbaudēm [7, 5.2.punkts; 8, 11.1.punkts], piedalīšanos korekcijas programmās [3, 22¹.pants].u.t.t.

Administratīvās atbildības likuma 113. pants nosaka:

1) lai konstatētu alkohola koncentrāciju personas izelpas gaisā, amatpersona ir tiesīga ar šim nolūkam paredzētu mēraparātu pārbaudīt personas izelpas gaisu,

2) ja pamatotas aizdomas, ka persona ir alkohola ietekmē vai reibumā, bet izelpas gaisa pārbaudi nav iespējams veikt vai persona nepiekrīt pārbaudes veikšanai vai veiktās pārbaudes rezultātiem, amatpersona nogādā personu ārstniecības iestādē medicīniskās pārbaudes veikšanai [2].

Ceļu satiksmes likuma 43.⁵ panta pirmā daļa nosaka, ka lai konstatētu alkohola reibumu, Valsts policijas darbinieki un robežsargi (uz valsts robežas) ir tiesīgi:

1) pārbaudīt transportlīdzekļa vadītāja izelpoto gaisu ar šim nolūkam paredzētu mēraparātu, kas atbilst Ministru kabineta (turpmāk – MK) noteiktajām prasībām,

2) vai nogādāt transportlīdzekļa vadītāju medicīnas iestādē šādas pārbaudes veikšanai, ja ir pamatotas aizdomas, ka viņš ir alkohola reibumā, bet izelpotā gaisa pārbaudi nav iespējams veikt vai transportlīdzekļa vadītājs nepiekrīt tās rezultātiem.

Savukārt 2018. gada 30. novembrī stājušies spēkā MK noteikumi Nr. 719 par kārtību, kādā nosaka alkohola koncentrāciju asinīs un izelpotajā gaisā un konstatē narkotisko vai citu apreibinošo vielu ietekmi, kuru 2. punkts paredz alkohola koncentrāciju veikt Valsts policijas

darbiniekiem, vai uz valsts robežas – Valsts robežsardzes darbiniekiem [9]. Tādējādi neviens cits, tai skaitā arī pašvaldības policija nav tiesīga veikt transportlīdzekļa vadītāju pārbaudi.

Noteikumu 3. punkts gan paredz izskaidrot transportlīdzekļa vadītājam atteikšanās no pārbaudes sekas, proti, iestājas administratīvā atbildība, kas atrodas pretrunā ar Krimināllikumu, kur no 2022. gada 25. novembra par atteikšanos no medicīniskās pārbaudes alkohola koncentrācijas noteikšanai asinīs vai narkotisko, psihotropo, toksisko vai citu apreibinošu vielu ietekmes pārbaudes, transportlīdzekļa vadītājam iestājas kriminālatbildība pēc Krimināllikuma 262.¹ panta pirmās daļas, administratīvā atbildība par atteikšanos no medicīniskās pārbaudes alkohola koncentrācijas noteikšanai vai narkotisko vai citu apreibinošo vielu ietekmes iestājas tikai velosipēdu, elektroskrējriteņu un mopēdu vadītājiem [5].

Taču šeit jāatzīmē, ka pēdējās izmaiņas MK noteikumos Nr. 719 veiktas 2020. gada 2. jūnijā, tāpēc arī ir šī pretruna ar Krimināllikumu, tāpat ar Ceļu satiksmes likuma 43.⁵ pantu, Administratīvās atbildības likuma 113. pantu.

2005. gada 11. janvāra MK noteikumi Nr. 15 paredzēja, ka ja transportlīdzekļa vadītāja pārbaudi alkohola koncentrācijas noteikšanai izelpotajā gaisā nav iespējams veikt **vai ja transportlīdzekļa vadītājs nepiekrīt pārbaudes veikšanai vai tās rezultātiem**, darbinieks attiecīgo personu divu stundu laikā nogādā ārstniecības iestādē medicīniskās pārbaudes veikšanai [11].

Savukārt 2018. gada 27. novembra MK noteikumu Nr. 719 4. punkts nosaka, **ka ja transportlīdzekļa vadītāja pārbaudi alkohola koncentrācijas noteikšanai izelpas gaisā nav iespējams veikt**, transportlīdzekļa vadītāju pēc iespējas ātrāk (vairs nav 2 stundu termiņš) nogādā tuvākajā šo noteikumu 1. pielikumā minētajā ārstniecības iestādē, kurā tiek veikta transportlīdzekļa vadītāja medicīniskā pārbaude, starp citu, arī ārstniecības iestādē pārbaude tiek veikta ar mēraparātu, tikai izņēmuma gadījumos alkohola daudzums tiek noteikts citā bioloģiskajā vidē.

Diskusiju raisa Zemgales rajona tiesas spriedums, izskatot lietu par to, ka automašīnas vadītājs pēc Ceļu satiksmes negadījuma izraisīšanas atteicās no medicīniskās pārbaudes alkohola koncentrācijas noteikšanai, tādēļ policijas darbinieki pieņēma lēmumu nogādāt viņu uz tuvāko medicīnas iestādi [17]. Persona tika sodīta pēc Ceļu satiksmes likuma 62. panta 8. punkta, par ko tā iesniedza sūdzību, norādot, ka automašīnu nevadīja, tādēļ viņam nebija pienākums veikt pārbaudi alkohola koncentrācijas noteikšanai.

Tiesa atzina, ka policijas darbinieki, nogādājot personu pārbaudes veikšanai uz tuvāko medicīnas iestādi, nav ievērojuši MK noteikumos Nr. 719 noteikto alkohola koncentrācijas veikšanas noteikto kārtību un tās ieskatā ir “pārcentušies” savu pienākumu izpildē.

Pēc tiesas ieskata no MK noteikumiem Nr. 719 izriet, ka transportlīdzekļa vadītāju nogādā tuvākajā ārstniecības iestādē medicīniskās pārbaudes veikšanai tikai tad, ja transportlīdzekļa vadītāja pārbaudi alkohola koncentrācijas noteikšanai izelpotajā gaisā nav iespējams veikt.

Tādējādi no minētajiem MK noteikumiem Nr. 719 un tajos izdarītajiem grozījumiem, izriet, ka likumdevējs pēc būtības ir paredzējis tikai vienu gadījumu, kad transportlīdzekļu vadītāji būtu obligāti nogādājami ārstniecības iestādē medicīniskās pārbaudes veikšanai, proti, gadījumā, kad pārbaudi alkohola koncentrācijas noteikšanai izelpotajā gaisā, izmantojot portatīvo mēraparātu, nav iespējams veikt, piemēram, personas faktiskā veselības stāvokļa dēļ. Šāds regulējums pēc būtības izslēdz nepieciešamību ik reiz, kad transportlīdzekļa vadītājs nepiekrīt pārbaudes rezultātiem, kas iegūti, izmantojot portatīvo mēraparātu, vai nepiekrīt šādas pārbaudes veikšanai, obligāti nogādāt viņu ārstniecības iestādē medicīniskās pārbaudes veikšanai.

Citā lietā, persona iesniedza tiesā sūdzību, par to, ka pēc alkohola koncentrācijas 0,66 promiles konstatēšanas, tā bija jānogādā ārstniecības iestādē pārbaudes veikšanai, taču tiesas izskatot iesniegto sūdzību konstatēja:

- transportlīdzekļa vadītāja pārbaudes protokolā nav izdarīts ieraksts, kas liecina, ka sūdzības iesniedzējs nav piekritis pārbaudes veikšanai vai tās rezultātiem;

- transportlīdzekļa vadītāja pārbaudes protokolā sūdzības iesniedzējs ir parakstījis, ka piekrīt veiktās pārbaudes rezultātiem;
- sūdzības iesniedzējam tika noteikta alkohola koncentrācija izelpotajā gaisā, kas liecina, ka sūdzības iesniedzējs piekrita tās veikšanai;
- pie protokola sūdzības iesniedzējs nav sniedzis paskaidrojumus, ka viņš nepiekrīt pārbaudes veikšanai uz vietas vai tās rezultātiem un ka viņš ir lūdzis policijas darbiniekus nogādāt viņu ārstniecības iestādē medicīnas pārbaudes veikšanai;
- no policijas darbinieku dienesta ziņojumos norādītā ir secināms, ka sūdzības iesniedzējs nav cēlis iebildēs pret mērījumu veikšanu un tā rezultātiem, lūdzot nogādāt viņu ārstniecības iestādē;
- sūdzības iesniedzēja viedoklis, ka, neskatoties uz veiktajām pārbaudēm, policijas darbiniekiem viņš bija jānogādā medicīnas iestādē vēl vienas pārbaudes veikšanai, nav pamatots, jo no Noteikumu Nr.15 4.punkta izriet, ka tad, ja persona ir piekritusi pārbaudes veikšanai ar mēraparātu uz vietas un pārbaude tiek veikta, policijas darbiniekiem persona vairs nav jānogādā ārstniecības iestādē, jo atbilstoši MK noteikumu Nr.15 3.punktam alkohola koncentrāciju apliecina mēraparāta mērījums [18]. Konkrētajā gadījumā sūdzības iesniedzēja paraksts uz mērierīces izdrukām apliecina, ka pieteicējs ir piekritis mērierīču rezultātiem. Vēlākā sūdzības iesniedzēja viedokļa maiņa konkrētajā gadījumā nebija saistoša policijas darbiniekiem, lai nogādātu viņu ārstniecības iestādē pārbaudes veikšanai, tādejādi sūdzība tika noraidīta.

Vēl vienā lietā, kur transportlīdzekļa vadītājs bija nogādāts medicīniskajā iestādē pārbaudes veikšanai, tā aizstāve zvērināta advokāte iesniedza sūdzību par to, ka notikuma vietā sastādītajā transportlīdzekļa vadītāja pārbaudes protokolā ir ieraksts, kas apliecina, ka apsūdzētais no paraksta ir atteicies, taču šāds ieraksts neliecina par apsūdzētā atteikšanos no pārbaudes vai nepieņemšanu tās rezultātiem, tāpēc policijas darbiniekiem nebija tiesiska pamata nogādāt apsūdzēto uz ārstniecības iestādi medicīniskās pārbaudes veikšanai [15].

Tiesa nepievienojās advokātes viedoklim un secināja, ka saskaņā ar 2005.gada 11.janvāra MK noteikumu Nr. 15, kas bija spēkā noziedzīgo nodarījumu izdarīšanas laikā, tiesiskā regulējuma izriet, ka viens no gadījumiem, kad transportlīdzekļa vadītājs jānogādā ārstniecības iestādē medicīniskās pārbaudes veikšanai, bija tad, ja transportlīdzekļa vadītājs nepiekrīt veiktās pārbaudes rezultātiem, jo no lietas materiāliem pievienotā transportlīdzekļa vadītāja pārbaudes protokola redzams, ka protokola sastādītājs tajā izdarījis atzīmi, ka pārbaudītā persona no paraksta atteicās. Tādējādi policijas darbinieku rīcība, nogādājot personu ārstniecības iestādē medicīniskās pārbaudes veikšanai, bija tiesiska un pamatota.

Kā redzams, tad situācijas līdzīgas un tās ir iespējams traktēt “pēc pārbaudāmas personas vajadzībām”, kas nebūt neveicina vienlīdzīgu attieksmi un neveido vienādu tiesu praksi.

Būt vai nebūt, tāds ir jautājums, jeb kā rīkoties Valsts policijas darbiniekam, kurš atrodas dilemmas priekšā, jūtoties kā *Caesar ad Rubiconem* (no lat.val. Cēzars pie Rubikonas. Smaga izšķiršanās, grūta lēmuma pieņemšana), nogādāt personu no Ainažiem uz Rīgu vai Valmieru, reizēm arī no Liepājas uz Rīgu, jeb to nedarīt, jo nepastāvēt skaidram regulējumam, bet ņemot vērā iesakņojošās “paražu” tiesības, kuras atrodas pretrunā ar personas nogādāšanu medicīniskajā iestādē leģitīmo mērķi, policijas darbinieks aizrādījumus saņems jebkurā gadījumā.

Uzskatu, ka ir nepieņemami, tikai pamatojoties uz personas nevēlēšanos paust attieksmi (neparaksta pārbaudes aktu) un nepastāvēt citiem apstākļiem, policijas darbiniekam pēc savas iniciatīvas nogādāt personu ārstniecības iestādē pārbaudes uz veikšanai.

Likuma “Par policiju” 10.panta pirmās daļas 11.punkts nosaka, ka policijas darbinieka pamatpienākums ir, atbilstoši dienesta kompetencei, regulēt transportlīdzekļu un gājēju kustību, veikt satiksmes un satiksmes līdzekļu uzraudzību, tāpat policijas darbu šajā sfērā regulē iekšējie normatīvie akti [6].

Pie tam, Administratīvās atbildības likuma 41. panta 1. daļas 3. punkts nosaka, ka pie atbildības saucamai personai ir tiesības sniegt paskaidrojumus, bet tas nekādi nav pienākums, tādēļ nogādāšana ārstniecības iestādē pārbaudes veikšanai nemaina lietas faktiskos apstākļus [2]. Pati protokola parakstīšana vai neparakstīšana faktiski nenozīmē neko, proti; personas paraksts uz protokola nekādi nepadara personu vairāk vainīgu vai mazāk vainīgu protokola neparakstīšanas gadījumā, protokola parakstīšana ir vienīgi personas prerogatīva un nevairo vai nemazina pierādījumu kopumu, kā arī neietekmē iegūto pierādījumu ticamību.

Valsts policijas darbinieki pārbaudes veikšanai izmanto portatīvo mērierīci alkohola koncentrācijas noteikšanai, tādu pašu mērierīci izmanto arī medicīnas iestādes. Mērierīcēm ir jāatbilst 2021. gada 18. maija MK noteikumu Nr. 310 prasībām, kuri nosaka prasības mēraparātam, ar kuru pārbauda alkohola koncentrāciju personas izelpas gaisā, citiem vārdiem, tām ir jābūt verificētām [11].

Vēlos piebilst, ka jēdzieni “pārbaudi kaut kādu iemeslu dēļ nav iespējams veikt” un “faktiskais veselības stāvoklis” ir praktiski identiski un diskutabli, tikpat tas attiecas uz lielā alkohola, narkotisko vielu ietekmē atrodošos personu, kura adekvāti nespēj uztvert notiekošo, kad nepārprotami persona ir nogādājama ārstniecības iestādē medicīniskās palīdzības sniegšanai; tikpat uz slimu cilvēku, kuram pašam par sevi ir aizliegts vadīt transportlīdzekli; tas var attiekties uz konkrētu slimību, piemēram astmu, kad ir grūti veikt pūtienus mērinstrumentā, tāpēc šeit nav iespējams atbildēt konkrēti, tādēļ policijas darbiniekam katrs gadījums ir jāvērtē individuāli un jārikojas atbilstoši situācijai.

Ko īsti nozīmē - piekrist vai nepiekrist pārbaudes rezultātiem un cik pārbaudāmās personas viedokli bez skaidras motivācijas ir saistošs policijas darbiniekam? Izvērtēsim dažādas situācijas.

Situācija Nr. 1. Personai tiek konstatēts alkohola reibums 0,52 promiles, kas esot transportlīdzekļa vadītāja apliecībai, rada Ceļu satiksmes likuma 62. panta 2. punktā noteiktā administratīvā pārkāpuma sastāvu, persona faktam piekrīt, dokumentus paraksta, izdarīto nožēlo, taču pārkāpuma fiksēšanas laikā (kad notiek komunikācija ar personu) policijas darbiniekam rodas pamatotas aizdomas, ka konstatētais promiņu daudzums neatbilst reālai situācijai...vizuāli novērtējot vadītāja vispārējo stāvokli – paplašinātas acu zīlītes, to reakciju uz gaismu, vadītāja satraukto uzvedību, policijas darbiniekam radušās aizdomas par vadītāja atrašanos alkoholisko dzērienu ietekmē, kas pēc gaisa izelpas koncentrācijas pārbaudes nav apstiprinājusies, pie šādiem un līdzīgiem apstākļiem policijas darbiniekam personas piekrišana pārbaudes rezultātiem nekādi nevar būt saistoša un persona obligāti ir nogādājama medicīniskajā iestādē pārbaudes veikšanai [18].

Situācija Nr. 2. Persona, kurai ir transportlīdzekļa vadītāja tiesības, piekrīt pārbaudes veikšanai un tiek konstatēts, ka transportlīdzeklis ir vadīts 1,49 promiņu reibumā, taču persona:

- 1) atsakās parakstīt protokolu un paziņo, ka nepiekrit pārbaudes rezultātiem,
- 2) mutiski atsakās paust savu viedokli.

Par transportlīdzekļa vadīšanu iestājas administratīvā atbildība pēc Ceļu satiksmes likuma 62. panta 3. punkta, savukārt, ja promiņu daudzums ir virs 1,5 promilēm, iestājas kriminālatbildība Krimināllikuma 262.panta pirmās prim daļas.

Taču vai konkrētajā situācijā, kad alkohola pārbaude uz vietas ir veikta, ir tiesisks pamats personu nogādāt medicīniskajā iestādē pārbaudes veikšanai? Iespējamā situācijas attīstība medicīniskajā iestādē.

Persona var atteikties no pārbaudes veikšanas, taču tad būtu jāiestājas kriminālatbildībai pēc Krimināllikuma 262.¹ panta pirmās daļas, savukārt, ja veicot pārbaudi, promiņu daudzums pārsniedz 1,5, būtu jāiestājas kriminālatbildībai pēc Krimināllikuma 262.panta pirmās prim daļas, tāpat promiņu daudzums var izrādīties mazāks par sākotnēji konstatētajām, piemēram 0,99.

Uzskatu, ka pie minētajiem apstākļiem kriminālatbildība noteikti neiestāsies, tas būtu pretēji elementārai loģikai, arī saucot personu pie administratīvās atbildības ir jānorāda promiņu daudzums, kurš likumīgi ir konstatēts notikuma brīdī, bet nevis tas, kurš konstatēts ar tādu pašu

(tikai citu) mēraparātu, šeit varētu būt runa par alkohola koncentrācijas noteikšanu citā bioloģiskā vidē.

Situācija Nr. 3. Persona, kurai ir transportlīdzekļa vadītāja tiesības, piekrīt pārbaudes veikšanai un tiek konstatēts, ka transportlīdzeklis ir vadīts 0,52 promiļu reibumā, persona paraksta protokolu, taču nepiekrīt konstatēto promiļu daudzumam, liecinot, ka alkoholu ir lietojis nedaudz, tādēļ lūdz nogādāt ārstniecības iestādē un lūdz pārbaudi neveikt ar mēraparātu, bet gan noteikt alkohola daudzumu citā bioloģiskā vidē, piemēram, asinīs.

Policijas darbiniekam pie šādas situācijas persona noteikti ir jānogādā ārstniecības iestādē, jo persona ir motivējusi savu nepiekrīšanu, kā arī lūgusi medicīnas iestādi neizmantot mēraparātu, jo policija un medicīnas iestādes izmanto vienus un tos pašus mēraparātus, tādēļ apšaubā to mērījumu precizitāti. Pie tam nav pieņemami vienu verificētu mēraparātu pārbaudīt ar otru.

Policijas darbinieki dežūrā lieto ķermeņa kameras, kas fiksē notiekošo, kas tādējādi padara caurskatāmu policijas darbinieku rīcību un neizsauc šaubas par policijas darbinieku darbību likumību, tādēļ nav saprotama likumdevēja prasība pretēji personu tiesībām nepaust savu viedokli (atteikties parakstīt protokolu), respektīvi prasīt atzīt vainu, pretējā gadījumā personu bezjēdzīgi nogādāt ārstniecības iestādē, veikt pārbaudi, kura jau ir veikta.

Tāpat nav saprotams, ko nozīmē “pēc iespējas ātrāk” laika izpratnē, cik ātri to ir iespējams izdarīt, un vai vispār persona kaut kur ir jānogādā tikai tāpēc, ka tā neparaksta protokolu, vai atsakās paust viedokli bet nemotivēti paziņo, ka nepiekrīt mērījumu rezultātiem.

SECINĀJUMI. CONCLUSION

Pēc likuma gara un jēgas, likumi un MK noteikumi reglamentējošie transportlīdzekļu vadītāju pārbaudi uz vietas vai nogādāšanu ārstniecības iestādē, visi ir vienādi vērsti uz objektīvās patiesības noskaidrošanu, tajos nav pretrunu, visi šie normatīvie akti atšķiras tikai redakcionāli, pieņemti dažādos laikos un savlaicīgi neveicot attiecīgos grozījumus, tāpēc jāveic šo normatīvo aktu audits, paredzot vienādu kārtību.

Neveicot auditu un neveidojot vienādu kārtību, nevienlīdzīgā situācijā nonāk personas, kuras ir piekritušas uz vietas veiktajiem mērījumiem, atšķirībā no tām, kuras nemotivēti nepiekrīt mērījumu rezultātiem, pēc ilgāka laika tiek nogādātas medicīniskajā iestādē un ņemot vērā, ka promiņu daudzums var būt krities, kā arī iesakņojošos “paražu tiesību” dēļ, nereti izvairās no atbildības, kas atrodas klajā pretrunā ar Satversmē deklarēto, ka visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā.

Alkohola pārbaudes veikšana atzīstama par likumīgu pie sekojošiem apstākļiem:

- 1) personai sākotnēji ir jāpiekrīt pārbaudes veikšanai,
- 2) mēraparātam jābūt verificētam,
- 3) intervāla ievērošana starp mērījumiem.

Par personas nogādāšanu ārstniecības iestādē, policijas vai robežsardzes darbiniekam ir jālemj individuāli katrā gadījumā atsevišķi,

Ārstniecības iestādē veicot pārbaudi nav atkārtoti izmantojams mērinstruments, bet gan alkohola daudzums ir nosakāms citā bioloģiskā vidē, piemēram, asinīs.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN CITU AVOTU SARAKSTS. REFERENCES

1. Latvijas Republikas Satversme. Pieņemts: 15.02.1922. Stājas spēkā: 07.11.1922. Publicēts: Latvijas Vēstnesis, 43, 01.07.1993.
2. Administratīvās atbildības likums. Pieņemts: 25.10.2018. Stājas spēkā: 01.07.2020. Publicēts: Latvijas Vēstnesis, 225, 14.11.2018.
3. Ceļu satiksmes likums. Pieņemts: 01.10.1997. Stājas spēkā: 04.11.1997. Publicēts: Latvijas Vēstnesis, 274/276, 21.10.1997.
4. Ieroču aprites likums. Pieņemts: 14.03.2019. Stājas spēkā: 10.04.2019. Publicēts: Latvijas Vēstnesis, 61, 27.03.2019.
5. Krimināllikums. Pieņemts: 17.06.1998. Stājas spēkā: 01.04.1999. Publicēts: Latvijas Vēstnesis, 199/200, 08.07.1998.

6. Par policiju. Latvijas Republikas likums. Pieņemts: 04.06.1991. Stājas spēkā: 04.06.1991. Publicēts: Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 31/32, 15.08.1991.
7. Noteikumi par veselības pārbaudēm un medicīniskajām pretindikācijām ieroču glabāšanai un darbam ar ieročiem, kā arī apsardzes sertifikāta saņemšanai un apsardzes komersanta reģistrēšanai. Ministru kabineta noteikumi Nr.202. Pieņemts: 25.04.2023. Stājas spēkā: 28.04.2023. Publicēts: Latvijas Vēstnesis, 82, 27.04.2023.
8. Noteikumi par veselības pārbaudēm transportlīdzekļu vadītājiem un personām, kuras vēlas iegūt transportlīdzekļu vadītāju kvalifikāciju, kā arī par pirmstermiņa veselības pārbaudes izdevumu segšanas kārtību. Ministru kabineta noteikumi Nr.940. Pieņemts: 06.12.2011. Stājas spēkā: 21.12.2011. Publicēts: Latvijas Vēstnesis, 199, 20.12.2011.
9. Kārtība, kādā transportlīdzekļa vadītājam nosaka alkohola koncentrāciju asinīs un izelpas gaisā un konstatē narkotisko vai citu apreibinošo vielu ietekmi. Ministru kabineta noteikumi Nr. 719. Pieņemts: 27.11.2018. Stājas spēkā: 30.11.2018. Publicēts: Latvijas Vēstnesis, 235, 29.11.2018.
10. Prasības mēraparātam, ar kuru pārbauda alkohola koncentrāciju personas izelpas gaisā. Ministru kabineta noteikumi Nr. 310. Pieņemts: 18.05.2021. Stājas spēkā: 21.05.2021. Publicēts: Latvijas Vēstnesis, 96, 20.05.2021.
11. Kārtība, kādā nosakāma alkohola koncentrācija asinīs un izelpotajā gaisā un konstatējams narkotisko vai citu apreibinošo vielu iespaids. Ministru Kabineta noteikumi Nr.15. Pieņemts: 11.01.2005. Stājas spēkā: 15.01.2005. Publicēts: Latvijas Vēstnesis, 8, 14.01.2005. Zaudē spēku: 30.11.2018.
12. Par Ceļu satiksmes drošības plānu 2021.-2027.gadam. Ministru kabineta rīkojums Nr. 712. Pieņemts: 06.10.2021. Stājas spēkā: 06.10.2021. Publicēts: Latvijas Vēstnesis, 196, 11.10.2021.
13. Publikācijas un pārskati. Valsts policija. Pieejams: <https://www.vp.gov.lv/lv/publikācijas-un-parskati>
14. Pārskati. Latvijas Republikas prokuratūra. Pieejams: <https://www.prokuratūra.lv>
15. Senāta Krimināllietu departamenta 2020.gada 6.oktobra lēmums lietā Nr. 11181005715, SKK-77/2020
16. Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 15. maija spriedums lietā nr. P129034807, SKA-181/2008
17. Zemgales rajona tiesas 2023.gada 20. februāra spriedums lietā Nr. 16768004409822.1, Nr. 1A/22/1980
18. Administratīvās rajona tiesas 2013.gada 9. augusta spriedums lietā Nr.142289011, 1-0558-13/5

MANTAS ATZĪŠANA PAR NOZIEDZĪGI IEGŪTU

Jekaterina Kupča, Latvija, Baltijas
Starptautiskās akadēmijas doktorante,
Doktora studiju programmas „Juridiskā
zinātne”, pta2@inbox.lv,

Zinātniskais vadītājs: Dr.iur. asoc.prof. Marina Sumbarova

ANOTĀCIJA

Process par noziedzīgi iegūtu mantu skar virkni būtisku tiesību principu, tostarp kā galvenie ir tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, cilvēktiesību garantēšana, nepieļaujot neattaisnotu kriminālprocesuālo pienākumu uzlikšanu un cilvēka pamattiesību uz īpašumu ierobežošanu. Tāpēc valstij ir pienākums nodrošināt, ka ikvienas personas intereses tiek īstenotas taisnīgā un objektīvā procesā.

Raksta mērķis ir izpētīt procesa par noziedzīgi iegūtu mantu īpatnības un noskaidrot problēmaspektus krimināltiesiskajā regulējumā.

Atslēgas vārdi: Kriminālprocesa likums, kriminālprocess, manta, noziedzīgi iegūta manta

ABSTRACT

The process of criminally acquired property affects a number of important legal principles, including the main ones are the right to complete the criminal process within a reasonable time, guaranteeing human rights, not allowing the imposition of unjustified criminal procedural obligations and limiting the basic human right to property. Therefore, the state has an obligation to ensure that the interests of every person are pursued in a fair and objective process.

The purpose of the article is to study the peculiarities of the process of criminally obtained property and to clarify the problem aspects in the criminal law regulation.

Key words: Criminal procedure Law, criminal procedure, property, property obtained by crime

IEVADS. INTRODUCTION

Jautājumi par noziedzīgi iegūtas mantas izpratni, pierādīšanu un procesuālo regulējumu pēdējo gadu laikā ir bijuši izpētes objekts tiesību zinātniekiem, kas tiem ir veltījuši gana daudz publikāciju.

Kriminālprocesa tiesību teorijā izšķir vairākus kriminālprocesuālās mantas konfiskācijas veidus. Viens no šiem veidiem kas iniciējams pirmstiesas kriminālprocesā ir process par noziedzīgi iegūtu mantu, kas pamatā ir reglamentēts Kriminālprocesa likuma (turpmāk –KPL) 27. un 59.nodaļā.

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka procesam par noziedzīgi iegūtu mantu raksturīgs, ka šajā procesā netiek noskaidrota personas vaina, bet gan tie lemts par mantas noziedzīgo izcelsmi vai saistību ar noziedzīgu nodarījumu [1].

Saskaņā ar KPL 356.panta pirmo daļu mantu par noziedzīgi iegūtu var atzīt ar spēkā stājušos tiesas nolēmumu vai prokurora lēmumu par kriminālprocesa pabeigšanu [2]. Šā panta otrajā daļā noteikts, ka pirmstiesas kriminālprocesa laikā mantu par noziedzīgi iegūtu var atzīt arī:

- 1) ar rajona (pilsētas) tiesas lēmumu šā likuma 59.nodaļā noteiktajā kārtībā;
- 2) ar procesa virzītāja lēmumu, ja pirmstiesas kriminālprocesa laikā pie aizdomās turētā, apsūdzējam vai trešās personas ir atrasta un izņemta manta, attiecībā uz kuru tās īpašnieks vai likumīgais valdītājs iepriekš bija pieteicis mantas zudumu un pēc tās atrašanas, novēršot saprātīgas šaubas, pierādījis savas tiesības.

Ar 2017.gada 1.augustu attiecībā uz mantas noziedzīgo izcelsmi tika ieviests cits pierādīšanas standarts, kas reglamentēts KPL 124.panta 6.daļā, kurā noteikts, ka pierādīšanas

priekšmetā ietilpstošie apstākļi attiecībā uz mantas noziedzīgo izcelsmi uzskatāmi par pierādītiem, ja pierādīšanas gaitā ir pamats atzīt, ka mantai, visticamāk, ir noziedzīga, nevis likumīga izcelsme [3].

Tomēr, no mantas īpašnieka perspektīvas raugoties, sava pierādīšanas pienākuma izpilde attiecībā uz mantas izcelsmi var izrādīties arī visai sarežģīts uzdevums, ja persona netiek pietiekami detalizēti informēta par to, kādu apsvērumu dēļ procesa virzītājs uzskata personai piederošo kriminālprocesā arestēto mantu par noziedzīgi iegūtu [4].

Savukārt lietās, kurās tiek izmeklēta noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšana, papildus ar šo procesu saistās KPL 124. panta sestā daļa, kas nosaka pazemināto pierādīšanas standartu mantas izcelsmei, 125.panta trešā daļa, kas nosaka, ka mantas noziedzīga izcelsme ir pierādīta, ja ar mantu veiktas legalizēšanas darbības, persona nevar ticami izskaidrot attiecīgās mantas likumīgo izcelsmi un ja pierādījumu kopums procesa virzītājam dod pamatu pieņēmumam, ka mantai, visticamāk, ir noziedzīga izcelsme, un 126.panta 3.¹ daļa, kas paredz, ka mantas likumīga izcelsme ir jāpierāda personai, kas to apgalvo [5].

Raksta mērķis ir izpētīt procesa par noziedzīgi iegūtu mantu īpatnības un noskaidrot problēmaspektus krimināltiesiskajā regulējumā.

Pētījuma ietvaros ir izmantotas vipārzinātniskās pētījumu metodes.

SVARĪGĀKĀS ATZIŅAS TEORIJĀ, PRAKSĒ. BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Kā norāda Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas apkarošanas koordinācijas nodaļas virsprokurors Juris Juriss: “Naudas atmazgāšana bija un paliek aktuāls virsuzdevums finanšu un ekonomisko noziegumu apkarošanā, ko īpaši laikā, kad pasaulē un arī Latvijā piedzīvojam transformācijas jauno tehnoloģiju jomā” [6].

Krimināllikuma 70.¹¹ panta otrajā daļā noteikts, ja mantas vērtība nav samērīga ar personas likumīgiem ienākumiem un persona nepierāda, ka manta ir iegūta likumīgā ceļā, par noziedzīgi iegūtu mantu var atzīt arī mantu, kas pieder personai, kura:

- 1) izdarījusi noziegumu, kas pēc sava rakstura ir vērsts uz materiāla vai citāda labuma gūšanu, neatkarīgi no tā, vai nozieguma rezultātā materiāls vai citāds labums ir iegūts;
- 2) ir organizētas grupas dalībnieks;
- 3) izdarījusi noziegumu, kas saistīts ar terorismu.

Līdz ar to, lai piemērotu šo likuma pantu attiecībā uz konkrētu mantu, ir jākonstatē, ka persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, kas ir vērsts uz labuma gūšanu, vai ir grupas dalībnieks, vai ir saistīta ar terorismu. Svarīgi ir ņemt vērā, ka prezumpcija nav piemērojama gadījumos, kad ir izdarīts kriminālpārkāpums [7].

Krimināllikuma 70.¹¹ panta trešajā daļā noteikta otra no iepriekš minētajām prezumpcijām, kad mantu var atzīt par noziedzīgi iegūtu. Un šo prezumpciju attiecina uz citas personas, kura nav izdarījusi noziegumu, rīcībā esošo mantu.

Krimināllikuma 70.¹¹ panta trešās daļas saturs nosaka, ka par noziedzīgi iegūtu mantu var atzīt arī mantu, kas atrodas citas tādas personas rīcībā, kura uztur pastāvīgas ģimenes, saimnieciskas vai citādas mantiskas attiecības ar Krimināllikuma 70.¹¹ panta otrajā daļā minēto personu, ja šīs personas rīcībā esošās mantas vērtība nav samērīga ar tās likumīgiem ienākumiem un ja persona nepierāda, ka manta ir iegūta likumīgā ceļā.

Pastāvīgu attiecību uzturēšana ar personu, kura iesaistīta noteiktās noziedzīgās darbībās, būtu jāsaprot, ka otra persona dzīvo ar to kopā vai arī kontrolē, nosaka vai ietekmē tās uzvedību.

Kriminālprocesa likuma ietvaros mantu par noziedzīgi iegūtu var atzīt dažādās kriminālprocesa stadijās. Tātad mantu par noziedzīgi iegūtu var atzīt:

- 1) ar procesa virzītāja lēmumu;

- 2) Kriminālprocesa likuma 59.nodaļas kārtībā;
- 3) pēc kriminālprocesa izbeigšanas uz personu nereabilitējoša pamata;
- 4) ar galīgo nolēmumu.

2017.gada 22.jūnijā Saeimas pieņemtajiem grozījumiem Kriminālprocesa likumā, kas stājās spēkā 2017.gada 1.augustā, būtiski tika uzlabots un papildināts kriminālprocesuālā institūta – procesa par mantas atzīšanu par noziedzīgi iegūtu – procesuālais regulējums.

Šajā sakarā likumdevējs arī papildināja KPL 124.pantu ar sesto daļu, izsakot to šādā redakcijā: “Pierādīšanas priekšmetā ietilpstošie apstākļi attiecībā uz mantas noziedzīgo izcelsmi uzskatāmi par pierādītiem, ja pierādīšanas gaitā ir pamats atzīt, ka mantai, visticamāk, ir noziedzīga, nevis likumīga izcelsme”.

Vienlaikus tika papildināts arī KPL 126.pants ar 3.¹ daļu, izsakot to šādā redakcijā: “Ja kriminālprocesā iesaistītā persona apgalvo, ka manta nav uzskatāma par noziedzīgi iegūtu, pienākums pierādīt attiecīgās mantas izcelsmes likumību ir šai personai” [8].

Kriminālprocesa likuma 125. panta trešā daļa nosaka, ka ir uzskatāms par pierādītu, ka manta, ar kuru veiktas legalizēšanas darbības, ir noziedzīgi iegūta, ja kriminālprocesā iesaistītā persona nespēj ticami izskaidrot attiecīgās mantas likumīgo izcelsmi un ja pierādījumu kopums procesa virzītājam dod pamatu pieņēmumam, ka mantai, visticamāk, ir noziedzīga izcelsme.

Kriminālprocesa likuma 126. pants nosaka, ka par pierādīšanas subjektiem uzskatāmas visas kriminālprocesā iesaistītās personas, kurām ar šo likumu uzlikts pienākums vai piešķirtas tiesības veikt pierādīšanu. Pierādīšanas pienākums pirmstiesas kriminālprocesā ir procesa virzītājam, bet tiesā — apsūdzības uzturētājam.

Ja kriminālprocesā iesaistīta persona uzskata, ka kāds no šā likuma 125. pantā prezumētajiem faktiem nav patiess, pienākums norādīt uz pierādījumiem par šā fakta neatbilstību īstenībai ir tai procesā iesaistītajai personai, kura to apgalvo.

PĒTĪJUMA REZULTĀTI UN TO IZVĒRTĒJUMS. RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION

Kriminālprocesa likuma 59. nodaļas regulējuma piemērošanas pamats ir nepieciešamība savlaicīgi atrisināt pirmstiesas procesā radušos mantiskos jautājumus un nodrošināt procesa ekonomijas intereses. Turklāt šo procesu var piemērot tikai gadījumos, ja pastāv Kriminālprocesa likuma 626. panta pirmajā daļā paredzētie nosacījumi.

KPL 626. panta pirmajā daļā ir izvirzīti divi sevišķā procesa par noziedzīgi iegūtu mantu mērķi, proti, mantisko jautājumu savlaicīga atrisināšana un procesuālās ekonomijas princips. Mantisko jautājumu savlaicīga atrisināšana pēc būtības, pirmkārt, ir vērsta uz cietušā tiesību aizsardzību, t.i., ja nav iespējams piemērot KPL 356. panta otrās daļas 2. punktu. Sākotnējā 2005. gada 21. aprīlī pieņemtajā KPL redakcijā 356. panta otrās daļas 1.punkts gan paredzēja, ka sevišķo procesu uzsāk tad, ja mantas īpašnieks vai likumīgais valdītājs nav zināms. Tas, savukārt, liecināja par to, ka sevišķā procesa par noziedzīgi iegūtu mantu ietvaros nav paredzēta mantas atdošana pēc piederības. KPL 59. nodaļas regulējums, no otras puses, pieļāva abus rīcības veidus ar noziedzīgi iegūtu mantu. Tādēļ bija izveidojusies zināma kolīzija starp KPL 356. panta otrās daļas 1. punktu un 59. nodaļas regulējumu. Taču šo kolīziju likumdevējs veiksmīgi atrisināja un šobrīd nav pamata šaubīties, ka sevišķais process kalpo arī cietušā tiesību atjaunošanai.

Otrkārt, mantisko jautājumu savlaicīga atrisināšana vērsta uz taisnīguma sasniegšanu, lai noziedzīga nodarījuma izdarītājam pēc iespējas ātrāk tiktu atņemta iespēja rīkoties ar nelikumīgi iegūtu labumu un, tai skaitā, to pavairot [9].

Savukārt otrs mērķis procesam par noziedzīgi iegūtu mantu ir izvirzīta procesuālās ekonomijas principa ievērošana. KPL 14.panta otrā daļa nosaka, ka procesa virzītājs izvēlas konkrētiem apstākļiem atbilstošo vienkāršāko kriminālprocesa veidu un nepieļauj

neattaisnotu iejaukšanos personas dzīvē un nepamatotus izdevumus. Arī KPL 382.panta pirmā daļa nosaka, ka kriminālprocesa ietvaros procesa virzītājs izvēlas un veic procesuālās darbības, lai nodrošinātu kriminālprocesa mērķa sasniegšanu pēc iespējas ātrāk un ekonomiskāk.

Kontekstā ar procesa par noziedzīgi iegūtu mantu mērķi jāatzīmē, ka tas saistīts gan ar ātrāku mantisko attiecību risinājumu, proti, laika ekonomiju, gan ar nepamatotu izdevumu novēršanu gadījumos, kad noziedzīgi iegūtas mantas uzglabāšana prasa nesamērīgus līdzekļus.

Līdzās izvirzītajiem procesa par noziedzīgi iegūtu mantu mērķiem KPL 626.pirmajā daļā ir minēti arī priekšnoteikumi, kuriem jāpastāv procesa uzsākšanai.

Jānorāda, ka process par noziedzīgi iegūtu mantu ir uzskatāms par atsevišķu, patstāvīgu – t.s. sevišķo procesa veidu [10]. Šo procesu uzsāk, izdalot materiālus no pamata kriminālprocesa. Nav šaubu, ka sevišķais process ir ciešo saistīts ar pamata kriminālprocesu, taču tas uzskatāms par atsevišķu procesu.

KPL 59.nodaļas regulējuma būtība ir atrisināt jautājumu par rīcību ar mantu, jo personas tiesību ierobežošanai pirmstiesas kriminālprocesā ir noteikti termiņi, kuriem iestājoties turpmāka mantas aresta saglabāšana vairs nav iespējama. KPL 389.panta 1.daļa paredz, ka no brīža, kad pirmstiesas kriminālprocesā personas mantai ir uzlikts arests, šis arests jāatceļ 389.panta pirmajā daļā minētajā termiņā.

KOPSAVILKUMS. CONCLUSIONS

- Mantas noziedzīgas izcelsmes prezumpcijas ir saistītas ar personas vainīgumu kādas darbības izdarīšanā.
- Procesā par mantas atzīšanu par noziedzīgi iegūtu nav jāvērtē personas vaina, bet gan mantas noziedzīgā izcelsme.

IZMANTOTĀS LITARATŪRAS UN CITU AVOTU SARAKSTS. REFERENCES

1. Baltiņa L., Siliņa D. Mantas atzīšana par noziedzīgi iegūtu in rem procesā. Jurista Vārds Nr.5 (1271), 2023, 31.janvāris.
2. Kriminālprocesa likums, Latvijas Republikas likums, pieņemts 21.04.2005., spēkā no 01.10.2005., publicēts Latvijas Vēstnesis, 74, 11.05.2005., ar grozījumiem uz 02.11.2023.
3. Baumanis J. Kriminālprocesuālā pierādīšanas standarta tiesiskie, terminoloģiskie, psiholoģiskie un filozofiskie aspekti. Jurista Vārds Nr.38 (1044), 2018, 18.septembris.
4. Rozenbergs J. Par dažiem pierādīšanas jautājumiem procesā par noziedzīgi iegūtu mantu. Jurista Vārds Nr.49 (1263), 2022, 6.decembris.
5. Kalniņa V. Satversmes tiesā ierosināto lietu ietekme uz procesu par noziedzīgi iegūtu mantu. Jurista Vārds Nr.46/47 (1312/1313), 2023, 14.novembris.
6. Pērn Latvijā sākti 235 kriminālprocesi par naudas atmazgāšanu, <https://juristavards.lv/zinas/285046-pern-latvija-sakti-235-kriminalprocesi-par-naudas-atmazgasanu/> [skatīts 2024.gada 1.aprīlī].
7. Stukāns J. Prezumētā noziedzīgi iegūtā mata un procesa par noziedzīgi iegūtu mantu piemērošana. Jurista Vārds Nr.22 (1132), 2020, 2.jūnijs.
8. Juriss J. Noziedzīgi iegūtas mantas konfiskācija un legalizēšanas sastāva pierādīšana stand alone gadījumos. Jurista Vārds Nr.46/47 (1312/1313), 2023, 14.novembris.
9. Kolomijceva J. Kriminālprocesa likuma 59.nodaļas process par noziedzīgi iegūtu mantu. Jurista Vārds Nr.7 (550), 2009, 17.februāris.
10. Meikališā Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās – 2017. grozījumi. Jurista Vārds Nr.42 (996), 2017, 10.oktobris.

KONKURENCE PUBLISKAJOS IEPIRKUMOS EIROPAS SAVIENĪBĀ

Sanita Lauceniece

Latvija

Baltijas Starptautiskā akadēmija

Tiesību zinātnes

sanita.lauceniece@inbox.lv

Zinātniskais vadītājs:

Mg.iur. Oskars Garkājs

ANOTĀCIJA

Raksts "Konkurence publiskajos iepirkumos Eiropas Savienībā" ietver sevī novērtējumu par konkurences līmeni publiskā iepirkuma jomā Eiropas Savienības vienotajā tirgū, kā arī dalībvalstu veiktās darbības ar mērķi apzināt un novērst šķēršļus konkursu rīkošanai un tādējādi veicināt saimnieciski visizdevīgāko piedāvājumu izraudzīšanos, īpašu uzmanību pievēršot brīvas konkurences ievērošanai un vienlīdzīgas un taisnīgas attieksmes nodrošināšanai publiskajos iepirkumos.

Raksts sniedz ieskatu un palielina informētību par konkurences līmeni publiskajā iepirkumā, kā arī ieteikumus, lai veicinātu uzlabojumus, kas varētu palīdzēt līgumslēdzējām iestādēm dalībvalstīs izvēlēties saimnieciski visizdevīgākos piedāvājumus un tādējādi vislabāk panākt publisko līdzekļu atdevi.

Raksta galvenais mērķis ir pievērsties publisko iepirkumu mērķiem, īpašu uzmanību pievēršot brīvas konkurences ievērošanai publiskajos iepirkumos.

Rakstā ievietoti 2 attēli.

Atslēgas vārdi: publiskais iepirkums, pasūtītājs, pretendents un konkurence

ABSTRACT

The article "Competition in public procurement in the European Union" includes an assessment of the level of competition in the field of public procurement in the single market of the European Union, as well as the actions taken by the member states with the aim of identifying and removing obstacles to the holding of tenders and thus promoting the selection of the most economically advantageous offers, paying particular attention to observing free competition and for ensuring equal and fair treatment in public procurement.

The article provides insight and raises awareness of the level of competition in public procurement, as well as recommendations to promote improvements that could help contracting authorities in Member States choose the most economically advantageous tenders and thus achieve the best return on public funds.

The main goal of the article is to focus on the goals of public procurement, paying special attention to observing free competition in public procurement.

2 images are included in the article.

Keywords: public procurement, customer, applicant and competition

IEVADS. INTRODUCTION

Publiskais iepirkums ir process, kurā publiskā sektora struktūras iegādājas no piegādātājiem preces, pakalpojumus un būvdarbus atklātā procedūrā, nodrošinot konkurenci un tās rezultātā – kvalitāti un līdzekļu atdevi. Šāda veida iepirkumā katru gadu tiek tērēti apmēram 2 triljoni EUR. Tas atbilst apmēram 14 % no Eiropas Savienības 27 dalībvalstu iekšzemes kopprodukta (IKP) [14]. Tādējādi publiskais iepirkums ir viens no galvenajiem ekonomikas izaugsmes un nodarbinātības virzītājspēkiem.

Viens no galvenajiem publiskā iepirkuma mērķiem ir būvdarbu, preču un pakalpojumu iegādē izvēlēties saimnieciski visizdevīgākos piedāvājumus. Šā mērķa sasniegšanas priekšnoteikums ir konkurence, t.i., pietiekams skaits piegādātāju, kuri darbojas tirgū un piedalās publiskā iepirkuma procedūrās.

Eiropas Savienības vienotajā tirgū publiskā līguma slēgšanas tiesības būtu jāpiešķir par labāko piedāvājumu neatkarīgi no piedāvājuma iesniedzēja uzņēmuma izcelsmes valsts. Romas

līguma 26. pantā ir noteikts: “(..) iekšējais tirgus aptver telpu bez iekšējām robežām, kurā ir nodrošināta preču, pakalpojumu un kapitāla brīva aprīte un personu brīva pārvietošanās (..)”. To uzņēmumu atlase, kuriem ir vislabākie rādītāji, veicina tirgu konkurētspēju un aizsargā sabiedrības intereses [2].

Jebkurā valstī publiskajiem iepirkumiem ir liela ekonomiska, tiesiska un politiska nozīme, jo ar atbilstoša tiesiska regulējuma un pareizas tā piemērošanas palīdzību, iespējams, pozitīvi ietekmēt uzņēmējdarbību, kā arī nodrošināt kvalitatīvu valsts pārvaldes un sabiedrības vajadzību apmierināšanu. Ikviens komersants ir tiesīgs piedalīties godīgā, un caurspīdīgā iepirkumu procesā, kā tas ir noteikts, Publiskā iepirkuma likuma 2. pantā, taču šī brīža esošā iepirkumu sistēma joprojām pieļauj dažādu nepilnību un pārkāpumu iespējamību. Tai skaitā necaurspīdīgu iepirkumu procedūru un piedāvājumu atvēršanu, nolikumu rakstīšanu jau konkrēti izvēlētiem pretendentiem.

“Publisko iepirkumu tiesību pamatjēga ir nodrošināt iepirkuma priekšmeta piešķiršanā vienlīdzīgu attieksmi, kas izslēgtu starp pretendentiem negodīgu konkurenci, iepriekš zināmu priekšrocību piešķiršanu noteiktam pretendentiem iepretim citiem konkurentiem. Tādējādi tiek panākts publiskā iepirkuma regulējuma galvenais mērķis – ietaupīt publiskā budžeta līdzekļus. Vienlaikus, kā ikvienā citā publiski tiesiskā attiecībā, arī iepirkumā ir jāievēro samērīgums. Samērīguma principa ievērošana prasa, lai iestāžu akti nepārsniegtu to, kas ir piemērots, un nepieciešams, lai sasniegtu izvirzītos mērķus, ar to saprotot, ka, ja ir iespēja izvēlēties vienu no vairākiem piemērotiem pasākumiem, jāizvēlas vismazāk apgrūtināošais un tā izraisītie trūkumi nedrīkst būt nesamērīgi ar sasniedzamajiem mērķiem.”[9].

Tāpēc publiskā iepirkuma regulējums Eiropas Savienībā var būt ekonomikas virzītājspēks, tas varētu veicināt Eiropas integrāciju, turklāt tas palielina Eiropas uzņēmumu konkurētspēju un stiprina atbilstību pārredzamības, vienlīdzīgas attieksmes, nediskriminācijas, savstarpējas atzišanas, proporcionalitātes un efektivitātes principiem, tādējādi samazinot krāpšanas un korupcijas risku.

Rakstā izmantotās pētījumu metodes:

- Dedukcijas metode – atsevišķu slēdzienu loģiska izsecināšana no vispārējiem likumiem, tēzēm - analizējot saistošo normatīvo aktu bāzi loģiska slēdzienu secināšana;
- Deskriptīvā, jeb aprakstošā metode – metode, kuras pamatā ir aprakstošs skaidrojums - ar šīs metodes palīdzību tiek noskaidrots tiesību normu saturs vispārējā veidā;
- Salīdzinošā metode – ar tās palīdzību tiks pilnvērtīgāk izvērtētas vienā tiesību sistēmā ietilpstošās likuma normas salīdzinājumā ar citu Eiropas Savienības valstu tiesību normām;
- Analītiskā metode – palīdzēs vispirms noskaidrot un pēc tam vērtēt tiesisko jēdzienu un principu, normu saturu.

Publisko iepirkumu tiesību joma sasaistās ar konkurences tiesībām, kas pati par sevi ir specifiska, plaša un patstāvīga tiesību nozare, izpētes gaitā autors pievērsīs uzmanību tikai brīvas konkurences analīzei publiskā iepirkuma juridiskā regulējuma ietvaros.

SVARĪGĀKĀS ATZIŅAS TEORIJĀ UN PRAKSĒ. BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

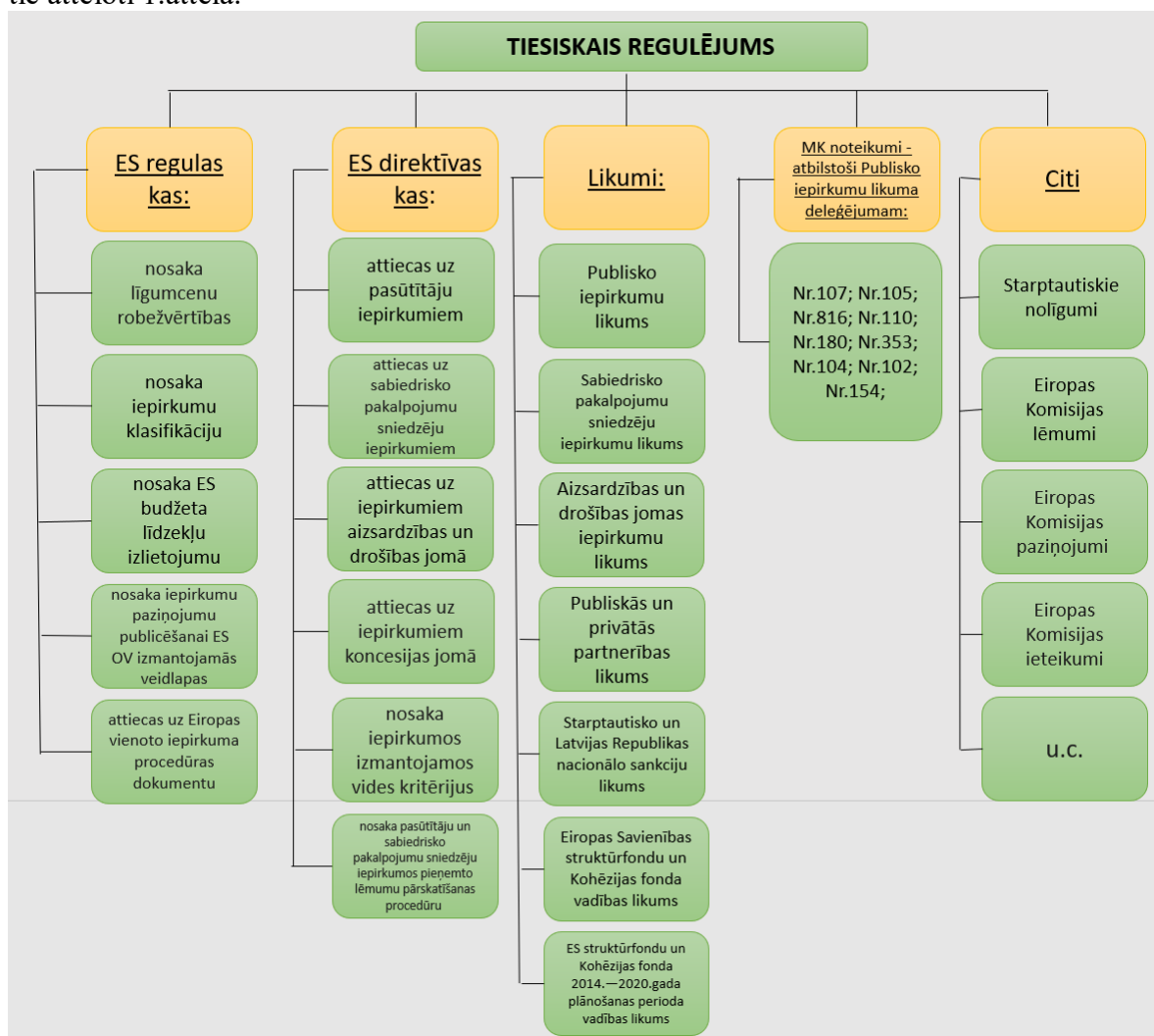
Publisko iepirkumu norisi Latvijā reglamentē Publisko iepirkumu likums un Sabiedrisko pakalpojumu sniedzēju iepirkumu likums. Tajos ir iedzīvinātas vairākas Eiropas Savienības direktīvas publisko iepirkumu jomā.

No minētajiem normatīvajiem aktiem secināmi publiskā iepirkuma pamatprincipi. Tie ir iepirkuma procedūras atklātums, piegādātāju brīva konkurence un vienlīdzīga attieksme pret tiem, kā arī valsts un pašvaldību līdzekļu efektīva izmantošana.

Publisko iepirkumu tiesību pamatjēga ir nodrošināt iepirkuma priekšmeta piešķiršanā vienlīdzīgu attieksmi, kas izslēgtu starp pretendentiem negodīgu konkurenci, iepriekš zināmu priekšrocību piešķiršanu noteiktam pretendētājam iepretim citiem konkurentiem. Tādējādi tiek panākts publiskā iepirkuma regulējuma galvenais mērķis – ietaupīt publiskā budžeta līdzekļus [10]. Vienlaikus, kā ikvienā citā publiski tiesiskā attiecībā, arī iepirkumā ir jāievēro samērīgums. Samērīguma principa ievērošana prasa, lai iestāžu akti nepārsniegtu to, kas ir piemērots, un nepieciešams, lai sasniegtu izvirzītos mērķus, ar to saprotot, ka, ja ir iespēja izvēlēties vienu no vairākiem piemērotiem pasākumiem, jāizvēlas vismazāk apgrūtināošais un tā izraisītie trūkumi nedrīkst būt nesamērīgi ar sasniedzamajiem mērķiem [7].

Vienlīdzīgas attieksmes princips būtībā virzīts uz efektīvas konkurences izveidošanos starp uzņēmumiem, kas piedalās publiskā iepirkuma procedūrā. Tas paredz, ka visiem pretendentiem ir vienādas iespējas, izstrādājot savu piedāvājumu noteikumus, un tādējādi nozīmē, ka visu konkurentu piedāvājumiem ir jābūt pakļautiem vienādiem nosacījumiem. Tādējādi līgumslēdzējai iestādei katrā publiskā iepirkuma līguma slēgšanas tiesību piešķiršanas procedūras posmā ir jāievēro vienlīdzīgas attieksmes pret pretendentiem princips un pretendentiem ir jāatrodas vienlīdzīgā stāvoklī gan brīdī, kad tie sagatavo savus piedāvājumus, gan brīdī, kad tos izvērtē līgumslēdzēja iestāde [8].

Autors apkopoja Eiropas Savienības un Latvijas publisko iepirkumu normatīvos aktus, tie attēloti 1.attēlā.

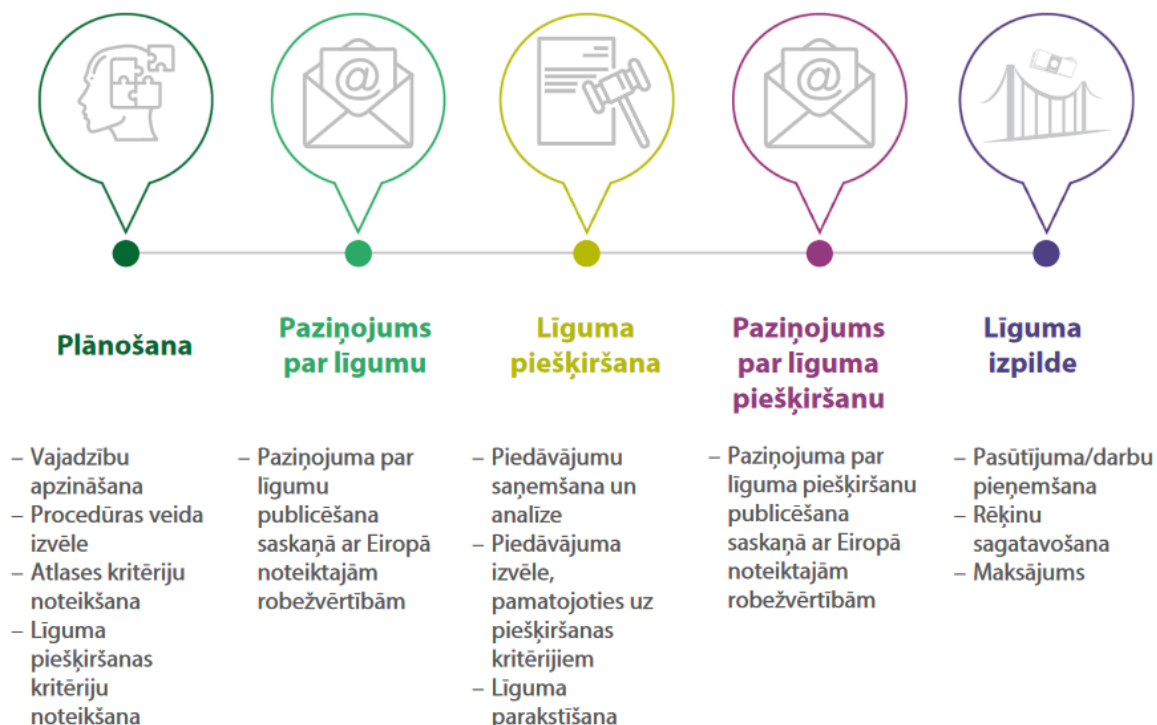

1.attēls. Eiropas Savienības un Latvijas tiesiskais regulējums publisko iepirkumu jomā (Autora veidots, pēc Iepirkumu uzraudzības biroja datiem, 2024)

Pēc 1.attēla redzams, ka publisko iepirkumu jomu regulē dažādi Eiropas Savienības tiesību akti, kā arī Latvijas Republikas likumdošanas akti. Eiropas Savienības izdotās direktīvas

attiecas uz iepirkumu jomu, bet Eiropas Savienības regulas Eiropas līmenī nosaka vienotus tehniskus noteikumus, kas saistoši Eiropas Savienības dalībvalstī. Latvijas Republikas normatīvie akti, likumi un dažādi Ministru Kabineta noteikumi nosaka būtiskākos ar iepirkumu jomu saistītos jautājumus.

Publiskā iepirkuma procesu var iedalīt piecos posmos (sk. 2.attēlu)

Avots: ERP.

2.attēls. Pieci publiskā iepirkuma procesa posmi.

Brīvā konkurence publisko iepirkumu jomā.

Brīva konkurence ir svarīgākais brīvā tirgus ekonomikas elements. Tā veicina visas Eiropas ekonomisko darbību un brīvas konkurences gadījumā patērētājiem ir iespēja izvēlēties plašāku un kvalitatīvu produktu, pakalpojumu klāstu par pēc iespējas konkurētspējīgākām cenām.

Publisko iepirkumu likuma viens no mērķiem ir nodrošināt piegādātāju brīvu konkurenci, kā arī vienlīdzīgu un taisnīgu attieksmi pret tiem [4]. Arī Konkurences likuma mērķis ir aizsargāt, saglabāt un attīstīt brīvu, godīgu un vienlīdzīgu konkurenci visās tautsaimniecības nozarēs sabiedrības interesēs [9].

Papildus tam, ņemot vērā, ka tieši pasūtītāji rīkojas ar iepirkumu līdzekļiem, Publisko iepirkumu likumā tieši ir noteikts vēl arī mērķis nodrošināt valsts un pašvaldību līdzekļu efektīvu izmantošanu. Lai arī Konkurences likums, mērķi par dažādu līdzekļu efektīvu izmantošanu tieši nenorāda, tas pēc būtības izriet no saimnieciskās sāncensības starptirgus dalībniekiem, kas pastāv konkurences apstākļos. Tātad, regulējot gan pasūtītāju darbības, organizējot iepirkuma procedūras un iegādājoties dažādas tiem nepieciešamās preces un pakalpojumus, gan tirgus dalībnieku darbības, iesniedzot un īstenojot savus piedāvājumus iepirkumu procedūrās, abu tiesību aktu – Publisko iepirkumu likuma un Konkurences likuma – noteikumiem ir kopīgs mērķis, un šo mērķu sasniegšanai būtiska ir attiecīgo tiesību normu piemērošana [12].

Eiropas Savienības konkurences politikas mērķis ir patērētāju labā aizsargāt un attīstīt efektīvu konkurenci iekšējā tirgū. Konkurence ir tirgus ekonomikas pamatmehānisms, kas ietver piedāvājumu un pieprasījumu. Piegādātāji (ražotāji, tirgotāji) piedāvā tirgū preces vai pakalpojumus, cenšoties apmierināt (starpposma klientu vai patērētāju) pieprasījumu.

Pieprasījuma puse cenšas rast vislabāko kvalitātes un cenu attiecību nepieciešamajiem produktiem. Visefektīvāko reakciju uz pieprasījumu nodrošina konkurence starp piegādātājiem. Konkurence ir ne tikai vienkāršs un efektīvs veids, kā nodrošināt patērētājiem produktu un pakalpojumu labāko izvēli kvalitātes un cenas ziņā, bet tā arī veicina uzņēmumu centienus nodrošināt ekonomisko efektivitāti un jauninājumus. Eiropas konkurences politikas tiesisko pamatu nosaka Līgums par Eiropas Savienības darbību (LESD) 101.–109. pants [3].

Labvēlīga uzņēmējdarbības vide, kas ietver brīvu konkurenci, ir būtisks ekonomiskās attīstības priekšnoteikums kā valsts, tā atsevišķas pilsētas vai reģiona līmenī. Tas motivē iesaisti uzņēmējdarbībā un ieguldījumus inovācijās, radot darba vietas, piesaistot papildu investīcijas. Konkurence ir efektīvākais līdzeklis, lai nodrošinātu tautsaimniecības attīstību sabiedrības interesēs. Konkurences nozīmi demokrātiskas sabiedrības veidošanā cita starpā ir atzinusi arī Latvijas Republikas Satversmes tiesa, norādot, ka konkurences veicināšana nodrošina visas sabiedrības labklājību [6].

Efektīvu konkurenci veicina vienlīdzīgas iespējas iepirkumu konkursos piedalīties iespējami plašam pretendentu skaitam, savukārt efektīva konkurence ļauj iepirkumu rīkotājiem saņemt iespējami labākos piedāvājumus. Iepirkumu rīkotājiem, veidojot iepirkumu nolikumus, jāievēro vienlīdzīgas konkurences principi, rūpīgi jāizvērtē prasības un jādod iespēju iepirkumā piedalīties iespējami plašam pretendentu lokam. Vienā iepirkumā iekļaujot prasības piegādāt pēc savas būtības un pielietojuma mērķa dažādas preces un pakalpojumus, nosakot īpaši specifiskas prasības konkrētai precei, kas nav noteicošas tās pielietojumam, iepirkumā tiek liegta dalība virknei piegādātāju, kas spētu piegādāt to precī, kuras dēļ rīkots iepirkums, bet nespēj izpildīt papildu prasības, kas bieži pievienotas apzināti, tādējādi ierobežojot konkurenci. Nodrošināt piegādātāju brīvu konkurenci, kā arī vienlīdzīgu un taisnīgu attieksmi pret tiem ir tieša iepirkumu rīkotāju atbildība, kas noteikta Publisko iepirkumu likumā. Tieši iepirkuma rīkotājs katrā atsevišķā gadījumā vislabāk pārzina savu prasību pamatotību, tādēļ ir būtiski, lai, izstrādājot iepirkuma nolikumu, pats pasūtītājs rūpīgi izvērtētu iepirkuma mērķa, efektīvu līdzekļu izlietojuma un izvirzīto prasību savstarpējo samērīgumu.

Pēc autora domām, lai nodrošinātu efektīvu, brīvu konkurenci un vienlīdzīgas iespējas, bieži vien iepirkumu tehniskajā specifikācijā nenozīmīgas prasības, kas pēc savas būtības nepasliktina preces kvalitāti, vajadzētu uzrādīt robežās „no – līdz”, tādējādi dodot iespēju piedalīties iepirkumā pēc iespējas plašākam pretendentu skaitam.

Publisko iepirkumu tiesību pamatjēga ir nodrošināt iepirkuma priekšmeta piešķiršanā vienlīdzīgu attieksmi, kas izslēgtu starp pretendentiem negodīgu konkurenci, iepriekš zināmu priekšrocību piešķiršanu noteiktam pretendētājam iepretim citiem konkurentiem. Tādējādi tiek panākts publiskā iepirkuma regulējuma galvenais mērķis – ietaupīt publiskā budžeta līdzekļus [11].

„Publiskie iepirkumi ir joma, kurā līdz šim bieži ir atklāti korupcijas gadījumi no iepirkumu rīkotāju puses, kā arī aizliegtas karteļa vienošanās starp iepirkumu pretendentiem. Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja un Konkurences padomes pieredze liecina, ka nereti šie pārkāpumi ir savstarpēji saistīti un iepirkumu rīkotāji ar savām darbībām veicina vai vismaz neaizkavē pretendentu vienošanās [15].”

Piegādātāju brīva konkurence analizējama no piegādātāju puses, kur, pēc autora domām, viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc tiek pārkāpti brīvas konkurences principi, ir piegādātāju vēlēšanās gūt lielāko iespējamo peļņu no publiskā iepirkuma līguma noslēgšanas. Lai atvieglotu pārkāpumu iezīmju identificēšanu konkurences jomā un saprastu to nozīmīgumu, svarīgi izprast cēloņus un ar tiem saistītās sekas.

Šāda veida pārkāpumi vērtējami ar Konkurences likuma palīdzību un Publisko iepirkumu likuma 42. panta otrās daļas 5.punktā ir paredzēts izņēmums, kur noteikts, ka pasūtītājs izslēdz pretendentu no iepirkuma procedūras, ja „kandidāts vai pretendents ar tādu kompetentas institūcijas lēmumu vai tiesas spriedumu, kas stāties spēkā un kļuvis neapstrīdams un nepārsūdzams, ir atzīts par vainīgu vai atbild par naudas soda samaksu saistībā ar konkurences tiesību pārkāpumu, kas izpaužas kā horizontālā karteļa vienošanās, izņemot

gadījumu, kad attiecīgā institūcija, konstatējot konkurences tiesību pārkāpumu, par sadarbību iecietības programmā kandidātu vai pretendentu ir atbrīvojusi no naudas soda vai naudas sodu ir samazinājusi”[5].

„Lai veicinātu konkurenci un kontrolētu šā likuma noteikumu ievērošanu, LR Ministru kabinets izveido monopoldarbības uzraudzības un konkurences veicināšanas institūciju Konkurences padomi un Konkurences biroju. To darbību finansē no valsts budžeta. Padomi pēc ekonomikas ministra ieteikuma ieceļ Ministru kabinets 5 cilvēku sastāvā — zinātniekus, speciālistus, kā arī pārstāvjus no valsts pārvaldes institūcijām, bankām, uzņēmumiem un uzņēmēj sabiedrībām uz pieciem gadiem, pēc rotācijas principa nomainot ik gadu vienu tās locekli.[13]”

„Konkurences padomes mērķis ir nodrošināt iespēju katram tirgus dalībniekam veikt ekonomisko darbību brīvas un godīgas konkurences apstākļos, veicinot konkurences attīstību visās tautsaimniecības jomās sabiedrības interesēs. Konkurences padomes misija ir aizsargāt un veicināt brīvu, godīgu un vienlīdzīgu konkurenci starp tirgus dalībniekiem visās tautsaimniecības jomās, novērst publisku personu – valsts un pašvaldības – nepamatotus ierobežojumus brīvai konkurencei, radot būtisku ieguvumu sabiedrībai. [16]”

Iepirkumam, kura mērķis ir maksimāli palielināt konkurenci, vispirms jau ir vajadzīgs, lai iepirkuma rīkotāji pārzinātu konkrēto tirgu struktūru. Turklāt tiem būtu arī attiecīgi jākorģē sava iepirkuma stratēģija (projektējot līgumus un izvēloties procedūru). Piemēram, līgumslēdzējām iestādēm būtu jāizvairās no konkursiem uz līgumiem, kurus var izpildīt tikai viens vai tikai daži tirgus dalībnieki, jo tas nostiprinātu oligopolistiskās struktūras un padarītu tikpat kā neiespējamu jaunu dalībnieku ienākšanu tirgū. Pašā ļaunākajā gadījumā līgumslēdzējām iestādēm paliktu viens dominējošs piegādātājs, kurš varētu diktēt līguma noteikumus un cenas [17].

KOPSAVILKUMS. CONCLUSION

Kopumā ir jāsecina, ka pēdējo gadu laikā Eiropas Savienības vienotajā tirgū konkurences līmenis būvdarbu, preču un pakalpojumu piegādes publisko līgumu piešķiršanā ir samazinājies. Trūkst izpratnes par konkurenci kā svarīgu priekšnosacījumu saimnieciski izdevīgam iepirkumam. Eiropas Komisija un dalībvalstis nav sistemātiskā veidā izmantojušas pieejamos datus, lai noteiktu publiskajā iepirkumā vērojamās ierobežotās konkurences pamatcēloņus, un ir veikušas tikai fragmentāras darbības šķēršļu novēršanai.

Aizvien biežāk publiskā sektora iestāde nepublicē uzaicinājumu iesniegt piedāvājumus, bet tieši vēršas pie viena vai vairākiem uzņēmumiem, lūdzot iesniegt piedāvājumus. Tas atspoguļojas rādītājā “nav uzaicinājuma iesniegt piedāvājumus”. Pēc definīcijas šī pieeja ierobežo konkurenci. Ja tiek uzrunāts tikai viens uzņēmums, konkurences nav vispār. Saskaņā ar Eiropas Savienības publiskā iepirkuma direktīvu, kas iestrādāta Publiskajā iepirkumu likuma 8. panta septītā daļā, šāda pieeja ir atļauta tikai izņēmuma gadījumos [1,4], tostarp, ja atklātā vai slēgtā procedūrā nav iesniegts neviens piedāvājums, vai nav iesniegts piemērots piedāvājums; ārkārtējas steidzamības dēļ; ja līgums slēgts dizaina konkursa rezultātā; ja jāslēdz līgums par jaunu darbu, kurš līdzinās jau iepriekš veiktajam darbam vienos un tajos pašos apstākļos.

Katru gadu tiek veiktas noteiktas reformas publisko iepirkumu jomā, kuras mērķis ir padarīt publisko iepirkumu vienkāršāku un elastīgāku, palielināt procedūru pārredzamību, garantēt, ka iepirkumam vieglāk var piekļūt mazie un vidējie uzņēmumi (turpmāk – MVU), un izmantot publisko iepirkumu stratēģiski, lai atbalstītu Eiropas Savienības politikas mērķus. Autora veiktā datu analīze parāda, ka regulārās izmaiņas vēl nav ievērojami uzlabojušas veidu, kādā līgumslēdzējas iestādes veic iepirkumu. Attiecībā uz vienkāršošanu konstatēju, ka nav nozīmīgu uzlabojumu, kas publiskos līgumus padarītu pievilcīgākus. Publiskā iepirkuma procedūras caurmērā ir kļuvušas uz pusi ilgākas. Tādas iniciatīvas kā Eiropas vienotais iepirkuma procedūras dokuments un e-veidlapas apliecina Eiropas Komisijas centienus

vienkāršot publiskā iepirkuma procedūras un samazināt ar tām saistīto administratīvo slogu, taču šo iniciatīvu ietekme vēl ir jāpierāda.

Autors secina, ka kopumā tikai ierobežotā mērā ir veicināts stratēģiskais iepirkums, kura mērķis būtu vairāk ņemt vērā vides, sociālos vai inovācijas aspektus, un, neskatoties uz veikto reformu, joprojām ir ierobežots to procedūru īpatsvars, kurās līgumi piešķirti, pamatojoties uz citiem kritērijiem, nevis tikai cenu. Pieļauju, ka līgumslēdzējas iestāde galvenokārt koncentrējās uz iepirkuma noteikumu ievērošanu, nevis uz sniegumu. Līgumslēdzējas iestādes neuzskata, ka problēma būtu veidā, kādā tiek izstrādātas publiskā iepirkuma procedūras, un tajā, kā procedūras ietekmē konkurenci, bet par galveno uzskata noteikumu ievērošanu.

Ir svarīgi faktori, kuri izraisa konkurences samazināšanos, tostarp tie ir tirgus koncentrācija un publiskā iepirkuma ierobežotā pievilcība uzņēmumiem, un tam savukārt par iemeslu var būt procedūru ilgums, pārāk ierobežojoši atlases kritēriji, tehniskās prasības vai nepietiekama administratīvā spēja.

Lai jebkura iniciatīva, izmaiņas vai reforma būtu iedarbīga, tā ir jāievieš plašākā mērogā un tam ir vajadzīgs pastāvīgs darbs un atbalsts. Ir nepieciešams veikt izmaiņas vai reformas ar mērķi pārvarēt galvenos šķēršļus konkurencei publiskajā iepirkumā, risinot līgumslēdzēju iestāžu galvenās problēmas, tostarp:

- **samazināt lieku administratīvo slogu, t.i.,**
 - izveidot vienu publiskā iepirkuma platformu, jo šobrīd ir daudz un dažādās publiskā iepirkuma platformas. Šī problēma sarežģī arī pilnīgu un konsekventu visu dalībvalstu datu apkopošanu;
 - izvērtēt vai tiešām visa informācija, kas norādāma e-veidlapās ir būtiska un neatkārtojas, ņemot vērā jau citās e-veidlapās norādīto informāciju, jāpadomā par e-veidlapās jau norādītas informācijas savstarpēju integrāciju, jo tādas iniciatīvas kā Eiropas vienotais iepirkuma procedūras dokuments un e-veidlapas apliecina Eiropas Komisijas centienus vienkāršot publiskā iepirkuma procedūras un samazināt ar tām saistīto administratīvo slogu, bet pieredze rāda, ka administratīvais slogs šādu veidlapu aizpildīšanā tikai pieaug, jo norādītās informācijas apjoms pieaug;
- **veicināt efektīvu procedūru izstrādi, īpaši attiecībā uz atlases un līgumu piešķiršanas kritēriju izvēli, t.i.,**
 - vairāk ņemt vērā vides, sociālos un inovācijas aspektus, to dēvē par stratēģisko iepirkumu. Praksē tas nozīmē, ka līgumslēdzējas iestādes var pievērst uzmanību ne tikai zemākās cenas kritērijam, bet piešķirt līgumus arī “saimnieciski visizdevīgākajiem piedāvājumiem”. Tādā gadījumā līgumslēdzējām iestādēm ir jāprecizē atlases kritēriji un tehniskās prasības, kuras izmantojot varētu panākt vēlamo iznākumu, bet vienlaikus nedrīkst mākslīgi ierobežot konkurenci;
 - veicināt konkurenci, jo lielākajā daļā dalībvalstu joprojām ir augsts tiešas līgumu piešķiršanas līmenis, trūkst izpratnes par konkurenci kā priekšnosacījumu saimnieciski izdevīgam iepirkumam;
- **stiprināt administratīvo spēju, t.i.,**
 - vienkāršot piedāvājumu iesniegšanu pretendentiem, jo reformas publisko iepirkumu jomā nav kļuvušas elastīgākas vai vienkāršākas, administratīvais slogs joprojām ir liels, procedūras aizņem daudz laika un tiek novēroti maksājumu kavējumi – tas viss potenciālajiem pretendentiem rada izmaksas, kuras ir lielākas nekā tās izmaksas, kas rodas konkurencē par privātā sektora iepirkuma līgumiem. Publiskā un privātā sektora iepirkumu nevar salīdzināt, jo prasības nav vienādas, proti, publiskais iepirkums nenozīmē tikai publisko līdzekļu izlietošanu, bet arī vērtības radīšanu sabiedrībai;
 - vienkāršot piedāvājumu iesniegšanu pretendentiem, jo nepietiekama administratīvā spēja bieži rada problēmas tiem pretendentiem, īpaši MVU,

kuriem ir ierobežots administratīvo darbinieku skaits un mazāk speciālo zināšanu. Sarežģītās un ilgās procedūras, kā arī resursietilpīgie iepirkumi nav pievilcīgi uzņēmumiem, kas īpaši sakāms par MVU;

- **veicināt apmainīšanos ar paraugpraksi**, t.i., dalīšanās ar paraugpraksi dalībvalstu vidū un individuālu risinājumu plašāka izmantošana varētu veicināt procedūru vienkāršošanu un uzlabošanu, kā rezultātā varētu pieaugt publiskā iepirkuma pievilcība, tātad arī konkurence šajā jomā. Eiropas Komisija kā Eiropas Savienības publiskā iepirkuma uzraudzības iestāde varētu uzņemt lielāku koordinējošo lomu;
- **padarīt publiskā iepirkuma līgumus pievilcīgākus uzņēmumiem, īpaši MVU**, t.i.,
 - uzlabot MVU piekļuvi publiskajiem līgumiem un veicināt stratēģiskāku publiskā iepirkuma izmantošanu, lai sasniegtu labāku iznākumu;
 - līgumu dalīšana mazākās daļās, kas palielina MVU līdzdalības iespējamību.

LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS. REFERENCES

1. Direktīva 2014/24/ES, 32. pants - <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0024> [skatīts 19.04.2024].
2. Romas līgums - Eiropas Ekonomikas kopienas dibināšanas līgums - <https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/teec/sign> [skatīts 07.05.2024].
3. Līgums par Eiropas Savienības darbību: https://competition-policy.ec.europa.eu/antitrust-and-cartels_en [skatīts 01.03.2024].
4. Publisko iepirkumu likums. Pieņemts 15.12.2016. Publicēts: Latvijas Vēstnesis, 254, 29.12.2016. Pēdējie grozījumi 05.10.2023. (2. panta 2.punkts).
5. Konkurences likums. Pieņemts 14.10.2001. Publicēts: Latvijas Vēstnesis, 23.10.2001., Nr. 151 (2538). Pēdējie grozījumi 15.02.2024. (2. pants).
6. Latvijas Republikas Satversmes 06.12.2012.sprieduma lietā Nr.2012-01-01 15.punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2012-01-01_Spriedums.pdf
7. Eiropas Savienības Vispārējās tiesas (turpmāk – Vispārējā tiesa) 2009. gada 10. decembra sprieduma lietā T-195/08 *Antwerpse Bouwwerken pret Komisiju* 57. punktu un Vispārējās tiesas 2011. gada 20. septembra sprieduma lietā T-461/08 *Evropaiki Dynamiki – Proigmena Systimata Tilepikoinonion Plioroforikis kai Tilematikis AE pret Eiropas Investīciju banku* 142. punktu.
8. Vispārējās tiesas 2013. gada 16. septembra sprieduma lietā T-402/06 *Spānijas Karaliste pret Eiropas Komisiju* 66. punktu (kurā sniegta atsauce arī uz citiem tiesu nolēmumiem ar līdzīgām atziņām).
9. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2014. gada 23. aprīļa spriedums lietā SKA- 78/2014.
10. Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2013. gada 11. janvāra sprieduma lietā Nr. 58/2013 7. punktu.
11. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2013. gada 11. aprīļa spriedums lietā Nr. 58/2013.
12. Čaika T., Spīgulis A. (2013). Kopīgi īstenotas iepirkuma procedūras un piegādātāju piedāvājumi. Jurista Vārds 05.02.2013/ Nr. 5 (756), (9 lpp.).
13. Tirgzinības pamati. (2002) Geipele I. (recenz.). Rīga: SIA „J.L.V.”, 305 lpp.
14. GROW ĢD tīmekļa vietne par publisko iepirkumu (2023. gada jūnijā) - https://single-market-economy.ec.europa.eu/single-market/public-procurement_en?prefLang=lv [skatīts 01.03.2024].
15. *KNAB kopā ar KP uzsāk ciešāku sadarbību karteļu un korupcijas novēršanā un apkarošanā.* https://www.knab.gov.lv/lv/jaunums/knab-kopa-ar-kp-uzsak-ciesaku-sadarbibu-kartelu-un-korupcijas-noversana-un-apkarosana?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F [skatīts 01.03.2024].
16. Konkurences padomes mēķis un misija. <https://www.kp.gov.lv/lv/par-mums> [skatīts 01.03.2024].
17. Eiropas Komisija. *Zaļā grāmata par ES publiskā iepirkuma politikas modernizāciju. Virzība uz efektīvāku Eiropas iepirkuma tirgu, COM(2011), 15 galīgā redakcija.* <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0015:FIN:LV:PDF> [skatīts 01.03.2024].

PIERĀDĪJUMU PIEĻAUJAMĪBAS TIESISKĀS PROBLĒMAS CIVILPROCESĀ

Rimma Levina

Baltijas Starptautiskā Akadēmija
Akadēmiska maģistra programma "Tiesību zinātne"

rimma.levina@gmail.com

Zinātniskais vadītājs:

Mg.iur. Doc. Irina Gafta

ANOTĀCIJA

Raksts ir veltīts pierādījumu pieļaujamībai civilprocesā un satur virkni jautājumu par pierādījumiem, kurus pieņem vai nepieņem tiesa, izskatot civilprasību. Tostarp par to pierādījumu pieļaujamību, kuri neatbilst obligātajai civiltiesiskā darījuma formai, kas ir prasības priekšmets, kā arī par nelikumīgā ceļā iegūtu pierādījumu pieļaujamību. Autore secina, ka Civilprocesa likums nesatur nepieļaujamu pierādījumu jēdzienu un to pazīmes.

Atslēgvārdi: civilprocess, nelikumīga pierādījumu iegūšana, pieļaujamība, pierādījumi

ABSTRACT

The article is devoted the admissibility of evidence in civil proceedings and contains a range of questions regarding the evidence that is or not accepted by a court during the hearing of a civil claim. In particular, about the admissibility of evidence which does not comply with the mandatory form of civil action which is the subject of the claim and about the admissibility of evidence obtained illegally. The main problem is the lack of a definition of admissible evidence in Civil Law.

The author concludes that the Civil Procedure Act does not contain the concept of unadmissible evidence and its characteristics.

Keywords: civil proceedings, illegally obtained evidence, admissibility, evidence

IEVADS. INTRODUCTION

Civiltiesību zinātnē vārdu savienojums "pierādījumu pieļaujamība" nozīmē atsevišķu pierādīšanas līdzekļu izmantošanas noteikumu kopumu konkrētu civillietu izskatīšanas procesā. Pieļaujamību civilprocesā izskata kā striktu noteikumu, kuru attiecina pie pierādījuma avota, informācijas saglabāšanas veida tajā un tā procesuālās formas. Šajā rakstā ir aplūkoti jautājumi ne tikai par to pierādījumu pieļaujamību, kuri tikai netieši atbilst formalizētajām prasībām, bet arī par pierādījumiem, kas iegūti, pārkāpjot noteiktu kārtību vai ir iegūti nelikumīgi.

SVARĪGĀKĀS ATZIŅAS TEORIJĀ UN PRAKSĒ. BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Skatot pierādījumu pieļaujamības jautājumu, ir svarīgs gan civilprocesuālais regulējums, gan materiāltiesiskajās normās noteiktās prasības. Pierādījumu pieļaujamības institūts satur pierādīšanas līdzekļu izmantošanas ierobežojumus. Piemēram, Civilprocesa likuma (turpmāk – CPL) [1] 104.pantā likumdevējs ir noteicis ierobežojumus attiecībā uz mutiskajiem pierādījumiem, tostarp procesa dalībnieku, pušu, trešo personu paskaidrojumiem, kurus tiesa nevar pieņemt kā pierādījumus, ja tie nav apstiprināti ar citiem pierādījumiem, kuri tika pārbaudīti un novērtēti tiesas sēdē. Šī prasība ir saņēmusi tiesisku atzinumu arī judikatūrā.[2]

Attiecībā uz materiālajās normās ietvertajiem ierobežojumiem nav skaidrības par to, cik plaši un pilni civilprocesa puse ir tiesīga izmantot CPL noteiktos pierādīšanas līdzekļus konkrētu faktu pierādīšanai. Piemēram, pierādot notikumus, kuri ir jāapliecina ar neapstrīdamiem publiskajiem dokumentiem vai ar dokumentiem, kuri ir apliecināti notariālajā kārtībā, liecinieku liecības nav uzskatāmas par pieļaujamu pierādījumu. Praksē, izvērtējot

pierādījumu pieļaujamību un attiecināmību, pieļaujams izmantot visus CPL norādītos pierādīšanas līdzekļus, ja nav attiecīgas prasības par noteiktas formas pierādījumiem.[3]

Kopumā pierādījumu pieļaujamību var sadalīt divos veidos, proti, pierādījumu vispārīgā pieļaujamība un pierādījumu speciālā pieļaujamība. Pierādījumu vispārīgā pieļaujamība izriet no CPL 95. panta un paredz, ka pieļaujami tikai likumā noteiktie pierādīšanas līdzekļi, norādot pašus ziņu avotu, tas ir, liecinieku liecības, eksperta atzinums u.c. Pierādījumu speciālā pieļaujamība ierobežo pierādījuma veidu un formu.[4] Tā, piemēram, laulības noslēgšana, piedzimšana vai nāve, jāpierāda ar dokumentiem, kurus izdod tam pilnvarotās institūcijas un kurus nevar pierādīt ar citiem pierādījumiem (piemēram, liecībām).

Tomēr CPL nav ietverta tieša prasība pierādījumu pieļaujamībai attiecībā uz šā pierādījuma iegūšanas metodi. Proti, likumā nav sniegta tieša norāde par pierādījumu pieļaujamību, kas iegūti nelikumīgi. Kā rīkoties, piemēram, ar audioierakstu, kas veikts bez tās personas piekrišanas, attiecībā uz kuru veikts šis ieraksts, ja saruna skar šī cilvēka privāto dzīvi un šo ierakstu iesniegusi tiesā kādas no civillietas pusēm? Ir zināms, ka katrai personai ir tiesības uz telefonsarunu noslēpumu, uz privātās dzīves neaizskaramību un šāda pierādījuma pieļaujamība var būtiski aizskart citas personas tiesības.

Var izskatīt arī citu piemēru, kas neskar civiltiesības, bet skar aplūkotā jautājuma jomu - nepilnvarotas personas vai likuma pārkāpuma rezultātā iegūto pierādījumu iesniegšana. Tāpat vai būtu pieļaujams, piemēram, kādas no civilprocesa pusēm bankas konta izraksts, ja tas iesniegts, pārkāpjot bankas noslēpumu (kredītiestāde garantē bankas konta un bankas noguldījuma noslēpumu)[5] un to iesniedza puse, kura nevarēja likumīgi iegūt doto izrakstu?

PĒTĪJUMA REZULTĀTI UN TO IZVĒRTĒJUMS. RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION

Pamatojoties uz veikto pētījumu, var secināt, ka nelikumīgā ceļā iegūto pierādījumu izmantošanas viennozīmīga aizlieguma neesamība tiesiskajā regulējumā var ietekmēt gan procesa sacīkstes principu, gan tiesas nolēmumu, kuram jābalstās uz likumu. Ja likumā nav tiešas normas un definīcijas, vienmēr pastāv iespēja nepareizi interpretēt pierādījumu pieļaujamību un līdz ar to nav iespējams noskaidrot patiesību izskatāmajā lietā. Jebkādi robi likumdošanā ir tiesību nepilnības izpausmes forma un šo robu sekas ir tiesiska nenoteiktība. Tādējādi, CPL esošie robi attiecībā uz pierādījumu pieļaujamību norāda uz tiesiskā regulējuma nepilnībām un rezultātā var tikt pārkāptas ka konstitucionālās, tā arī cilvēktiesības.

KOPSAVILKUMS. CONCLUSION

Latvijas pierādījumu pieļaujamības institūtam jābūt ar imperatīvu raksturu. Pierādījumiem jābūt ne tikai attiecināmiem un patiesiem, bet arī pieļaujamiem, proti, tiem jābūt ne tikai likuma noteiktajā formā, bet arī likumīgi iegūtiem. Pamatojoties uz veikto pētījumu, autore uzskata par nepieciešamu papildināt CPL 95.pantu ar trešo daļu sekojošā redakcijā:

“(3) Ziņas par faktiem, kas iegūtas prettiesiskā ceļā, nav pieļaujamas kā pierādījumi. Tiesai ir tiesības atzīt pierādījumu par nepieļaujamu, ja tas iegūts nelikumīgā veidā, no nezināma vai nenosakāma avota.”

LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS. REFERENCES

1. Civilprocesa likums. Latvijas Republikas likums. Pieņemts 1998.gada 14.oktobrī. Stājies spēkā 01.03.1999. Ziņotājs Nr.23, 03.12.1998. (sk. 29.04.2024).
2. Ose, D. Pierādījumu pieļaujamības un attiecināmības problēmas civilprocesā. Pieejams: <http://m.juristavards.lv/doc/230415-pieradijumu-pielaujamibas-un-attiecinamibas-problemas-civilprocesa/zurnals.php> (sk. 29.04.2024).
3. Kredītiestāžu likums: Latvijas Republikas likums. Pieņemts 1995.gada 5.oktobrī. Stājies spēkā 24.10.1995. Ziņotājs Nr.23, 07.12.1995. (sk. 30.04.2024).

KOLEKTĪVAIS IESNIEGUMS SAEIMAI KĀ ĪPATNĒJA TIEŠĀS DEMOKRĀTIJAS FORMA LATVIJĀ

Inese Nikulceva,
Dr.iur., vadošā pētniece Baltijas Starptautiskajā akadēmijā, Latvija
nikulceva.inese@gmail.com

ANOTĀCIJA

Kopš 2012. gada ne mazāk kā 10 000 Latvijas pilsoņiem ir tiesības iesniegt Saeimai kolektīvo iesniegumu. Kolektīvais iesniegums ir tiešās demokrātijas plašā nozīmē forma, tomēr tas ir nošķirams no vēlēšanu likumdošanas iniciatīvas. Tas ir mūsdienīgāks un vienkāršāks mehānisms nekā Satversmes 78.pantā paredzētā vēlēšanu iniciatīva un tai sekojoša tautas nobalsošana, un tas sniedz nelielam skaitam Latvijas pilsoņu iespēju panākt sev aktuāla jautājuma ietveršanu Saeimas dienaskārtībā.

Atslēgvārdi: kolektīvais iesniegums; vēlēšanu likumdošanas iniciatīva; tiešā demokrācija; Saeima

ABSTRACT

Since 2012, at least 10 000 Latvian citizens have the right to submit a collective submission to the Saeima [Parliament]. Collective submission is a form of direct democracy in the broadest sense, however, it is different from popular initiative. It is up-to-date and simpler mechanism than popular initiative and subsequent referendum provided for in Article 78 of the Satversme [Constitution], and it gives a small number of Latvian citizens opportunity to put a significant for them topic in the agenda of the Saeima.

Keywords: collective submission; popular initiative; direct democracy; Saeima [Parliament]

IEVADS. INTRODUCTION

Kopš 2012. gada 19. janvāra grozījumiem Saeimas kārtības ruļļa 131.³ pants paredz tiesības ne mazāk kā 10 000 Latvijas pilsoņiem, kuri iesnieguma iesniegšanas dienā ir sasnieguši 16 gadu vecumu, iesniegt Saeimai kolektīvo iesniegumu.[2]

Saeimas kārtības ruļļī nav minēts, par kādiem jautājumiem var iesniegt kolektīvo iesniegumu, tomēr jāņem vērā, ka Saeima ir likumdevējs, tātad kolektīvais iesniegums tiek iesniegts par kādu likumdošanas ceļā risināmu jautājumu. Šī pētījuma mērķis ir sniegt atbildi uz jautājumu, vai kolektīvais iesniegums ir uzskatāms par vēlēšanu likumdošanas iniciatīvas paveidu, kā arī savstarpēji salīdzināt kolektīvo iesniegumu un vēlēšanu likumdošanas iniciatīvu. Pētījuma mērķis ir arī izvērtēt salīdzinoši jaunā tiesību institūta – kolektīvā iesnieguma – izmantošanas rezultātus un efektivitāti praksē.

SVARĪGĀKĀS ATZIŅAS TEORIJĀ UN PRAKSĒ. BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISIONS

Ar likumdošanas iniciatīvu visbiežāk saprot tiesības iesniegt parlamentam likumprojektu. Prof. Kārlis Dišlers norāda, ka tautas iniciatīva ir likumu ierosināšana no tautas pašas [3, 111.lpp.]. Šī definīcija ir precīza attiecībā uz Latviju, tomēr citās valstīs prasības vēlēšanu iesniegtā likuma projekta izstrādes pakāpei var atšķirties. Vēlēšanu (tautas) likumdošanas iniciatīva tiek definēta kā noteikta skaita vēlēšanu pieprasījums valsts orgānam pieņemt, grozīt vai atcelt likumu vai īstenot noteiktu rīcību [7, 8.lpp].

Latvijā vēlēšanu likumdošanas iniciatīva ir paredzēta Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 78.pantā: „Ne mazāk kā vienai desmitai daļai vēlēšanu ir tiesība iesniegt Valsts prezidentam pilnīgi izstrādātu Satversmes grozījumu projektu vai likuma projektu, kuru Prezidents nodod Saeimai. Ja Saeima to nepieņem bez pārgrozījumiem pēc satura, tad tas ir nododams tautas nobalsošanai” [1]. Kā redzams, Satversmes 78. pantā ir ietverti divi tiesību institūti, proti, vēlēšanu likumdošanas iniciatīvas tiesības, kā arī tautas nobalsošana jeb

referendums par vēlētāju iesniegto, bet Saeimas bez pārgrozījumiem nepieņemto likuma projektu.

Pēc neatkarības atjaunošanas saskaņā ar Satversmes 78.pantu ir notikušas trīs tautas nobalsošanas: 2008. gadā par likumprojektu “Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē” (paredzēja grozīt Satversmes 78. un 79.pantus, nosakot vēlētāju tiesības rosināt Saeimas atļaušanu) un likumprojektu “Grozījums likumā “Par valsts pensijām””, un 2012. gadā – par likumprojektu “Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē” (paredzēja krievu valodai noteikt valsts valodas statusu) [5; 9]. Nevienā gadījumā netika sasniegts nepieciešamais kvorums, kas atbilstoši Satversmes 79.pantam likumprojektam ir vismaz puse no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlētāju skaita un vairākumam jābalso “par”, bet grozījumiem Satversmē nepieciešams, lai par to pieņemšanu nobalsotu puse no visiem balsstiesīgajiem pilsoņiem. Vienu reizi parakstu vākšana ir rezultējusies vēlētāju iesniegtā likumprojekta pieņemšanā Saeimā, tas bija 2000. gadā vēlētāju iesniegtais likumprojekts “Grozījumi Enerģētikas likumā” [10].

2012. gada 8.novembrī likums “Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu” tika būtiski grozīts, mainot vēlētāju parakstu vākšanas likuma ierosināšanai kārtību un atsakoties no “divpakāpju” vēlētāju parakstu vākšanas, kur pirmajā posmā 10 000 pilsoņiem bija tiesības iesniegt Centrālajai vēlēšanu komisijai pilnīgi izstrādātu likumprojektu, bet pēc tam – otrajā posmā – parakstu vākšanas organizēšanu uzņēmās valsts. Kopš minētajiem grozījumiem vēlētāju likumdošanas iniciatīva jāreģistrē Centrālajā vēlēšanu komisijā un visus nepieciešamos vienas desmitās daļas vēlētāju parakstus jāsavāc iniciatīvas grupai. Kopš jaunās kārtības parakstu vākšanai ieviešanas ne par vienu vēlētāju iniciatīvu nav savākts nepieciešamais parakstu skaits [11].

Vairākās valstīs (Šveicē, Itālijā, Spānijā, Austrijā, Polijā, Rumānijā, Slovēnijā, Lietuvā un citur) pastāv noteikta skaita vēlētāju tiesības iesniegt parlamentā likuma projektu. Parasti parlamentam nav formāla pienākuma šādu projektu obligāti izskatīt vai pieņemt vai arī rīkot par to referendumu [4].

Izņēmums ir Šveice. Šveices Konfederācijas Federālās Konstitūcijas 138. un 139. pants paredz 100 000 Šveices pilsoņu tiesības ierosināt jaunas Konstitūcijas tekstu vai Konstitūcijas grozījumu tekstu [12]. Ja ir savākti vismaz 100 000 parakstu, likumprojektu izskata Federālā asambleja (parlaments), kas var pieņemt arī alternatīvu projektu. Ja Federālā asambleja nepieņem vēlētāju iesniegto likumprojektu, rīkojama tautas nobalsošana. Ja Federālā asambleja pieņemusi alternatīvu projektu, tautas nobalsošanā vēlētāji balso par abiem likumprojektiem, kā arī par to, kuram no diviem projektiem jāstājas spēkā, ja tiek atbalstīti abi projekti [12; 13].

PĒTĪJUMA REZULTĀTI, NOVĒRTĒJUMS. RESEARCH FINDINGS OR DATA, EVALUATION OF RESEARCH RESULTS

Galvenā kolektīvā iesnieguma atšķirība no vēlētāju likumdošanas iniciatīvas ir tā, ka vēlētāju likumdošanas iniciatīvas ietvaros vēlētāji iesniedz Saeimā jau pilnīgi izstrādātu likumprojektu, savukārt kolektīvais iesniegums formulēts brīvā formā un ietver ideju par kādu jautājumu. Kolektīvais iesniegums uzskatāms par iesniegumu, proti, „dokumentu, kurā ietverts iestādes kompetencē esošs lūgums, sūdzība, priekšlikums vai jautājums”, kā to paredz Iesniegumu likuma 2. panta pirmajā daļā ietvertā “iesnieguma” definīcija.

Kolektīvā iesnieguma idejas autoru mērķis, kuri izveidoja interneta vietni manabalss.lv, bija atvieglot vēlētāju iespējas iesniegt Saeimā likumprojektu. Tomēr ideja atvieglot vēlētāju parakstu vākšanu, atsakoties no parakstu notariālas apstiprināšanas un paredzot elektronisku vēlētāju parakstu vākšanu, 2010. gada rudenī neguva politiķu atbalstu, turklāt vēlētāju likumdošanas iniciatīvas kardinālai maiņai nepieciešami grozījumi Satversmē, tāpēc tika izstrādāts priekšlikums ietvert Saeimas kārtības rullī nodaļu par kolektīvo iesniegumu [6, 202.lpp.; 14].

Kolektīvais iesniegums atšķirībā no vēlētāju likumdošanas iniciatīvas nerada Saeimai pienākumu akceptēt kolektīvā iesnieguma ideju vai, ja tā netiek akceptēta, rīkot tautas nobalsošanu. Atbilstoši Saeimas kārtības ruļļa 131.⁴ un 131.⁵ pantam kolektīvais iesniegums tiek nodots sākotnējai izskatīšanai Mandātu, ētikas un iesniegumu komisijai. Šī komisija izvērtē iesniegumu, uzklaušot kolektīvā iesnieguma iesniedzēju pilnvarotu pārstāvi, un sagatavo ziņojumu un Saeimas lēmuma projektu par tā turpmāko virzību. Pēc tam Saeima kolektīvo iesniegumu nodod kādai no Saeimas komisijām izskatīšanai, likumprojekta izstrādei vai to noraida.

Kolektīvais iesniegums ir uzskatāms par tiešās demokrātijas formu, tikai izprotot tiešo demokrātiju plašā nozīmē. Kolektīvais iesniegums nav vēlētāju likumdošanas iniciatīvas forma, lai gan zināmas līdzības pastāv, gan vērtējot abu institūtu būtību, gan to, ka kolektīvais iesniegums radās, lai atvieglotu vēlētāju parakstu vākšanu likumdošanas iniciatīvai.

Kolektīvā iesnieguma ieviešana ir vērtējama pozitīvi, jo tas veicina pilsoņu iesaisti valsts lietu kārtošā, viņu informētību un ieinteresētību par valstiski svarīgiem jautājumiem. Parakstus kolektīvajiem iesniegumiem parasti vāc elektroniski, un izveidotā interneta vietne parakstu vākšanai par kolektīvajiem iesniegumiem ir populāra.

Kopš 2012.gada Saeimā iesniegti 155 kolektīvie iesniegumi, no tiem 14.Saeimas laikā – 49 kolektīvie iesniegumi [8]. Kolektīvie iesniegumi ir iesniegti par dažādām tēmām, piemēram: kopdzīvē esošu personu reģistrācija; valsts aizsardzības dienests kā brīvprātīgs; darba nedēļas ilguma samazināšana uz četrām dienām; liegums ieņemt amatu valsts institūcijās un kandidēt vēlēšanās personām, kuras atbalsta Krievijas agresiju; aromatizēto e-cigarešu aizliegums; liegums Saeimā nevar ievēlēt personu, kurai nav augstākās izglītības; paredzēt, ka Valsts prezidentu ievēl Latvijas pilsoņi; daudz bērnu ģimeņu vecāku tiesības agrāk pensionēties; kredīta izsniegšanas procentu pārskatīšana; 5% pievienotās vērtības nodokļa (turpmāk - PVN) likmes noteikšana Latvijai raksturīgajiem lauksaimniecības produktiem; personīgo viedierīču lietošanas aizliegums skolās.

Kā redzams, kolektīvie iesniegumi ir par visdažādākajām tēmām: konstitucionāliem jautājumiem, veselības, sociālās aizsardzības, izglītības un finanšu jautājumiem. Daļā gadījumu kolektīvais iesniegums atspoguļo tā laika sabiedriski politiskās aktualitātes, bet daļā gadījumu aicina Saeimu lemt par jautājumiem, kas nav tās dienaskārtībā.

No 155 kolektīvajiem iesniegumiem Saeima ir akceptējusi 54, pieņemot atbilstošu likumu. Pārējos gadījumos Saeima kolektīvo iesniegumu ir noraidījusi vai arī tas atrodas izskatīšanā.

Kolektīvā iesnieguma akceptēšana nenozīmē, ka Saeimas pieņemtais likums ietver tieši tādu regulējumu, kā ir vēlējušies iesnieguma autori, tomēr jautājums ir risināts. Piemēram, 2023.gada 3. novembrī Saeima saņēma kolektīvo iesniegumu par esošās 5% PVN likmes saglabāšanu Latvijai raksturīgajiem lauksaimniecības produktiem [8]. Pēc jautājuma izskatīšanas Saeimas Mandātu, ētikas un iesniegumu komisijā un pēc tam Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijā tika sagatavots atbilstošs likumprojekts, un Saeima 2023.gada 7.decembrī pieņēma grozījumus Pievienotās vērtības nodokļa likumā, nosakot, ka 2024.gadā šiem lauksaimniecības produktiem tiek piemērota samazinātā PVN likme 12% (nevis 5%) apmērā. Tātad tika sasniegts mērķis noteikt samazinātu PVN likmi lauksaimniecības produktiem, tomēr tā netika noteikta apmērā, kādu vēlējās iesniedzēji. Jautājums par PVN likmi lauksaimniecības produktiem 2023.gada nogalē bija aktuāls, jo 2023.gadā šī likme bija 5%, bet 2024.gadā bija plānots atgriezties pie vispārējās 21% PVN likmes.

SECINĀJUMI. CONCLUSIONS

Kolektīvais iesniegums ir mūsdienīgāks un vienkāršāks mehānisms nekā Satversmes 78.pantā paredzētā vēlētāju likumdošanas iniciatīva un tai sekojoša tautas nobalsošana. Ņemot vērā mūsdienu normatīvo aktu sarežģītību, vēlētājiem ir grūti pašiem sagatavot pilnīgi izstrādātu likumprojektu, kā to pieprasa Satversmes 78.pants, bet kolektīvajam iesniegumam pietiek

vienīgi ar ideju. Mūsdienu Eiropā vēlēšanu likumdošanas iniciatīva ir vērsta uz norāžu sniegšanu likumdevējam par kāda jautājuma noregulēšanas noteiktā veidā nepieciešamību, tā nav vērsta uz to, lai likumdevējs pieņemtu vēlēšanu iesniegto likuma redakciju bez grozījumiem. Lai gan lielākā daļa kolektīvo iesniegumu nav rezultējušies Saeimā pieņemta likuma veidā, tomēr aptuveni trešdaļā gadījumu tā ir devusi pozitīvu rezultātu. Savukārt Satversmes 78.pantā paredzētā tautas nobalsošana tikai vienu reizi ir devusi pozitīvu rezultātu, Saeimai pieņemot 2000. gadā vēlēšanu iesniegto likumprojektu “Grozījumi Enerģētikas likumā”. Tautas nobalsošanas par vēlēšanu iesniegtajiem, bet Saeimas noraidītajiem likumprojektiem ne reizi nav devušas pozitīvu rezultātu, jo nav ticis sasniegts kvorums. Turklāt Satversmes 78.pantā paredzētās vēlēšanu iniciatīvas iesniegšanai Saeimā nepieciešams savākt vismaz vienas desmitās daļas vēlēšanu parakstu, kas visā laika periodā kopš 2012.gada 8.novembra grozījumiem likumā nav izdevies ne reizi. Savukārt kolektīvajam iesniegumam ir nepieciešams savākt tikai 10 000 parakstu, kas ir viegli realizējams.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN CITU AVOTU SARAKSTS. REFERENCES

1. Latvijas Republikas Satversme. Latvijas Vēstnesis, nr. 43, 01.07.1993.
2. Saeimas kārtības rullis. Latvijas Vēstnesis, nr. 96, 18.08.1994.
3. Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A. Gulbis, 1930.
4. Nikuļceva I. Tiešā demokrātija Eiropā. Jurista vārds, Nr.43, 26.10.2010.
5. Nikuļceva I. Vēlēšanu likumdošanas iniciatīva Latvijā. Latvijas Vēstnesis, Jurista Vārds, nr.49, 08.12.2009.
6. Nikuļceva I. Tautas nobalsošana un vēlēšanu likumdošanas iniciatīva. Promocijas darbs. Rīga, 2012.
7. Suksi M. Bringing in the People. A Comparison of Constitutional Forums and Practices of the Referendum. Dordrecht Martinus Nijhoff Publishers, 1993.
8. Saeimas informācija “Kolektīvie iesniegumi”, <https://mandati.saeima.lv/kolekt%C4%ABvie-iesniegumi> (informācija 2024.gada 22.aprīlī).
9. Centrālās vēlēšanu komisijas informācija “Notikušās tautas nobalsošanas”, [https://www.cvk.lv/lv/notikusas-
tautas-nobalsosanas](https://www.cvk.lv/lv/notikusas-tautas-nobalsosanas)
10. Centrālās vēlēšanu komisijas informācija “Par grozījumu Enerģētikas likumā ierosināšanu (2000)”, <https://www.cvk.lv/lv/par-grozijumu-energetikas-likuma-ierosinasanu-2000>
11. Centrālās vēlēšanu komisijas informācija “Vēlēšanu iniciatīvas”, <https://www.cvk.lv/lv/veletaju-iniciativas>
12. Federal Constitution of the Swiss Confederation. <http://www.admin.ch/ch/e/rs/101/a142.html>
13. Loi fédérale sur les droits politiques (Šveices 1976. gada 17. decembra Federālais likums par politiskajām tiesībām). https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1978/688_688_688/fr
14. Likumprojekta “Grozījumi Saeimas kārtības rullī” anotācija. [https://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/B04C99DAE61C9BC8C2257936004BC727?OpenDoc
ument](https://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/B04C99DAE61C9BC8C2257936004BC727?OpenDocument)

DINAMISKĀS DROŠĪBAS MODELIS LATVIJAS CIETUMOS

Pāvēls Pavlovskis
Latvijas Republika
Baltijas starptautiskā akadēmija
Jelgavas filiāle
Tiesību zinātne
e-pasts: paul1999@inbox.lv
Zinātniskais vadītājs:
Prof. Vitolds Zahars

ANOTĀCIJA

Darba tēmas aktualitāti nosaka vairāki apstākļi. Pēdējā laikā Latvijā un citās pasaules valstīs brīvības atņemšanas iestādes, to vadība un tajos kontrolētie procesi lielā mērā balstās ne tikai uz cietumu infrastruktūru un informatīvo atbalstu, bet arī ievērojot un īstenojot dinamiskās drošības metodes un principus. Tie sevī ietver pirmšķietami vienkāršas lietas, kā, piemēram, brīvības atņemšanas iestādes darbinieku humānu attieksmi pret ieslodzītajiem, pamatojoties uz stingrību un godīgumu. Darba autors izvērtējis dinamiskās drošības modeļa ieviešanu brīvības atņemšanas iestādēs un analizējis dinamiskās drošības normatīvo regulējumu starptautiskajās tiesībās, tā arī akcentējot uzmanību nacionālajiem tiesību aktiem, izvirza pētījuma mērķi, lai konstatētu šā modeļa ieviešanas un īstenošanas problēmjasautājumus un piedāvātu risinājumus nacionālo tiesību aktu un penitenciārās prakses pilnveidei. Pamatojoties uz analīzes laikā iegūto informāciju, autors izsaka savu viedokli par dinamiskās drošības tiesisko regulējumu un tās īstenošanu ieslodzījuma vietu pārvaldes iestādēs Latvijā. Darba noabeigumā autors sniedz priekšlikumus tiesību normu un prakses pilnveidei.

Atslēgas vārdi: soda izpilde, ierobežojumi, dinamiskā drošība, cilvēktiesības

ABSTRACT

The topicality of this paper is determined by several circumstances. Recently, in Latvia and other countries of the world, penitentiary institutions, their management and the processes they control are largely based not only on the prison infrastructure and information support, but also on the observance and implementation of dynamic security methods and principles. These include simple fundamentals such as the humane treatment of prisoners by prison staff on the basis of fairness and honesty. The author of the paper, by assessing the implementation of the dynamic security model in penitentiary institutions and analysing the normative framework of dynamic security in international law, as well as national legislation, sets the aim of the research to identify the problems of implementation and enforcement of this model and to propose solutions for improvement of national legislation and penitentiary practice. On the basis of the information obtained during the study, the author expresses his opinion on the legal framework of dynamic security and its implementation in prison administration institutions in Latvia. The author concludes the paper with proposals for the improvement of legal norms and practice.

Keywords: execution, restrictions, dynamic security, human rights

IEVADS. INTRODUCTION

Pašreizējais nacionālais tiesiskais regulējums attiecībā uz soda izpildi ir novecojis un neatbilst mūsdienu prasībām. Latvijas Sodu izpildes kodekss faktiski ir postpadomju laika relikts, kas tiek regulāri grozīts, papildināts un pilnveidots. Tomēr neskatoties uz veiktajiem grozījumiem Latvijas Sodu izpildes kodeksā, kurš tika pieņemts 1970.gadā, joprojām var saskatīt vecās, sen sabrukušās padomju sistēmas raksturu, līdz ar to izvēlētais tēmas **aktualitāti** apstiprina tas fakts, ka Latvijas Sodu izpildes kodekss neveicina pilnvērtīgu un mūsdienīgu notiesāto personu resocializācijas procesu, kas šobrīd ir režīma prasību sastāvdaļa. Normatīvo aktu prasības atšķiras un ir pretrunīgas ar Eiropas cietumu noteikumiem, tādējādi neatbilst starptautiskajiem standartiem un normām. Proti, novecojušās normas ir būtisks šķērslis

pilnvērtīga un efektīvi funkcionējoša dinamiskās drošības modeļa ieviešanai Latvijas cietumos. Ņemot vērā minēto, **zinātniskā raksta mērķis** ir – izpētīt, vai Latvijas penitenciārā sistēma spēj nostiprināt dinamiskās drošības modeli pamatojoties uz šobrīd spēkā esošajiem nacionālajiem normatīvajiem aktiem, kā arī konstatēt dinamiskās drošības īstenošanas problēmjautājumus un piedāvāt risinājumus nacionālo tiesību aktu un penitenciārās prakses pilnveidei.

Izvēlēto problēmsituāciju autors skatīs, izmantojot vispārējās zinātniskās **pētniecības metodes**:

1) analītiskā un salīdzinošā pētniecības metode – tiks izskatīti normatīvie akti, kuri regulē ieslodzījuma vietu režīma prasības Latvijas Republikā un Eiropas Padomes soda izpildes režīmam rekomendētus noteikumus;

2) induktīvā un deduktīvā pētniecības metode, lai izdarītu secinājumus un izteiktu priekšlikumus par nepieciešamajām izmaiņām tiesiskajā regulējumā, īstenojot dinamisko drošību;

3) vēsturiskā pētniecības metode tiks izmantota, pētot dinamiskās drošības tiesību normu izcelsmi un attīstību pasaulē un Latvijā;

4) prognozēšanas metode – tiks prognozēta ieslodzīto personu uzvedības maiņa gadījumā, ja visās ieslodzījuma vietās tiks īstenota dinamiskās drošības metode, nodrošinot cieņpilnas attiecības starp ieslodzītām personām un brīvības atņemšanas iestādes darbiniekiem.

Darbā apkopota un analizēta Latvijas un ārvalstu tiesību zinātnes literatūra par pētāmo jautājumu.

SVARĪGĀKĀS ATZIŅAS TEORIJĀ UN PRAKSĒ. BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Dinamiskā drošība ir jēdziens un darba metode, ar kuras palīdzību personāls par prioritāti izvērza uz augstu profesionālo ētiku balstītas ikdienas komunikācijas un mijiedarbības ar ieslodzītajiem, kā arī nodrošina pietiekami mērķtiecīgu un jēgpilnu darbību ieslodzīto nodarbināšanai, ko ierobežo efektīva drošība. Tās mērķis ir labāk izprast ieslodzītos un novērtēt viņu radītos riskus, kā arī nodrošināt drošību un kārtību, veicinot resocializāciju un sagatavošanos atbrīvošanai [1]. Saskaņā ar Eiropas Padomes sniegto informāciju dinamiskās drošības modelis ir proaktīva drošības apdraudējumu identificēšanas un novēršanas metode, kas prasa, lai darbinieki būtu klātesoši, mijiedarbotos un iesaistītos jēgpilnās aktivitātēs ar ieslodzītajiem [2].

Veicot Latvijas Sodū izpildes kodeksa un tā saistošo Ministru kabineta noteikumu normu analīzi, tika konstatēts, ka pašreizējā nacionālā tiesiskā regulējuma, kurš attiecās uz soda izpildi, nav sniegts dinamiskās drošības definējums un tā plašs skaidrojums. Tāpēc ir svarīgi panākt, lai dinamiskās drošības modelis, tā metodes un principi ir ieintegrēti un pielāgoti sodu izpildes reglamentam, Latvijas sodu izpildes kodeksam. Šobrīd nevar secināt, ka Latvijas sodu izpildes kodekss vispārīgi neveicina ieslodzītās personas resocializāciju vai neatbilst cilvēktiesību prasībām, diskusijas nepieciešamība ir tāda, ka Latvijas Soda izpildes kodeksam ir jābūt pielāgotam mūsdienu 21.gs. prasībām, kuras nav pretrunīgas ar Eiropas cietumu noteikumiem, tādējādi atbilstošām starptautiskām normām. Proti, tikai tas varēs veidot ievērojamus pārmaiņu procesus Latvijas brīvības atņemšanas iestādēs. Tāpēc ir jāstiprina soda izpildes sistēma un resocializācija Latvijas Republikā, tikai korekti papildinot un piedāvājot risinājumus nacionālo tiesību aktu un penitenciārās prakses pilnveidei. Attiecīgajam jautājumam arī ir pievērsusies Tieslietu ministrija. Tāpēc, pēc Tieslietu ministres I.Lībiņas-Egneres iniciatīvas izveidota ekspertu padome, lai stiprinātu sagaidāmos pārmaiņu procesus, kas izrietēs no jaunā Liepājas cietuma darbības uzsākšanas un skars visas ieslodzījuma vietas Latvijā. Ekspertu padomes viedoklis sniegs atbalstu turpmākajām pārmaiņām ieslodzījuma vietās, t.i., pakāpeniskā pārejā uz jauniem cietumiem ar mūsdienām atbilstošu infrastruktūru un nepārtrauktu resocializācijas

sistēmas efektivitātes paaugstināšanu. Būtiski ir turpināt stiprināt ieslodzījuma vietās dinamiskās drošības modeli, lai personāls spētu kvalitatīvi reaģēt uz sarežģītām situācijām [3]. Autors strādājot dažādās brīvības atņemšanas iestādēs, individuāli var sniegt arī savu praktisko atziņu, par to, cik ir svarīgi integrēt dinamiskās drošības metodiku sodu izpildes reglamentā. Jāatzīst, ka dinamiskās drošības pamata metode, tāda kā humānā attieksme pret ieslodzīto ir nepieciešama, jo tā var dabiski ietekmēt ieslodzītā uzvedību, attīstību un atturēšanos no recidīva nākotnē. Kā cietuma darbinieks, pamatojoties uz pieredzi, autors ar pārliecību var paziņot, ka pieklājīga un cilvēciska attieksme pret ieslodzīto ir elementāras komunikācijas veidošana, kas norit mierīgā, mērenā režīmā bez agresijas. Tas veicina pozitīvu attiecību veidošanu ar ieslodzītajiem. Pozitīvu attiecību laikā starp darbinieku un ieslodzīto notiek elementāra informācijas apmaiņa, kuras brīdī darbinieks var iegūt svarīgu informāciju, lai nodrošinātu cietuma iestādes, personāla un pārējo ieslodzīto drošību. Šo pasākumu ietvaros ir svarīgi veikt riska novērtējumu un izstrādāt adekvātus drošības pasākumus, lai spētu labāk sagatavoties un efektīvi reaģēt uz iespējamajiem drošības draudiem iestādē. Svarīga loma ir darbinieka spējā veidot humānas un pozitīvas attiecības. Darbiniekam jāpielieto sava veida viltība, neaizmirstot tādus principus, kā taisnīgums un stingrums. Tāpat, arī pozitīvu attiecību veidošana ar pieklājīgu, mierīgu un cilvēcisku komunikāciju var palielināt darbinieka autoritāti, likt ieslodzītajam dabiski mainīt savu viedokli un uzskatus. Turklāt arī nākotnē tas var likt ieslodzītajam cienīt administrāciju un bez iebildumiem pildīt darbinieku likumīgās prasības. Tāpat ar cietuma personāla atlasī, ir jāpievērš uzmanība, lai personāla atlase darbam cietumos tiek kontrolēta ar vairākiem pieredzējušajiem speciālistiem, kuri spēs nekavējoties noteikt kandidāta personības veidu un piemērotību darbam cietumos. Tie darbinieki, kuri nav pienācīgi apmācīti attiecību veidošanai ar ieslodzītajiem, var kļūt par psiholoģiskas manipulācijas mērķi no ieslodzīto puses. Sākotnējai apmācībai ir jāparedz speciālizētās apmācības, kas veltīti komunikācijas prasmju un attiecību uzlabošanai [4].

PĒTĪJUMA REZULTĀTI UN TO IZVĒRTĒJUMS. RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION

Latvijas sociālajā sabiedrībā reti tiek skarta vai apspriesta cietumu tematika, tomēr vārda frāze “ieslodzītais vai cietumnieks”, pirmkārt, tiek uztverta un salīdzināta ar personu, kam piemīt dzīvesveids ar bandītiskajiem ieradumiem un noziedzīgu dzīves pieredzi, kā arī pati sabiedrība bieži salīdzina tādas personas ar sociālās šķiras zemāko slāni, jo “ieslodzītais vai cietumnieks” ir cietumu pastāvīgais klients, likumpārkāpējs, kuram nav uzticības. Tomēr pēdējo 10. gadu laikā brīvības atņemšanas iestādes ir mainījušās, to apstiprina vairāki procesi, piemēram, tādi kā ģimenes dienas un ēnu dienas skolēniem vai ieslodzīto tiesības lietot spēļu konsoles ieslodzījuma vietās, kā arī daudzas citas iespējas, kuras pavisam nesen bija aizliegtas, šobrīd ir atļautas. Tomēr analizējot sodu izpildes kodeksa nodaļas un pantus, autors konstatē, ka bez elementārā resocializācijas pamata, dinamiskās drošības principa trūkuma, šķērslis resocializēt ieslodzīto personu ar laiku tikai augs un veidos riskus nākotnei. Tas pats secināms par faktisko soda izpildi Latvijā, īpaši pievēršot uzmanību Latvijas cietumiem, uz doto brīdi Latvijā pastāv astoņas brīvības atņemšanas iestādes, no tām sešās nav derīgas infrastruktūras ieslodzīto personu izmitināšanai. Kopējā atziņā autors grib vērst uzmanību, ka Latvijas penitenciārā sistēma spēs juridiski nostiprināt un ar laiku ieviest Dinamiskās drošības modeli Latvijas cietumos, tomēr faktiski šā modeļa ieviešana uzreiz netiks adoptēta, šai adopcijai ir vairāki šķēršļi. Autors secina, ka Likumdevējam nav ieteicams bieži grozīt Latvijas soda izpildes kodeksu, bet vienlaicīgi ar jaunā cietuma uzbūvi pieņemt jauno sodu izpildes visaptverošu likumu. Plaša visaptveroša soda izpildes pamata reglamenta maiņa ir iespējama tikai tad, kad veco cietumu vietā tiks izveidoti moderni cietumi, kuri psiholoģiski negatīvi neietekmēs ne darbiniekus, ne ieslodzītos.

KOPSAVILKUMS. CONCLUSION

Darbā “Dinamiskās drošības modelis Latvijas cietumos” autora mērķis bija izpētīt problēmsituāciju, vai Latvijas penitenciārā sistēma spēj nostiprināt dinamiskās drošības modeli pamatojoties uz šobrīd spēkā esošajiem nacionālajiem normatīvajiem aktiem, kā arī konstatēt dinamiskās drošības īstenošanas problēmjaudājumus un piedāvāt risinājumus nacionālo tiesību aktu un penitenciārās prakses pilnveidei.

Pētījuma ietvaros tika saskatīti problēmjaudājumi tiesiskajā regulējumā, kas regulē brīvības atņemšanas soda izpildi. Tika secināts, ka brīvības atņemšanas soda izpildes tiesiskais regulējums neskatoties uz veiktajiem grozījumiem, joprojām satur pagājušā gadsimta normas, līdz ar to neveicina notiesātā resocializācijas procesu, kas savukārt ir režīma prasību neatņemamā sastāvdaļa.

Autors darbā izvirzīto mērķi ir sasniedzis, kā rezultātā nonāca pie sekojoša priekšlikuma: ņemot vērā, ka Latvijas brīvības atņemšanas soda izpildes tiesiskais regulējums neregulē dinamisko drošību, autors kā pirmo priekšlikumu piedāvā papildināt Latvijas Sodū izpildes kodeksu ar 4. panta 4. punktu šādā redakcijā: “4. Panta. Kriminālsoda izpildes pamats un pamatprincipi. 4.punkts “Kriminālsoda izpilde tiek nodrošināta ar Dinamiskās drošības koncepcijas ievērošanu.

LITERATŪRAS UN CITU AVOTU SARAKSTS. REFERENCES

1. Trainers’ manual on dynamic security. (2018). Retrieved from <https://rm.coe.int/final-training-manual-on-dynamic-security-june-2018-koregirana-4-/16808ccae2>
2. Research summary: Norwegian correctional service dynamic security model of correctional supervision. (2023). Retrieved from <https://www.myiacfp.org/research-summary-norwegian-correctional-service-dynamic-security-model-of-correctional-supervision/>
3. Stiprinās sodu izpildes sistēmu un resocializāciju. Jurista vārds. (2023). Retrieved from <https://m.juristavards.lv/doc/284373-stiprinas-sodu-izpildes-sistemu-un-resocializaciju/>
4. Handbook on Dynamic Security and Prison Intelligence. (2015). Retrieved from https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UNODC_Handbook_on_Dynamic_Security_and_Prison_Intelligence.pdf

LATVIA'S SECURITY IN THE CONTEXT OF POTENTIAL MILITARY THREATS

Andrejs Vilks, Latvia,
Riga Stradins University, e-mail: andrejs.vilks@rsu.lv
Kristīne Kuzņecova, Latvia,
Daugavpils University, e-mail: kristine.kuznecova@du.lv
Aldona Kipāne, Latvia,
Riga Stradins University, e-mail: aldona.kipane@rsu.lv

This article has been developed within the framework of grant No. RSU-PAG-2024/1-0015 "Prevention of security threats and risks in the political protection, social, socio-economic and informative fields".

ANOTĀCIJA

Drošība ir bijusi Latvijai prioritārs jautājums valsts pastāvēšanas laikā. Krievijas brutālais iebrukums Ukrainā 2022. gadā krasi mainīja ne tikai Latvijas, bet arī Eiropas drošību. Raksta mērķis ir analizēt militāro apdraudējumu ietekmi uz Latvijas, Baltijas valstu un Eiropas drošību. Krievijas agresīvā politika ir viens no lielākajiem draudiem kopējai drošības politikai. Autori, balstoties uz ekspertu vērtējumiem, iezīmē scenārijus par iespējamām Krievijas militārās ekspansijas trajektorijām ģeopolitiskajā vidē. Vai atbilst patiesībai atziņa, lai būtu miers ir jāgatavojas karam.

Atslēgvārdi: aizsardzības sektors, drošība, militārie apdraudējumi, karš

ABSTRACT

Security has been a priority for Latvia throughout its existence. Russia's brutal invasion of Ukraine in 2022 drastically changed the security situation not only in Latvia but entire Europe. This article aims to analyse the impact of military threats on the security of Latvia, the Baltic States and Europe. Russia's aggressive policy constitutes one of the biggest threats to the common security policy. Based on expert evaluations, the authors outline scenarios of potential Russian military expansion trajectories in the geopolitical environment. Do you really need to prepare for war if you want peace?

Keywords: defence sector, security, military threats, war

INTRODUCTION

Today's global situation is characterised by the fact that the international security environment is facing significant and unpredictable challenges: the ongoing Russia's war in Ukraine, which is the biggest long-term security threat, violence and conflicts continue to spread in the Middle East and Europe, and the global economy is becoming increasingly unpredictable. Protecting the security of every country and society from internal and external threats is inconceivable without effectively functioning security and defence institutions [16]. Therefore, it is only natural that the highest officials of European countries are increasingly focusing on projections of the international security environment, planning and monitoring of security policy.

According to anthropologists and deviant behavioural sociologists, more than 15000 wars have taken place worldwide over the past 5600 years, which have claimed the lives of more than 3.5 billion people. The world order is changing, and hostilities are diversifying into global hostilities, local military conflicts, guerrilla wars, informative, terrorist, coordinated (hybrid wars), preventive (pre-emptive) wars, etc. [2].

Carl Philipp Gottlieb von Clausewitz, the founder of the theory of war, defined war “as a rational foreign policy instrument – an act of violence aimed at compelling our opponent to fulfil our will [8]. The modern era war theorist Liddell Hart defines war as “the art of using military means to achieve political goals”. In his book “Strategy: The Classic Book on Military Strategy”, Hart focuses on the historical and practical aspects of war and strategy [9].

The authors of the article recognise that the metaphor of war (e.g., war on terrorism, war on crime, war on drugs) in the context of international security environment studies occupies an important place in the modern research discourse.

GEOPOLITICAL SITUATION AND SECURITY

The geopolitical situation in Europe and the Middle East is becoming increasingly tense. Recent developments include Russia’s long-standing war of aggression in Ukraine, Hamas and Hezbollah’s terrorist activities in Israel, Iran’s attack on Israel in April 2024. The area of hostilities and military conflicts is constantly growing.

It is noteworthy that the European Commission has developed a new EU Security Union Strategy. The strategy covers the period 2020-2025 and focuses on priority areas in which the EU can help Member States improve the security of all Europeans, while respecting our shared European values and principles. The strategy identifies hybrid threats, terrorism, violence, cybercrime, and organised crime as the main current global threats [6].

It is equally important to note that Members of the European Parliament, when discussing the situation after Russia’s invasion of Ukraine, as well as in response to the changing security situation in Europe, on 9 March 2022 called on Member States to reassess the threat level and Europe’s role in the new world. In this context, the EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy, Josep Borrell, highlighted the new ‘Strategic Compass’ - the joint military strategy of the Member States, and called on Member States to step up their efforts to work together towards a European Defence Union [23].

The relevance of the subject matter of the article is related to the overall geopolitical situation, new extreme challenges and threats at national and international level. One of the most important functions of international organisations and national entities is the security of every individual, as well as society as a whole, ensuring protection from potential internal and external threats. The authors analyse the impact of military threats on the security of Latvia, the Baltic States and Europe, as Russia’s aggressive policy is one of the biggest threats to these countries. One of the most important issues in the decision-making and executive bodies of the EU is Russia’s war of aggression in Ukraine. The European Parliament, together with the European Commission, is working on military support, financial aid, and hosting of Ukrainian refugees. The European institutions constantly and consistently respond to international war crimes and crimes against humanity. It is essential that the aggressor be brought to justice.

RUSSIA’S WAR AND ITS IMPACT ON GLOBAL SECURITY

On 26 February 2022, French President Macron predicted that “This crisis will last, this war will last and all the crises that come with it will have lasting consequences. The world must prepare for a long war” [5].

Two years after the beginning of the war, EU leaders point out that Russia will not stop in Ukraine, just as it did not stop in Crimea ten years ago. Russia continues to implement its destabilisation tactics in Moldova, Georgia, the South Caucasus, the Western Balkans and even on the African continent. Russia poses a serious military threat to the European continent and to global security. Without a proper EU response and sufficient support for Ukraine to stop Russia, Europe will be next [3].

The Polish Institute of International Affairs notes a particularly worrying trend. Despite the losses of the war with Ukraine, Russia has consistently implemented plans to increase the

capacity of its armed forces over the two years. Alongside, the role of militarisation of the society and ideological factors in Russia's foreign policy is increasing. For NATO countries, this means not only the need for stronger support for Ukraine, but also the implementation of other measures to address the growing Russian threat [4].

Russia's devastating blows against Ukraine's energy facilities aim to destroy Ukraine's defence industry. Ukrainian President Volodymyr Zelenskyy has called these attacks "missile terror" and warned that attacks on hydropower plants could lead to a major environmental disaster. Unmanned aircraft and large-scale missile barrages are causing significant and long-term damage to Ukraine's energy infrastructure. The Institute of War Studies (ISW) describes the current criminal expansion as a degradation of Ukraine's defence industrial capacity [10].

German Defence Minister Boris Pistorius has expressed the view that an increasingly belligerent Russian President Vladimir Putin could attack the NATO military alliance in less than a decade [2]. General Michel Hofman, Chief of the Belgian Army, believes that Moldova and the Baltic States could be the next Kremlin targets after Ukraine. He admits that Russia has completely switched to a war industry. Even if Moscow's forces seem weakened at the moment due to their ongoing war against Ukraine, this weakness is "temporary," in the face of a rapidly increasing military budget, he said. [12]. Also in Sweden, which has been war-free for at least 200 years, the state of alertness is justifiable. Minister for Civil Defence Carl Oskar Bohlin and Army Commander General Micael Byden warned that Swedes should mentally prepare for the threat of war [22].

Opening the Paris Defence and Strategy Forum, Lithuanian President Gitanas Nauseda stressed that the belief that Putin-led Russia can be appeased by conceding some Ukrainian territories is a fundamental mistake. A wider war in Europe will not be avoided by remaining silent and not interfering with Russia's bloodshed in Ukraine. Neither the Baltic States nor Poland will be enough to satisfy Russia. At the moment, none of the European countries are safe [13].

PERCEPTION OF POTENTIAL MILITARY SCENARIOS

It must be objectively recognised that Russia's political and military ambitions are not diminishing. On the contrary, its range of imperialist interests, when implementing its ideological doctrine, continues to expand. At the same time, Russia's military and economic potential is legally, semi-legal and illegally supported by individual states and private companies. Western European countries perceive war in Ukraine differently from those countries that have direct contact and borders with Russia. Western Europe seems to be more preoccupied with the inflow of immigrants, granting or refusing them admission, rather than Russia's potential aggression against NATO members. This is an asymmetric perspective of military scenarios.

At the same time, however, it must be noted that research institutes, experts and even politicians acknowledge Russia's direct military threat to Western European countries. However, the acknowledgment of these threats does not result in a consistent and rational development of military defence policy and strategy. Researchers from the Royal United Services Institute believe that Russia is restoring its capacity to destabilise European countries and expand its influence in the Middle East and Africa, posing a strategic threat to NATO and its members [14].

Josep Borrell, the EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy, believes that the outcome of the war in Ukraine could be resolved very soon. He called on Europe to wake up, take responsibility, increase its defence capabilities, and be prepared for any probability [7]. In Europe, concerns about Ukraine's chances to win the war are intensifying. According to a survey conducted by the European Council on Foreign Relations (ECFR) in 2024, an average of 20 % of respondents in 12 EU Member States believe that Russia could win the war and 37 % think that the conflict will end with a compromise. Poland, Sweden,

and Portugal are the most confident about Ukraine's success, which will largely depend on European support to Ukraine [15]. Foreign policy researcher Felix Arteaga also stresses that Ukraine could win if it continues to receive military support from the Western allies and takes a defensive stance against the Russian aggression [1].

Russia's war against Ukraine is recognised as the toughest challenge in the history of the transatlantic alliance. In these circumstances, NATO Secretary General Jens Stoltenberg has defined that the defence alliance should take greater responsibility in coordinating arms supplies and training. Stoltenberg is launching a EUR 100 billion Ukrainian fund for the next five years. Ursula von der Leyen, President of the European Commission, at the World Economic Forum in Davos made a similar remark: "Ukrainians need predictable funding and stable arms supplies throughout 2024 and beyond" [18].

The ongoing war in Ukraine and the conflict in Israel demonstrate that peace cannot be taken for granted and states must prepare for a possible war in order to be able to defend themselves. The war in Ukraine shows that a weak military defence is an incentive for aggressors [11]. Donald Tusk, Prime Minister of Poland, is also convinced that the war is a real threat, and Europe is not ready for it. He acknowledged that the entire Europe was in the 'pre-war era'. It sounds overwhelming, especially for the younger generation, but we must mentally prepare for it. At the same time, Russian President Putin has said that if Ukraine uses Western fighters F-16 launched from airfields located in other countries, they will become legitimate targets, regardless of where they are located [23]. Meanwhile, Polish Defence Minister Władysław Kosiniak-Kamysz has declared that Poland urgently needs to prepare for the threat of war with Russia [20].

CONCLUSIONS

Russia's war in Ukraine may be protracted, which in general will bring very large material, financial losses. Irreparable damage will be caused to the Ukrainian people by causing immense casualties and injuries, bringing thousands of children into slavery. Thousands of villages, hundreds of cities and important critical infrastructure have been destroyed in Ukraine. Fertile agricultural lands have been converted into minefields. The Ukrainian people have been subjected to irreversible mental and emotional trauma. The war has metamorphosed people's mentality, deformed their ideals, and altered their value system. The people are crippled by the mentality of wartime and constant threats. We are facing a new generation – the children of war.

At the same time, Russia's war of aggression has consolidated the anti-imperialist forces, increased NATO's potential by expanding the number of its member states to include Finland and Sweden. Russia's war has triggered the transformation in the Western economy, transformed its structure, developed the military industry, promoted the development of new innovative defence technologies. However, these are only the first manifestations. The new geopolitical situation has transformed the economic relations and business contacts, logistics links. A new view of the world's geopolitical situation is emerging.

REFERENCES

1. Arteaga F. (2024). La guerra en Ucrania tras dos años: Cómo ayudar a Ucrania para que of la Pierda? Real Instituto Elcanto. Available from: <https://www.realinstitutoelcano.org/comentarios/la-guerra-en-ucrania-tras-dos-anyos-como-ayudar-a-ucrania-para-que-no-la-pierda/>
2. Camut N. (2024). Putin could attack NATO in "5 to 8 years," German defense minister warns. Available from: <https://www.politico.eu/article/vladimir-putin-russia-germany-boris-pistorius-nato/>
3. Casinge E. (2024) "If we want peace, we must prepare for war". Available at: <https://www.consilium.europa.eu/lv/press/press-releases/2024/03/19/if-we-want-peace-we-must-prepare-for-war/>
4. Dwyer A.M. (2024). Russia's Armed Forces Two Years After the Full-Scale Invasion of Ukraine. Polish

- Institute of International Affairs. Available from: <https://pism.pl/publications/russias-armed-forces-two-years-after-the-full-scale-invasion-of-ukraine>
5. Emmanuel Macron warns that the world must prepare for a long war: “Tonight I can tell you one thing, that is, this war is protracted. (2022). Available at: <https://www.la.lv/emanuels-makrons-bridina-kapasaulei-jagatavojas-ilgam-karam-sorit-varu-jums-pateikt-vienu-lietu-proti-sis-kars-ieilgs>
 6. EU Security Union Strategy. Communication from the commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee of the Regions. Brussels, 24.7.2020, COM(2020) 605 final. Available from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0605>
 7. European Council: Press remarks by High Representative Josep Borrell upon arrival. (2024). EEAS Press Team. Available from: https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-council-press-remarks-high-representative-josep-borrell-upon-arrival-5_en
 8. Von Klauevics K. (2013). About the war. Riga: Jumava.
 9. Hart, B.H. Liddell (1991). Strategy: The Classic Book on Military Strategy (2nd Revised Edition).
 10. Harward C., Wolkov N., Evans A., Bailey R., Kagan F. (2024). Russian Offensive Campaign Assessment, April 11, 2024. ISW Press. Available from: <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-april-11-2024>
 11. Hassel F. (2024). Why preparing for war is important for peace. Available from: <https://www.saab.com/lv/markets/latvia/editorial-articles/kpc-tdm-mazm-valstm-k-latvija-ar-ir-vajadzga-uz-zemes-bzta-pretgaisa-aizsardzba>
 12. Hülsemann L. (2023). Putin could attack Baltics and Moldova next, says Belgian army chief. Available from: <https://www.politico.eu/article/belgian-army-chief-hofman-putin-attack-after-ukraine-baltics-moldova-next-russia/>
 13. Kayali L., Chiappa C. (2024). Hitler didn’t quit in 1938 and Putin won’t stop at Ukraine, Lithuanian leader warns. Available from: <https://www.politico.eu/article/adolf-hitler-quit-1938-vladimir-putin-ukraine-russia-war-lithuania-gitanas-nauseda/>
 14. Kirka D. (2024). Russia is rebuilding capacity to destabilise European countries; new UK report warns Available from: <https://apnews.com/article/britain-russia-wagner-rusi-report-84b4a8be9f5262e650f3969d932ed262>
 15. Krastev I., Leonard M. (2024). Wars and elections: How European leaders can maintain public support for Ukraine. European Council on Foreign Affairs. February 2024. Available from: <https://ecfr.eu/wp-content/uploads/2024/02/Wars-and-elections-How-European-leaders-can-maintain-public-support-for-Ukraine.pdf>
 16. Nikitin A. (2022). Organisation of the National Police as a subject of the security and defense sector. Bulletin of Kharkov National University of Internal Affairs 2. P. 207.
 17. Patrikarakos D. (2017). War in 140 Characters: How Social Media is Reshaping Conflict in the Twenty-First Century. New York: Basic books. P. 9.
 18. Reuters. (2024). EU’s von der Leyen warns West against slackening support for Ukraine. January 16, 2024. Available from: <https://www.reuters.com/world/europe/eus-von-der-leyen-warns-west-against-slackening-support-ukraine-2024-01-16/>
 19. Rainsford S., Kirby P. (2024). War a real threat and Europe not ready, warns Poland’s Tusk. Available from: <https://www.bbc.com/news/world-europe-68692195>
 20. Slisco A. (2024). Poland Defense Minister Addresses Russian Threat: ‘Prepared for Anything. Available from: <https://www.newsweek.com/poland-defense-minister-addresses-russian-threat-prepared-anything-1867112>
 21. Tulyakov V. (2022). War and crime: Methodology of criminological analysis. Study of the criminogenic situation in Ukraine and forecasting its further dynamics. Machulin. P. 21.
 22. In Sweden, war warnings are worrying and accusing (2024). Available at: https://www.delfi.lv/46713439/arzemes/56255186/zviedrija-bridinajumi-par-karu-rada-satraukumu-un-parmetumus#google_vignette
 23. War in Ukraine: MEPs outline their vision for Europe’s future security. (2022). European Parliament Press Release. 09.03.2022. Available from: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220304IPR24788/war-in-ukraine-meps-outline-their-vision-for-europe-s-future-security>

TŪRISMA UN VIESMĪLĪBAS BIZNESS

**TOURISM AND HOSPITALITY
BUSINESS**

THE ROLE OF PROMOTING OFF-THE-BEATEN-PATH DESTINATIONS IN TOURISM

Polina Nikolajeva, Latvia

Baltic International Academy, Riga

Bachelor Program “Tourism and Hospitality Management”

polinanilop02@gmail.com

Scientific advisor: MA in Tourism Management, Alona Rogale-Homika

ABSTRACT

Nowadays, many tourist destinations with global popularity are experiencing the negative effects of over-tourism. More than ever travelers are becoming aware of sustainable travel and so are picking unconventional, lesser-known destinations. This is where one of the modern trends of tourism of visiting off-the-beaten-path destinations is appearing. Therefore, the purpose of this study is to investigate the idea of off-the-beaten-path, its benefits and opportunities, why travelers are choosing them, and how their promotion can affect sustainable tourism's future development.

Keywords: Mass tourism, off-the-beaten-path, promotion, sustainability, tourism destinations

АННОТАЦИЯ

В настоящее время многие туристические направления, пользующиеся мировой популярностью, испытывают негативные последствия чрезмерного туризма. Больше, чем когда-либо, путешественники осознают важность устойчивых путешествий и поэтому выбирают нешаблонные и менее известные направления. Именно здесь проявляется одно из современных направлений туризма – посещение непроторенных мест. Поэтому цель данного исследования – изучить идею непроторенных маршрутов, их преимущества и возможности, почему путешественники выбирают их и как их продвижение может повлиять на будущее развитие устойчивого туризма.

Ключевые слова: Массовый туризм, непроторенные дороги, продвижение, устойчивое развитие, туристические направления

INTRODUCTION. ВВЕДЕНИЕ

When imagining a popular travel destination, what comes to mind is not only spectacular views and attractions, but also overcrowded spaces, long queues, and ruined expectations along with that. For many, this is a repulsive and irritating factor. Throughout recent years, the trend of traveling to authentic and unique destinations, instead of mainstream and hackneyed spots, has started to gain its long-awaited popularity. The focus of travelers has shifted towards the less-popular places that can provide an eccentric experience and are known as “hidden gems” or “off-the-beaten-path” destinations.

The term “off-the-beaten-path” has been used since the mid-19th century and means a process of taking off on a new, formerly untrodden route. [5] Nowadays, the term is familiar to travelers who are continually searching for those undiscovered and not widely explored destinations that will set them apart from the masses. Those kinds of places allow to go beyond the standard tourist spots and encounter the cultural authenticity and uniqueness of the place.

Many travel spheres and areas both benefit and suffer at the hands of mass tourism. On the one hand, this is the promotion of a tourist destination and economic support of the region. Still, on the other hand, it is an excessive consumption of resources and accumulation of too many people. According to the research done by Expedia Group Media Solutions in 2022, around 41% of travelers have picked to visit smaller, lesser-known areas or destinations, which shows how modern interest in tourism has already changed. [2]

BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION. ОСНОВНЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ПОЛОЖЕНИЯ

Reason for the emergence and popularity

As the tourism industry develops and expands, so do the interests of travelers become more sophisticated. Over the last few years, tourist preferences have undergone a significant change, and that change is the fact that many travelers seek distinctive and personal moments instead of routes that are advertised in every guidebook or blog.

The “off-the-beaten-path” destinations are about mindful and purposeful journeys, to see something undiscovered and undamaged by mass tourism. Especially, with the rise of social media users are sharing their experiences and are continually searching for unique and not jammed spots. With 75% of users utilizing social media as a source of travel inspiration, online platforms are becoming an increasingly important guide and motivator for many tourists. [4]

Due to the active popularization and promotion of the same places, flows of travelers accumulate in large numbers, which creates numerous problems and challenges. Choosing alternative travel locations instead of the trodden route is one of the simplest ways to support the preservation of well-known places and reduce the impact of over-tourism. One of the most visited and loved by millions, Bali island is now threatened by huge tourism pressure. The Indonesian government is in the process of implementing a new set of laws restricting the number of annual international tourists and accommodation conditions. In this regard, it is highly recommended to visit alternative places that are less busy, for example, Indonesia, the Philippines, Thailand, Sri Lanka, and many others. [6]

The role of promotion

The recent increase in popularity of off-the-beaten-path destinations can be connected to the growing awareness of sustainability and responsible tourism practices. Tourists are looking for places that emphasize conservation, community involvement, and ethical tourism practices as they become more aware of the environmental and sociocultural effects of their travels. [8]

The rise of social media and digital marketing strategies has made it easier for travelers to discover and access information about lesser-known destinations. The online travel platform called Worldpackers combines an authentic way of travel with voluntary work. With thousands of hosts in more than 140 countries, they offer to explore the world by making an impact in sustainable tourism and supporting local communities. [7]

Travel bloggers and influencers have also contributed to the popularity of off-the-beaten-path destinations by using online promotion and branding. Destination branding is one of the most powerful marketing tools, as it creates recognition and widespread popularity. [1] Awareness of global trends will help anticipate new customer needs and also provide ideas for modern tourism products for both tour operators and hoteliers.

The rapidly growing trend of choosing alternative travel destinations can also diversify personal travel experience and the world view. Therefore, Ljubljana, the capital of Slovenia, can be presented as a great alternative to packed Venice with tourists during the peak season. This green capital features spectacular views, riverboat rides, hospitality, museums, hills, and wines that easily rival Italy's, and even some medieval architecture - minus the crowds. [3]

PĒTIJUMA REZULTĀTI UN TO IZVERTĒJUMS. RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION

All world-famous tourist spots are constantly dealing with large influxes of tourists, which has serious consequences in the form of overcrowding and loss of cultural identity. Moving off the beaten track can help distribute tourism revenues more evenly, support local communities, and promote responsible tourism. In the world of digital marketing and social media

engagement, these hidden gems represent a goldmine of opportunities for destination branding and publicity.

The promotion of off-the-beaten-path destinations offers a range of benefits for both travelers and host communities. For travelers, it provides an opportunity to escape the crowds, discover hidden gems, and create long-lasting memories through authentic and immersive experiences. For host communities and tour operators, it presents a chance to diversify their tourism services, stimulate economic growth, and preserve their cultural and natural heritage for future generations.

CONCLUSION. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

The tourism industry is evolving every year, and so are trends and tourists' demand for authenticity, sustainability, and unexplored experiences too. As travelers get intent on searching for more authentic interactions with destinations and cultures, the promotion of undiscovered places gains in importance, securing responsible tourism practices and creating the grounds for the equitable development of the global tourism industry across the world.

In conclusion, based on the research, the awareness of the negative side effects of mass tourism and the popularization of lesser-known destinations can be changed and achieved with the help of mindful promotion and integration of new travel trends in order to develop sustainable and responsible tourism.

REFERENCES. СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ И ИСТОЧНИКОВ

1. Brandt, C. (August 6, 2023). The Impact Of Social Media On The Tourism Industry. Giving Getaway. Retrieved from:< <https://givinggetaway.com/the-impact-of-social-media-on-the-tourism-industry/> >
2. Expedia Group Media Solutions (2023, April 18). Travelers' interest in sustainable tourism options increases. Expedia Group. Retrieved from:< <https://advertising.expedia.com/blog/sustainability/sustainable-tourism-demand-rises/>>
3. Fitzgerald, S. (January 05, 2024). These destination dupes help you avoid the crowds. National Geographic. Retrieved from:<<https://www.nationalgeographic.com/travel/article/overtourism-alternative-destinations-to-visit>>
4. Hinton, T. (June 6, 2023). Social Media has the Greatest Influence on Travel Destination Choices. Statista. Retrieved from:< <https://www.statista.com/chart/30135/media-influences-on-travel-destination/>>
5. Idiom Origin. Origin of: off-the-beaten-path/track. Idiom origins. Retrieved from:< <https://idiomorigins.org/origin/off-the-beaten-pathtrack> >
6. Nur, A. (May 17, 2023). Bali to implement a quota system to tackle problematic foreign tourists. Indonesian Business Post. Retrieved from:< <https://indonesiabusinesspost.com/risks-opportunities/bali-o-implement-a-quota-system-to-tackle-problematic-foreign-tourists/>>
7. Responsible travel. Worldpackers. Retrieved from:< <https://www.worldpackers.com/blog/collections/responsible-travel>>
8. Seler, S. (June 10, 2021). Paradoxes and actualities of off-the-beaten-track tourists. Journal of Hospitality and Tourism Management. Retrieved from:< <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1447677021000917>>

OVERTOURISM PROBLEM IN ROME

Diana Novikova, Latvia

Baltic International Academy, Riga

Bachelor Program "Tourism and Hospitality Management"

seamagnets0@gmail.com

Scientific advisor: MA in Tourism Management, Alona Rogale-Homika

ABSTRACT

Rome is one of the most popular destinations for tourists from all over the world due to its rich history, the fame of its attractions and one of the best cuisines in the world. Although the city's economy is highly dependent on tourists, their excessive numbers damage historical monuments, disturb the peace of local residents and harm the environment. Thus, this study aims to investigate how excessive tourism affects the Italian capital and what measures the authorities are taking to reduce the harm. It was revealed that the Italian authorities are taking active steps to reduce the harm from over-tourism, although there is still room for improvement.

Keywords: excessive tourism, overtourism, Rome

АННОТАЦИЯ

Рим является одним из самых популярных мест притяжения туристов со всего мира благодаря своей богатой истории, известности своих достопримечательностей и одной из лучших кухонь мира. Хотя экономика города сильно зависит от туристов, чрезмерное их количество наносит ущерб историческим памятникам, нарушает покой местных жителей и причиняет вред окружающей среде. Таким образом, исследование нацелено на изучение того, как чрезмерный туризм влияет на столицу Италии и какие меры принимают власти для снижения вреда. Было выяснено, что власти Италии принимают активные действия для снижения вреда от сверхтуризма, хоть и остается пространство для улучшений.

Ключевые слова: Рим, сверхтуризм, чрезмерный туризм

INTRODUCTION. ВВЕДЕНИЕ

Rome is one of the most popular cities in Europe among tourists. Every year it is visited by about 10 million people, and in 2023 a record was set - the capital of Italy was visited by 35 million tourists. [12] It is also ranked number 7 on Euromonitor's Top 100 City Destinations Index 2023 which testifies to its high tourist attractiveness. [11]

According to The World Travel & Tourism Council's, tourism accounts for 10.2% of Italy's GDP, much of the contribution being made by Rome as one of the country's most visited cities. [4]

Tourists warmly praise this city and are eager to visit it repeatedly in order to witness all the historical beauties of the city. However, from the Trevi Fountain, to the Colosseum, to the Vatican, there will be crowds of people queuing from early morning until the night. This popularity not only reduces the quality of the tourist experience, reducing the opportunity to enjoy the unique atmosphere of the ancient city, but also causes problems for local residents and the environment, and threatens the preservation of cultural heritage.

The term "overtourism" affecting Rome means that attractions are visited by an excessive number of tourists, resulting in undesirable consequences for the places visited. [3] If the trend of annual increase in the number of tourists continues, the city may undergo irreversible negative changes in the near future. The purpose of this study is to examine, based on scientific and journalistic publications available on the Internet, how overtourism affects Rome and what methods the state is taking to reduce the harm.

BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION. ОСНОВНЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ПОЛОЖЕНИЯ

Negative impact of overtourism

Rome is famous for its rich history. Every year 4 million tourists visit the Colosseum, more than 7 million visit the Pantheon, 5 million visit the Vatican Museum, and more than a million euros are fished out of the Trevi Fountain every year in the form of coins thrown by tourists. Every year the influx of tourists to Rome is increasing and this poses great social, economic, environmental problems and a threat to the cultural heritage.

Overtourism in Rome has brought significant discomfort and disruption to local residents, impacting their quality of life in several adverse ways. The influx of tourists has led to congestion, increased noise, and pollution, particularly in the historic center where most tourists congregate. Moreover, the pressure from tourism has fueled a rise in property prices and living costs, making it unaffordable for many locals to continue living in their own neighborhoods. This economic strain is compounded by the replacement of traditional shops with souvenir stores catering to tourists, which not only alters the local economic landscape but also erodes the cultural authenticity of the area. As a result, many residents are forced to move out to less congested and more affordable areas, leading to a gradual loss of the community fabric and a decline in the city's residential quality and heritage authenticity. [8]

The problem of litter on the streets of the city is also exacerbated by the abundance of people and the fact that the city council is reducing the number of waste bins. [7] The city has an underdeveloped waste recycling culture, due to which the nearby landfills are constantly increasing in size. Rubbish is incinerated instead of recycled, which has a negative effect on the environment. In Rome, only 43 per cent of the total waste is recycled, much less than the national average of 63 per cent.

Occasionally there are cases when famous historical sites like the Colosseum are vandalised by tourists. They leave their names on historic structures, steal pieces of the building and cause other irreparable damage to the sights, causing them to deteriorate and change their original majestic appearance. Such acts are punishable by a fine of 15,000 euros and imprisonment for up to five years, but tourists are not aware of this, therefore it does not stop them. [5]

Settlement measures taken

Rome's city council has banned tourist trinket stalls from iconic locations like the Trevi Fountain and Spanish Steps to tackle clutter and preserve the city's historic sites. Starting from January 2020, 17 stalls selling items such as novelty statues and fridge magnets have been ordered to relocate to less prominent spots to reduce congestion and improve the decorum around key monuments. The move aims to protect the cultural heritage and ensure public safety in crowded tourist areas. Mayor Virginia Raggi emphasized that the presence of such stalls at major landmarks detracts from Rome's image and is no longer acceptable. [8]

To reduce the harm caused by tourists, the authorities have introduced fines. For example, tourists caught sitting on Spanish steps will face a fine of up to 400 euros. This rule was presented to "guarantee decency, safety and legality". Actions prohibited by the rule include those that are "incompatible with the historical and artistic decorum" of the famous city centre. Despite the small number of actual fines, the rule has been surprisingly effective in combating unintentional destruction. [10]

In 2011, a tourist tax was introduced ranging from 4 to 10 euros per night in hotels, guesthouses, hostels, bed and breakfasts and, in general, any type of holiday rental. The money raised from this tax is used to finance tourism infrastructure and cultural projects. [1]

Rome's "Code of Civil Coexistence" aims to improve behavior in public spaces. Introduced by Mayor Virginia Raggi, it prohibits activities like bathing in fountains, eating and drinking around them, and alcohol consumption in public from 10 PM to 7 AM, with clubs cutting off at 2 AM. The code also bans organized pub crawls and street vendors dressed as Centurions

from soliciting money. Additional rules restrict graffiti, flyer distribution, and require dog owners to clean up after their pets. These regulations apply across 14 areas including the historical center and are enforced by local police with potential area bans for violators. [2]

Italy launched the Futouroma 2019-2025 project, a strategic plan for tourism development in Rome, which aims to develop and refine the tourism sector within the city, based on principles of sustainability, accessibility, and integration of digital technologies. The plan aims to optimize the distribution of tourist flows in order to relieve some areas through alternative routes. It uses data analytics to reduce congestion in key areas by managing visitor flows. The plan also emphasizes environmental sustainability by encouraging responsible tourism practices that preserve the city's environmental and cultural assets. In addition, Futouroma is improving the infrastructure and regulatory framework to enhance the quality of life for residents and enrich the visitor experience. This plan is a part of a broader national effort within Italy to enhance tourism strategically and sustainably. [6]

RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION. РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЙ И ИХ ОЦЕНКА

Rome is a great place for exploring art and a rich historical heritage with its ancient architecture, renaissance paintings by masterful artists and one of the world's best cuisines. Visitors are presented with a diverse palette of views and attractions, including visits to a different country right inside the city, but the overflow of visitors has a negative effect on the city and can leave an indelible mark over time.

Overtourism in Rome is a relevant and problematic topic that needs to be addressed. The constant and undying flow of tourists to Rome creates many problems for both the locals and the historic city itself. Fortunately, the authorities of Rome have taken many successful solutions to reduce the harm to the city. Tourist taxes, fines and restrictions help raise funds for sustainable development and keep the city from being marginalized. With the city's sustainable tourism plan, the authorities are successfully curbing the negative impact of overtourism and trying to improve the quality of life for local residents.

Of course, there are always more actions that can be taken to preserve the historical heritage, to reduce environmental damage and to develop the city in a sustainable way, taking into account the comfort of local residents. Therefore, the Italian authorities still have a lot of work to do to achieve the minimization of the harm of the abundance of tourists. This may include raising prices to make tourism accessible to fewer people, marketing alternative destinations, limiting the number of visitors to attractions and raising people's awareness of fines to reduce vandalism. Thus, it can be possible that our grandchildren will hopefully be able to enjoy the beauty of Rome.

CONCLUSION. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

The growing number of tourists in Rome presents a mixed scenario. On the one hand, the city's enduring appeal contributes significantly to Italy's GDP. [4] On the other hand, excessive tourism threatens the integrity of its historical sites and the well-being of its inhabitants. State initiatives like Futouroma 2019>2025 seek to find a balance between tourism and sustainability, aiming to disperse crowds and introduce technologies to preserve Rome's heritage and improve the quality of life of the city's citizens. [6] And city measures - from restricting street vendors to imposing a tax on tourists - aim to alleviate the pressures of excessive tourism. These efforts reflect a critical understanding: preserving Rome's historic splendor and the vitality of its community is imperative. The journey toward sustainable tourism continues, requiring innovative solutions and a commitment to both cultural preservation and social responsibility.

REFERENCES. СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ И ИСТОЧНИКОВ

1. Conti, L.D., Gennari, E., Quintiliani, F., Rassa, R., & Sceresini, E. (2018, October 1). The tourist tax in the Italian municipalities. *Questioni di Economia e Finanza (Occasional Papers)* 453, Bank of Italy, Economic Research and International Relations Area.
2. Corpo di Polizia Locale Roma Capitale. (2019, July 2). Delibera Giunta Capitolina n 132 5 luglio 2019 Regolamento di Polizia Urbana. Available: https://www.comune.roma.it/web-resources/cms/documents/Deliberazione_Giunta_Capitolina_n132_5luglio2019.pdf
3. Dodds, R. and Butler, R. (2019), "The phenomena of overtourism: a review", *International Journal of Tourism Cities*, 5(4): 519-528.
4. Economic Impact Research 2023. (2023). The World Travel & Tourism Council's (WTTC). Available: <https://wttc.org/news-article/travel-and-tourism-sector-shows-strong-recovery-in-italy>
5. Italy. (1930). Codice Penale. art. 518 duodecies. Enacted by Royal Decree No. 1398 on October 19, 1930. Available: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:regio.decreto:1930-10-19;1398>
6. Ministero dei Beni e delle Attività Culturali e del Turismo. (2019). *Futouroma 2019>2025, Piano Strategico Di Sviluppo Del Turismo*. Available at: <https://www.turismoroma.it/it/pagina/verso-il-piano-strategico-il-turismo-di-roma>
7. Seymour, C. (2022, Nov 24) Why is Rome so dirty? Wanted In Rome. Available: <https://www.wantedinrome.com/news/why-is-rome-so-dirty.html>
8. Squires, N. (2020, January 8). Rome bans souvenir stalls to ease overcrowding and 'protect' the city's image. *The Telegraph*. Available: <https://www.telegraph.co.uk/travel/destinations/europe/italy/articles/rome-bans-souvenir-stalls/>
9. Staniscia, B. (2020). Tourism and sustainability in the historic city of Rome: challenge or threat? In V. Higgins & D. Douglas (Eds.), *Communities and Cultural Heritage. Global issues, local values*. Routledge. (pp. 146-156).
10. The American Institute for Roman Culture. (2023, December 7). Problematic tourism on ancient roman sites. Amineddoleh & Associates LLC. Available: <https://ancientromelive.org/problematic-tourism-on-ancient-roman-sites/>
11. Top 100 City Destinations Index 2023. (2023, December). Euromonitor International.
12. Turismo A Roma E Nel Lazio: Rilevanza Economica E Convivenza Sociale. (2023, Novembre). Ecoslab. Available: <https://www.cru-unipol.it/wp-content/uploads/2023/11/Report-Turismo-Ecoslab-2023.pdf>

CURRENT STATE OF ECONOMICS OF TOURISM INDUSTRY IN LATVIA

Alona Rogale-Homika, Marina Gunare

Baltic International Academy
Latvia, Riga

Scientific supervisor:
Dr.sc.pol., Professor Marina Gunare
Baltic International Academy
Latvia, Riga

ABSTRACT

In the framework of this article the authors are carrying out research on the current and previous state of the tourism industry and economics of tourism industry in Latvia within the 5-year period. The article analyzes publications both of local and foreign authors, as well as uses statistical data and emphasizes absence of some statistical data, which is very important in order to provide full picture of the current state of economics of tourism in Latvia.

Keywords: tourism industry, pandemics, development, non-resident travelers

ANOTĀCIJA

Šī raksta ietvaros autores veic pētījumu par tūrisma nozares pašreizējo un iepriekšējo stāvokli un tūrisma nozares ekonomiku Latvijā 5 gadu periodā. Rakstā analizētas gan vietējo, gan ārvalstu autoru publikācijas, kā arī izmantoti statistikas dati un uzsvērts dažu statistikas datu trūkums, kas ir ļoti svarīgi, lai sniegtu pilnvērtīgu priekšstatu par pašreizējo tūrisma ekonomikas stāvokli Latvijā.

Atslēgvārdi: tūrisma industrija, pandēmija, attīstība, nerezidentu ceļotāji

INTRODUCTION. IEVADS

Tourism industry is considered as a primary source of income for many countries worldwide. It leads among all sectors of the economy in terms of the number of jobs created, the number of which is constantly growing [14]. In many countries, tourism plays a significant role in the formation of gross domestic product, the creation of additional jobs and employment, and the activation of the foreign trade balance. Tourism significantly affects key economic sectors, including transport and communications, construction, agriculture, consumer goods production, and more, i.e. acts as a catalyst for socio-economic development. In turn, the development of tourism is influenced by various factors: demographic, natural-geographical, socio-economic, historical, religious and political-legal [15]. Tourism industry in Latvia has a distinct contribution to the development and growth of the local economy, and also provides 8.9% of local jobs. It provides jobs not only in classic places related to tourism - hotels, restaurants, passenger transport, guide services, etc., but also contributes to the flow of income in the country indirectly, namely by providing income for goods and services linked to the tourism industry (for example, souvenir sales, various entertainment events, medical services, environmental improvement, etc.) [6].

BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION. SVARĪGĀKĀS ATZIŅAS TEORIJĀ UN PRAKSĒ

Tourism industry was one of the main victims of the COVID-19 pandemics. The tourism sector was still suffering huge losses in 2021 because of the pandemics including Latvia [7].

Despite the consequences of the pandemic and Russia's invasion of Ukraine, foreign tourists have started to return to Latvia in 2022, and the number of domestic tourists was also on the rise. Hotels, closed due to the pandemic, resumed work, new bars and entertainment venues were opening, the industry was slowly returning to pre-pandemic indicators. Although, Latvia had to admit, that there will be no tourists from Russia and Belarus, who previously made up a significant part of tourism, and in their place, Latvia will have to try to attract more interest from vacationers from other countries. Great hope was placed on international and national sports and cultural events, that are occurring from year to year in Latvia. Specifically, 2023-year Song and Dance Festival and International Ice Hockey Championship [4, 1, 2].

The end of 2023 was quite successful for tourism and hospitality industry in Latvia: one of the Latvian restaurants received Michelin star. Until now, Latvia has not been included in the restaurant guide "Michelin". Its creators visited more than 30 restaurants in Latvia, and 22 of them attracted the attention of the jury [3].

RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION. PĒTĪJUMA REZULTĀTI UN TO IZVĒRTĒJUMS

According to official statistics of Latvia record maximum of international tourist arrivals was reached in 2019, as well as the maximum amount of tourist expenditure [10].

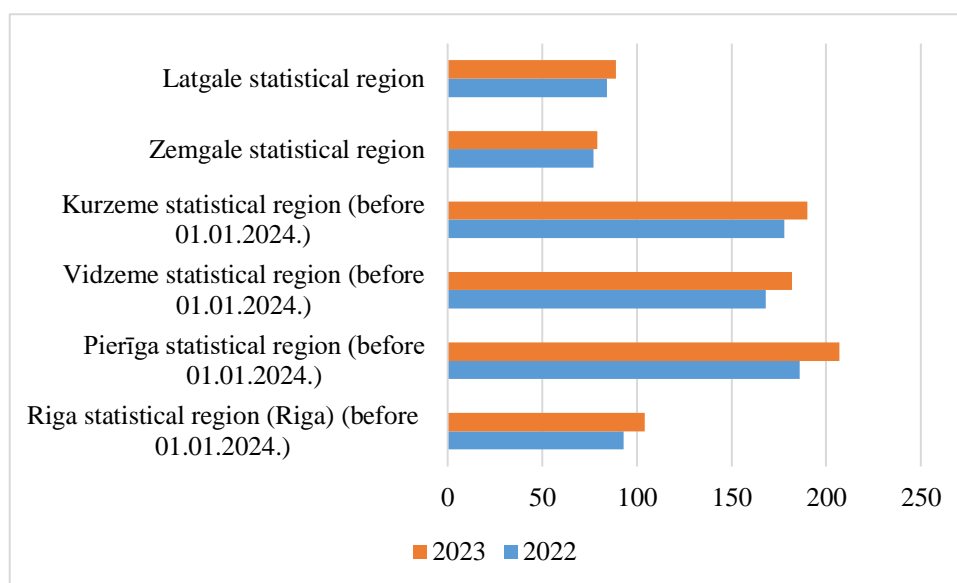
Table 1. Number of visitors in hotels and other accommodation establishments by country and year (thousands) [12]

	2019	2020	2021	2022	2023
Total	2853333	1462965	1306588	2172069	2435795
Latvia	907414	747990	864400	1033196	1046823
Foreign countries	1945919	714975	442188	1138873	1388972
EU-28	1276890	556422	...	...	...
EU-27 from 2020	...	...	329330	815950	1008260
United States	43292	8582	12104	38983	56379
Azerbaijan	2121	490	576	1689	1980
Belarus	39977	8942	4333	11391	14857
Georgia	6130	1230	1035	3088	4474
Russian Federation (Russia)	279390	72503	20166	38085	16889
Switzerland	21830	3669	4814	9445	15772
Ukraine	44004	11251	11591	42945	39314
Uzbekistan	5018	2723	1603	4070	3203

COVID-19 pandemics directly influenced the number of inbound tourists in Latvia. According to Table 1 the number of visitors in hotels and other accommodation establishments has started to grow only in 2022, however, as we can see, the number of tourists from Russia is continuing to drop. This is directly related to the war conflict between Russia and Ukraine and several restrictions implemented by European Commission [4].

2023 year was successful in terms of attracting non-resident travelers because of few international sport and cultural events: The XXVII Nationwide Latvian Song and XVII Dance Festival [1] and IIHF Ice Hockey World Championship [2].

Figure 1. Hotels and other tourist accommodation establishments in regions [11, created by the authors]

According to the Figure 1 the number hotels and other tourist accommodation establishments is also continuing to grow with the remarkable leaders in Pierīga (186 in 2022 and 207 in 2023), Kurzeme region (178 in 2022 and 190 in 2023), Vidzeme (168 in 2022 and 182 in 2023) and Riga (93 in 2022 and 104 in 2023).

Figure 2. Arrivals on non-resident travelers in hotel and other tourist accommodation establishments in regions [8, created by the authors]

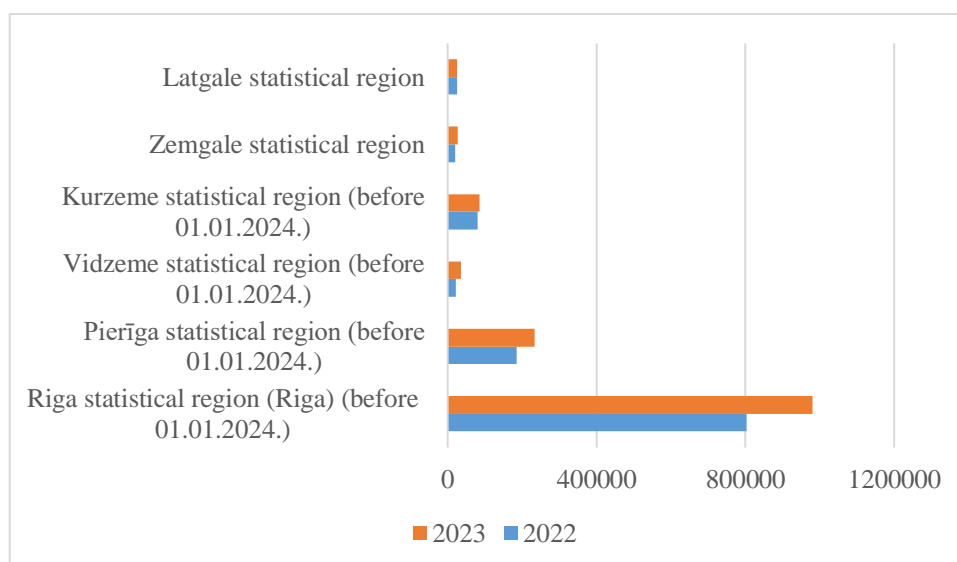

Figure 2 shows us the positive growth in total number of arrivals of non-resident travelers in hotels and other tourist accommodation establishments in the regions of Latvia with the well-expressed leaders in Riga and Pierīga regions. Tourist accommodation establishments welcomed 980494 non-resident travelers in 2023 in Riga, while Pierīga welcomed 233858 accordingly.

Institutions related to the field of tourism actively take care to attract guests from abroad, and recently there are more news about successes, which positively veil the failures experienced

in previous years.

Figure 3. Employed by economic activity (NACE Rev. 2.) (thousand) [9, created by the authors]

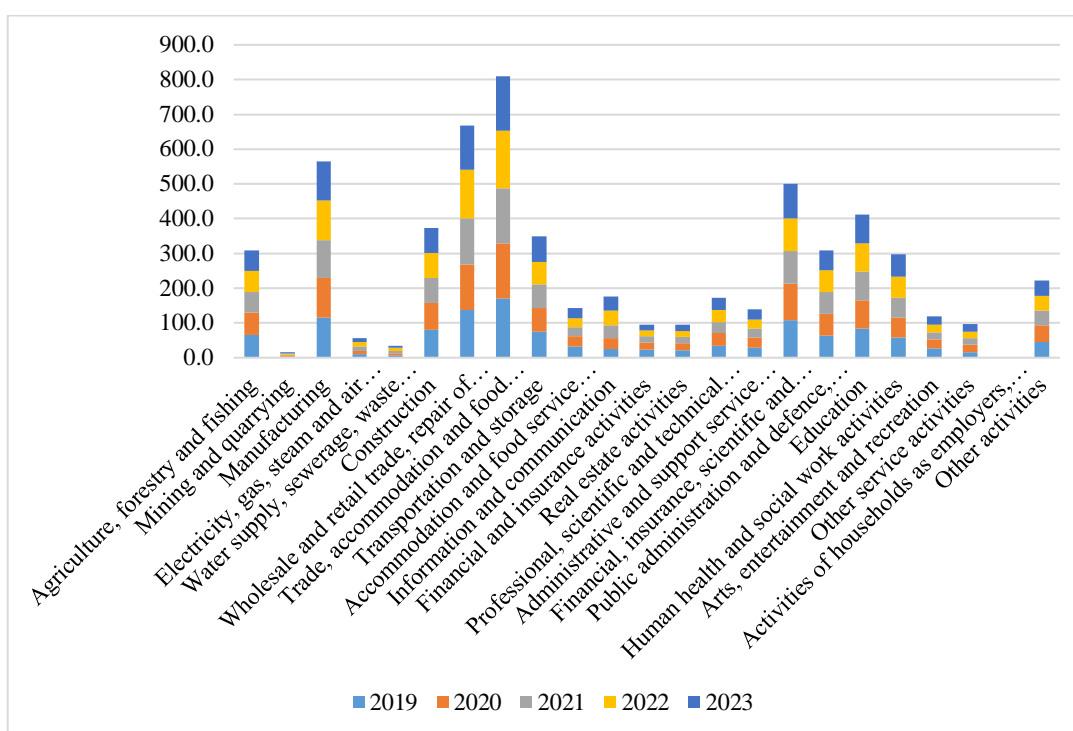

Figure 3 shows us the dynamics of all employed by economic activity within the 5-year frame. The number of employed in accommodation and food sector is continuing to grow with the high chance of reaching pre-pandemic numbers: in 2019 this number was 32 thousand employed, followed by a massive drop in 2021 and reaching only 25.8 thousand. While in 2023 this number already reached 29 thousand employed [9].

Table 3. Output of goods and services, gross value added by kind of activity (NACE Rev. 2) (thousand euro) [13]

	2019	2020	2021	2022	2023
Agriculture, forestry and fishing	1149462	120493 3	137943 6	1922428	168142 6
Mining and quarrying	127221	138303	137192	...	...
Manufacturing	3253523	333285 6	412916 1	5046626	480225 6
Electricity, gas, steam and air conditioning supply	442684	527158	724557	...	...
Water supply, sewerage, waste management and remediation activities	228903	237333	243647	...	...
Construction	1731815	167976 7	155233 8	1665502	209361 1
Wholesale and retail trade, repair of motor vehicles and motorcycles	3925928	392248 6	412071 2	4479220	433251 5
Transportation and storage	2207638	174881 0	186985 1	2328563	219312 9
Accommodation and food service activities	504362	349678	336487	614958	752105
Information and communication	1529806	159804 3	181497 6	2181863	245310 3
Financial and insurance activities	813785	783915	930492	984944	139958

					2
Real estate activities	3246277	3262786	3556717	3692671	3931624
Professional, scientific and technical activities	1218113	1291698	1440339	...	...
Administrative and support service activities	820869	772649	803366	...	...
Public administration and defense, compulsory social security	2082316	2146432	2303397	2342706	2606161
Education	1315369	1359040	1457217	1528593	1700226
Human health and social work activities	1150973	1232884	1640550	1728215	1854205
Arts, entertainment and recreation	566374	404912	440032	612741	736612
Other service activities	253273	237213	216612	...	...
Activities of households as employers, undifferentiated goods- and services-producing activities of households for own use	48506	50063	50017	...	...

Latvia's gross domestic product decreased by 0.3% in 2023 compared to 2022, according to Official Statistics of Latvia. However, the volume of accommodation and catering services increased by 7.4%, including accommodation – by 1.5% and catering services – by 9.4% [13].

CONCLUSION. KOPSAVILKUMS

Despite the fact, that Latvia almost lost tourists from Russia and Belarus, numbers of incoming tourists look very promising. Various sport and cultural events contribute to the development of incoming and domestic tourism. According to the data obtained, authors made a conclusion that internal development indicators for economic of tourism are positive, however, lack of certain statistical data created some difficulties in the process of writing this article.

To conclude, there is also planned a strategy “to promote export for Latvian tourism industry until 2027.” The strategy includes two action plans or directions of action – “ensuring the international recognition of Latvian tourism and promotion of tourism exports of transactions and events, which will be implemented according to the available amount of EU funds and state budget funds” [5].

REFERENCES. LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

1. Dziesmu svētki. Available at: www.dziesmusvetki.lv. Accessed 24.06.2024.
2. IHHF. Available at: www.ihhf.com. Accessed: 24.06.2024.
3. Investment and Development Agency of Latvia (2023). The first MICHELIN Guide to Latvia has been launched. Available at: <https://www.liaa.gov.lv/en/article/first-michelin-guide-latvia-has-been-launched>. Accessed 01.07.2024.
4. LETA (2023) Tūrisma sezonu Latvijā gaida ar cerībām. Available at: <https://jauns.lv/raksts/bizness/554487-turisma-sezonu-latvija-gaida-ar-ceribam>. Accessed: 25.06.2024.
5. Ministry of Economics Republic of Latvia (2024). Tourism to be export-oriented. Available at: https://www.em.gov.lv/en/article/tourism-be-export-oriented?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F. Accessed 01.07.2024
6. Nagle, L. (2021) Tūrisma nozares attīstība Latvijā. 23. starptautiskās studentu un docētāju zinātniski - praktiskās konference Individīds. Sabiedrība. Valsts. Available at: <https://journals.rta.lv/index.php/ISS/article/download/6925/5852/8784>. Accessed: 24.06.2024.
7. Rogale-Homika, A. (2022) Tourism in a new reality: the impact of seasonality and COVID-19 pandemics on the development of inbound tourism in Latvia. Proceedings on X International Research-to-Practice Conference “Society Transformations in Social and Human Sciences” 10-11.12.2021. Available at: https://bsa.edu.lv/docs/science/book/conference_20211210.pdf. Accessed: 24.06.2024.
8. Official statistics of Latvia (2023). Arrivals on non-resident travelers in hotel and other tourist

- accommodation establishments in regions. Available at: www.stat.gov.lv. Accessed 01.07.2024.
9. Official statistics of Latvia (2023). Employed by economic activity. Available at: www.stat.gov.lv. Accessed 01.07.2024.
 10. Official statistics of Latvia (2020). In 2019, the largest number of foreign travelers and amount of expenditure was reached in Latvia. Available at: <https://stat.gov.lv/en/statistics-themes/business-sectors/tourism/press-releases/1856-results-survey-resident-and-non>. Accessed 24.06.2024.
 11. Official statistics of Latvia (2023). Hotels and other tourist accommodation establishments in regions, State cities and municipalities. Available at: www.stat.gov.lv. Accessed 01.07.2024.
 12. Official statistics of Latvia (2023). Number of visitors in hotels and other accommodation establishments by country and year. Available at: www.stat.gov.lv. Accessed 01.07.2024.
 13. Official statistics of Latvia (2023). Output of goods and services, gross value added by kind of activity (NACE Rev. 2). Available at: www.stat.gov.lv. Accessed 01.07.2024.
 14. Рутковский В.В. (2014) Туризм как отрасль экономики и перспективы его развития. Санкт-Петербургский государственный университет информационных технологий, механики и оптики, Санкт-Петербург, Россия
 15. Тайгибова, Т. Т. (2011) Влияние индустрии туризма на экономику страны и социально-культурную сферу. Актуальные вопросы экономических наук: материалы I Междунар. науч. конф. (г. Уфа, октябрь 2011 г.). pp. 125-128. Available at: <https://moluch.ru/conf/econ/archive/11/1106>. Accessed: 23.06.2024.

EIROPAS SAVIENĪBA UN EIROPAS VĒRTĪBAS

THE EUROPEAN UNION AND EUROPEAN VALUES

CONTEMPORARY ART: INTERCONNECTION OF STYLES. THE ROLE OF THE ARTIST AND THE ROLE OF THE VIEWER.

Margaryta Aleksandrova

Luxembourg

Luxembourg University, BCE

Ukraine

Taras Shevchenko Kyiv National University

maggiealeksandrova2004@gmail.com

Scientific supervisor:

Petro Kotlyarov

Doctor of Historical Sciences,

Head of the Department of Art History

Taras Shevchenko Kyiv National University (Kyiv, Ukraine)

ABSTRACT

The article discusses the problems of contemporary art in the perspective of the modern world. It provides different approaches to art and its role in the ongoing processes. The aim of the article is to explore contemporary art development analysing the most influential and interconnected art styles, specifically conceptualism, pop-art, neo-conceptualism, neo-pop, performance, and to determine the role of the artist and the viewer nowadays. The aim of this article is to present art as the phenomenon that reflects social processes, to examine the changes in art, to explore the diversity of its styles and to prove styles interpenetration and inter-effect.

Contemporary art is something not certain, temporal, created in partnership of the artist and the viewer, and this is a new tendency and an unifying factor for conceptualism, pop-art, neo-conceptualism, neo-pop, performance. The main momentum of the contemporary art is idea, though sometimes it is hard to determine what is art object, it is not clear enough who is contemporary artist. The tasks of art are vague and the ideas tend to be rather controversial, art is absolutely free. Though nowadays artists are more dependent on the audience than their predecessors, as now the viewer is a legal partner.

Key words: Contemporary art, artist, art object, readymade, audience, viewer, conceptualism, pop-art, neo-conceptualism, postmodernism, neo-pop, performance, artist, viewer.

INTRODUCTION

Since the beginning of XX art has undergone major changes. This concerns the attitude to the art object and the artist itself, the expanding of the audience role and the range of tasks that are set for art. The narration and the forms have changed. The new term “contemporary” widely used nowadays goes for something not certain and sometimes even temporal [1,2]. It is hard to determine what is art object. It is not clear enough who is contemporary artist. The tasks of art are vague and the ideas tend to be rather controversial. In the long run the role of the audience is not just observation but participation in creation. The audiences has to determine clearly and confidently what is art object. Now only audience decides what is art. Nevertheless the same object can be treated differently and it gets different perspective depending on the viewer and the narration. Though the object is the same, different viewers and variative narrations can give it each time new interpretation. Contemporary art is something not certain, something that is created right now in partnership of the artist and the viewer, and this is a new tendency and a unifying factor for contemporary art.

BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

If we are asked to choose a single event that changed history of art, that would be a story of the urinal named Fountain and submitted by Marcel Duchamp at the Exhibition of Independent Artists. Marcel Duchamp was a president of the committee for the Society of Independent Artists Exhibition that claimed “no jury and no prizes” and took place in New York in April 1917 [5]. The exhibition was open for everyone, so any new participant could bring any work of art, and any object was accepted from artists who paid the fee (the six-dollar member and submission fee). Duchamp proposed to hang the artworks not according to school, style, chronology, that was a new revolutionary approach to art object completely deprived of any information [4]. The artist submitted to the exhibition a store-bought piece of porcelain plumbing to which he gave the name Fountain signed “R. Mutt 1917” (he participated anonymously). But the urinal was rejected by the committee, censored from the catalogue and taken from the exhibition premises [7]. The urinal was not accepted as an art-object and disappeared, though now it one of the most famous art objects of XX century and the predecessor of contemporary art (the term emerged later)

There is no first “fountain”, which was presented at the exhibition of the newly organized Society of Independent Artists, among the numerous fountains that are still bought and sold at auctions. Though we have a photograph of Duchamp's first fountain, taken in the studio of Alfred Stieglitz, proving the art object. That means, the idea of the art object is more important than the object itself.

That was a revolution in the history of art. In the beginning of the XXth century, when the world did not know anything about conceptual art or about readymade, Marcel Duchamp created an art object that proved that anything could be treated as work of art if the artist claimed so [6]. Duchamp was sure that the artist could choose any produced object and free it from its functional purpose, give it another new name, change the point of view on the object, endow it with a different meaning and get a new work of art [6, 11, 13,]. He believed that an object should not meet any standards. Only the artist's touch made any item an art object, and only the viewer could decide whether such an object could be recognized as a masterpiece. "I don't believe in art, I believe in artists," he said. Thus readymade art appeared. Only the artist and the viewer could decide what was art. The artist got free from the material and technique to become dependent on the audience. And that we can accept as beginning of conceptualism, though the term emerged officially in 1960s. “In conceptual art the idea or concept is the most important aspect of the work”, so the idea behind the work is more important than the finished art object itself [1]. That is why new fountains can easily substitute the first one lost during the exhibition, and that is something really new in art, where the art object was unique (Mona Lisa canvas, not the idea of Mona Lisa).

At that very time, when conceptual art had got its official name and framework, Andy Warhol, the most prominent modern and pop-art artist had launched his famous Factory. He was the first artist who dared to bring art down to the level of mass production, to transform art object into goods, claiming “I'd like to be a machine”. Thus he proves that he is focused on accessibility and availability, his objects are known and his symbols are evident. His art objects are markers of ordinary life, the viewer recognizes them and feels his personal involvement. Warhol's transformation of an art object into a commodity is opposite to the transformation of ordinary things into art objects (Duchamp's readymades). Warhol says that the advantage of the consumer society is that the poor can buy the same things as the wealthy and feel the same. Pop-art, characterized by simplicity, accessibility and laconic images reproduced by objects of mass culture and consumerism, symbolizes American art, enters everyone's home through television, and captivates the average person with advertising. If Duchamp needs viewer to get another idea about readymades, Warhol needs the viewer, to recognize it. And both artists need a viewer to cooperate and to prove that any object presented in the gallery is a work of art.

The history of Warhol's Campbell Soup has many myths, but we will rely on the fact that the director of Ferrus Gallery Irving Blum offered a young, not very famous artist Andy Warhol a show when he saw his paintings with soup. "Cans of soup 32", because the soup had exactly 32 varieties [3]. The whole exhibition consisted of paintings with soup, which were arranged along the white walls of the gallery on shelves set up like in a supermarket. And although the exhibition was mostly criticized, and only one of the paintings was sold for \$100 (later bought by Blum), and four were reserved, this very event is considered a turning point in the history of pop art, and proved that not only anything can be transformed on art, but that this "anything" is absolutely accessible and can prove commercial success. It is the individual (artist, gallerist, critic, buyer) who can play a decisive role in the popularization of art. It should be noted that despite the criticism during the exhibition, a few years later in 1996, Blum sold this series to MoMA for 15 million dollars.

Pop-art turned out to be one of the most influential trends of contemporary art. Having analyzed a number of world-famous art objects, it is possible to conclude that it is the artist, his personality that promotes the art object. Commercial success is an integral part of pop-art, it works as the proof of its outstanding nature. Both for conceptualism and for pop-art the viewer becomes a co-creator. If conceptualism brings readymade into museum, pop-art goes out into the street with its ideas and art-objects. Interpenetration of art objects and common life becomes ubiquitous. Contemporary art and pop-art denied the elitism of the art. The viewer can be ignorant and open for something new, be interested in the object and confident.

Transforming into neo-pop, in the end of the XXth century, the trend keeps the same bright colors, has the same experiments with form, brave decisions, but it loses the most important attributes of pop-art – its vitality and its radiant optimism. Concerning one of the prominent neo-pop painter Michel Majerus, we observe life-affirming colors, experiments with forms, exploring large-scale coloured surface, but we feel that the society and the changes in global world influenced the artist. Though sometimes Michel Mairus is classified as a representative of pop-art, it is difficult to consider him as a conscientious follower of pop-art ideas. Having the approach of pop-art and using the technique and attributes of pop-art, he takes aback the viewer with his gloomy perception of reality, deep dive into life problems well hidden under the bright cover but nevertheless clearly seen with his sharp eyesight. On his famous painting "Sinnmaschine" he writes "Fuck the artist", emphasizing the fact that the artist, his personality, his works dissolve in the world of contemporary art. Thus we see that the elitism of art dissipates and the artist is relegated to common people. Thus the new artist speaks with the new audience speak the same language [12].

Peter Halley the prominent neo-conceptualist addresses issues that are fundamental to post-industrial society. Loneliness, imprisonment into personal cells, impact of digital world, the new threats. Geometric world created by Peter Halley fully reflects the geometric world society creates and worships and there is no borderline to divide these two different spheres proving that contemporary art is an integral part of contemporary life.

We clearly see that pop-art has modified into neo-pop and conceptualism into neo-conceptualism under the impact of changing world, it is also clear that the interest to contemporary art has been growing recently. The main reason is the fact that art reflects the life itself and tries to find answers to the question that are important to people, and people are the competent and active participants of the process of art objects creation. Thus Marina Abramovich invited the viewer to become a real coauthor and cocreator of her performances, and the notorious Rhythm 0 performance was absolutely unpredictable striking and dangerous. It was performed in Naples in 1974, when Abramović declared herself as the object. The audience could use 72 items to explore her and her body as they wished.

"The performance lasted six hours. At first, her audience was passive. But, as time went on, they turned violent, with people using the objects to cut into her skin, rip her clothes, stick a knife between her legs, and attach a piece of paper to her body". The artist was in danger for

6 hours, as people with extra power and no internal control are dangerous, and people are in danger all the time long, as people with extra power and no internal control are dangerous [9].

CONCLUSION

The 20th century was the time when the artist and the viewer were searching for a new common language. New trends in art work as a mirror of society. They also need other mechanism of communication. We also see the emergence of conceptualism, pop-art, then neo-conceptualism and neo-pop, performance art, and all these new types of art put the idea in the first place, the artist becomes independent of material and technique. But now the viewer gets a lot of power, and the artist requires the viewer as a co-author.

Though the pop-artists or conceptualists are free to a certain extent, they are more dependent on the audience than their predecessors, as now the viewer is not only the final “recipient”, he is a legal partner. But we clearly see that there is a gap between the ideal viewer in Duchamp’s vision and the viewer-co-author who participated in Marina Abramovic’s performance Rhythm 0. And it looks as if the artists and audience have to bridge this gap together.

REFERENCES

1. Arnason, H.H. (2010). *History of Modern Art: Painting, Sculpture, Architecture, Photography*. Prentice-Hall. - 832 p.
2. Dempsey, A. (2002). *Art in the Modern Era: A Guide to Styles, Schools, & Movements*. Harry N. Abrams. - 352 p.
3. Elisa Coustou, David Crowley. (2015). *The World Goes Pop*. /– Tate Publishing, Millbank, London SW1P 4RG, Tate Enterprise Ltd. – 272 p.
4. Filipovic Elena. (2016). The apparent marginal activities of Marcel Duchamp, Cambridge, MA. – p.338
5. Georgina Palffy, Sam Atkinson. (2017). *The Art Book*. / – A Penguin Random House Company 10 9 8 7 UK. – 352 p.
6. Schwartz Arturo. (1997). *The complete works of Marcel Duchamp*. Delano Greenidge Edition, New York. – p. 762
7. Tate Modern Galleries. Retrieved from www.tate.org.uk/art/artworks/duchamp-fountain-t07573
8. Schinkus C. (2020). A Visual Epistemology of Readymade. *Creativity Journals*. Vol.5, № 2. Retrieved from www.creativityjournals.com/a-visual-epistemology-of-readymade
9. Katy Hessel. (2023). Marina Abramovic’s shocking Rhythm 0 performance shows why we still cannot trust people in power. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/artanddesign/2023/sep/25/marina-abramovics-shocking-rhythm-0-performance-shows-why-we-still-cannot-trust-people-in-power>
10. Philadelphia Museum of Art. Marcel Duchamp. The box of 1914. Retrieved from www.philamuseum.org/collection/object/86183
11. Staatsgalerie de Stuttgart. (2018). Marcel Duchamp. 100 questions, 100 reponses. Retrieved from <https://arthive.com/exhibitions/1317>
12. Kyiv Gallery. (2021). Conceptualism: on the border of philosophy and art. Retrieved from <https://kyiv.gallery/statii/kontseptualizm-na-mezhi-filosofii-ta-mystetstva>
13. Art Ukraine. (2017). Марсель Дюшан – найвідоміший насмішник в історії мистецтва. Retrieved from <https://artukraine.com.ua/a/marsel-dyushan--nayvidomishiy-nasmishnik-v-istorii-mistectva/>
14. Wikiart. Conceptual Art. Retrieved from <https://www.wikiart.org/uk/artists-by-art-movement/kontseptualizm>

THE EU CITIZENSHIP PATHWAY: OBSTACLES AND CHALLENGES FOR MIGRANTS

Kayumxujayev Doniyor

Latvia

Baltic International Academy

European Studies

doniyor.kayumxujayev@gmail.com

ABSTRACT

The article examines the problems and difficulties faced by migrants in acquiring citizenship in the European Union countries. The study is based on empirical data collected through migrant surveys and includes analyses of the main obstacles such as language barriers, bureaucratic procedures and social differences. The article also highlights migrants' views on the complexity of the procedure and their strategies for overcoming integration barriers.

ANOTĀCIJA

Rakstā aplūkotas problēmas un grūtības, ar kurām saskaras migranti, iegūstot pilsonību Eiropas Savienības valstīs. Pētījuma pamatā ir empīriskie dati, kas iegūti, veicot migrantu aptaujas, un tajā analizēti galvenie šķēršļi, piemēram, valodas barjeras, birokrātiskās procedūras un sociālās atšķirības. Rakstā arī izcelts migrantu viedoklis par procedūras sarežģītību un viņu stratēģijām integrācijas šķēršļu pārvarēšanai.

INTRODUCTION

Acquiring citizenship in a European country represents an important step for migrants seeking a new life, stability and expanded opportunities. This process not only provides legal belonging to a new country, but also opens the door to a wide range of social and economic privileges. Nevertheless, despite attractive prospects, the path to citizenship in Europe often proves to be full of obstacles and challenges.

Migrants seeking to become citizens of the European Union face a multitude of difficulties, many of them related to political and legal aspects. These difficulties begin at the stage of applying for a residence permit and continue until citizenship and integration into the new society. The main challenges include complex bureaucratic procedures, high income and language requirements, long waiting times and significant financial costs.¹¹

The political situation in European countries also plays an important role in determining the conditions and requirements for citizenship. Strengthening migration control and tightening of legislative norms may create additional barriers for foreigners. An important aspect of our research is to analyse the legislative and administrative barriers faced by foreign nationals and to examine their personal strategies and efforts to overcome these barriers.¹²

Language barriers, social and cultural differences, difficulties with employment and access to education and health care all complicate the lives of migrants seeking to become full European citizens.

The aim of this paper is to provide a comprehensive overview of the challenges associated with the citizenship process in EU countries and to suggest possible solutions.

¹¹ How To Gain European Citizenship <https://nextgenerationequity.com/blog/easiest-country-in-europe-to-get-citizenship/>

¹² Demography of Europe <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/demography-2023>

Understanding these challenges will help to develop more effective policies and programmes to support migrants in their efforts to integrate and become full members of the new society.

BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Obtaining citizenship in the European Union countries involves many bureaucratic procedures that may seem complicated and confusing to migrants. The majority of respondents to our survey (64.3 per cent) found the procedures for obtaining citizenship to be complex, with 14.3 per cent believing them to be overly complex and 50 per cent believing that most of the steps are doable. These procedures include collecting and submitting numerous documents, going through interviews, waiting for the results of checks, and taking tests on the language and history of the country.

The language barrier represents one of the main difficulties for migrants.¹³ 84.6 per cent of respondents indicated it as the main obstacle to integration into society. Lack of language skills not only complicates the process of obtaining citizenship, but also hinders social and professional integration. Bureaucratic and legal restrictions are also a significant obstacle, as stated by 46.2 per cent of respondents.¹⁴ These constraints include strict document requirements, long waiting times and complicated verification procedures.

Economic hardship and lack of employment also complicate the integration process. 38.5 per cent of respondents said that economic instability and employment difficulties prevented them from focusing on the citizenship process. Social and cultural differences, mentioned by 23.1 per cent of respondents, also play a role, creating additional barriers to full participation in society.

Migrants consider passing language and history tests (53.8 per cent)¹⁵, collecting and submitting documents (38.5 per cent), waiting for the results of checks (38.5 per cent) and going through interviews (23.1 per cent) to be the most difficult stages of obtaining citizenship. These stages require considerable time and financial expenditure, as well as nervous tension. Passing language and history tests is often the most challenging, especially for older people who may have difficulty learning a new language.¹⁶

Knowledge of the national language plays a key role in the integration of migrants. 61.5 per cent of respondents consider language proficiency very important, while 30.8 per cent consider it important but not critical. Language skills facilitate communication with locals, access to information and services, and facilitate professional and social integration.

Migrants take various steps to overcome the language barrier and better understand the culture of the chosen country. 61.5 per cent of respondents have enrolled in language courses and actively attend them, 61.5 per cent build ties with locals and integrate into their community, and 46.2 per cent participate in cultural events and community initiatives. Some migrants also undergo specialised adaptation and integration programmes aimed at easing their transition to a new life.¹⁷

¹³ Forms of linguistic integration <https://www.coe.int/en/web/lang-migrants/forms-of-linguistic-integration>

¹⁴ Migrants face long road to integration in Europe's labour market
<https://www.eurofound.europa.eu/en/blog/2017/migrants-face-long-road-integration-europes-labour-market>

¹⁵ Latvian citizenship by naturalisation
<https://naturalizacija.jimdofree.com/%D1%87%D0%B0%D0%B2%D0%BE/>

¹⁶ Boeles, Pieter, et al. *European Migration Law*. Martinus Nijhoff Publishers, 2010.

¹⁷ Immigration, incorporation and transnationalism / Ed. by E.R. Barkan. L., 2007. P. 187

RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION

In order to better understand the problems associated with obtaining EU citizenship, a questionnaire survey was conducted among migrants. Fourteen people took part in the survey. Here are some key results:

Complexity of the procedure for obtaining citizenship: 64.3 per cent of respondents found the procedure complicated or very complicated. Only 21.4 per cent believe that the procedures are quite clear.

Main obstacles to integration: 84.6 per cent pointed to language barriers, 46.2 per cent to bureaucratic and legal restrictions. Economic difficulties and lack of employment were mentioned by 38.5 per cent of respondents, while social and cultural differences were mentioned by 23.1 per cent.

Difficult stages of the process of obtaining citizenship: Passing the language and history test proved to be the most difficult stage (53.8%). Collecting and submitting documents, as well as waiting and the verification process, also present significant difficulties (38.5% each).

Importance of language skills: 61.5 per cent of respondents considered language skills very important for successful integration, 30.8 per cent - important but not critical.

Strategies to overcome barriers: The main strategies include attending language courses (61.5%) and networking with locals (61.5%). Participation in cultural events and community initiatives is also important (46.2%).

Migrants face various difficulties on the way to citizenship and integration into society. Language barriers, bureaucratic procedures and economic difficulties are the main obstacles to be overcome. However, despite all the difficulties, migrants actively seek ways of adaptation and integration by participating in educational and cultural programmes.

CONCLUSION

Obtaining European Union citizenship is a complex and multi-stage process that requires considerable effort and resources from migrants. The main challenges include language barriers, bureaucratic procedures, social and cultural differences, and economic difficulties. Despite these obstacles, migrants are active and persistent in their endeavour to integrate into the new society. They enrol in language courses, participate in cultural events and establish ties with local residents. To improve the situation, it is necessary to simplify bureaucratic procedures and create more supportive conditions for the integration of migrants into society. The development of effective programmes and policies to support migrants can significantly facilitate the process of acquiring citizenship and contribute to their successful integration into the European community.

REFERENCES

1. How To Gain European Citizenship <https://nextgenerationequity.com/blog/easiest-country-in-europe-to-get-citizenship/>
2. Demography of Europe <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/demography-2023>
3. Forms of linguistic integration <https://www.coe.int/en/web/lang-migrants/forms-of-linguistic-integration>
4. Migrants face long road to integration in Europe's labour market <https://www.eurofound.europa.eu/en/blog/2017/migrants-face-long-road-integration-europes-labour-market>
5. Latvian citizenship by naturalisation <https://naturalizacija.jimdofree.com/%D1%87%D0%B0%D0%B2%D0%BE/>
6. Boeles, Pieter, et al. *European Migration Law*. Martinus Nijhoff Publishers, 2010.
7. Immigration, incorporation and transnationalism / Ed. by E.R. Barkan. L., 2007. P. 187

THE STRATEGIC CHOICE: MOTIVATIONS AND PREFERENCES OF MIGRANTS IN ACQUIRING EU CITIZENSHIP

Kayumxujayev Doniyor

Latvia

Baltic International Academy

European Studies

doniyor.kayumxujayev@gmail.com

ABSTRACT

This article examines the motives and preferences of migrants when choosing a country for European Union (EU) citizenship. The main focus is on analysing the data collected in a survey involving Uzbek and Latvian citizens. Such aspects as career opportunities, free movement, level of health care and education, as well as economic opportunities are considered. The empirical study shows that migrants mainly seek better quality of life and professional growth, as well as more stable and favourable social conditions. The empirical study provided important data, but it was still limited due to the small number of respondents.

ANOTĀCIJA

Šajā rakstā tiek pētīti migrantu motīvi un vēlmes, izvēloties Eiropas Savienības (ES) pilsonības valsti. Galvenā uzmanība pievērsta Uzbekistānas un Latvijas pilsoņu aptaujā iegūto datu analīzei. Tiek aplūkoti tādi aspekti kā karjeras iespējas, brīva pārvietošanās, veselības aprūpes un izglītības līmenis, kā arī ekonomiskās iespējas. Empīriskais pētījums liecina, ka migranti galvenokārt meklē labāku dzīves kvalitāti un profesionālo izaugsmi, kā arī stabilākus un labvēlīgākus sociālos apstākļus. Empīriskais pētījums sniedza svarīgus datus, tomēr tas bija ierobežots nelielā respondentu skaita dēļ.

INTRODUCTION

Globalisation and migration processes are actively changing modern societies, especially in Europe, where many EU countries provide various opportunities for migrants. The last decade has seen an increase in migratory flows due to economic crises, political instability and climate change in different regions of the world.¹⁸ These factors encourage people to seek better living and working conditions outside their home countries.

The European Union, due to its high standards of living, developed economy and social stability, attracts a significant number of migrants. An important aspect of this process is the choice of country for citizenship, which has a significant impact on the future life of migrants. The reasons and motivations behind this choice are diverse and complex, including economic, social, cultural and personal factors.¹⁹

The purpose of this article is to investigate what factors and motives influence migrants' choices in acquiring EU citizenship and to identify the main trends and preferences among migrants from Uzbekistan and Latvia. For this purpose, an empirical study based on a survey conducted among 14 respondents is used. Such aspects as career

¹⁸ Immigrant share of population jumps in some European countries

<https://www.pewresearch.org/short-reads/2016/06/15/immigrant-share-of-population-jumps-in-some-european-countries/>

¹⁹ Kahanec, M., & Zimmermann, K. F. (2011). *EU Labor Markets After Post-Enlargement Migration*. Springer. <https://www.klauszimmermann.de/wp-content/uploads/2019/08/2016-Kahanec-Zimmermann-EU-Mobility-Policy-Book-Chapter-Prepublication.pdf>

opportunities, level of health care and education, economic prospects and cultural characteristics are considered.

BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

The results of the survey show that 50 per cent of respondents who are citizens of Uzbekistan would prefer to obtain Latvian citizenship. This preference can be attributed to various factors, including geographical proximity, historical and cultural ties, and the presence of an Uzbek diaspora in Latvia. Germany, Spain and Italy also attract migrants from Uzbekistan, but to a much lesser extent (7.1 per cent of respondents for each country). The UK, despite its exit from the EU, remains a popular choice for 14.2 per cent of respondents, indicating its continued influence and attractiveness.²⁰

The main reasons why migrants seek citizenship of these countries include career opportunities and jobs (78.6%), free movement (28.6%) and obtaining a 'normal' passport (7.1%). These data emphasise the importance of economic and professional factors in the decision to migrate. The opportunity to work and build a career in a stable and developed economy, such as Germany or the UK, is a key motive for the majority of respondents.²¹

The importance of citizenship varies for respondents. For 23.1% of respondents, citizenship is extremely important as it provides stability and opportunities for long-term life and career planning. 38.5 per cent consider it important, but allow for alternatives, which indicates the flexibility and adaptability of migrants. For 30.8 per cent, citizenship is desirable but not critical, indicating the possibility of considering other countries or forms of residence, such as temporary work visas.

Key factors in choosing a country of residence²² include the level of health and education (57.1%), economic opportunities and labour market (57.1%), cultural and social aspects (28.6%), and climate and environmental situation (64.3%). These aspects emphasise migrants' aspirations for quality of life and professional growth. A high level of health care and education is a priority, as it directly affects the well-being and future of their families. Economic opportunities and a developed labour market also play a significant role, providing financial stability and career prospects.²³

Respondents also consider various ways to contribute to the country's development after citizenship. The majority (57.1 per cent) are ready to apply their professional skills and knowledge to develop the economy. 42.9% intend to share their experience and knowledge to improve public services. Investing in local businesses and creating new jobs is considered by 28.6% of respondents, and participation in educational initiatives and programmes is also important to 28.6% of respondents. These data indicate a high degree of readiness of migrants to integrate and actively participate in the life of the host country.

²⁰ Leaders in the number of people admitted to citizenship
<https://ru.euronews.com/travel/2023/03/06/eu-citizenship-what-countries-grant-the-most>

²¹ OECD. (2019). International Migration Outlook 2019. Retrieved from OECD iLibrary
<https://www.oecd-ilibrary.org/sites/b0f40584-en/index.html?itemId=/content/publication/b0f40584-en>

²² Immigration to Europe - from choosing a country to permanent residency
<https://iworld.com/ru/blog/immigration-europe>

²³ Statistics on migration to Europe
https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_en

EMPIRICAL RESEARCH

The study is based on a survey conducted among 14 respondents. The survey consisted of five questions covering citizenship, reasons for citizenship, importance of citizenship, key factors in choosing a country and ways to contribute to the development of the country. The respondents were migrants from Uzbekistan and Latvia, which provides insight into the preferences and motivations of migrants from these countries.

RESULTS

1. Citizenship and preferences: Of the 14 respondents, 7 people (50%) would like to obtain Latvian citizenship, 1 person (7.1%) - Germany, 1 person (7.1%) - Spain, 1 person (7.1%) - Italy, 2 people (14.2%) - Great Britain, and 1 person (7.1%) would like to obtain Latvian citizenship as he/she does not have any citizenship.

2. Reasons for obtaining citizenship (Multiple choice) : 11 persons (78.6%) indicated career opportunities and work as the main reason, 4 persons (28.6%) - free movement, and 1 person (7.1%) - obtaining a "normal" passport.

3. Importance of citizenship: For 3 people (23.1%) citizenship is extremely important, 5 people (38.5%) consider it important but allow for alternatives, 4 people (30.8%) consider it desirable but not critical, and 1 person (7.7%) sees it as one of the possibilities.

4. Key factors in choosing a country (Multiple choice): 8 people (57.1%) highlighted the level of health and education, 8 people (57.1%) highlighted economic opportunities and the labour market, 4 people (28.6%) highlighted cultural and social aspects, and 9 people (64.3%) highlighted climate and environmental situation.

5. Contribution to the development of the country (Multiple choice): 8 people (57.1%) are willing to apply their professional skills to develop the economy, 6 people (42.9%) are willing to share their experience to improve public services, 4 people (28.6%) are willing to invest in local businesses, and 4 people (28.6%) are willing to participate in educational initiatives.

CONCLUSION

The study shows that the choice of country for EU citizenship among migrants from Uzbekistan and Latvia is driven by various factors, including career opportunities, health and education levels, economic prospects and climatic conditions. The main motive of migrants is the desire to improve the quality of life and professional growth. The majority of respondents see citizenship as an important step to ensure stability and the future of their families.

Migrants also express their willingness to actively participate in the life of the host country by applying their professional skills, sharing their experience and knowledge, investing in local businesses and participating in educational initiatives. These data highlight the importance of creating favourable conditions for the integration of migrants and their participation in the economic and social development of host countries.

The empirical study provided important data, but its results were limited due to the small number of respondents. Research with a larger sample is needed to obtain more

accurate and generalisable results. Nevertheless, the data obtained may be useful for migration policy makers, contributing to a more effective integration of migrants into society.

Thus, for successful integration of migrants and their contribution to the development of EU countries, it is necessary to take into account their motives and preferences by providing opportunities for professional development, improving the quality of life and active participation in public life. The development of effective migration policies that take these factors into account will contribute to the creation of sustainable and prosperous societies in the EU countries.

REFERENCES

1. Immigrant share of population jumps in some European countries <https://www.pewresearch.org/short-reads/2016/06/15/immigrant-share-of-population-jumps-in-some-european-countries/>
2. Kahanec, M., & Zimmermann, K. F. (2011). *EU Labor Markets After Post-Enlargement Migration*. Springer. <https://www.klauszimmermann.de/wp-content/uploads/2019/08/2016-Kahanec-Zimmermann-EU-Mobility-Policy-Book-Chapter-Prepublication.pdf>
3. Leaders in the number of people admitted to citizenship <https://ru.euronews.com/travel/2023/03/06/eu-citizenship-what-countries-grant-the-most>
4. OECD. (2019). International Migration Outlook 2019. Retrieved from OECD iLibrary <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/b0f40584-en/index.html?itemId=/content/publication/b0f40584-en>
5. Immigration to Europe - from choosing a country to permanent residency <https://iworld.com/ru/blog/immigration-europe>
6. Statistics on migration to Europe https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_en

POLITICAL TRUST IN THE EUROPEAN SOCIAL SURVEY ROUNDS 9 AND 10: COMPARISON OF THE BALTIC STATES

Pēteris Plakans

Latvija

Rīga Stradiņš University

Social Anthropology, Sociology, Social Work

Scientific supervisors: dr.sc.soc. Dina Bite, dr.phil. Vija Sīle

ANOTĀCIJA

Pētījumā salīdzināti Eiropas Sociālā pētījuma 9. un 10. kārtas dati par politisko uzticēšanos Baltijas valstīs. Latvijā politiskā uzticēšanās ir praktiski nemainīga attiecībā uz tiesisko sistēmu, policiju un parlamentu, krasi samazinājusies attiecībā uz politiķiem un politiskajām partijām un būtiski uzlabojusies attiecībā uz starptautiskajām organizācijām - Eiropas Parlamentu un ANO. Kamēr nacionālajā līmenī politiskā uzticēšanās ir stabili zema, uzticēšanās starptautiskajām organizācijām Latvijas sabiedrībā kļūst pieņemamāka un potenciāli varētu sasniegt Eiropas vidējo līmeni.

Atslēgvārdi: politiskā uzticēšanās, “uzticības krīze”, Baltijas valstis

ABSTRACT

This study compares the European Social Survey Round 9 and Round 10 data on political trust in the Baltic states. In Latvia, political trust has remained virtually unchanged in relation to the legal system, the police and the national parliament, decreased dramatically in relation to politicians and political parties and improved significantly in relation to international organizations such as the European Parliament and the United Nations. Although political trust at the national level is solidly low, trust in international organizations is becoming more acceptable in Latvian society and could reach the European average.

Keywords: political trust, “crisis of trust”, Baltic states

INTRODUCTION

There is growing concern in the EU about a crisis of confidence that is fuelling public discontent, protests and support for extreme political views. [7,1] According to the OECD, Latvia in 2021 had one of the lowest levels of trust in government among OECD member states and the lowest among surveyed European countries. [6, 55] One of the factors of political trust related to people’s perceptions of politics is negative observations and stereotypical attitudes toward politics. Public distrust of politics contributes to the growth of populism. [5, 11]

The goal of this study is to compare Round 9 and Round 10 data on political trust in the Baltic countries from the European Social Survey in order to compare the situation in Latvia. The study uses statistical data analysis as an introduction to a future PhD work on the correlation between political trust and populism. An analysis of the statistical data shows that although the starting conditions for Latvia and Lithuania are similar in terms of political trust, the development is not equal.

BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

The legitimacy of public institutions is crucial for building peaceful and inclusive societies. While levels of trust in institutions vary significantly across countries, opinion surveys suggest that there has been a decline in trust in public institutions in recent decades. [7, 1] International challenges and good government performance can increase public confidence in the government and public institutions, but ineffective crisis management, inadequate communication with the public, corruption and other factors can lead to a decline in public confidence in government, parliament and the country's top officials and institutions. Lack of

trust in political institutions does not mean that society does not trust the democratic system in general. [8] Political trust is understood as reliance on political institutions and confidence that they will deliver on their promises once in power. [4,75]

The modern Western European type of state is not only subject to the principle of democracy, which does not contradict the populist concept, but also to the principle of the rule of law. This means that state power is, above all, subject to law and not to the will of the people, expressed through democratic elections or through direct democratic activities. In European Union countries, this has even gone a step further: the rule of law prevails even against the will of the constitutional majority if it goes against absolute and irreversible principles of law. It is the task of the judiciary to determine whether any decisions taken by the public authorities contravene absolute principles of law. Thus, the judiciary, which guarantees respect for the rule of law in the country, can have a voice over the will of the majority of people in disputed cases. [3, 14]

There is a growing sense that the ordinary individual has no influence over political processes and state power and that the usual system of life is being disrupted. The existing parties of the right and left are unable to provide answers to the current challenges, so populism offers itself as an alternative and voice for the majority. [3,15]

RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION

The European Social Survey is an academically driven cross-national survey conducted across Europe since its establishment in 2001 and in Latvia since 2008. Every two years, face-to-face interviews are conducted with newly selected, cross-sectional samples.

Latvia has participated in 4 rounds (2008, 2010, 2018 and 2020). Compared with the other Baltic States, Latvia has participated in the European Social Survey program significantly less than the other Baltic States: 7 times in Lithuania and 9 times in Estonia. Estonia has participated in all rounds since 2004, and Lithuania has participated in all rounds since 2008. The European Social Survey Round 9 data were collected from 2018 and Round 10 data were collected in 2020 and 2021 due to COVID-19 pandemic. [2]

In the European Social Survey, each respondent could answer with a number between 0, where zero represents complete distrust, and 10, where it represents complete trust, as well as "Don't know", "Refusal" and "No answer". Such answers were not included in the overall statistics. The largest number of unused answers concerns international organizations such as trust in the United Nations.

Regarding trust in the legal system, the 2018 data for Latvia and Lithuania are very similar, but the European Social Survey Round 10 indicators show that Latvia lags behind other countries in this area. While in Lithuania there is a quite sharp increase in trust in the legal system (by 0.72 points), in Latvia the increase is very small (Fig. 1). Trust in the police, like trust in the legal system, refers to institutional trust, which includes the implementation and oversight of laws. Lithuania and Estonia have seen an increase in trust in law enforcement, with Lithuania showing the highest growth as of Round 10 (Fig. 2). In Latvia, it can be assumed that political trust in the legal system and the police has remained virtually unchanged since the beginning of the pandemic.

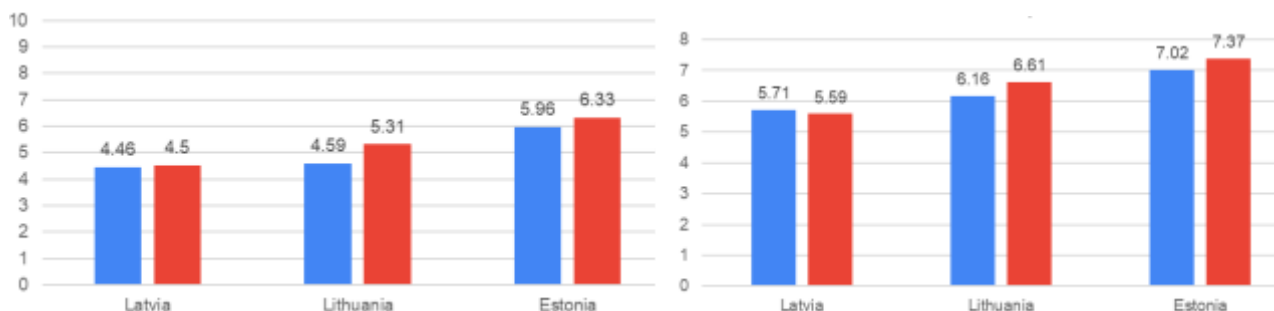

Figure 1. Trust in the legal system

Figure 2. Trust in the police

(Note: here and below the results of Round 9 are shown in blue, the results of Round 10 – red.)

Regarding trust in parliament a decrease is visible in Latvia, it is relatively small, so we can consider that it has remained relatively unchanged (Fig. 3). Therefore, popular discontent in the early stages of the pandemic was directed more toward other political institutions. According to the Eurobarometer, in 2023, in the EU Member States, public trust in national parliaments is 33%. [1, 4] While the overall level of political trust in the Saeima has remained relatively stable, there has been a fairly significant increase in the number of respondents who gave low ratings of 0, 1, 2 and 3, a decrease in the number of ratings of 5 and 6, while the number of ratings of 8, 9 and 10 have almost doubled (Table 1). This indicates societal polarization.

Table 1. Trust in Latvia's parliament (individual)

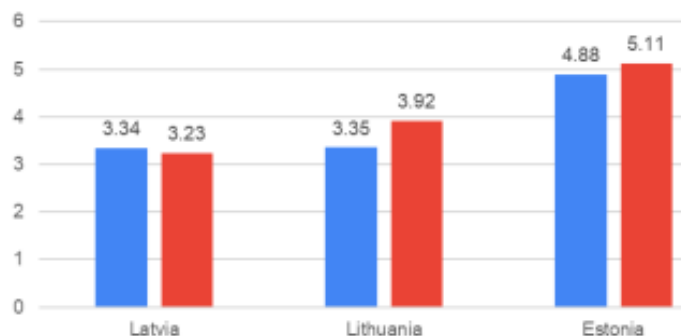

Figure 3. Trust in country's parliament

9.kārta (2018)			10.kārta (2020/2021)		
0	199	22.3%	0	243	23.9%
1	54	6.1%	1	82	8.1%
2	89	10.0%	2	116	11.4%
3	109	12.2%	3	134	13.2%
4	85	9.5%	4	90	8.8%
5	204	22.9%	5	164	16.1%
6	63	7.1%	6	47	4.6%
7	52	5.8%	7	67	6.6%
8	19	2.1%	8	45	4.4%
9	8	0.9%	9	15	1.5%
10	9	1.0%	10	14	1.4%
n=892			n=1017		

Trust in politicians in Round 10 of the European Social Survey decreased by 22% compared to Round 9 to 2.14. In the other Baltic countries, there has been an increase in trust, in Lithuania even by more than 10%. Almost two-thirds of respondents in Latvia gave the answer 0, 1 or 2 in 2020, which is 16% more than in 2018 (Fig. 4).

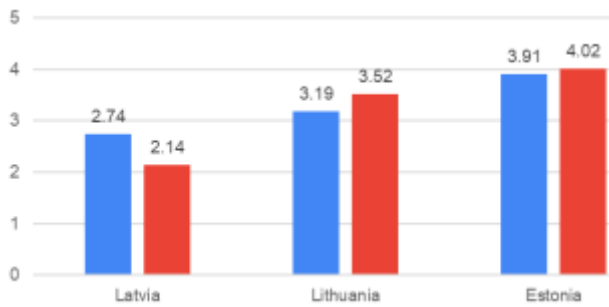

Figure 4. Trust in politicians

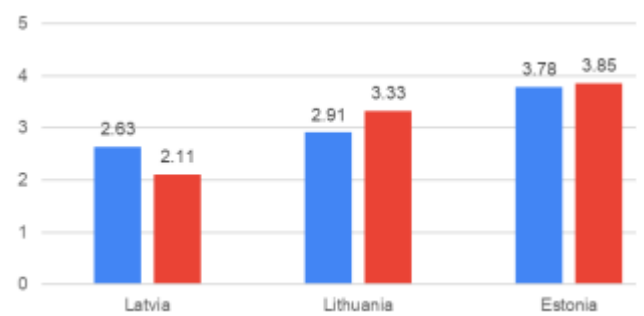

Figure 5. Trust in political parties

The lowest score (2.11) among all the indicators considered is in Latvia's Round 10 in the indicator on trust in political parties. This indicator was already negative to begin with in 2018, but has declined by approximately half a point. In both Lithuania and Estonia, trust in political parties has increased (Fig. 5). This is probably due to the initial changes in the 13th Saeima, which gave the public hope for change, but did not materialize as the new parties—KPV LV, New Conservative Party, Development/For!—did not introduce the changes that the public had hoped for.

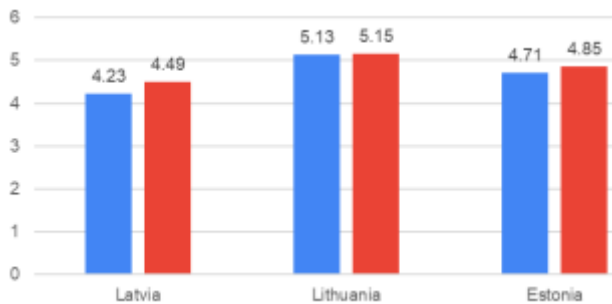

Figure 6. Trust in the European Parliament

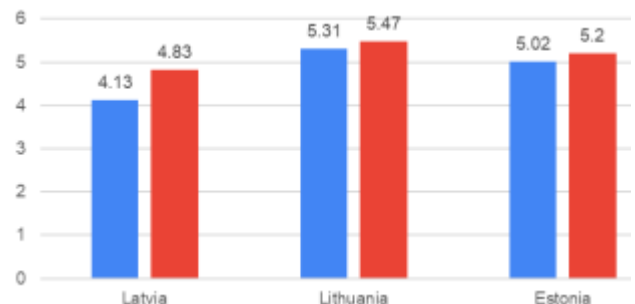

Figure 7. Trust in the United Nations

As regards the institutions of the European Union, Lithuania is leading the way among Baltic countries, ahead of Estonia. In this case, Latvia is the first among the Baltic countries, and it has the highest increase in trust among the Baltic countries. The percentage increase is about 6%, but it is twice as much as in Estonia (Fig. 6).

An increase in trust in the United Nations is Latvia's biggest achievement according to the political trust criteria covered in Round 10 of the European Social Survey. Since Round 9, Latvia has grown by 17%, while Lithuania and Estonia are still ahead, but if this trend continues it may even be ahead of our neighbors (Fig. 7). It is evident that trust in international organizations is becoming increasingly acceptable in Latvian society and could potentially reach the average level of European countries.

CONCLUSION

Political trust indicators in Latvia are systematically lower than those in other countries, including Baltic countries. A plausible reason for the reduction in Round 10 would be the COVID-19 restrictions on trust in politicians and political parties, which revealed the stability of distrust trends in Latvia. The second important feature is the distinctive feature of Latvian political distrust, which is marked mainly at the national level, and as a result trust more in the European Union and the international level.

In Lithuania, the biggest increases in political trust are in the legal system, the police, the national parliament and for trust in international level even higher than Estonia. Estonia is a frontrunner in all other categories.

In Latvia, political trust has remained virtually unchanged in relation to the legal system, the police and the national parliament, decreased dramatically in relation to trust in politicians and political parties and improved significantly in relation to international organizations – the European Parliament and the United Nations.

REFERENCES

1. European Commission (2023) Standard Eurobarometer 99 –Spring 2023. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3052>
2. European Social Survey (2024) Participating countries. <https://www.europeansocialsurvey.org/about/participating-countries>
3. Levits, E. (2024) Eiropas Savienība, demokrātijas un populisma riski. – Jurista Vārds. Nr. 18/19 (1336/1337) 13-18. lpp.
4. Ņikišins, J. (2016) *Politiskā līdzdalība Eiropā: salīdzinošā analīze* (PhD). Latvijas Universitāte. 75. lpp
5. Ņikišins, J. (2021) Uzticēšanas anatomija – ko Eiropas Sociālā pētījuma dati rāda par uzticēšanos Latvijā. Rīga: Pārresoru koordinācijas centrs.
6. OECD (2023) Government at a Glance 2023. Paris: OECD Publishing.
7. United Nations. Department of Economic and Social Affairs. (2021). Trust in public institutions: Trends and implications for economic security. https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/publication/PB_108.pdf
8. Van der Meer, T. W. G. (2017) Political Trust and the “Crisis of Democracy”. <https://oxfordre.com/politics/display/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-77#acrefore-9780190228637-e-77-div1-4>

**MŪSDIENU UZŅĒMĒJDARBĪBA,
VADĪBA UN INOVĀCIJAS**

**CONTEMPORARY
ENTREPRENEURSHIP, MANAGEMENT
AND INNOVATION**

A PLATFORM-BASED PERSPECTIVE OF PUBLIC GOVERNANCE AND THE DEMAND FOR DECENTRALIZED GOVERNANCE FROM DIGITAL ECOSYSTEMS

Igor Dunayev
Ukraine

Institute of Public Administration" of the V.N. Karazin Kharkiv National University
i.dunaev@karazin.ua

Dr.Sc. in public administration, full professor,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0790-0496>

ABSTRACT

Paper explores why the modern world is shifting towards digital platforms, including governments. The author presents three theses: platforms are a superior way of organizing human activity, they are becoming environments for communication and value exchange, and they are attractive for businesses due to information asymmetry and scalability. The author concludes that the future of information platforms in government systems will be closely tied to blockchain and decentralized platforms, providing security, flexibility, and interaction among all participants, making governance more transparent and open to citizens.

Keywords: public governance, information platforms, GaaP, Ukraine, blockchain-based solutions

IEVADS. INTRODUCTION

The main managerial and even cognitive question that my report and these theses address is: "*Why has the modern world begun to 'collapse' into digital platforms, and states are no exception?*" So, I would attempt to provide a detailed answer to this question and outline the prospect of changes for at least the next ten years.

As is well known, the essence of the information platform idea is to create a community and then maintain it through digital services, and the managerial consequences of this are: 1) to benefit from reducing transaction costs by eliminating some intermediaries, 2) to increase coverage, and 3) to ensure a sufficient level of mutual control by users and owners of such a platform.

Why has the modern world begun to 'collapse' into digital platforms? It's all about the availability of alternatives. That is, competition between approaches. Competition between what? Between ways of meeting the needs of their citizens. New digital technologies offer something new: more, cheaper, simpler, more comfortable... Why not - it's worthy a try. However, the main thing is different: why is the world "collapsing" into platforms?

SVARĪGĀKĀS ATZIŅAS TEORIĀ UN PRAKSĒ. BASIC THEORETICAL AND PRACTICAL PROVISION

Thesis one: platforms are a new "higher" way of organizing human activity. The one who is better organized always wins, not the one with more resources, especially non-unique resources. And in this sense, what is important about platforms is that they offer a simpler and more reliable way of organizing people with elements of self-regulation and in a simple/cheap/accessible way. This is important.

Thesis two: platforms are becoming environments for communication, exchange of values, leisure, and earning. In particular, they are an environment for obtaining what is promised from one's state, because we have paid our taxes for this and have the right to demand it. And some states (fortunately, Ukraine is among them) are forced to adapt and offer us such

innovations as better, simpler, cheaper ways to provide what their citizens ask for, otherwise there will be strikes, uprisings and a change of the ruling elite - the authorities understand this perfectly well.

Thesis three: platforms have long been attractive for businesses because it is easier for them to make profits through information asymmetry and economies of scale. This is when each new hryvnia/dollar is to be earned with less effort, and this is the ideal for an investor. This is how technological giants emerged, how global business spreads, how stronger companies become even stronger and weaker ones become even weaker if they cannot change. About 10-12 years ago, states started thinking about this too: the FAMAG organizational business model interested them. And now Ukraine has its own "Diia" (<https://diia.gov.ua/>). Of course, it's not ideal, but it's better than it was. The Russians don't have anything like that.

PĒTĪJUMA REZULTĀTI UN TO IZVĒRTĒJUMS. RESEARCH RESULTS AND THEIR EVALUATION

So, we have all long been users of digital platforms - usually commercial ones, and we accept this as the norm. Some platforms (e.g., the Ukrainian "Diia") are successfully changing even the culture and expectations in the interaction between citizens and the state. But in reality, this is only the beginning, and further and deeper cooperation and even integration of a democratic state and digital platforms is an absolutely basic scenario for the next 5-10 years. All this points to the main thing: the world is changing, and then interactions between us will take place in different ways than before. This is about the environment for interaction, verification of participants, and responsibility for every step. This is important.

Perhaps one of the main forms of such a new organization is the 'government as a platform' model. So, what do we know for sure?

1) First, we know that the interaction between humans and the state will change. The state will move from providing single "point" services through state (departmental) information systems and databases - to a comprehensive solution of a person's life situations, based on a "connected" data array (coordinated electronic registers) and algorithms for working with them, jointly developed by government bodies and private companies. And this is the main "highlight" and difficulty.

2) Second, the very state method of providing services will definitely be different, and it will constantly change. Constantly, because there is competition from "private companies". How exactly? For almost 10 years, the "Government as a Platform" model has existed in the world. At its core lie two fundamental ideas: more "new public value" and a "way of organizing power acceptable to the current authorities" (from the point of view of preserving their power!). For now, we should be interested in the first idea - "new public value on behalf of the state."

Now in the world, GaaP is perceived as a "platform of platforms." This means that government agencies that adopt the GaaP configuration must take into account not only the simplicity and efficiency (for themselves) of forming and providing a public service, but also the much broader public value that the GaaP model can provide.

Below I would summarize how the existing GaaP model does or does not create public value.

From the point of view of creating new public value, the GaaP model and digital technologies are ways of creating a new organizational configuration for the provision of public services in digital form, which allows for the creation of public values. It should be noted that "public value" is "the general opinion of the public about what they consider valuable," i.e., what there is a public "consensus" on:

- a) the rights, benefits and privileges that citizens do (or do not) have;
- b) the obligations of citizens to society, the state and each other;
- c) the principles on which government and political programs should be based.

The concept of public value is intended to answer the question of what is valuable and

useful that the organization creates for society, and the decisive factor is the creation of "value" through the assessment and acceptance of this value by society, i.e., the functions of maintaining stability in society and social change are emphasized. The existing GaaP model in the world does indeed contribute to the creation of greater public value, as it increases the ability of public sector organizations to respond to diverse and changing expectations and needs. It is the various and innovative, rather than a single established configuration of the digital platform, that can accelerate the processes of service delivery for new groups of service recipients and coverage of new groups of citizens.

How does the 'government as a platform' work?

1) A person, by identifying themselves on the government platform, will interact with the digital ecosystem through their 'digital twin' and receive digital services from it according to their needs.

2) The platform will help carry out most governance functions by government authorities, but based on platform solutions. The transition from one form of execution to another is possible based on three key principles:

2.1) Data-centricity and objectivity, meaning the constant accumulation of objective data about governance objects, exercising control through the use of big data technologies, the Internet of Things, artificial intelligence, and transferring the right to make routine decisions to information systems;

2.2) A service and process approach: end-to-end integration and support for a person's life situation or an object's life cycle, with the 'bundled' execution of all government functions and commercial services based on a single digital platform for data storage and business process automation;

2.3) Flexibility and speed.

Today, many European countries have their own excellent examples of "government as a platform." The first was the United Kingdom with its government platform Gov.uk, then followed by Estonia, Norway, Italy, and since 2020, Ukraine has joined this "club" with the "Diia" platform. However, in most, if not all, of these government platforms, one of the most important properties that is useful for the future is modularity. Modularity allows for the creation of new configurations of public services. And it is precisely the ability to quickly and, importantly, partially scale through modularity at someone else's expense (not at the expense of the state, but at the expense of private individuals) that explains the different fundamental architecture of platforms: centralized and decentralized. The difference lies mainly in the way participants are organized so that participants at lower levels can have more rights.

The essence of centralized management is to centrally provide resources and order and to control the common good and collective rights. The essence of decentralized management is different - algorithmic provision of a clear distribution of functions and responsibility. It should be recalled that decentralization is the process of redistributing functions, powers, or resources from the central level of management to lower levels. Currently, this is ensured by blockchain technology, but this will develop further and there will be better ways than blockchain soon. It is known that the main functional and purposeful purpose of distributed ledger technology is the possibility of creating modern information accounting systems of a new generation on its basis. In the context of this dissertation, it is fundamental that such a new and promising tool of public administration as decentralized information platforms are developed exclusively on blockchain technology and are based on its properties.

The essence of the development of information platforms in the public administration system is related to the need to implement technologies that ensure transparency, efficiency, and security. Blockchain, which reliably stores data and provides a decentralized management system, is becoming a key element of the future.

First of all, blockchain guarantees a high level of security and immutability of data, which becomes critically important for public administration systems. This technology prevents falsification and ensures the trust of citizens in government structures.

Information platforms built on blockchain technology can significantly supplement their private protected registries with public (state) registries, making public administration much more inclusive, comprehensive, flexible, and adaptive. They allow for an effective response to changes in societal demands, ensuring the rapid implementation of innovations and improvements in public services. Moreover, blockchain enables the creation of decentralized information platforms that ensure transparency and citizen participation in decision-making. This promotes interaction between the government and citizens, contributing to more democratic and open governance.

KOPSAVILKUMS. CONCLUSION

In summary, the future of information platforms in the public administration system will be closely related to blockchain and decentralized platforms that ensure security, flexibility, and interaction between all system participants, making governance more transparent and open to citizens.

SEXISM AND CORPORATIONS: WHOSE SOCIAL RESPONSIBILITY IS IT ANYWAY?

Ms. Irene Spanou, Administration and Public Relations officer

Xenia Tsolaki Metaxa Private Institute, Cyprus,

Dr. Farooq Chudry; Ms. Geraldine Hudson; Dr. Guru Prabhakar

College of Business & Law, UWE, Bristol BS16 1QY, U.K.

ABSTRACT

The concept of corporate social responsibility has grown significantly over the last two decades with its impact on various disciplines including competitive advantage, innovation and charities marketing. While it is a well-researched area, questions as to where a corporation's social responsibility begins and ends still remain unanswered.

This exploratory study examines the role of CSR within the concept of children's entertainment industry, in the context of Crane & Kazmi's (2010) model.

The study notes that gender stereotypes are promoted through cartoon episodes, which can influence children's attitudes toward sexism. The findings suggest children's entertainment industry can play a role in helping solve the important societal issue of gender inequalities.

INTRODUCTION

There is a plethora of studies aiming to grasp children's attention in order to turn them into lifetime customers (Curtin, 2007; Haryanto, 2008). According to Narayan, et al, (2012), despite CSR being a widely used concept, different stakeholders have different expectations, practices and standards, which results in it being fragmented. This is important as generalizability of much of CSR research focusing on children is problematic.

One side of the debate is that the primary goal of corporations must be maximising profit for shareholders, while the other side claims that firms must go beyond shareholder profit to include social responsibilities (Mason & Simmons, 2011; Geva, 2008). It is noted in the literature that CSR is necessary for business survival and prosperity within the 21st century, where sustainability is vital (Mason & Simmons, 2011; Carroll & Shabana, 2010). According to Bolton, et al, (2011), corporations have been criticised by the public for their right to simply conduct business, thus they are struggling to prove that they are indeed socially responsible corporate citizens. It is also argued CSR is a source of competitive advantage (Vilanova, et al, 2009). There is another school of thought which argues that the competitive advantage-CSR relationship remains unclear (Smith, 2003; Porter and Kramer, 2006; McWilliams and Siegel, 2001; and Harrison and Freeman, 1999)

Research in CSR is usually conducted in industries such as oil and retail due to the fact that if something goes wrong, the negative impact on society is more visible. However, there is little evidence of research in the children's entertainment industry from the CSR perspective. This is rather difficult to understand, as children can arguably be considered as society's major stakeholders. Disney for instance through its cartoon episodes and merchandise can teach children that boys can wear pink and play tea party, and that girls too can wear blue and play pirates. In this sense, children will arguably see this as the norm instead of the exception, and gender stereotypes will have the potential to either be minimised or eliminated. The purpose of this paper is to showcase this gap in the literature, and examine CSR in the children entertainment industry from a new perspective. The ultimate aim of this study is to set the scene for new research in the field of CSR, gender inequalities and the children entertainment industry.

Although literature on gender inequalities and CSR exists it mainly focuses on inequalities in the workplace (Grosser & Moon, 2005). The literature fails to showcase how corporations within this specific industry, who practice CSR, also promote gender inequalities. However, companies such as Disney and Mattel may practice CSR well towards their employees, but may yet promote gender stereotypes through their products (e.g. cartoon episodes and toys). This raises an important question that remains unanswered: “Where does a corporation’s social responsibility begin and where does it end?” If children’s entertainment industry practices CSR to create a better society, should they not be held responsible for how children’s realities are constructed? Do these firms hold a vital role in shaping the views and expectations of society’s younger members?

According to Narayan, et al, (2012), most organisations think that investing portions of their efforts and profits in the natural environment as well as society, positively impacts their financial performance, reputation, employee attitudes and competitive advantage. This raises the question of whether corporations engage in CSR activities for their own benefits or to help society. This study aims to examine CSR within children’s entertainment industry and the issue of gender inequality. Overall, the study will also clarify the boundaries surrounding CSR.

LITERATURE REVIEW

In order to confirm the boundaries within which CSR should act requires clarity. Generally speaking, the concept has become more complex and it has engaged with various other subjects such as strategy, innovation, and sustainability, among others (e.g. competitive advantage). Various frameworks have been developed to showcase a corporation’s responsibilities towards society. The earliest and most utilised one is Carroll’s (1991) CSR pyramid.

Munilla & Miles (2005) have also focused on the extent of a company’s CSR obligations noting actions considered a “social good” are functions of cultural and individual values that differ according to market segments as well as stakeholders. Campbell (2007) asserted that socially responsible corporate behavior has a different meaning depending on the individual, the place and the time. Even though there are laws and regulations set to protect society and regulate business activities, society’s expectations are constantly evolving, thus demanding more from corporations. Arguably, as society’s norms change, so should the laws and regulations. For instance, gender discrimination existed within the workforce but shifts in society caused the formation of laws that protect people from such discrimination.

It could be argued that certain laws should be applied to the children entertainment industry, preventing it from promoting gender stereotyping through their products. In fact the children entertainment industry has a vital role since through its products (e.g. cartoons and toys) it teaches children what is right and wrong, what is accepted by society and what is not. Therefore, it can play a key role in educating society’s most important members (children) and changing their views as to what is acceptable with regards to gender. Should this education then be a part of corporation’s CSR agenda or not?

Ethical Responsibilities

Carroll also notes the importance of ethical responsibilities (Geva, 2008; Guiling, 2013); in order to be considered ethically responsible, corporations must follow morally correct conduct modes or else codes of ethics (Lee & Carroll, 2011). Ethical norms about justice and fairness are incorporated within legal and economic responsibilities (Carroll, 1991; Guiling, 2013). In fact, ethical responsibilities include societal expectations, standards, and norms that reflect employee, consumer, community and stakeholder concerns (Carroll, 1991; Bennet, 2011; Guiling, 2013). Specifically, ethical responsibilities can be seen as integrating emerging societal norms and values that companies are expected to meet, even if those norms/values reflect higher performance standards than the ones currently enforced by law (Carroll, 1991). In short, ethical responsibilities set up higher standards than the ones required by law, under

which businesses should operate, while simultaneously encouraging the expansion of legal responsibilities (Carroll, 1991)

As well as legal responsibility the philanthropic responsibility of an organization also has an impact on its CSR activities (Geva, 2008); society expects companies to behave as good corporate citizens through actions (e.g. programs promoting goodwill/human welfare) encompassed in philanthropy (Carroll, 1991; Guiling, 2013). In fact philanthropic responsibilities are the reflection of society's desire to experience firms having an active role in bettering society beyond their ordinary responsibilities (economic, legal, and ethical) (Lee & Carroll, 2011). Often, people confuse ethical responsibilities with philanthropic ones. However, they are different in the sense that philanthropic responsibilities are not expected in a moral/ethical sense (Carroll, 1991; Lee & Carroll, 2011). In fact, communities want companies to contribute their employee time, facilities and money to charitable purposes and programs however firms are not seen as unethical if they do not (Carroll, 1991; Lee & Carroll, 2011). This illustrates that philanthropy is not mandatory, but voluntary despite the fact that societies expect companies to provide it (Carroll, 1991; Guiling, 2013). This distinction between the two is vital since certain companies feel that they are socially responsible just by being good community citizens (Carroll, 1991).

Corporate Social Responsibility & Gender

Gender literature was also incorporated in CSR however only in the sense of hiring employees or examining the views of males and females on the relationship between CSR performance and investment decision. For instance, Shauki's (2011) empirical research concluded that female respondents give higher scores than male respondents in CSR performance related to investment decision. Another type of research regarding gender and CSR is Brammer, et al's, (2007) study which concluded that the relationship between organisational commitment and CSR differs according to gender; specifically the relationship between external CSR and employee commitment is stronger for women. Moreover, research on CSR and gender is conducted on areas like labour rights, environmental management, working conditions (Utting, 2007), and workplace issues (see Grosser & Moon, 2005). Other authors (see for instance Pegoraro et al., 2009) combine CSR with sport, claiming that it unites people from different cultures, ethnic/religious backgrounds, and social class. Arguably, in the same sense this logic can be applied to CSR and the children entertainment industry. Therefore, in the way in which CSR is linked with sport, it should also be combined with the children entertainment industry. Notably, there is a gap in the literature connecting CSR and gender in the children entertainment industry. In other words, there is lack of research on how corporations such as Disney and Mattel promote gender equality by adhering to laws for workplace discrimination, while simultaneously promoting gender stereotypes through their products. There is also a gap within the literature in showcasing the role of CSR in the promotion of such stereotypes within this industry.

According to Crane and Kazmi (2010), the CSR debate failed to acknowledge children as a vital area of firms' responsibility. Therefore, in order to illustrate companies' responsibilities towards children, the authors developed a framework called "The seven corporate responsibilities to children" (see **Figure 1**). This framework showcases that firms are responsible for the physical and moral protection of children, their economic well-being, education and employability, their social and cultural participation, children's charity, and their parental employment and family life. The authors include child labor and inappropriate content under moral protection, and also claim that corporations must ensure children's moral protection either directly (e.g. at work) or indirectly through their products. Firms within the telecommunications, leisure, and media industry are constantly criticised in regards to children's exposure to inappropriate adult content through: (a) services or products that contain inappropriate content for children like for instance alcoholic beverages, (b) services or products that allow children access to inappropriate content through venues such as the internet, and (c)

services or products that allow other individuals to access inappropriate content that includes children images (Crane & Kazmi, 2010).

Insert Figure 1 here

METHODOLOGY

CSR-gender inequalities relationship within the children entertainment industry appears to be under-researched. Therefore the purpose of this study is to create rather than test, hence qualitative research would appear appropriate here.

Furthermore, the basis of qualitative research methodologies is verbal, rich and interpretive descriptions instead of statistical, quantitative, and numerical measurements (Gaytan, 2007).

For the purpose of this study, information is obtained from examining the language and colours used in various episodes of children's programmes; data is collected through non-participant observation. Margolis and Pauwels (2011) asserted that visual methods in anthropology and sociology are based on the idea that valid societal scientific insight can be obtained through observing, analysing, and theorising material products of culture and peoples' behaviors; qualitative research allows people to examine individuals' experiences in detail through content analysis, visual methods and observation (Hennink, et al, 2011). According to Heath, et al, (2010) videos contribute various research opportunities within the social sciences field. In particular, they offer distinctive and new routes of data collection in regards to human activities as well as culture, that allows new forms of publication, analysis, and presentation (Heath, et al, 2010). Despite the increasing importance of videos as data collection devices, only few introductory texts address how they can be used to conduct research in social science; this method of data collection is also criticised based on data quality (Heath, et al, 2010).

Due to criticisms of interpretivist research and visual methods, secondary data is also utilised to support the study's findings; the use of various different methods is also referred to as triangulation, which mirrors a pursuit to secure an extensive understanding of the phenomena in question (Denzin & Lincoln, 2011).

Data was produced not collected (May, 2011), and in order for qualitative research to produce useful and meaningful results, the material under investigation should be methodically analysed, however tools for such an analysis are unavailable (Attride-Stirling, 2001). Important to also note is that, due to the small sample size of the cartoons analysed in this study and the limited time frame, this research results cannot be generalizable. Therefore the study will be regarded as exploratory in nature. Nonetheless it should provide direction for more in-depth future research.

A number of episodes of children's programmes (Barbie and Baby Looney Tunes cartoon episodes) are viewed and evaluated as evidence of this paradox. The analysis was specifically conducted on the following three Barbie episodes namely: (a) Barbie of Swan Lake released in 2003, lasting an hour and 26 minutes, (b) Barbie in the 12 Dancing Princesses released in 2006, lasting an hour and 22 minutes and (c) Barbie in A Christmas Carol released in 2008, lasting one hour and 16 minutes. Baby Looney tune episodes that were also analysed include: (a) Taz in Toyland/A Secret Tweet released in 2002, lasting 22 minutes, (b) Comfort Level/Like a Duck to Water released in 2002, lasting 22 minutes, (c) School Daze/Things that go Bugs in the night released in 2002, lasting 22 minutes, (d) The creature from the chocolate chip/Card bored box released in 2003, lasting 22 minutes, (e) All washed up released in 2002, lasting 10 minutes, and (f) Act Your Age released in 2002, lasting 10 minutes.

The focus of this study is to examine the paradox of encouraging sexism and simultaneously being socially responsible at corporate level. The Baby Looney Tunes episodes were analysed

based on colors and toys, while Barbie episodes were analysed based on the language used, lessons learned, character personalities, appearances, clothing, accessories, social class, and work. As part of two cases of multinational children entertainment firms (Disney: Baby Looney Tunes and Mattel: Barbie) which both have high profile CSR identities.

The initial challenge of this study was to find a website that would allow access to cartoon episodes released by the aforementioned companies due to copyright laws. The data was gathered based on different themes and recorded through observations. Important to also note is that the male characters present in the Baby Looney Tunes episodes, analysed in this study are four (Daffy, Taz, Bugs Bunny, Sylvester), while there is only one female character (Lola; Melissa only appeared in one episode). Therefore, the percentages for girls will be less than those of boys. In contrast, Barbie episodes had more female characters than male.

RESEARCH FINDINGS

This study uses thematic analysis framework (Attride-Stirling, 2001) for summarizing and presenting qualitative findings. The episodes analysed for this research are based on 19 different basic themes, 9 organising themes, and one global theme. To form a better understanding of the collected data, see Figure 2.

Some of the overarching findings are listed below:

1. It is noticeable that all females in both Looney Tunes and Barbie episodes wear hair accessories (e.g. bows, head bands).
2. Further, all three Barbie movies include dancing (specifically Ballet) and singing; in fact female characters repeatedly said “I could dance forever and ever and ever.”
3. Female characters in Baby Looney Tunes do not wear high heels or makeup, while female characters in Barbie are seen to wear makeup, earrings, rings, necklaces, and have painted nails; actually in a Barbie episode one female character made stereotypical assertions such as: “Diamonds are a girl’s best friend.”
4. In Baby Looney tunes neither Lola nor Melissa are seen with male characters, while in Barbie all main female characters end up with males. That is arguably because Baby Looney Tunes are analysed instead of Looney Tunes, where Bugs Bunny is dating Lola Bunny, and Sylvester dates Mrs. Sylvester J Pussycat (at least at some point).

Insert Figure 2 here

By appealing to the appendices (1 to 15), various characteristics of children’s toys and television programmes are considered.

It appears the most popular male color of the Baby Looney Tunes analysed in this study was blue with 25.36%, followed by yellow (19.11%) and green (17.68%). As for female colors, the most popular was pink (21%), followed by blue (18%) and yellow (14%). Despite the fact that blue is normally perceived as a male color and yellow is considered unsex, pink is feminine and remains a top choice when designing scenes with female characters. Even though the gap between pink and blue for females is small, pink still overruled blue for females, thus providing some evidence for colour and gender stereotype. Moreover, male characters appeared to be promoting more stereotypical practices than females (perhaps because there were more male characters than females). The fact that both blue and green colors (which are generally considered masculine) dominated amongst male figures, illustrated that stereotypical gender colors were present in these episodes. When it comes to toys, Lola (the female character in

Baby Looney Tunes) seems to be playing with toys considered masculine (e.g. car & pirates) thus not conforming to gender stereotypical practices. However, it is important to keep in mind that her “playing buddies” are all males. When it comes to male toys/games, the most popular is the slide, followed by building blocks, cars, and balls. Apart from the slide (which is considered unisex), everything else is associated with males. Therefore, this possibly is an illustration of masculine stereotypical activities. In summary, data collected on Baby Looney Tunes demonstrates that the episodes analysed in this study, promote male gender stereotypes more than female stereotypes.

Barbie episodes were also analysed, specifically based on accessories, profession, clothes, social class, appearance, and language used.

The most popular female accessory was head bows (18%), followed by necklace (12%) and ear-rings (11%), which appears to illustrate that young girls are introduced to jewelry and accessories in general from such a young age are indoctrinated in what is acceptable by society and that this will make them look attractive like the characters in Barbie. In fact, most of the accessories associated with women in Barbie episodes promote the classic gender stereotypical image of a woman, i.e. feminine colours, make-up and hair accessories.

Male accessories also appear to promote gender stereotypical images, since hat is the most popular male accessory with 33%, followed by scarf (18%) and gloves (11%). In today’s society men sometimes wear wearing ear-rings, necklaces and bracelets, however in none of the Barbie episodes men were seen to wear such accessories. This appears to suggest that the Barbie episodes analysed here, fail to introduce children to “reality”, but rather construct an imaginary world for them, which they grow to admire and love. Therefore, when children enter society and realize that it is different than what they expected, they cannot understand. If however, men in Barbie were seen to hold purses and wear dresses, children would have been introduced to a different society where such activities are not considered different, and perhaps would be more acceptable and less criticized.

Furthermore, when it comes to work, 44% of female characters are princesses, and 14% are queens. This demonstrates again stereotypical and unrealistic images for young girls, who all grow up wanting to be princesses. As for males, the most popular job was being a guard (53%), followed by servants (8%) and prince (6%) as well as hunter/archer (6%). Male jobs therefore also promote stereotypical practices, since the majority of them are considered masculine. The characters in the episodes appear to be polarized in terms of wealth with 25 female characters in the episodes were depicted rich, and 5 poor/working class characters. By contrast, 3 male characters were rich and 9 were poor. This appears to illustrate there is no middle ground, and that you can either be poor or rich, which is somewhat unrealistic. Also, the social class graph shows that there are more females than males (in Barbie), which leads to the assumption that Barbie and its products are gendered. In addition, the most popular female clothing was long dresses with a 55%, followed by semi-long dresses (19%) and ballerina shoes (11%). As for males, the most popular was shirt (25%), followed by trousers (pants) (21%) and boots (14%). Clothing in Barbie again promotes gender stereotypes, with only 2 female characters wearing jeans, while the rest of the females wore dresses in all three movies. Appearance also promotes stereotypes, with 39 females being skinny and 2 females being fat, 21 of them being tall, 7 being medium height, and 3 being short, 15 blondes and 15 brunettes, 40 with a small nose and thin lips, 35 with thin eyebrows, 34 with small ears, 19 with blue eyes, and 33 with long hair; the majority of male characters were also tall (16), skinny (15), and with short hair (15). Furthermore, the language used in the episodes was analysed as well. The most popular stereotypical word was dance/dancing (13%) mostly associated with girls. The second most utilized was wish (11%) associated with females, and the third most popular was love (9%). As for non-stereotypical language, the most popular term was thank you with 27%, followed by please (19%) and sorry (15%) which are all courtesy words.

Generally each story appear to have something to teach its viewers e.g., “You will do great things in your own way,” “Big or small there is a difference only you can make,” “You are

braver than what you think,” “It is tougher to judge when you know the whole story,” “Sometimes we need to face things that frighten us, it is how we grow,” “A princess does not talk back,” and “We do not have to make the same mistakes. We can change everything. We can help people.” These are valuable lessons that cartoons potentially teach children in regards to life. This may have potential to teach children not to be homophobic and stereotypical. However, the cartoons analysed in this study appear to promote more stereotypical activities as well as unrealistic imagery. In short, our observations and findings suggest that corporations within the children entertainment industry have the ability to teach children valuable life lessons, and thus may have a crucial role in solving gender inequality. Our research is exploratory in nature and further quantitative research may be necessary to help test some of the hypotheses. As a result, corporations within this industry have the opportunity to demonstrate to society that they indeed care, by incorporating gender equality in their CSR plans as well as activities.

DISCUSSION, CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

The purpose of this study is to explore if corporations within the children entertainment industry promote gender stereotypes through their products. Specifically, this research examines the cases of three global companies: Lego, Disney and Barbie.

Toys entertain and inspire children and companies endeavor to create toys that stimulate imagination. Moreover toys can be valuable tools for society’s advancement, therefore they are extremely valuable (Lund, 2011). The companies examined in this study (Lego, Disney & Barbie), all target children through toys, movies and accessories, to mention a few. Toys are vital tools for children, because they teach them about competing, strategising, cooperating, and the dangers behind cheating, which are extremely valuable life lessons that have an impact on children’s contribution to society and are not readily learnt elsewhere (Lund, 2011).

As an industry, animation (and the children entertainment as a whole) is different from other media industries because it is global, it travels easily, and it did not grow or contract significantly during the last decade (Westcott, 2010). This is perhaps because this genre is dominated by specific global companies such as Cartoon Network (owned by Time Warner), Disney, and Nickelodeon (owned by Viacom) (Westcott, 2010). This arguably provides these companies with the power to change peoples’ (especially children’s) perceptions. Lund (2011) claims that toy makers have the responsibility and opportunity to inspire/influence the lives of the next generation as well as the future of the current generation through their products. However, toy stores aimed at impressionable young children divide their space into two parts: blue on the one side and pink on the other (Cochrane, 2006). Therefore, it is hard for parents to protect their children from gendered products since they are regularly bombarded with such product advertisements from a young age (Cochrane, 2006). Due to the fact that as an industry, children entertainment has the potential to positively influence society through its products, it may be argued that new laws and regulations are necessary in order to raise the standards for companies aiming to be considered good corporate citizens. If corporations in children’s toy industry wish to be recognized by the public as good citizens, their CSR agenda should arguably expand to include activities that promote gender equality through their products and media (e.g. toys & cartoons episodes) in order to solve large scale societal issue and positively contribute to society.

In order to obtain information on companies, people rely on television which, according to Pedúk (2012), remains the major and primary medium in the children entertainment industry in every country. Television has a key place in the lives of both adults and children; in fact during holidays, children (8 to 14 years old) mostly watch television (Pedúk, 2012). Hogan’s (2007) research consumer sample results concluded that customers rely on obtaining toy information from media, which either positively or negatively impacts their purchasing preferences. In fact, consumer related outcomes have the potential to be affected by responsible company conduct

(Zaharia & Zaharia, 2013). According to Zaharia and Zaharia (2013), customers evaluate corporations, whom they expect to behave ethically, and their evaluation is usually sensitive towards negative rather than positive CSR information. Notably, CSR impacts product attitudes, customer beliefs in regards to product attributes, and customer self-reported responses to products (Zaharia & Zaharia, 2013). The media has the opportunity to strongly influence public opinion, which holds them responsible for accurately informing their audience, and commenting on issues fairly as well as critically (Hogan, 2007). As a result, the media must not overstep the boundaries of relying on companies for its profit through sponsorship, promotional offers, advertorials, and advertising, and to supply its stories through press releases (ibid.). Arguably, this is another reason why the industry is criticised by the public as to its CSR activities.

Despite television advertising targeted towards children being adapted and modified to adhere to self-regulation guidelines (e.g. truthful and honest product exhibition), the growth of online advertising raises extra concerns (Neeley & Schumann, 2004). In order to increase brand recognition when advertising to children, companies use cartoon spokes-characters because of the fact that children have a limited mental capacity; when children are in preschool they confuse brands with cartoon spokes-characters (Neeley & Schumann, 2004).

According to Pedük (2012), children recognise moving events and objects, through hearing and seeing. Therefore, auditory as well as visual features constitute learning by appealing to multiple senses; television positively affects a child's education (Pedük, 2012; Neeley & Schumann, 2004). Moreover, children learn best through mimicking plots that they observe around them during the development period; children mimic the individuals they see the most (Pedük, 2012). This arguably illustrates the industry's power to change children's behavior and minimise gender stereotypical attitudes, by creating open-minded cartoon characters who accept everyone. When companies advertise to young children by using animated spokes people as their strategic communication tactic, they are being extensively criticised, examined, and debated by government officials, researchers, child advocates, and parents (Neeley & Schumann, 2004). Promoting gender stereotypes through cartoon characters in episodes is as harmful to children and society, as using animated spokes characters in children's advertising. Yet research and literature on corporations' CSR within this industry with regards to gender inequality is lacking. Therefore, future research on understanding the effect of cartoon characters' behaviour on children's behaviour is necessary, along with further clarification in regards to a company's responsibility on the matter within the children's entertainment industry.

Hogan (2007) notes media acts as a vital source of information for assessing the ethical credentials of an industry and customers incrementally demand corporations to act responsibly ; consumers' positive reaction towards responsible companies is also an incentive for firms to engage in CSR activities (Zaharia & Zaharia, 2013). As a result, companies create customer loyalty by being good corporate citizens (Du et al.2010).

According to Hogan (2007), the toy industry tries hard to address society's concerns and become more trustworthy as well as responsible. This particular industry is competitive, thus certain firms fighting to survive in such markets, are often tempted to push the boundaries of what is legally acceptable or ethically permitted; the companies that do so, provide legislators with grounds to confine regulation and media with future story contents. The media has raised vital issues in regards to toy companies and toys in general that brought about change and are of public interest (for example: Barbie doll wearing lace lingerie thus raising concerns over what is or is not tasteful or unsuitable, and toy guns that could cause male aggressive behavior). Apart from toys, cartoons have come under criticism.

For example Pedük (2012), and (Cochrane, 2006) argue aggression and violence are common in most television cartoons, with killing actions as well as wounding being illustrated as customary; boys are encouraged to be aggressive, interested in battle and weaponry games. By contrast, when people think of the word "princess" images such as sweet, pretty, passive, gently,

tiny feet, and a prince saving her from drudgery come to mind; fairy tales like this end up with a beautiful wedding ceremony, providing minimal hints as to what follows later on which some people might guess as being a “happily ever after” (Cochrane, 2006). This might seem innocent in comparison to how males are portrayed, however it remains stereotypical.

Following, is a detailed analysis of Lego, Disney, and Barbie necessary to illustrate their ability to solve a large societal issue like gender inequality. For a brief illustration of the points raised from the analysis of the aforementioned companies, see table 1.

Insert Table 1 here

Lego

Contrary to Lego’s claims boys in Lego City grow up to fly helicopters, surf and turf, and carry guns (Lange, 2012), which are all stereotypical activities. Lego is the most popular toy company among the male sector (Wieners, 2011). Lego is for boys as princesses are for girls, however unlike princess defined by pink and tiaras, Lego develops mathematical and spatial motor skills, allowing children to exploit their imagination; this upsets parents since girls do not have the opportunity to invent and explore their originality (ibid.). Notably, despite Lego products being beneficial for young boys, the firm’s products remain gendered (ibid.). The primary data of this study demonstrates that male characters in Baby Looney Tunes played with building blocks but the female character only did when all characters played together (this applies only to the episodes analysed in the study).

Lego has made an effort to develop products for girls; new mini-doll lady figures were also presented in 2012, each one having her own story

Disney

Walt Disney Company has been targeting young girls in various ways (e.g. video games like Disney Princess: Enchanted Journey, and Disney Princess: Magical Jewels) (Kilby, 2007); from the games’ titles alone, one can argue that Disney is promoting gender inequalities. Disney is a firm with a huge potential and power to change gender inequality due to its ability to reach vast amounts of both adults as well as children. This is proved by the fact that its Princess brand has been successful for Disney since its launch in 1999, with retailer sales of \$3 billion (approximately £2,000,000,000) worldwide in 2006 (Kilby, 2007).

One can argue that as a good corporate citizen, Disney should feel obligated to take on the challenge and initiative of solving such a large scale societal issue as gender inequality. A way in which Disney can promote gender equality is of course through its products (e.g. toys and cartoons). Disney can start with representing its Princesses without gender stereotypical connotations; the official Disney Princesses are Aurora (or else Sleeping Beauty), Mulan, Snow White, Pocahontas, Jasmine, Cinderella, and Belle, who all have great ball gowns and are in charge (Millard, 2006). On the one hand, one can argue that Disney princesses are non-stereotypically presented in the sense that they are portrayed as powerful, however they are also stereotypically presented because they all wear ball gowns and are unrealistically beautiful.

Wasko (2001) referred to May’s (1981) study who concluded that Disney’s heroines (most of them) only seem to be tested in regards to their external features, including a cheerful spirit, attractive face, and tiny feet, while heroes succeed based on their actions instead of their looks. Wasko (2001) also used Hoerner’s (1996) study which concluded that women in Disney films, such as The Lion King and Snow White, are depicted as unable to act autonomously, weak, and flawless. According to Penny (2011), in every woman’s head there is a princess that should be destroyed, because there is a lust for princess paraphernalia which constitutes the fantasy that if a woman is good enough and beautiful, she will one day marry a prince. Notably, Disney’s own research revealed that small girls do not see a Prince as a vital part of a Princess’ life, unlike cape (Millard, 2006). Despite this however, every princess ends up with a male figure

(e.g. Jasmine and Aladdin, Fa Mullan and Li Shang, Snow white and her prince, Cinderella and Prince Charming, Belle and Prince Adam, Pocahontas and John Smith, Aurora and Prince Phillip); this research's primary data also illustrate that Barbie ends up with a male figure and is involved in romance within every episode.

Barbie

Barbie has also been criticised as a gendered toy. Sharma (2008) asserted that Barbie is the first fashion doll of its kind and has been characterised, for generations, as a girl's favourite friend; it also symbolises American girlhood (Brown, 2013; Olazábal, et al, 2005), which alone is arguably stereotypical. Sharma further states that for the first generation owners, Barbie represented a notion of identity and independence since she was launched during a time when the world was recuperating from two world wars. The 1970s was a tough period because people attempted to banish gendered toys such as Barbie from their children's rooms, while dominant colors like blue and pink created a challenge of producing products that are made using unisex colors (e.g. yellow) (Cochrane, 2006).

In the Barbie episodes we analysed, she appears to be very stereotypical, having careers such as: a Princess/Queen, a Baker, and a Singer/Star. In addition, changing a woman's career does not necessarily break down stereotypical connotations. In fact, gender stereotypical attitudes involve more than just job positions, including things such as body structure, hobbies and personality. Indeed, Barbie was given a broader waist, as well as a friendly, fuller, and warmer look (Sharma, 2008) however she arguably remains unrealistically gorgeous, with a personality and hobbies that fit with stereotypical associations. Feminists continue to negatively judge Barbie stating that her curves as well as beauty portray women as objects, however there are others who view Barbie as the first "woman" who broke through the glass ceiling (Parker, 2008); glass ceiling is referring to an invisible yet existing barrier that prevents women from advancing in their careers, for instance as managers, due to gender stereotypes (for more information see Cotter, et al, 2001). Furthermore, despite the great non-gendered toy idea of the 1970s, consumerism forces require strictly defined markets for their products, thus games aiming to appeal to children regardless of gender do not fit the target market notions that currently govern society (Cochrane, 2006). Thus, toys who promote images like princesses (pink) and guns (blue), take advantage of the current market which is constructed to promote gender stereotypes (Cochrane, 2006).

CONCLUSION

Crane and Kazmi (2010) note much research attention in the context of CSR and children focused on the ethics behind advertising as well as marketing to children and child labour. However there is research-deficit in ethics behind promoting gender stereotypes through cartoon episodes.

It could possibly be argued that products (e.g. cartoons) promoting gender inequalities should be included under "inappropriate content for children" since they teach children what is or is not acceptable by society, thus when they come across something different than what they see on television would not resonate with them. However Crane and Kazmi (2010) failed to address this point and include gender equality promotion as part of a corporation's moral protection responsibility (see figure 3). This is perhaps because specific corporate responsibilities are vague, their incentives are unclear, and in general the field of CSR as well as the children entertainment industry is complex; it is complex because firms affect children in various, often uncertain and diverse ways (Crane & Kazmi, 2010). Either way data collected for this study illustrates that cartoons (those examined here) generally promote gender stereotypes, thus showcasing the need for further examination on the matter through research on the relationship between CSR and gender inequalities within the children entertainment industry.

Insert Figure 3 here

The present study illustrates that Disney and Mattel promote gender inequalities through their products (toys & cartoons) and suggests that this should change since educating children on such issues should arguably be a part of their responsibility.

In summary, this study illustrates that companies within the children's entertainment industry have a vital role to play in helping solve gender inequality; the promotion of gender equality must be incorporated in a firm's CSR activities and plans. The paradox that exists i.e. companies simultaneously promoting gender equality (e.g. through adhering to laws and regulations designed to develop fair workplace practices) and inequality (e.g. by promoting gender stereotypes through products) requires further examination.

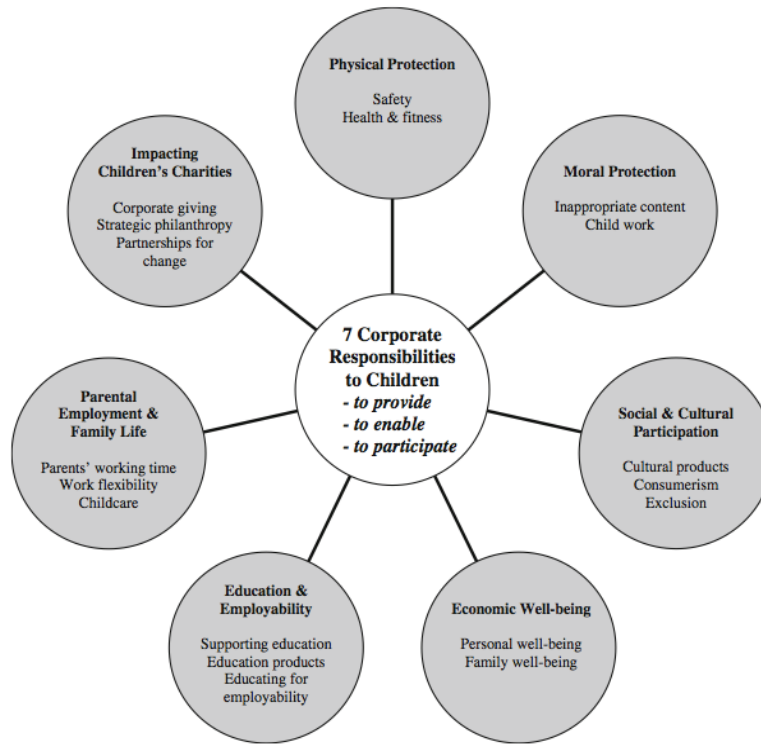
As discussed in the methodology, this study is exploratory in nature and the findings cannot be generalized. Notwithstanding its limitations, this study can be the start of research and debate on the role of corporations within the children entertainment industry, and a step towards help solving gender inequality.

REFERENCES

1. Attride-Stirling, J (2001), 'Thematic networks: an analytic tool for qualitative research', *Qualitative research*, 1, 3, pp. 385-405.
2. Bennett, AA (2011), 'Learning to be Job Ready: Strategies for Greater Social Inclusion in Public Sector Employment', *Journal of Business Ethics*, 104, 3, pp. 347-359.
3. Bolton, S, Kim, R, & O'Gorman, K (2011), 'Corporate Social Responsibility as a Dynamic Internal Organizational Process: A Case Study', *Journal of Business Ethics*, 101, 1, pp. 61-74.
4. Brammer, S, Millington, A, & Rayton, B (2007), 'The contribution of corporate social responsibility to organizational commitment', *International Journal of Human Resource Management*, 18, 10, pp. 1701-1719.
5. Brown, A (2013), 'Life after Barbie', *Forbes*, 191, 6, p. 124.
6. Campbell, JL (2007), 'Why would corporations behave in socially responsible ways? An institutional theory of corporate social responsibility', *Academy of Management Review*, 32, 3, pp. 946-967.
7. Crane, A, & Kazmi, B (2010), 'Business and Children: Mapping Impacts, Managing Responsibilities', *Journal of Business Ethics*, 91, 4, pp. 567-586.
8. Carroll, AB (1991), 'The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders', *Business Horizons*, 34, 4, pp. 39-48.
9. Carroll, A, & Shabana, K (2010), 'The Business Case for Corporate Social Responsibility: A Review of Concepts, Research and Practice', *International Journal of Management Reviews*, 12, 1, pp. 85-105.
10. Cochrane, K (2006), 'The dangerous world of the princess', *New Statesman*, 135, 4799, pp. 22-23.
11. Cotter, D. A., Hermsen, J. M., Ovadia, S., & Vanneman, R. (2001). The glass ceiling effect. *Social Forces*. 80(2), 655–681
12. Denzin, N.K., & Lincoln, Y.S. (Eds). (2011). *The SAGE handbook of qualitative research*. Sage.
13. Du, S, Bhattacharya, C, & Sen, S (2010), 'Maximizing Business Returns to Corporate Social Responsibility (CSR): The Role of CSR Communication', *International Journal of Management Reviews*, 12, 1, pp. 8-19.
14. Gaytan, J (2007), 'Qualitative Research: Emerging Opportunity in Business Education', *Delta Pi Epsilon Journal*, 49, 2, pp. 109-127.
15. GEVA, A (2008), 'Three Models of Corporate Social Responsibility: Interrelationships between Theory, Research, and Practice', *Business & Society Review (00453609)*, 113, 1, pp. 1-41.
16. Grosser, K, & Moon, J (2005), 'Gender Mainstreaming and Corporate Social Responsibility: Reporting Workplace Issues', *Journal of Business Ethics*, 62, 4, pp. 327-340.
17. Guiling, W (2013), 'From "Double Pyramid" Thoughts to Corporate Social Responsibility for Enterprise Employees', *Journal of Management & Strategy*, 4, 1, pp. 108-112.
18. Grosser K, Moon J. (2005). Gender mainstreaming and corporate social responsibility: reporting workplace issues. *Journal of Business Ethics*. 62: 327–340.
19. Haryanto, J. (2008), 'The role of intention to consume in creating autobiographical memory', *Gadjah Mada, International Journal of Business*, 10, 3, pp. 375-391.
20. Heath, C., Hindmarsh, J., & Luff, P. (2010). *Audio visual methods in social research*. Sage.
21. Hennink, M., Hutter, I., & Bailey, A. (2011). *Qualitative research methods*. Sage publications.

22. Hoerner, K.L. (1996). Gender roles in Disney films: analyzing behaviors from Snow White to Simba. *Women's studies in communication*, 19 (2), 213–228.
23. Hogan, SP (2007), 'Toy stories, horror stories and fairy tales, the role of the media in highlighting issues of corporate responsibility', *Young Consumers*, 8, 2, pp. 94-100.
24. Kilby, N (2007), 'Disney unveils games for little Princesses', *Marketing Week (01419285)*, 30, 25, p. 8.
25. Lange, A (2012), 'Living in Lego city', *Print*, 66, 3, pp. 43-47.
26. Lee, S, & Carroll, C (2011), 'The Emergence, Variation, and Evolution of Corporate Social Responsibility in the Public Sphere, 1980-2004: The Exposure of Firms to Public Debate', *Journal of Business Ethics*, 104, 1, pp. 115-131.
27. Lee, S, & Carroll, C (2011), 'The Emergence, Variation, and Evolution of Corporate Social Responsibility in the Public Sphere, 1980-2004: The Exposure of Firms to Public Debate', *Journal of Business Ethics*, 104, 1, pp. 115-131.
28. Lund, B (2011), 'The Pursuit of Excellence', *Gifts & Decorative Accessories*, 112, 2, p. PL2.
29. Margolis, E., & Pauwels, L. (Eds) (2011). *The Sage handbook of visual research methods*. Sage.
30. Mason, C, & Simmons, J (2011), 'Forward looking or looking unaffordable? Utilising academic perspectives on corporate social responsibility to assess the factors influencing its adoption by business', *Business Ethics: A European Review*, 20, 2, pp. 159-176.
31. May, T. (2011). *Social Research: Issues, Methods and Process*. McGraw-Hill International.
32. McWilliams, A., and D. Siegel (2000) "Corporate social responsibility and financial performance: Correlation or misspecification?" *Strategic Management Journal*, 21 (5): 603-609.
33. Millard, R (2006) 'notebook', *New Statesman*, 135, 4774, p. 31.
34. Munilla, L, & Miles, M (2005), 'The Corporate Social Responsibility Continuum as a Component of Stakeholder Theory', *Business & Society Review (00453609)*, 110, 4, pp. 371-387.
35. Narayan, P, Lal, N, Dutta, A, Mehta, T, Majumdar, A, Madhavan, A, Doshi, V, Khokle, P, Srinivasan, V, Vaidyanathan, L, Scott, M, Palo, S, Sarma, R, Vohra, N, & Sheel, R (2012), 'Corporate Social Responsibility: Practice, Theory, and Challenges', *Vikalpa: The Journal For Decision Makers*, 37, 2, pp. 73-76.
36. Neeley, S, & Schumann, D (2004), 'Using animated spokes-characters in advertising to young children', *Journal of Advertising*, 33, 3, pp. 7-23.
37. Olazábal, A, Cava, A, & Sacasas, R (2005), 'This Is Not Your Mommy's "Barbie" or Is She? A Cultural Icon Struggles to Maintain Her Reputation', *Journal of The Academy Of Marketing Science*, 33, 2, pp. 243-245.
38. Pedük, Ş (2012), 'A study on characteristics of parents' tv viewing and children's opinions on the cartoons they watched', *International Journal of Business & Social Science*, 3, 1, pp. 224-233.
39. Pegoraro, A, O'Reilly, N, & Levallet, N (2009), 'Gender-based sponsorship of grassroots events as an agent of corporate social responsibility: The case of a national women's triathlon series', *Journal of Sponsorship*, 2, 2, pp. 140-151.
40. Porter, M. E., Kramer, M. R. (2006). Strategy and society: the link between corporate social responsibility and competitive advantage. *Harvard business review*, vol. 84 (12): 78-92.
41. Smith, N.C. (2003). Corporate social responsibility: Whether or how? *California Management Review*. 45, no. 4: 52–73.
42. Shauki, E (2011), 'Perceptions on corporate social responsibility: A study in capturing public confidence', *Corporate Social Responsibility & Environmental Management*, 18, 3, pp. 200-208.
43. Sharma, R (2008), 'Barbie: American Icon to World Idol', *ICFAI Journal of Brand Management*, 5, 2, pp. 39-51.
44. Utting, P (2007), 'CSR and equality', *Third World Quarterly*, 28, 4, pp. 697-712.
45. Vilanova, M, Lozano, J, & Arenas, D (2009), 'Exploring the Nature of the Relationship Between CSR and Competitiveness', *Journal of Business Ethics*, 87, pp. 57-69.
46. Wasko, J (2001), 'Challenging Disney Myths', *Journal of Communication Inquiry*, 25, 3, pp. 237-257.
47. Westcott, T (2010), 'An overview of the global animation industry', *Creative Industries Journal*, 3, 3, pp. 253-259.
48. Wieners, B (2011), 'Lego is for girls. (cover story)', *Bloomberg Businessweek*, 4259, pp. 68-73.
49. Zaharia, C, & Zaharia, I (2013), 'The impact of CSR on consumers' attitude and behavior', *Economics, Management & Financial Markets*, 8, 1, pp. 118-123.

Figure 1: The seven corporate responsibilities to children

Source Crane and Kazmi (2010, p 574).

Figure 2: Constituted Reality (present study)

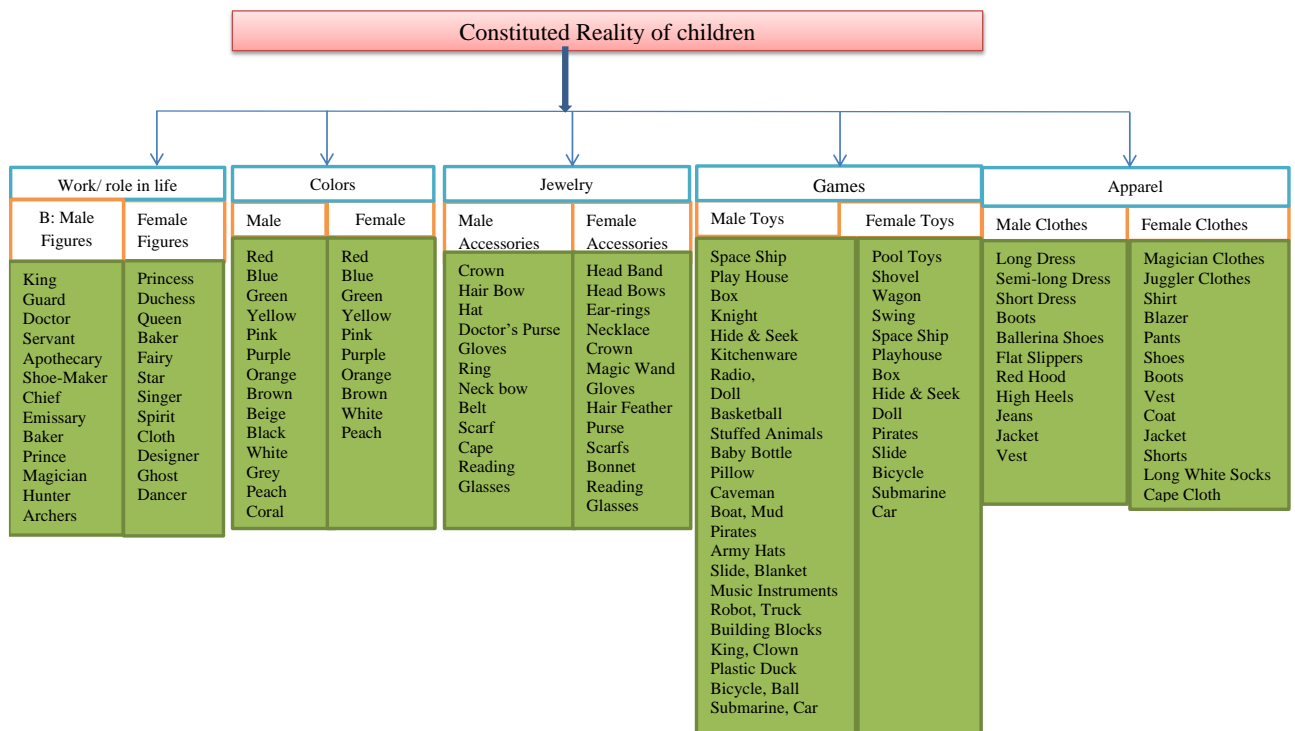

Figure 3: An extended version of “The seven corporate responsibilities to children”

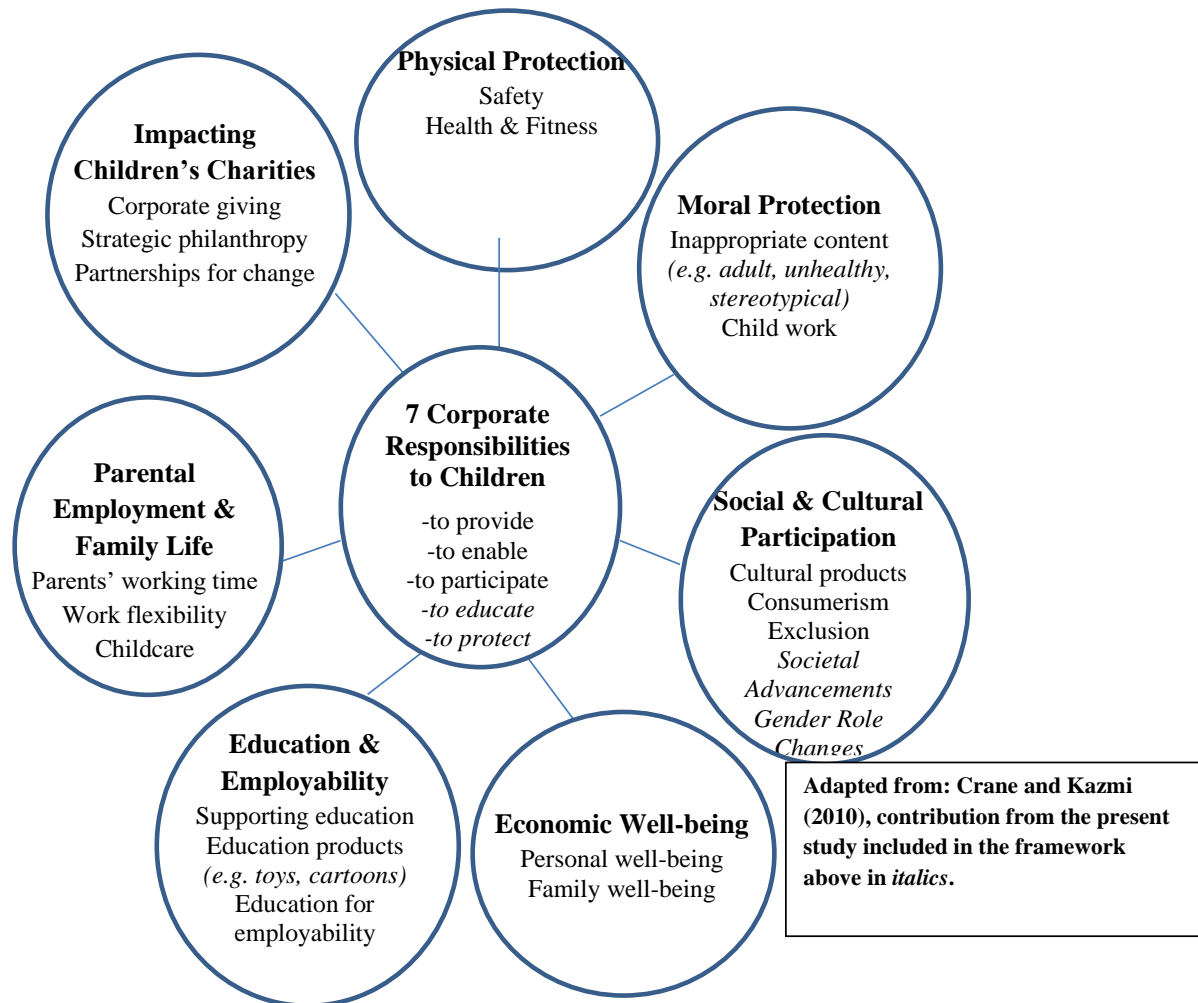

Table 1: Lego, Disney and Barbie: Summary of Findings

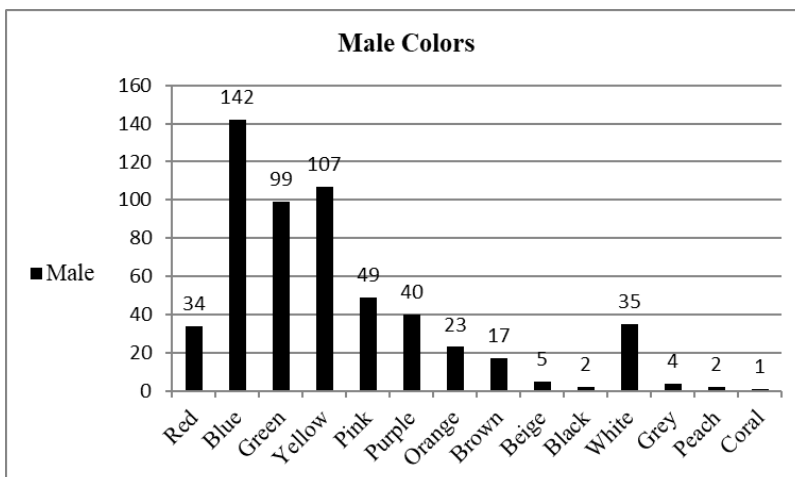
Companies	Findings	Recommendations
<i>Lego</i>	(a) Primary Target: Boys (b) Vast reach & power. (c) Allows children to exploit their imagination. (d) Gendered products (e) Developed Lego Friends to target girls. (f) Tries to break down stereotypes, but simultaneously develops new. (g) Targets children & adults.	(a) Target girls without reinforcing new stereotypical images. (b) Teach children about gender equality through toys and cartoons. (c) Use un-gendered colors (e.g. red, yellow & orange) more than gendered colors (e.g. blue & pink).

	(h) Ability to teach children through its products.	
<i>Disney</i>	(a) Mostly targets young girls, but adults also. (b) Gender Stereotypical. (c) Ability to teach children through its merchandise. (d) Massive reach & power.	(a) Teach children that each person is unique and that it is okay to be different. (b) Dress female figures in more than just dresses. (c) Use un-gendered colors. (d) Go beyond the prince & princess idea to something more realistic. (e) Do not reinforce character relationships (e.g. Belle & Prince Adam). (f) Promote gender equality.
<i>Barbie</i>	(a) Stereotypical (b) Recognised as good corporate citizen (c) Provides philanthropic contributions to society. (d) Ability to teach children. (e) Huge reach & power.	(a) Go beyond just philanthropic contributions. (b) Promote gender equality through cartoon episodes & toys. (c) Use un-gendered colors.

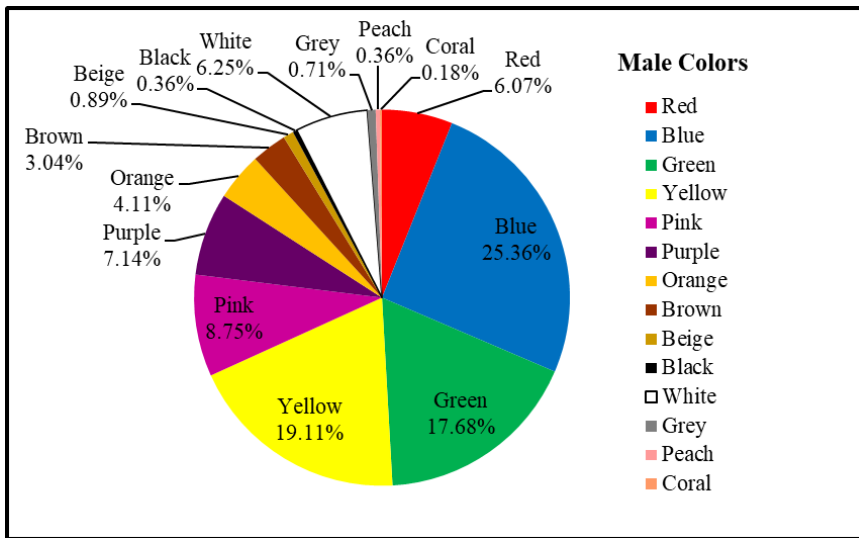
Source: present study

Appendices

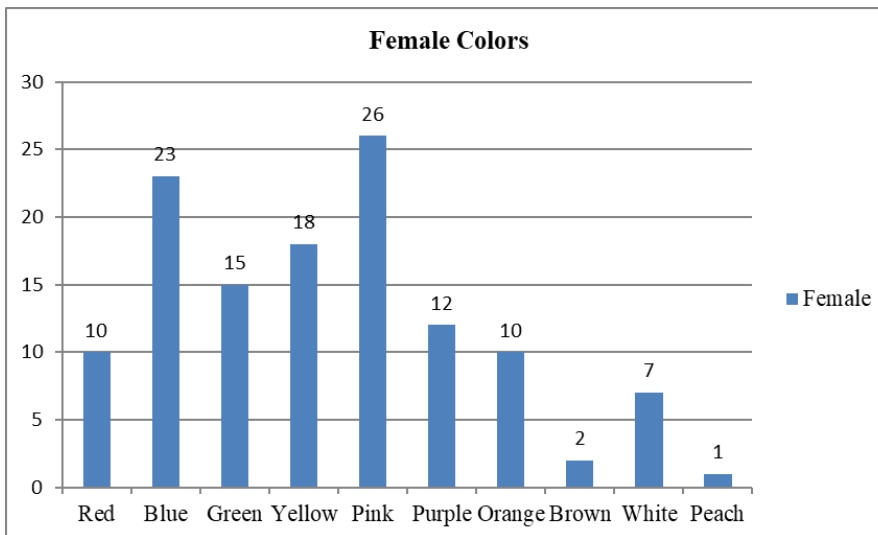
Appendix 1

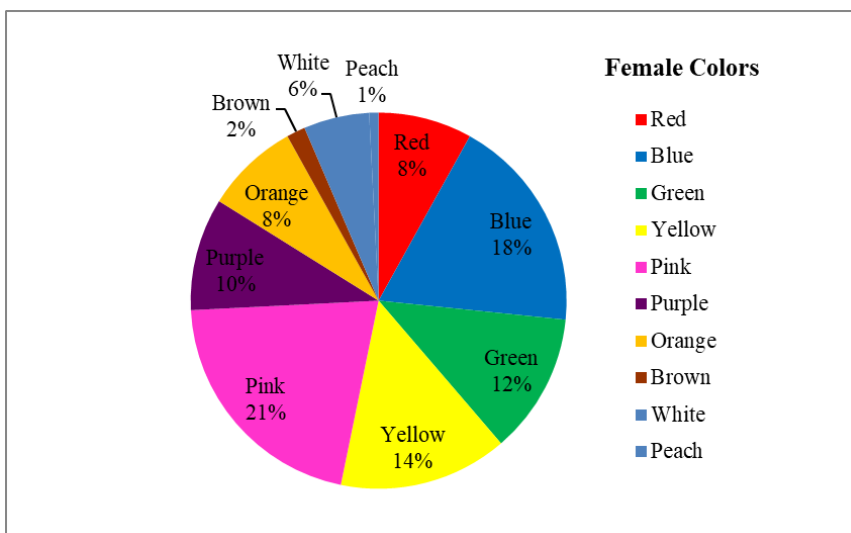
Appendix 2

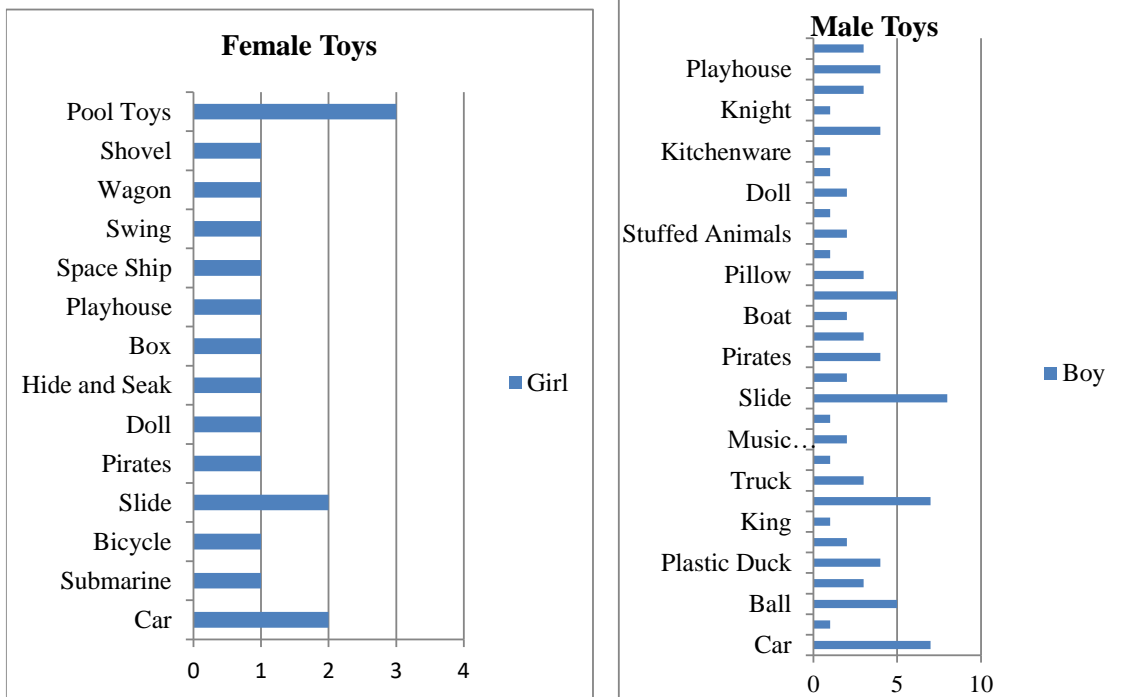
Appendix 3

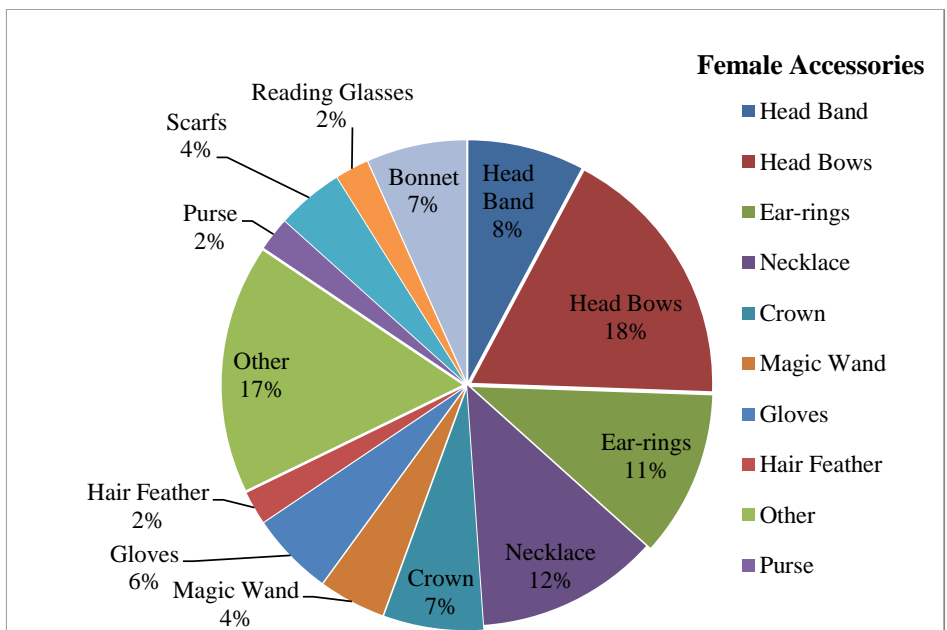
Appendix 4

Appendix 5

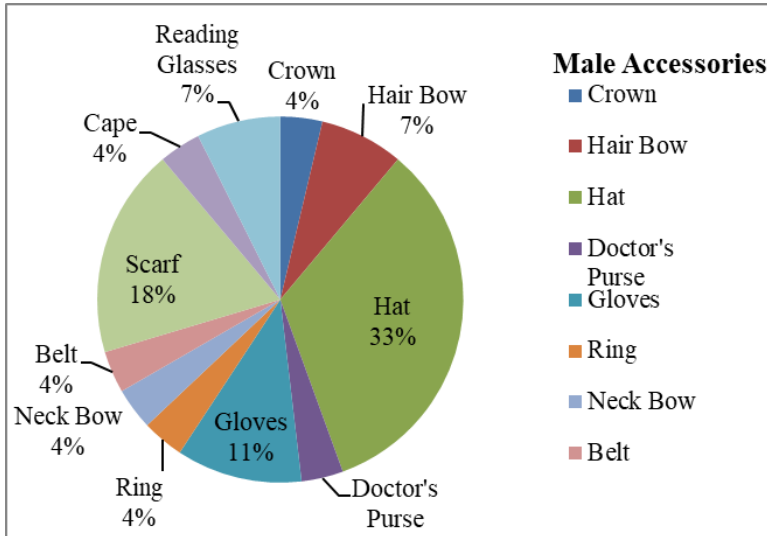

Appendix 6

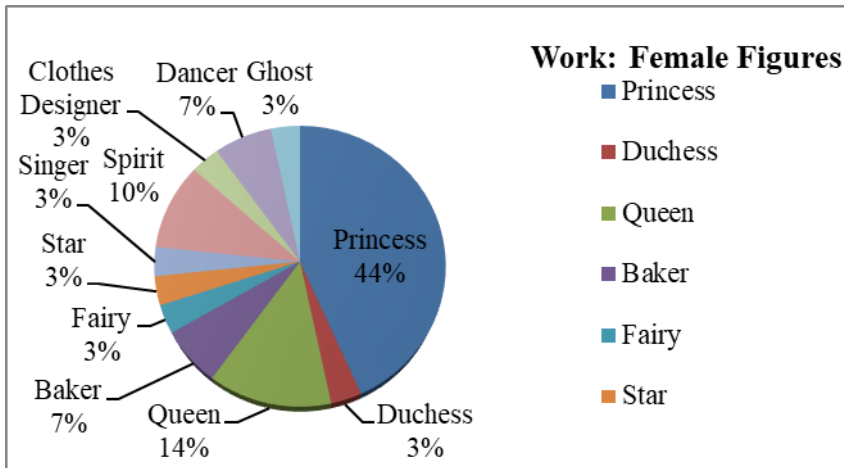

Note: Other = Book, Ring, Hair Cloth, Traveling Suitcases, Bracelet, Crystal, Jewelry, Wings, Make-up Tools, Perfume, Head Access, Hand Mirror, Hat, Scarf, Christmas flowers.

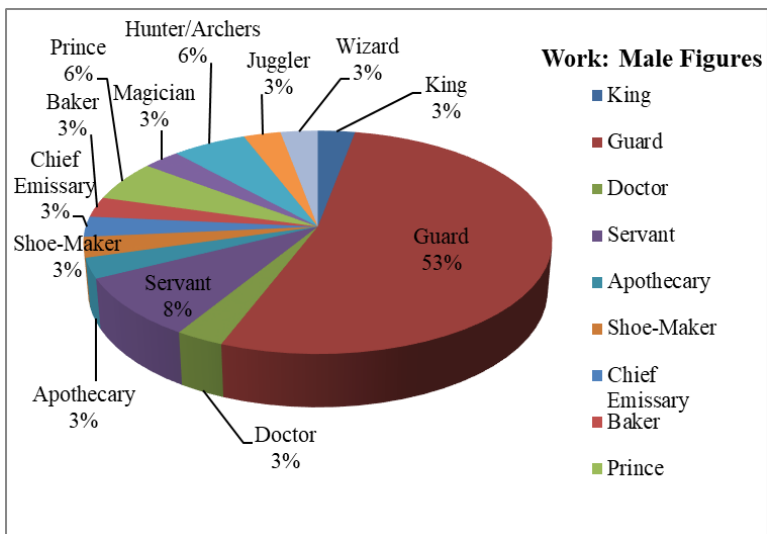
Appendix 7

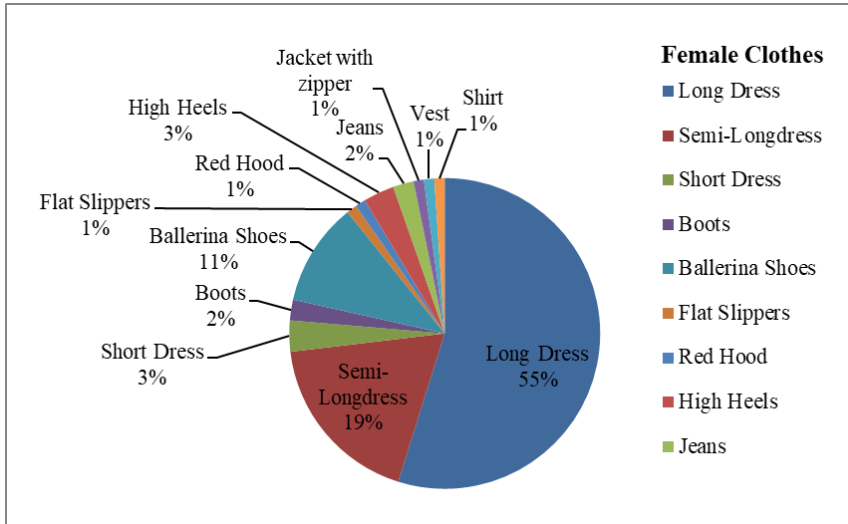
Appendix 8

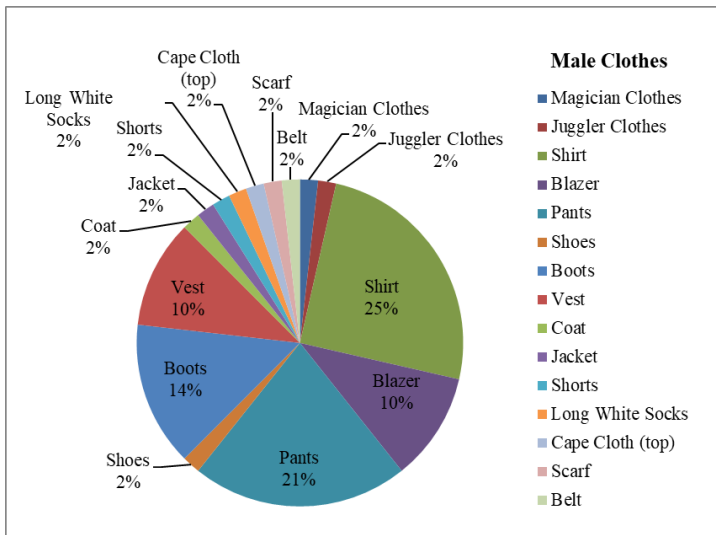
Appendix 9

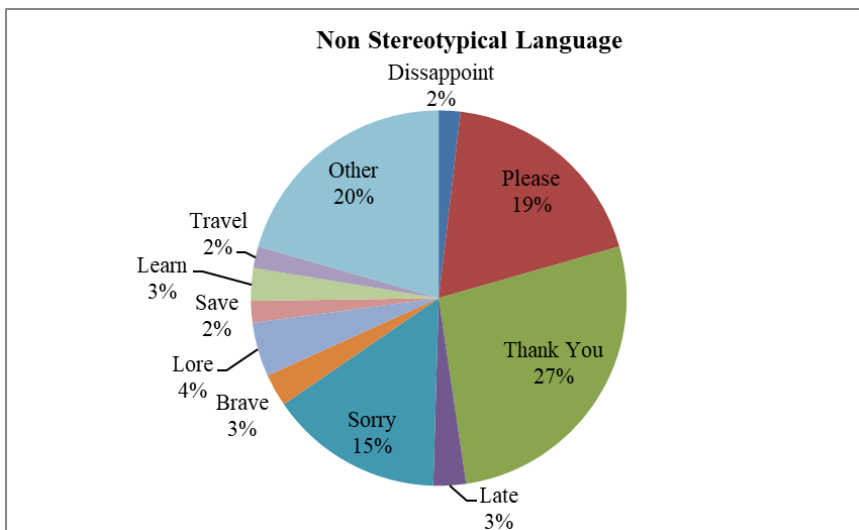
Appendix 10

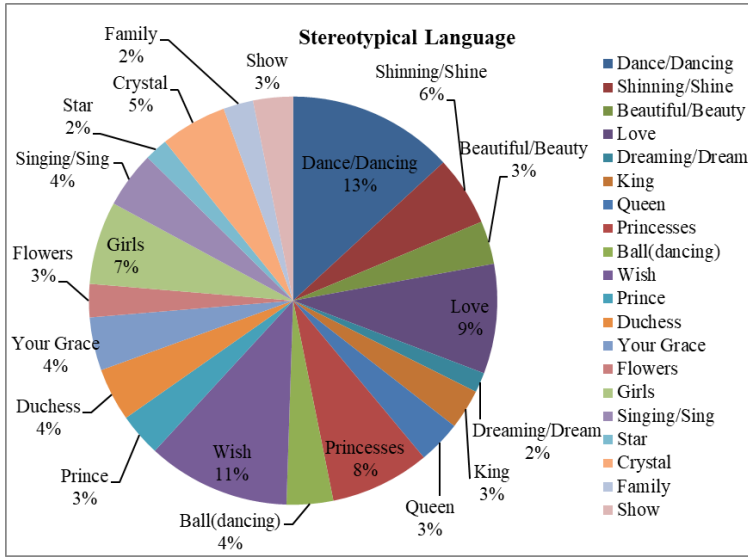
Appendix 11

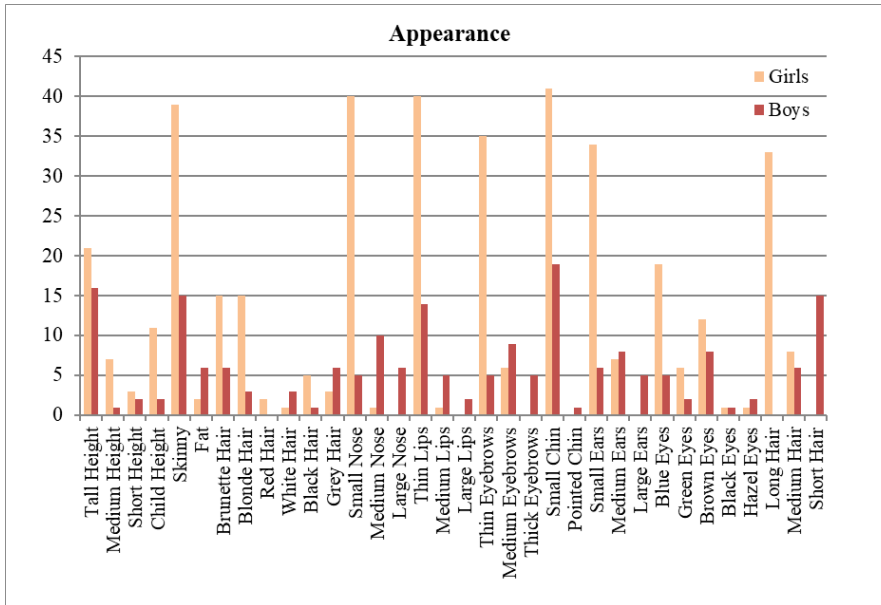
Appendix 12

Appendix 13

Appendix 14

Appendix 15

Top Ten Barbie Life Lessons	
1.	You are braver than what you think.
2.	Odetta discovered courage in the strangest place: herself.
3.	Good always wins over evil in the end.
4.	The world is not selfish & you do not have to be selfish to succeed.
5.	Sometimes we can learn from people who make mistakes.
6.	It is tougher to judge when you know the whole story.
7.	Sometimes we need to face things that frighten us. It is how we grow.
8.	We do not have to make the same mistakes. We can change everything. We can help people.
9.	Big or small, there is a difference only you can make.
10.	You will do great things in your own way.